

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ
АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
ЖАРШЫСЫ

2023

№4(30)

ISSN 2518-7252
DOI: 10.52425/25187252

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ**

**«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ
АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»**

**SCIENTIFIC JOURNAL
«THE BULLETIN OF ACADEMY
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»**

№4 (30) 2023

Қосшы 2023

«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
2023 № 4 (30)

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы» ММ

2016 жылдан бастап шығады.

Жылына 4 рет шығарылады.

Жарияланымдар тілі – қазақ, орыс, ағылшын.

Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін
ұсынылатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(ҚР БҒМ БСБК 17.04.2019 ж. № 396 бұйрығы,
28.01.2021 ж. № 52 бұйрығы (ҚБПҮ),
«Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі» (РҒДИ) Ресейлік
библиографиялық мәліметтер базасына,
Қазақстандық дәйексөз қорына (ҚазДҚ) енгізілген.

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген.
№ 16600-ЖБ тіркеу куәлігі 2017 жылдың 1 шілдесінде берілген.

Редакциялық кеңестің құрамы:

М.И. Сексембаев – з.ғ.к. (Қазақстан) – **Төраға**;
Е.Б. Абдрасулов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
С.В. Аракелян – з.ғ.д., профессор (Армения);
И.Ш. Борчашвили – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
М.М. Бринчук – з.ғ.д., профессор (Ресей);
В.А. Бублик – з.ғ.д., профессор (Ресей);
Ә.К. Бұрханов – саяси ғ.к., (Қазақстан);
Г.А. Василевич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
Т.Е. Қаудыров – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.П. Кирица – құқық докторы, доцент (Молдова);
Қ.С. Лақбаев – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.А. Малиновский – з.ғ.д., доцент (Қазақстан);
В.В. Марчук – з.ғ.к. (Беларусь);
Қ.Қ. Сейтенов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.Г. Татарян – з.ғ.д., профессор (Ресей);
С.Т. Тыныбеков – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
А. Трунк – құқық докторы, профессор (Германия);
Т.А. Ханов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.М. Хомич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
О.А. Ястребов – з.ғ.д., профессор (Ресей).

Редакциялық алқаның құрамы:

С.Ж. Бекішева – з.ғ.д., доцент – **Бас редактор**;
Е.Т. Әбеуов – з.ғ.к., доцент;
Ә.М. Әлібекова – з.ғ.к.;
Р.А. Әмірханов – з.ғ.к.;
Қ.Ж. Баетов – з.ғ.к.;
Е.Н. Бегалиев – з.ғ.д., профессор;
Ұ.Қ. Жанатаева – саяси ғ.д.;
Б.А. Құлмұханбетова – з.ғ.к., доцент;

Д.Х. Найманова;

Р.Р. Нұғманов – з.ғ.к.;
Б.Ғ. Нұрмағамбетов – саяси ғ.к., доцент;
Н.Б. Рахимов – құқық магистрі;
Т.М. Садинов – з.ғ.к.;
Ж.С. Сейтаева – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
О.Б. Филипец – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
В.В. Хан – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Редакцияның құрамы:

Б.А. Бәкірова;
Б.Б. Буралкиева – халықаралық қатынастар магистрі;
З.Ж. Қалмырзина – заң ғылымдарының магистрі;
Л.А. Ксеубаева – заң ғылымдарының магистрі;
К.А. Мұқанова;
Б.Ж. Сағымбеков – LL.M құқық магистрі.

Редакцияның мекенжайы:

010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі,
94-құрылыс.
Эл. пошта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Қолжазбалар қайтарылмайды. Авторлардың пікірлері
редакцияның көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін.
Материалдарды басқа басылымдарда қолдануға
редакцияның жазбаша келісімінен кейін ғана рұқсат
етіледі. Ұсынылған материалдардың шынайылығына
автор жауапты. Журнал ақпараттарын пайдаланған
кезде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2023 ж.

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»
№ 4 (30) 2023

Учредитель:

ГУ «Академия правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан»

Издается с 2016 года.

Выпускается 4 раза в год.

Языки публикаций – казахский, русский, английский.

Включен в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации
основных результатов научной деятельности
(приказ ККСОН МОН РК № 396 от 17.04.2019 г.,
приказ № 52 от 28.01.2021 г. (ДСП),

Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ).

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 16600-СИ от 1 июля 2017 года.

Состав Редакционного совета:

Сексембаев М.И. – (Казахстан) – **Председатель**;
Абдрасулов Е.Б. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Аракелян С.В. – д.ю.н., профессор (Армения);
Борчашвили И.Ш. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Бринчук М.М. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бублик В.А. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бурханов А.К. – к.полит.н. (Казахстан);
Василевич Г.А. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Каудыров Т.Е. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Кирица В.П. – доктор права, доцент (Молдова);
Лакбаев К.С. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Малиновский В.А. – д.ю.н., доцент (Казахстан);
Марчук В.В. – к.ю.н. (Беларусь);
Сейтенов К.К. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Татарян В.Г. – д.ю.н., профессор (Россия);
Тыныбеков С.Т. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Трунк А. – доктор права, профессор (Германия);
Ханов Т.А. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Хомич В.М. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Ястребов О.А. – д.ю.н., профессор (Россия).

Состав Редакционной коллегии:

Бекишева С.Д. – д.ю.н., доцент – **Главный редактор**;
Абеуов Е.Т. – к.ю.н., доцент;
Алибекова А.М. – к.ю.н.;
Амерханов Р.А. – к.ю.н.;
Баатов К.Ж. – к.ю.н.;
Бегалиев Е.Н. – д.ю.н., профессор;
Жанатаева У.К. – д.полит.н.;
Кулмуханбетова Б.А. – к.ю.н.;

Найманова Д.Х.;

Нугманов Р.Р. – к.ю.н., доцент;
Нурмагамбетов Б.Г. – к.полит.н., доцент;
Рахимов Н.Б. – магистр права;
Садинов Т.М. – к.ю.н.;
Сейтаева Ж.С. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Филипец О.Б. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Хан В.В. – к.ю.н., ассоциированный профессор.

Состав Редакции:

Бакирова Б.А.;
Буралкиева Б.Б. – магистр международных отношений;
Калмурзина З.Ж. – магистр юридических наук;
Ксеубаева Л.А. – магистр юридических наук;
Муканова К.А.;
Сагымбеков Б.Ж. – магистр права LL.M.

Адрес редакции:

010078, Акмолинская область, г. Косшы,
ул. Республики, строение 94.
Эл. почта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Рукописи не возвращаются. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения редакции. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. За достоверность предоставленных материалов ответственность несет автор. Ссылка на журнал обязательна.

© Академия правоохранительных органов, 2023 г.

«BULLETIN OF THE ACADEMY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»
SCIENTIFIC JOURNAL
№ 4 (30) 2023

Founder:

GA «The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's
Office of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2016.

Issued 4 times a year.

Publication languages – kazakh, russian, english.

Included to the List of publications recommended for publication of the main results of scientific activity.
(Order of the CCSM MES RK No. 396 of 17.07.2019,
No. 52 of 28.01.2021 (FOUO),
Russian bibliographic database «Russian science citation index» (RSCI),
Kazakhstan Citation Base (KazCB).

The journal is registered in the Committee for Communications, Informatization and Information of the
Ministry on Investments and Development of the Republic of Kazakhstan.
Registration Certificate № 16600-SI dated by July 1, 2017.

Members of the Editorial Council:

Seksembayev M.I. – Candidate of Law
(Kazakhstan) – **Chairman**;
Abdrasulov E.B. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Arakelyan S.V. – Doctor of Law, Professor (Armenia);
Borchashvili I.Sh. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Brinchuk M.M. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Bublik V.A. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Burkhanov A.K. – Candidate of Political Sciences
(Kazakhstan);
Vasilevich G.A. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Kaudyrov T.E. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Kiritsa V.P. – Doctor of Law, Associate Professor
(Moldova);
Lakbayev K.S. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Malinovsky V.A. – Doctor of Law., Associate Professor
(Kazakhstan);
Marchuk V.V. – Candidate of Law (Belarus);
Seitenov K.K. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Tataryan V.G. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Tynybekov S.T. – Doctor of Law, Professor
(Kazakhstan);
Trunk A. – Doctor of Law, Professor (Germany);
Khanov T.A. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Khomich V.M. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Yastrebov O.A. – Doctor of Law, Professor (Russia).

Members of the Editorial Board:

Bekisheva S.D. – Doctor of Law, Associate
Professor – **Chief Editor**;
Abeuov E.T. – Candidate of Law, Associate Professor;
Alibekova A.M. – Candidate of Law;
Amerkhanov R.A. – Candidate of Law.;
Baetov K.ZH. – Candidate of Law;

Begaliyev Y.N. – Doctor of Law Professor;
Zhanatayeva U.K. – Doctor of Political Science;
Kulmukhanbetova B.A. – Candidate of Law, Associate
Professor;
Naimanova D.Kh.;
Nugmanov R.N. – Candidate of Law;
Nurmagambetov B.G. – Candidate of Political Sciences,
Associate Professor;
Rakhimov N.B. – Master of Laws;
Sadinov T.M. – Candidate of Law;
Seitayeva Zh.S. – Candidate of Law, Associate
Professor;
Filipets O.B. – Candidate of Law, Associate Professor;
Khan V.V. – Candidate of Law, Associate Professor.

Editors:

Bakirova B.A.;
Buralkiyeva B.B. – Master of International Relations;
Kalmurzina Z.Zh. – Master of Law;
Kseubayeva L.A. – Master of Law;
Mukanova K.A.;
Sagymbekov B.Zh. – Master of Law, LL.M.

Editorial address:

010078, Akmola region, Kosshy c., Republic st.,
building 94.
E-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Manuscripts are not returned. Opinions of the authors may
not be the same with editors view. The use of materials
in other journals is allowed only with the written consent of
the publisher. The author is responsible for the accuracy
of the materials provided. A link to the journal is required.

© Law Enforcement Academy, 2023.

МАЗМҰНЫ

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ

А.Қ. Қанатов, Ж.С. Сейтаева. СОТ ЖҮЙЕСІНЕ ЖӘНЕ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ САПАСЫНА ДЕГЕН СЕНІМДІЛІКТІ АРТТЫРУ (2023 ЖЫЛДЫҢ СОҢЫНА ҚАРАЙ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МАТЕРИЯНЫ ТАЛДАУ).....	8
Н. Сәулен, Н.Қ. Иманғалиев. «ЖОЛ ЖҮРІСІ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ТОЛЫҚТЫРУЛАР: ЭЛЕКТР САМОКАТТЫ, ШАҒЫН ЭЛЕКТР КӨЛІГІ ҚҰРАЛЫН ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	17

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ

Ө.Қ. Қайшатаева, Е.М. Айтқазин. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ ЖАУАПКЕРШІЛІГІН САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	24
--	----

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ

М.Г. Әжібаев. ҚАРУДЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ: ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	35
Ө.М. Әлібекова. ҚАРЖЫЛЫҚ (ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ) ПИРАМИДАНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖАРНАМАЛАУ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	41
Д.Т. Аманова, С.М. Абижанов. АЛДЫН АЛУ ПРОФИЛАКТИКАСЫ КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ.....	49
Б.С. Байсейітов. МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ПРОЦЕСІНДЕ САРАПШЫЛАР МЕН МАМАҒАНДАРДЫҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	59
А.К. Дюсенбаева. РЕЙДЕРЛІКТІ ЗАҢНАМАЛЫҚ АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	65
Д.Б. Қайназарова, А.А. Қалиев. ИНТЕРНЕТ ЖЕЛІСІНДЕ ТЕРРОРИСТІК ЖӘНЕ ЭКСТРЕМИСТІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ МӘСЕЛЕСІНЕ.....	74
Т.М. Садинов. АЗАПТАУДЫ ЕРТЕ ЕСКЕРТУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖЕКЕ ТӘСІЛДЕРІ.....	83
О.Б. Филипец, С.И. Шелухин. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АУРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЖАЗАНЫ ӨТЕУДІ КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУДЫ ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕГЛАМЕНТТЕУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ТУРАЛЫ.....	92

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ

Г.М. Баймұхаметова. МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ҚОЛДАНУ ТУРАЛЫ: ТИІМДІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ.....	100
Ж.Ж. Ғұбайдуллин. ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНДЕ ҚАСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАР МЕН ҰЙЫМДАРДЫ ҚҰРУ: ЗАҢДЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	109
А.Қ. Қойшубаева, Т.А. Ханов. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТЕРГЕУДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК НЫСАНДАРЫН РЕФОРМАЛАУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚ ПЕН АДАМГЕРШІЛІКТІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....	117
Е.Қ. Мыңжанов. АҚШАНЫ ЖЫЛЫСТАТУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІҢ БАСТАПҚЫ КЕЗЕҢІНІҢ ПРОБЛЕМАСЫ ТУРАЛЫ.....	130
А.Т. Садвақасова. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕ КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯНДЫ ӨТЕУ ҚҰҚЫҒЫН ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	138

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Д.Л. Байдельдинов, Г.Т. Айгаринова. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КЛИМАТТЫ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	147
Г.К. Рашева, Д. Жапарқұлов. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	156

АВТОРЛАР ҮШІН МӘЛІМЕТТЕР	167
---------------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

А.К. Канатов, Ж.С. Сейтаева. ПОВЫШЕНИЕ ДОВЕРИЯ К СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ И КАЧЕСТВУ ПРАВОСУДИЯ (АНАЛИЗ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ МАТЕРИИ К КОНЦУ 2023 ГОДА).....8

Н. Саулен, Н.К. Имангалиев. ИЗМЕНЕНИЯ И ДОПОЛНЕНИЯ В ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ДОРОЖНОМ ДВИЖЕНИИ»: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОСАМОКАТОВ И МАЛЫХ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ.....17

ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

А.К. Кайшатаева, Е.М. Айтказин. АКТУАЛЬНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ СТРАХОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....24

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

М.Г. Ажибаев. НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ОРУЖИЯ: УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ.....35

А.М. Алибекова. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА РЕКЛАМИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВОЙ (ИНВЕСТИЦИОННОЙ) ПИРАМИДЫ.....41

Д.Т. Аманова, С.М. Абижанов. ПРЕВЕНТИВНАЯ ПРОФИЛАКТИКА КАК ГЛАВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.....49

Б.С. Байсеитов. ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЭКСПЕРТОВ И СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК: ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....59

А.К. Дюсенбаева. ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ РЕЙДЕРСТВА.....65

Д.Б. Кайназарова, А.А. Калиев. К ВОПРОСУ ВЫЯВЛЕНИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ И ЭКСТРЕМИСТСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ.....74

Т.М. Садинов. ОТДЕЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ СИСТЕМЫ РАННЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПЫТОК.....83

О.Б. Филипец, С.И. Шелухин. О ПРОБЛЕМАХ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ОТСРОЧКИ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В СВЯЗИ С БОЛЕЗНЬЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....92

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Г.М. Баймухаметова. О ПРИМЕНЕНИИ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ПУТИ РЕШЕНИЯ.....100

Ж.Ж. Губайдуллин. СОЗДАНИЕ КОНСПИРАТИВНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ.....109

А.К. Койшубаева, Т.А. Ханов. ВЗАИМОСВЯЗЬ ЗАКОННОСТИ И НРАВСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ФОРМ РАССЛЕДОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....117

Е.К. Мынжанов. К ПРОБЛЕМЕ ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ.....130

А.Т. Садвакасова. ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ВОЗМЕЩЕНИЕ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ПРИ ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....138

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

Д.Л. Байдельдинов, Г.Т. Айгаринова. ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ КЛИМАТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....147

Г.К. Рашева, Д. Джапаркулов. ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....156

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ.....169

CONTENTS

CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW	
A.K. Kanatov, Zh.S. Seitayeva. INCREASING CONFIDENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM AND THE QUALITY OF JUSTICE (ANALYSIS OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL MATTER BY THE END OF 2023).....	8
N. Saulen, N.K. Imangaliyev. AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN «ON ROAD TRAFFIC»: ISSUES OF LEGAL REGULATION OF THE USE OF ELECTRIC SCOOTERS AND SMALL ELECTRIC VEHICLES.....	17
CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW	
A.K. Kaishatayeva, Y.M. Aitkazin. THE RELEVANCE OF THE INTRODUCING A SYSTEM OF INSURANCE OF PROFESSIONAL ACCOUNTABILITY OF MEDICAL STAFF IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	24
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW	
M.G. Azhibayev. ILLEGAL ARMS TRAFFICKING: CRIMINAL LAW ASPECTS.....	35
A.M. Alibekova. SOME ASPECTS OF IMPROVING THE LEGISLATION ON RESPONSIBILITY FOR ADVERTISING THE ACTIVITIES OF THE FINANCIAL (INVESTMENT) PYRAMID.....	41
D.T. Amanova, S.M. Abizhanov. PREVENTIVE MEASURES AS THE MAIN DIRECTION OF THE FIGHT AGAINST JUVENILE DELINQUENCY.....	49
B.S. Bayseitov. RESPONSIBILITY OF EXPERTS AND SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PUBLIC PROCUREMENT: PROBLEMS OF APPLICATION OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	59
A.K. Dyussenbayeva. PROBLEMS OF LEGISLATIVE DEFINITION OF RAIDING.....	65
D.B. Kainazarova, A.A. Kaliyev. TOWARDS THE DETECTION AND INVESTIGATION OF TERRORIST AND EXTREMIST CRIMES ON THE INTERNET.....	74
T.M. Sadinov. SOME APPROACHES TO THE FORMATION OF THE EARLY WARNING OF TORTURE SYSTEM.....	83
O.B. Filipets, S.I. Shelukhin. ON THE PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF POSTPONEMENT OF SERVING A SENTENCE DUE TO ILLNESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	92
CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE	
G.M. Baimukhametova. ON THE APPLICATION OF THE INSTITUTE OF MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: EFFICIENCY ISSUES AND SOLUTIONS.....	100
Zh.Zh. Gubaydullin. ESTABLISHMENT OF CONSPIRATORIAL ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS IN OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES: ISSUES OF LEGISLATIVE REGULATION.....	109
A.K. Koishubayeva, T.A. Khanov. THE INTERRELATION OF LEGALITY AND MORALITY IN THE CONTEXT OF REFORMING OF CRIMINAL PROCEDURAL FORMS OF INVESTIGATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	117
Y.K. Mynzhanov. TOWARDS THE PROBLEM OF THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF MONEY LAUNDERING CRIMES.....	130
A.T. Sadvakasova. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED DURING PRE-TRIAL PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	138
ENVIRONMENTAL LAW	
D.L. Baideldinov, G.T. Aigarinova. LEGAL ISSUES OF CLIMATE PROTECTION IN THE DIGITALIZATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	147
G.K. Rasheva, D. Japarkulov. ISSUES OF LEGAL REGULATION OF ECO-TOURISM IN THE DIGITALIZATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	156
INFORMATION FOR AUTHORS	171

КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ /
КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО /
CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

ӘОЖ 324.4
МҒТАР 10.15.23

А.Қ. Қанатов¹, Ж.С. Сейтаева²

¹Парламентаризм институты, Астана қ., Қазақстан Республикасы

*²Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

**СОТ ЖҮЙЕСІНЕ ЖӘНЕ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ САПАСЫНА ДЕГЕН СЕНІМДІЛІКТІ
АРТТЫРУ (2023 ЖЫЛДЫҢ СОҢЫНА ҚАРАЙ КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ
МАТЕРИЈАНЫ ТАЛДАУ)**

Аннотация. Осы мақалада «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңға авторлық түсініктеме беріледі. Аталған нормативтік акт оның Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарына және құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкестігі тұрғысынан талданады.

Заң үстемдігі мен қоғамдық әл-ауқатты қолдаудағы сенімге лайық сот билігінің негізгі рөлін мойындай отырып, авторлар проблеманың көп қырлы аспектілерін Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесіне енгізілетін «халықаралық стандарттар» призмасы арқылы қарастырады.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның анықталған жекелеген кемшіліктерінің синтезіне сүйене отырып, авторлар ескірген, тиімсіз іске асырылатын, артық бланкеттік және оның сілтемелік нормаларын өзгертуге, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық факторларының болуына қатысты өз көзқарасын ұсынады.

Түйінді сөздер: сот; Конституциялық заң; құқықтық саясат; сот жүйесі; судьялардың мәртебесі; сенімділікті арттыру; құқықтық белгісіздік.

А.К. Канатов¹, Ж.С. Сейтаева²

¹Институт парламентаризма, г. Астана, Республика Казахстан

*²Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

**ПОВЫШЕНИЕ ДОВЕРИЯ К СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ И КАЧЕСТВУ ПРАВОСУДИЯ
(АНАЛИЗ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ МАТЕРИИ К КОНЦУ 2023 ГОДА)**

Аннотация. В настоящей статье дается авторский комментарий к Конституционному закону «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан». Указанный нормативный акт анализируется с позиции соответствия его Национальному плану развития Республики Казахстан до 2025 года и Концепции правовой политики.

Признавая ключевую роль заслуживающей доверие судебной власти в поддержании верховенства закона и общественного благополучия, авторы рассматривают многогранные аспекты проблемы через призму имплементируемых «международных стандартов» в правовую систему Республики Казахстан.

Опираясь на синтез выявленных отдельных недостатков Конституционного закона «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», авторами предлагается собственное видение касательно изменения устаревших, неэффективно реализуемых, излишних бланкетных и отсылочных его норм, а также наличия коррупциогенных факторов.

Ключевые слова: суд; Конституционный закон; правовая политика; судебная система; статус судей; повышение доверия; правовая неопределенность.

A.K. Kanatov¹, Zh.S. Seitayeva²

¹The Institute of Parliamentarism, Astana c., the Republic of Kazakhstan

²The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

INCREASING CONFIDENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM AND THE QUALITY OF JUSTICE (ANALYSIS OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL MATTER BY THE END OF 2023)

Abstract. This article provides the author's commentary on the Constitutional Law «On the judicial system and the status of judges of the Republic of Kazakhstan». The specified normative act is analyzed from the position of its compliance with the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 and the Concept of Legal Policy.

Recognizing the key role of a trustworthy judiciary in maintaining the rule of law and public welfare, the authors consider the multifaceted aspects of the problem through the prism of «international standards» implemented in the legal system of the Republic of Kazakhstan.

Based on the synthesis of the identified individual shortcomings of the Constitutional Law «On the judicial system and the status of Judges of the Republic of Kazakhstan», the authors propose their own vision regarding the change of outdated, inefficiently implemented, excessive blank and reference norms, as well as the presence of corruption-causing factors.

Keywords: court; Constitutional law; judicial system; status of judges; confidence building; quality of justice; efficiency of justice.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_8

Кіріспе. Қазақстан үшін 2025 жылға қарай азаматтардың мүдделерін қорғайтын әділ және тиімді мемлекет құру үшін түбегейлі өзгерістердің бірі (4-жалпыұлттық басымдық): «құқықтық қорғау кепілдіктеріне сенімсіздіктен – сот билігі институтына, толығымен тәуелсіз және әділ сот жүйесіне деген сенімнің жоғары деңгейіне дейін»¹ деген тезис болып табылады.

Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес (3.5-тармақ): «Осы саладағы сот және құқық қорғау органдарының қызметі маңызды, өйткені ол бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтірудің кепілі болып табылады. Осыған байланысты жоғарыда аталған органдарды тиісті заңнамалық базаны жетілдіру арқылы ғана емес, тиісті институционалдық шаралар қабылдау арқылы да тұрақты дамыту қажет»².

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, осы «шағын» зерттеудегі талдау объектісі

ретінде «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы алынды³.

Материалдар мен әдістер. Қолданыстағы халықаралық және ұлттық заңнаманың, заң мен арнайы әдебиеттің, құқық қорғау саласындағы құқық қолдану практикасының кең ауқымын қабылдаудың нәтижелілігі үшін «талдау» өтпелі әдіспен:

1. зерттеліп отырған саладағы Қазақстанның құқықтық жүйесіне енгізілетін «халықаралық стандарттарға» талдау жасаумен;

2. қолданыстағы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132 Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының жекелеген кемшіліктерін анықтаумен;

3. ұлттық заңнаманы жетілдіру бойынша

¹ Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 ж. 15 ақпандағы №636 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636> (жүгінген күні: 06.11.2023).

² Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 ж. 15 қазандағы №674 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгінген күні: 06.11.2023).

³ Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы: Қазақстан Республикасының 2000 ж. 25 желтоқсандағы №132 Конституциялық заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_ (жүгінген күні: 06.11.2023).

нақты ұсыныстармен сүйемелденетін болады.

Нәтижелер/талқылау. Мәселен, негізгі сұрақ: «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заң Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының негізгі ережелеріне сәйкес келе ме?

Конституциялық заңның ескірген нормаларына қатысты.

Қазіргі уақытта зерттеліп отырған Конституциялық заңның: «және заңда (заңдарда) көзделген тәртіппен», «заңмен белгіленген», «және заңда» деген сөз тіркестерін қамтитын баптарының көбі пысықтауды талап етеді.

Жоғарыда айтылған сөйлеу орамдары кездесетін жерде «заң (мен, ға)» сөзіне дейін «осы Конституциямен» деген сөзбен жазуды ұсынамыз. Бұл «осы Конституциялық заңның» шеңберіндегі құзыреттердің мәні мен шектерін біркелкі нақтылайтын болады.

Конституциялық заңның тиімсіз іске асырылатын нормаларына қатысты.

Талданып отырған Конституциялық заң – бұл сот құрылымының және сот ісін жүргізудің жаңа форматы болып табылады. Сонымен қатар Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) бағалауына сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың іске асырылуын «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» ҚР Конституциялық заңы шеңберінде де қамтамасыз ету қажет [1, 87 б.].

ЭЫДҰ форум бола отырып, оның шеңберінде үкіметтер әртүрлі саладағы өз саясатының тиімділігін салыстырады, тәжірибемен бөліседі және жаңа сынтетеуріндерді ескере отырып, озық тәжірибелерді айқындайды, Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформалардың үздіксіз мониторингін жүзеге асырады және БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын, басқа да халықаралық стандарттар мен озық практиканы, оның ішінде Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Стамбул іс-қимыл жоспарын орындау бойынша елдің іс-қимылын іске асыру бойынша бірқатар ұсыныстар енгізеді.

Атап айтқанда, ЭЫДҰ-ның Қазақстан мониторингінің екінші раунды туралы есебіне ұсынымдарында:

- ...судьяларды тағайындауға және оларды қызметтен босатуға саяси органдардың (Президент, Парламент) ықпалын барынша шектеу;

- ...судьялардың мансабына, олардың қамтамасыз етілуіне, жауаптылығына байланысты мәселелерде сот төрағаларының өкілеттіктерін жою;

- ...судьялар мен олардың отбасы мүшелерінің мүлкін, кірістерін және мүмкіндігінше шығыстарын кейіннен осындай декларацияларды жариялай отырып, міндетті декларациялауды (салық міндеттемелеріне байланыстырмай) жүргізу;

- ...заңда судьяларды тәртіптік жауаптылыққа тартудың егжей-тегжейлі рәсімін көздеу, сондай-ақ заңдық айқындылық қағидатына және қорғалу құқығына сәйкес осындай мәселелерді қарау жөніндегі органдардың бірыңғай жүйесін және шешімге сот сатысында шағымдану мүмкіндігін көздей отырып, тәртіптік жауаптылық пен қызметтен босатудың санын шектеу және негіздерін нақты айқындау;

- ...уақыт өте келе судьяларға сыйлықақыны алып тастай отырып, судьялардың жалақыларының мөлшерін және оларға мүмкін болатын үстемелердің толық тізбесін заңда айқындау [1, 69 б.] қажет деп көрсетілген.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 21 ақпандағы №226-VI, 2023 жылғы 27 наурыздағы №215-VII Қазақстан Республикасының конституциялық заңдарында ЭЫДҰ сарапшылары ұсынған проблемалық мәселелер фрагментарлық түрде шешілгенін атап өткен жөн.

Сонымен қатар «саяси органдардың (Президент, Парламент) судьяларды тағайындауға және оларды қызметтен босатуға ықпалын шектеу» және «заңда судьялардың жалақыларының мөлшерін айқындау» жөніндегі ұсынымдарды толық іске асыру мүмкін болмады.

Бұған қоса, 2020 жылғы 16 қаңтарда

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттер тобына (GRECO) кіргені белгілі. GRECO барлық жаңа мүшелер қорытындыға келген-келмегеніне қарамастан, оның барлық раундтарына қатысты бағаланатын болады деп шешті. Осыған байланысты Қазақстанға бірінші және екінші раундтардың тақырыптарын қамтитын бірлескен бағалау рәсімі ұсынылды.

Атап айтқанда, 2022 жылғы 25 наурызда Страсбургте өткен GRECO 90-пленарлық отырысында қабылданған Қазақстан бойынша бағалау есебінде судьяларға арналған 89-ұсыным ретінде мыналар атап өтілді: «Қазақстандағы сот жүйесінің тәуелсіздігіне қатысты GRECO бағалау тобы Венеция комиссиясының тиісті қорытындыларындағы ұсынымдарына сілтеме жасайды, олар өзекті болып қала береді. Осылайша, қазіргі шаралар мұқият институционалдық шолуға лайық. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, GRECO сот билігінің тәуелсіздігін арттыру және сыбайлас жемқорлықпен күресуге жауапты прокуратура мен құқық қорғау органдарына барабар функционалдық дербестік беру, сондай-ақ осы органдарды кез келген заңсыз ықпал етуден, оның ішінде мемлекеттің жоғары саяси/атқарушы билік органдарынан қорғау үшін қажетті заңнамалық және тәжірибелік шараларды қабылдауды ұсынады» [2, 27 б.].

Біздің ойымызша, бұл ұсыным Жоғарғы Сот Кеңесінің құқықтық мәртебесін өзгерту арқылы соттың өзін-өзі басқаруын барлық жерде (кеңінен) дамыту арқылы шешілуі тиіс, оның құрамының басым бөлігін басқа судьялар сайлайтын судьялар құрауы тиіс. Осыған байланысты «Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 4-бабына өзгеріс енгізу ұсынылады⁴. Бұл ретте, Кеңес құрамына қатысты заңнамалық жаңалықтар «болашақ судьяларды судьялар таңдайды» деген қағидаға сәйкес келуі тиіс.

Соттарға істерді нақты бөлу мәселесіне қатысты ЭЫДҰ мониторингтік тобы іс жүзінде белгіленген өлшемдерге сәйкес істерді бөлу үшін автоматтандырылған жүйе қолданылатынын мойындайды.

Алайда істерді кездейсоқ бөлу қағидаты Конституциялық заңда нақты көрсетілмеген және автоматтандырылған жүйенің жұмысына рұқсатсыз араласу үшін жауаптылық қарастырылмаған.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы аясында «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 21 ақпандағы №226-VI Конституциялық заңымен бұл проблемалық мәселе ішінара шешілді. Яғни, бұрын «Төрелік» Қазақстан Республикасы сот органдарының автоматтандырылған ақпараттық-талдау жүйесінде істерді автоматтандырылған бөлу қағидалары Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының өкімімен бекітілген болса, қазіргі уақытта соттарда істерді автоматтандырылған бөлу қағидалары Жоғарғы Соттың жалпы отырысында бекітіледі.

Осыған орай мынадай сұрақ туындайды: Бұл ЭЫДҰ талаптарын қанағаттандыру үшін жеткілікті ме?

Біздің ойымызша, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңында сот төрелігінің қағидаттарын, оның ішінде істерді кездейсоқ (автоматтандырылған) бөлу қағидатын бөлек көрсету қажет.

Осыған байланысты талданып отырған Конституциялық заңды «Сот төрелігінің қағидаттары» деген 4-1-баппен толықтыру немесе (жаңа 4-1-бапта) баптың 3-бөлігінде белгіленген сот төрелігі қағидаттарын іске асырудың нақты тетіктерін ашып көрсету ұсынылады (ҚР Конституциясының 77-бабы).

Сонымен қатар «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңының 3-бөліміндегі 1-1 жеке тарауда судья әдеби мәселелерін реттеу қажет деп пайымдаймыз.

Мысалы, 2016 жылы Қазақстанда

⁴ «Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 ж. 4 желтоқсандағы №436-V ҚРЗ Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000436> (жүргізілген күні: 06.11.2023).

судьялардың мінез-құлқы мен кәсіби міндеттерін реттейтін Судья әдеби кодексі⁵ қабылданды. Кодекс халықаралық стандарттар мен сот жауапкершілігінің қағидаттарына негізделген.

Мәселелер Кодексті бекіту және оның сақталуын бақылау сыртқы жүйені жоққа шығарудан туындайды, ал Кодексті сақтау міндеті мониторинг ұйымына мүшелікке байланысты.

Осыған байланысты ЭЫДҰ мониторингтік тобы судьялардың тәуелсіздігін және олардың қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында судьялардың өзін-өзі басқару органдарының мәртебесін реттеуді және заңнамаға Судья әдеби кодексінің сақталуын бақылауды неғұрлым нақты қамтамасыз ететін өзгерістер енгізуді ұсынады.

Осылайша, ұсынымды және ЭЫДҰ талабын орындау үшін қолданыстағы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына Судья әдеби кодексінің нормаларын енгізу қажет.

Осыны ескере отырып, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңын ЭЫДҰ мен GRECO халықаралық стандарттарының талаптарына қатысты өзектендіру ұсынылады.

Конституциялық заңның артық бланкеттік және сілтемелік нормаларына қатысты.

Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес (4.2-тармақ): «...заңнаманың ашықтығы мен айқындылығын қамтамасыз ету мақсатында құқықтық нормаларды қалыптастырудың жалпы әдістерін барынша азайту мәселесін пысықтау маңызды».

Заңнаманы жүйелеу, оны заңнаманың салалары бойынша одан әрі шоғырландыру, сондай-ақ оны ескірген және қайталанатын нормалардан арылту, құқықтық реттеудегі олқылықтардың орнын толтыру және қолданыстағы заңнамадағы ішкі қайшылықтарды жою бойынша норма шығармашылық қызметінің тиімді

құралдарының бірі болып табылады. Заңдардағы нормаларға сілтеме жасау және тиісінше Конституцияға сәйкес заңнамалық актілер қабылдануы мүмкін мәселелер шеңберінде тікелей әсер ететін заңдарды қабылдау практикасын кеңейту. Конституциялық заңда бланкеттік (сілтемелік) сипаттағы нормалар жеткілікті, атап айтқанда мыналар (*курсивпен белгілінген*):

9-бап. Аудандық соттың төрағасы

1. Аудандық соттың төрағасы судья болып табылады және судьяның міндеттерін атқарумен қатар: 7) *заңда көзделген* басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

- 14-бап. Облыстық соттың төрағасы

1. Облыстық соттың төрағасы судья болып табылады және судьяның міндеттерін атқарумен қатар: 11) *заңда көзделген* басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

- 15-бап. Облыстық соттың сот алқасының төрағасы

1. Облыстық соттың сот алқасының төрағасы судья болып табылады және судьяның міндеттерін атқарумен қатар: 5) *заңда көзделген* басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

- 16-бап. Облыстық соттың жалпы және кеңейтілген жалпы отырыстары

1. Облыстық сот қажетіне қарай, бірақ жылына кемінде екі рет жалпы отырыстар өткізеді, оларда: 10) *заңда көзделген* басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

- 20-бап. Жоғарғы Сот Төрағасы

2. Жоғарғы Соттың Төрағасы Республиканың өзге де мемлекеттік билік тармақтары органдарымен және халықаралық ұйымдармен өзара қарым-қатынасы кезінде Республика сот жүйесінің мүддесін білдіреді, сондай-ақ: 9) *заңмен және өзге де нормативтік құқықтық актілермен көзделген* басқа да өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Сондай-ақ басқа да ұқсас құрастырылған нормалар.

Біз «осы Конституциялық заңның» шеңберінде барлық деңгейдегі сот төрағалары өкілеттіктерінің мәні мен шегін біркелкі нақтылауды ұсынамыз.

Жалпылық норманың тағы бір түрі

⁵ Судья әдеби кодексі: 2016 ж. 21 қарашада Қазақстан Республикасы судьяларының VII съезінде қабылданған [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://sud.gov.kz/kaz/content/sudyalyk-dep-kodeksi> (жүгінген күні: 06.11.2023).

(анықтамалық) болып мынадай норма бола алады:

- 24-бап. Судьялардың ауыстырылмайтындығы

2. Судьялардың өкілеттіктері тек қана осы Конституциялық заңда және *Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында* көзделген негіздер бойынша және тәртіппен тоқтатылуы немесе тоқтатыла тұруы мүмкін.

Әдістемелік жағдайда мұндай жалпы нормалардың қоғамдық қауіптілігі ретінде Заңды жүзеге асыру мақсатында қабылданған мұндай нормалардың нормативтік құқықтық актінің мәні мен мазмұнын бұрмалауы болып табылады. Бұл, өз кезегінде, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін айтарлықтай арттырады және әдетте, азаматтардың заңнамаға деген сенім деңгейін төмендетеді.

Ұсыныс:

Курсивпен жазылған анықтамалық норма жаңартылған және қолданыстағы барлық нормативтік құқықтық актілерде қолданылып жүрген заманауи құқықтық терминологияны пайдалана отырып жаңартылуы тиіс.

Конституциялық заңның 24-бабының мынадай редакциясын ұсынамыз: «2. Судьялардың өкілеттігі осы Конституциялық заңда көзделген негіздер мен тәртіп бойынша ғана тоқтатылуы немесе тоқтатыла тұруы мүмкін.».

Мұндай редакция талданып отырған 24-баптың аясын «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 33 және 34-баптарында бекітілген нақты негіздермен шектеуге мүмкіндік береді.

Конституциялық заңда сыбайлас жемқорлық факторларының болуына қатысты.

Талданып отырған заң сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін (сыбайлас жемқорлықты тудыратын нормалар арқылы) қамтиды.

Біріншіден, *дискрециялық өкілеттіктер* тұрғысынан талданып отырған Конституциялық заңның 34-1-бабы күмәнді болып табылады, онда мыналар көзделген: «2. Судья лауазымында болуға оның шекті жасқа – алпыс бес жасқа толуына дейін жол

беріледі, *бұл айрықша жағдайларда* осы баптың 1-тармағында көзделген тәртіппен бес жылдан аспайтын мерзімге *ұзартылуы мүмкін».*

Бұл жағдайда «заң шығарушыға» өкілеттіктерді жүзеге асыру кезінде қажетсіз жасанды дискреция беріледі. Ал, жоғарыда атап өткендей, Конституциялық заңды жүзеге асыру мақсатында қабылданған мұндай нормалар нормативтік құқықтық актінің мәні мен мазмұнын бұрмалайды.

Сондықтан жоғарыда аталған тармақтан (Конституциялық заңның 34-1-бабы) Жоғары Сот Кеңесінің жасанды билігін алып тастау қажет.

Екіншіден, «жасанды таңдау» шеңберіндегі ұқсас норма Конституциялық заңның 39-бабында бекітілген: «1. Судья тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін тәртіптік жауаптылыққа *тартылуы мүмкін».*

Уәкілетті басшының құзыреті құқықтар мен міндеттердің бірлігі арқылы түсініледі, яғни олар бір-бірімен тығыз байланысты. «Құқылы», «мүмкін», «болуы тиіс» формулаларында қамтылатын құқықтар мен міндеттерді бөлу белгілі бір жағдайларда өкілеттікті құқық ретінде пайдалануға, яғни оны жүзеге асырмауға болатыны туралы елес тудырады.

Басқа кемшіліктерге қатысты.

Талданып отырған Конституциялық заңның 56-бабына қатысты.

Біздің жағдайда *динамикадағы заң шығармашылығы сұрағын қою проблемасы туындайды.* Атап айтқанда, Германия, Түркия, Оңтүстік Корея және басқа да елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, судьяларды сот өкімшілігіне тікелей қатысты лауазымдарда кеңінен пайдалану ұсынылады.

Бұл мәселе Заң жобалау қызметі жөніндегі ведомствоаралық комиссияның отырысында «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық заңы жобасының 56-бабының жаңа редакциясын талқылауға байланысты туындады.

Мәселенің шығу тарихы келесідей.

«Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2017 жылғы

22 желтоқсандағы №119-VI Қазақстан Республикасының Конституциялық заңымен (ол кездегі) Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 56-бабына заңнамалық жаңалық енгізілді. Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына: «Судья Жоғарғы Сот Төрағасының келісімімен сот төрелігін ұйымдастырушылық қамтамасыз етуге тікелей байланысты лауазымға (Сот төрелігі академиясындағы және уәкілетті органдағы) судья өкілеттіктерін тоқтата отырып, судья атағын және судьялар қоғамдастығына жататынын сақтай отырып, кадр резервіне іріктеу және конкурс өткізілместен тағайындалуы мүмкін» деген тармақ енгізілді.

Одан әрі «Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2022 жылғы 30 желтоқсандағы №176-VII Қазақстан Республикасының Конституциялық заңымен (2023 жылғы 12 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілді) жаңа редакция ұсынылды. «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 56-бабында «Судья Жоғарғы Сот Төрағасының келісімімен лауазымға тағайындалуы мүмкін. Сот төрелігін ұйымдастырушылық қамтамасыз етуге тікелей байланысты (Сот төрелігі академиясында және уәкілетті органда), кадр резервіне іріктеусіз және судьяның өкілеттігін тоқтата тұрумен конкурссыз, судья атағын және судьялар қауымдастығына мүшелігін сақтай отырып» деген норма жойылды.

9 айға жетер-жетпес уақыт өткеннен кейін біз «барлық жаңа, кеше ғана ұмытылған ескі екенін» байқаймыз. Заң жобасымен «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 56-бабына «Судья Жоғарғы Сот Төрағасының келісімімен отставкадағы судьяның лауазымдық міндеттерін атқара алады. Судья лауазымын және сот қауымдастығына мүшелігін сақтай отырып, судьяның өкілеттігін тоқтата отырып, кадр резервіне және конкурсқа іріктеусіз

екі жыл мерзімге сот әкімшілігімен тікелей байланысты лауазымға (уәкілетті органда және Академияда) тағайындалуы мүмкін.» деген ережені енгізу ұсынылады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты халықтың сот жүйесіне деген сенімін арттыру мақсатын негізге ала отырып, екі сұрақ туындайды:

Бірінші сұрақ: Осы саладағы конституциялық заңнаманың тұрақтылығы (тұрақсыздығы).

Шынында да, қолданыстағы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» 2000 жылғы 25 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы қабылданған сәттен бастап (ВАК-та ұсынылған Конституциялық заң жобасын ескере отырып) «маңызды» заңнамалық актіге 22 Конституциялық заңмен өзгерістер мен толықтырулар енгізілді, яғни 23 жылда 22 заң қабылданды.

Екінші сұрақ: Осы уақыт ішінде (9 ай және одан да көп, 2023 жыл) сот әкімшілігіне тікелей қатысты лауазымдарға (уәкілетті органда және Академияда) судья атағын және сот қауымдастығына мүшелігін сақтай отырып, кадр резервіне іріктеусіз және судья өкілеттіктерін тоқтата тұрып конкурссыз тағайындаулар (орын ауыстырулар, босатулар) болды ма? Ал егер, болған жағдайда, бұл тағайындаулар заңды ма?

Қорытынды. Зерттеліп отырған «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына мынадай негізгі қорытынды: Конституциялық заңдағы нөмірлеуге сәйкес 59 бап (оның ішінде 13, 16-1, 19, 22-1, 38, 41, 43, 46 және 48 алып тасталды), ол 16-1, 22-1, 23-1, 29-1, 30-1, 34-1, 35-1, 38-1, 38-2, 38-3, 44-1, 55-1-баптармен толықтырылды. Нәтижесінде баптардың нақты саны – 69 (алып тасталған 13, 16-1, 19, 22-1, 38, 41, 43, 46, 48-баптармен бірге).

Зерттеліп отырған Конституциялық заңның 69 бабының 66-сына немесе 95%-на өзгертулер мен толықтырулар енгізілді, ал сапалық көрсеткішке келетін болсақ, Конституциялық заң қабылданғаннан (қолданысқа енгеннен) бастап (2000 жылғы 25 желтоқсаннан

бастап) оған 22 түрлі Конституциялық заңмен («Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Конституциялық заң жобасын ескере отырып), атап атқанда 501-ден астам тармаққа барлығы 257 бапқа (Конституциялық заң жобасын есепке алмағанда) өзгерістер мен толықтырулар енгізілгенін атап өтеміз.

Осы орайда «Құқықтық актілер туралы» 2016 жылғы 6 сәуірдегі⁶ Қазақстан Республикасы Заңының 26-бабының 9-тармағын басшылыққа алу қажет, онда: «Құқықтық актілердің мәтініне нормативтік құқықтық акт мәтінінің жартысынан асатын көлемде өзгерістер және (немесе) толықтырулар енгізілген кезде оның жаңа редакциясын қабылданғанын міндеттейді».

Осылайша, жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделерін қорғау жөнінде маңызды

міндетін шешуді ескере отырып, заңдар (кодекстер) нормаларындағы олқылықтар мен жасанды қайшылықтарды барынша азайту, ең бастысы, сот құрылымымен және судьялардың мәртебесімен, Қазақстан Республикасында сот төрелігін іске асыру тәртібімен, судьялардың тәртіптік жауаптылығымен байланысты құқықтық қатынастардың қалыптасуы мақсатында ЭЫДҰ және GRECO стандарттары шеңберінде мынадай: «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заң Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының негізгі ережелеріне сәйкес келе ме деген негізгі сұраққа теріс жауап берген жөн.

Осыған байланысты «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» жаңа Конституциялық заңды таза парақтан (2025 жылдан кейін) әзірлеп, қабылдау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Anti-corruption reforms in Kazakhstan: 4 th round of monitoring of the Istanbul AntiCorruption Action Plan // OECD, 2017. – 194 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf> (Access data: 28.10.2023).
2. Совмещенный первый и второй раунд оценки: Отчет об оценке по Казахстану / GrecoEval 1/2 Rep(2021)1. – 86 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rm.coe.int/grecoeval1-2rep-2021-1-final-rus-evaluation-report-kazakhstan-public/1680a6e774> (дата обращения: 28.10.2023).

References:

1. Anti-corruption reforms in Kazakhstan: 4 th round of monitoring of the Istanbul AntiCorruption Action Plan // OECD, 2017. – 194 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf> (Access data: 28.10.2023).
2. Sovmeshhennyj pervyj i vtoroj raund ocenki: Otchet ob ocenke po Kazahstanu / GrecoEval 1/2 Rep(2021)1. – 86 s. [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://rm.coe.int/grecoeval1-2rep-2021-1-final-rus-evaluation-report-kazakhstan-public/1680a6e774> (data obrashhenija: 28.10.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Алмаз Қанатұлы Қанатов – Парламентаризм институтының атқарушы директоры, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: kahatov_76@mail.ru.

Канатов Алмаз Канатович – исполнительный директор Института парламентаризма, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: kahatov_76@mail.ru.

⁶ Құқықтық актілер туралы: Қазақстан Республикасының 2016 ж. 6 сәуірдегі №480-V ҚР Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480> (жүгінген күні: 06.11.2023).

Kanatov Almaz Kanatovich – Executive Director of the Institute of Parliamentarism, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: kahanov_76@mail.ru.

Жанар Секежанқызы Сейтаева – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы кәсіптік оқыту институтының жаһандық қауіптерге қарсы тұру бойынша арнайы дайындық кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru.

Сейтаева Жанар Секежановна – заведующий кафедрой специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru.

Seitayeva Zhanar Sekezhanovna – Head of the Department of Specialized Training on Counter Global Threats of the Institute of Vocational Training of the Academy of Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: seitayeva-zhanara@mail.ru.

ӨЖ 342.52
МҒТАР 10.15.35

Н. Сәулен, Н.Қ. Иманғалиев

Парламентаризм институты, Астана қ., Қазақстан Республикасы

«ЖОЛ ЖҮРІСІ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ТОЛЫҚТЫРУЛАР: ЭЛЕКТР САМОКАТТЫ, ШАҒЫН ЭЛЕКТР КӨЛІГІ ҚҰРАЛЫН ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жол жүрісін ұйымдастыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен енгізілген «Жол жүрісі туралы» 2014 жылғы 17 сәуірдегі Қазақстан Республикасының заңына («шағын электр көлігі құралы» және «электр самокаттары» ұғымдары, олардың иелерінің құқықтары мен міндеттері) түзетулер қарастырылады, ағымдағы жылғы 29 маусымда қабылданды.

Сонымен қатар осы өзгерістердің қазіргі жол қозғалысы мен ұтқырлық дәуіріндегі маңыздылығы мен салдары талданды. Авторлар шағын электр көлігі құралдарын, электр самокаттарды пайдаланудың құқықтық аспектілеріне, реттеу ерекшеліктеріне және олардың жол қозғалысын ұйымдастыруға әсеріне байланысты мәселелерді қарастырды. Атап айтқанда, авторлар шағын электр көлігі құралдарын, электр самокат ұғымдарын бір ұғыммен атауды, жолдың оң жақ жиегіне шығарудың артықшылықтары мен қолданыста енгізгенде туындайтын мәселелеріне тоқталды.

Түйінді сөздер: жол жүрісі; шағын электр көлігі құралы; жол жүру ережесі; электр самокат; моно дөңгелек; сигвей; гироскутер; велосипед.

Н. Саулен, Н.К. Иманғалиев

Институт парламентаризма, г. Астана, Республика Казахстан

ИЗМЕНЕНИЯ И ДОПОЛНЕНИЯ В ЗАКОН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ДОРОЖНОМ ДВИЖЕНИИ»: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОСАМОКАТОВ И МАЛЫХ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

Аннотация. В статье рассматриваются поправки в Закон Республики Казахстан от 17 апреля 2014 года «О дорожном движении» (понятия «малое электрическое транспортное средство» и «электросамокат», права и обязанности их владельцев), внесенные Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации дорожного движения», принятым 29 июня текущего года.

Также были проанализированы важность и последствия этих изменений в современную эпоху дорожного движения и мобильности. Авторы рассмотрели вопросы, связанные с правовыми аспектами эксплуатации малых электрических транспортных средств, электросамокатов, особенностями регулирования и их влиянием на организацию дорожного движения. В частности, авторы остановились на проблемах, возникающих при введении в действие малых электрических транспортных средств, понятие электросамоката, названия с одним понятием, избыточности выпуска на правый край дороги.

Ключевые слова: дорожное движение; малое электрическое транспортное средство; правила дорожного движения; электросамокат; моноколесо; сигвей; гироскутер; велосипед.

N. Saulen, N.K. Imangaliyev

The Institute of Parliamentarism, Astana c., the Republic of Kazakhstan

AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN «ON ROAD TRAFFIC»: ISSUES OF LEGAL REGULATION OF THE USE OF ELECTRIC SCOOTERS AND SMALL ELECTRIC VEHICLES

Abstract. The article discusses amendments to the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2014 «On Road Traffic» (the concepts of «small electric vehicle» and «electric scooter», the rights and obligations of THEIR OWNERS) introduced by the Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to some Legislative acts of the Republic of Kazakhstan on traffic management» adopted on June 29 of this year.

The importance and consequences of these changes in the modern era of road traffic and mobility were also analyzed. The authors considered issues related to the legal aspects of the operation of small electric vehicles, electric scooters, regulatory features and their impact on the organization of traffic. In particular, the authors focused on the problems that arise when small electric vehicles are put into operation, the concept of an electric scooter, names with one concept, redundancy of release to the right edge of the road.

Keywords: road traffic; small electric vehicle; traffic laws; electric scooter; monowheel; segway; gyroscuter; bicycle.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_17

Кіріспе. Біздің күнделікті өміріміз жоғары технологиялық құрылғыларға толуда. Соңғы жылдарда бүкіл әлемде адамдардың, әсіресе жастардың шағын экологиялық таза көлік құралдарын (электр самокаттарды, монокодөңгелектерді, гироскутерлерді және оларға ұқсас басқа да құралдарды) (бұдан әрі – ШЭКҚ) қозғалу үшін пайдалануға деген қызығушылығы артты. Қазақстанның барлық қалаларында, әсіресе Астана, Алматы және Шымкент қалаларында кикшерингтер (ағылш. kick – аяқпен итеру, sharing, to share – бірлесіп пайдалану), яғни самокаттарды жалға беретін мамандандырылған жүйелер саны өсуде. Бұл құралдардың барлығы бірқатар артықшылықтарға ие (дыбыссыз, мобильді, қолдануға ыңғайлы және экологиялық таза), яғни қазіргі адамның қоршаған ортаға деген көзқарасының революциялық өзгеру жағдайында өте маңызды болып отыр. Әсіресе, электр самокаттар ерекше қолданысқа ие болуда.

Мысалы, 2019 жылы АҚШ-та 86 миллион электр самокатпен жүру тіркелген, бұл 40 миллион жалпыға ортақ велосипедпен жүруден шамамен екі есе көптігін көрсеткен. Электр самокаттарды пайдалануға деген жоғары сұраныс электр самокатты ортақ

пайдалану стратегияларын бағалаудың маңыздылығын көрсетеді [1].

Бостон консалтингтік тобының бағалауы бойынша оларды пайдаланудың әлемдік нарығының көлемі 2025 жылға қарай 50 миллиард долларға дейін жететіндігін көрсетіп отыр¹.

Сонымен қатар адамдардың электр самокаттарды пайдалану санының өсуі жол-көлік оқиғаларының (бұдан әрі – ЖКО) өсуіне байланысты бірқатар проблемаларды тудырды. Мысалы, аталған көлік құралдары жаяу жүргіншілерге оларды тротуарларда пайдалану кезінде нақты қауіп төндіреді, адамдар ауыр жарақат алған жаяу жүргіншілерге соқтығысу жағдайлары тіркелді. Сондай-ақ электр самокаттарды пайдаланушылар жолдың жүріс бөлігіндегі автомобильдердің қатысуымен ЖКО қатысушыларына айналды.

Мәселен, 2021 жылы Алматыда мопедтер мен самокаттардың жүргізушілері 30-ға жуық ЖКО жасаған. Бұл автокөлік жүргізушілері мен жаяу жүргіншілердің наразылығын тудырды. Олар көлік құралдарында мемлекеттік нөмірлердің болмауының кесірінен деп санайды. Бұл жауапкершіліктен құтылуға мүмкіндік береді, камералар оларды

¹ E-scooter market could be worth 40 to 50 billion USD by 2025 53 [Electronic resource] // The Brussels Times. – 17.05.2019. – Access mode: <https://www.brusselstimes.com/56872/self-service-scooters-a-market-worth-40-to-50-billion-usdin-2025> (Access data: 28.09.2023).

тіркемейді. Сондықтан автоөуесқойлардың пікірінше, олар жолдардағы ережелерді бұзып қана қоймай, қала тұрғындарының өміріне қауіп төндіреді².

Ағымдағы жылдың 29 тамызына дейін Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» Заңына сәйкес олар жол қозғалысы үшін техникалық құралдар болып табылмаған. Іс жүзінде барлық сарапшылар мұндай құралдардың қозғалу тәртібі тез арада заңнамалық бекітуді талап ететінін, себебі бұл бірқатар құқықтық жағымсыз салдарлар тудыратынын қозғады. Осыған байланысты электр самокаттар үшін жол қозғалысы ережелерін қайта қарау қажеттілігі туындады.

Сонымен бірге электр самокаттардың танымалдылығына қарамастан, сарапшылар техникалық бөлік бойынша стандарттардың бірыңғай талаптарына сәйкес келуін, яғни шағылыстыратын таңбалануы, самокаттың өзінің таңбалануы, фаралар мен сигналдарының болу қажеттілігін атап өтті. Аталған мәселелерді шешу үшін 2022 жылғы 1 шілдеде Қазақстан Республикасы СТ 3769-2022 «Электр самокаттар. Техникалық талаптар» ұлттық стандарты бекітілді, ол электр энергиясының белгіленген көздерінен қозғалысқа келтірілетін электр самокаттарына қолданылады. Бірақ бұл стандарт өзін-өзі теңестіру жүйесі бар электрлік қозғалыс құралдарына қолданылмайды (моноколдар, басқару тұтқасы бар немесе онсыз гироскутерлер).

2021 жылдан бастап бұқаралық ақпарат құралдарында және әлеуметтік желілерде жол қозғалысының жаңа қатысушыларын – электр самокат пен ШЭКҚ иелерінің құқықтары мен міндеттерін заңнамалық реттеудің жоқтығы туралы көптеген хабарламалар, мақалалар пайда болды.

Осылайша, жоғарыда аталған күрделі мәселелерді реттеудің шұғыл қажеттілігіне байланысты 2023 жылдың 29 тамызында күшіне енген «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жол жүрісін ұйымдастыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңы

көзделген түзетулер жол қозғалысының қатысушылары үшін тиісті жүріс-тұрыстың айқындығы мен түсінігін енгізді.

Қарастырылып отырған өзгерістердің күрделілігіне, ұзағырақ мерзімге бақылауды қажет етуіне байланысты өзгерістердің іс жүзінде іске асырылуына әрі қарай талдау жасау осы зерттеу аясында мүмкін болды. Заңнамаға енгізіліп отырған жаңартулардың тәжірибеде іске асуы барысында кейбір механизмдерді жетілдіру қажеттілігі туындап, біраз қиындықтар тудыруда, тиісінше жанжақты зерттеуді қажет етеді. Сондықтан зерттеу тақырыбы өзекті және мақала барысында қойылған мақсат енгізілген жаңашылдықтар мен өзгерістердің іс жүзінде іске асырылуына зерттеу жүргізуді жалғастыру, анықталған олқылықтар мен кедергілерді шешу мүмкіндіктерін қарастыру, тиісті ұсыныстар жасау болып табылады.

Әдістер мен материалдар. Ғылыми мақаланы жазу барысында құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, құрылымдық, логикалық және құқықтық актілердің нормаларын түсіндіру әдістері қолданылды. «Жол жүрісі туралы» ҚР заңына 2023 жылғы 29 маусымда енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың мәні мен мазмұны логикалық, салыстырмалы-құқықтық, нормаларды түсіндіру әдістерін қолдану арқылы зерттелді.

Нәтижелер, талқылау. Ағымдағы жылдың 29 тамызында күшіне енген «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жол жүрісін ұйымдастыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заң жобасы «Жол жүрісі туралы» ҚР заңына түзетулер енгізді. Түзетулер жолдардағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында шағын экологиялық таза көлік құралдарын (электр самокаттары, моно дөңгелектер, гироскутерлер, гироподтар және ховербордтар) пайдалануды құқықтық реттеуге бағытталған. Атап айтқанда, «шағын электр көлігі құралы» және «электр самокаты» сияқты жаңа ұғымдармен, сондай-ақ электр самокаттары, шағын электр көлік құралдары

² Алматыда биыл мопед пен самокат мінгендерге қатысты 29 жол апаты болды [Электрондық ресурс] // Хабар 24. – 18.05.2021. – Айналыс режимі: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/474331-almatyda-biyil-moped-pen-samokat-mingenderge-atysty-29-zholapaty-boldy> (жүгінген күні: 31.10.2023).

жүргізушілерінің құқықтары мен міндеттерін көздейтін нормалармен толықтырылды.

1. «Жол жүрісі туралы» ҚР заңының 1-бабының 53-1) тармағына сәйкес шағын электр көлігі құралы – электр қозғалтқышы бар электр самокаттар мен мопедтерді қоспағанда, электр қозғалтқышпен жарақталған, жеке жүріп-тұруға арналған, бір немесе бірнеше дөңгелегі бар көлік құралы болып танылса, 1-бабының 57) тармағына сәйкес электр самокат – екі немесе үш дөңгелегі бар, электр қозғалтқышты (электр қозғалтқыштарды) пайдалану арқылы бір адамның жүріп-тұруына арналған, орындығы жоқ, ең жоғары конструктивтік жылдамдығы сағатына жиырма бес километрден аспайтын жеке мобильді көлік құралы болып табылады³.

Заңда электр самокат пен ШЭКҚ ұғымдарын даралап енгізген, алайда қазіргі технология дамыған заманда ШЭКҚ-ның жылдамдығы олармен тең келуде. Сондықтан ШЭКҚ-тың әртүрлі режимдері мен ерекшеліктеріне мән берген дұрыс деп есептейміз. Атап айтсақ, электрлі скейтбор – жылдамдығы 15 км/сағ дейін, ал басқада модельдері 40 км/сағ., моно дөңгелек – жылдамдығы 10-80 км/сағ., сегвей – жылдамдығы 50 км/сағ., гироскутерлер – жылдамдығы 15 км/сағ. дейін барады. Болашақта бұл аталған ШЭКҚ-ның түрлері жаңарып, көшелерімізде пайда болу-болмауына кім кепіл береді.

Мәселен, К.А. Петров пен В.В. Сидоров бұл көлік құралдарын қуаты аз көліктерге жатқызады [2]. С.Е. Лавров гироскутерлерді, сегвейлерді, моно дөңгелектерді, электр самокаттарды жеке көлік құралы ретінде анықтайды [3]. Ю.В. Мишина оларды жеке ұтқырлық құралдары деп атайды [4]. А.А. Затолокин, О.И. Вислогубова осы құралдарға заманауи техникалық көлік құралы тұжырымдамасын бекітуді ұсынады [5]. Жоғарыда аталған пікірлермен, олардың

дәлелділігі мен негізділігіне байланысты келіспеу мүмкін емес.

Сондай-ақ жаңа көліктердің қай санатқа жататындығы туралы әртүрлі түсініктерге сүйенсек, мысалы, Финляндияда микромобильді көліктер жаяу жүргіншілер санатына жатады (егер көлік 15 км/сағ-тан жоғары жылдамдықты дамытпаса). Чехия, Дания, Норвегия және Польшада олар велосипед санатына жатады. Швейцарияда, Португалияда және Швецияда олар жеңіл мопедтерге жатқызылды, ал Австрия, Бельгия, Германия және Испанияда жаңа санат құрылды [6].

Ресейдің жол жүрісі ережесіне сәйкес «Жеке ұтқырлық құралы» ұғымымен бекітілген, яғни қозғалтқышты (қозғалтқыштарды) пайдалану арқылы адамның жеке қозғалуына арналған бір немесе бірнеше дөңгелегі (роликтері) бар көлік құралы (электр самокаттар, электр скейтбордтар, гироскутерлер, сигвейлер, монодөңгелектер және өзге де ұқсас құралдар) болып табылады⁴.

Францияда электр самокаттар, моноколдар, гироподтар, ховербордтар және т.б. «Жеке моторлы жүріп-тұру құралдары» ұғымымен бекітілген, алайда ағымдағы жылдың қыркүйек айынан бұл көлікке тыйым салынған⁵.

Эстонияда да аталған шағын электр көлік құралдарын «Жеңіл жеке жүріп-тұру құралы» ұғымымен бекітілгенін атап өтуге болады⁶.

Демек, электр самокаттардың ШЭКҚ-нан ұқсас режимдерінің болуына байланысты бір атаумен қамтып алған. Сондықтан объект – жол, субъект – ШЭКҚ қағидатын ұстана отырып, «Шағын электр көлік құралдары» ұғымын бекіткеніміз дұрыс деп санаймыз.

2. Келесі мәселе – «Жол жүрісі туралы» ҚР заңының 57-бабының редакциясына электр самокаттар мен шағын электр көлік құралдары жүргізушілерінің құқықтары мен

³ Жол жүрісі туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2014 ж. 17 сәуірдегі №194-V [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194> (жүгінген күні: 28.09.2023).

⁴ Правила дорожного движения Российской Федерации: постановление Правительства Российской Федерации от 23 окт. 1993 г. №1090 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://online.consultant.ru/riv/cgi/online.cgi?from=391769-208&req=doc&rnd=WsybqQ&base=LAW&n=448809#nTnM9rTBviRLTZu6> (дата обращения: 28.09.2023).

⁵ Францияда самокаттарды электрлі велосипедтер алмастырады / Қазақстан [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://qazaqstan.tv/news/180519/> (жүгінген күні: 28.09.2023).

⁶ Передвижение на электросамокатах будет регулировать закон / Delfi [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rus.delfi.ee/statja/87920673/peredvizhenie-na-elektrosamokatah-budet-regulirovat-zakon/> (дата обращения: 28.09.2023).

міндеттерін енгізуге қатысты⁷.

Электр самокаттардың жүргізушілеріне қатысты жолдың жүріс бөлігінің оң жақ шетімен, оның ішінде маршруттық көлік құралдарына арналған жолақпен, электр самокаттардың жүргізушілерімен жүруге рұқсат беру туралы шешім қабылданды: он сегіз жастан бастап, жүргізушінің жеке басын куәландыратын құжаты болған жағдайда Қазақстан Республикасында берілгендерді қоспағанда, кез келген санаттағы көлік құралын басқару құқығына жүргізуші куәлігімен не көлік құралын басқару құқығына жүргізуші куәлігінің орнына берілген уақытша куәлікпен, түймеленген дулығамен, тәуліктің қараңғы уақытында белгілі бір жол қозғалысы ережелерінің талаптарына сәйкес келетін жарықты шағылыстыратын заттармен жүру керек.

18 жасқа дейінгі электр самокаттарының жүргізушілеріне велосипед жолымен, велосипед жолағымен, ал олар болмаған кезде тротуардың немесе жаяу жүргіншілер жолының оң жағымен жаяу жүргіншілердің қозғалысына қауіп төндірмей, 6 км/сағ. аспайтын жылдамдықпен жүруге рұқсат етілді.

ШЭҚК жүргізушілеріне велосипед жолымен, велосипед жолағымен, ал ол болмаған кезде жаяу жүргіншілер қозғалысына қауіп төндірмей, тротуармен немесе жаяу жүргіншілер жолымен жүруге рұқсат етілді.

Аталған толықтыруларға қатысты пікіріміз бен ұсыныстарымызға тоқталсақ. Электр самокаттар ортақ жолдарға бейімделмеген (біздің жолдар толығымен дайын емес). Жолға шығу үшін электр самокаттар техникалық та және ұйымдастырушылық тұрғыдан да бейімделмеген. Кез келген санаттағы жүргізуші куәліктерінің болуы самокаттарды жүргізу ережелері мен техникасын білуді білдірмейді. Самокаттардың ұтқырлығы оларды уәкілетті органдардың

бақылауына мүмкіндік бермейді. Сондықтан барлық самокат жүргізушілерін 18 жасынан бастап жолға шығару қауіпті немесе 18 жастан бастап самокатқа құқықтарды тапсыруды енгізу туралы балама ұсыныс енгізілуі керек. Көлік жүргізу құқығын тапсыруға ресми рұқсат беріп және оларды электр самокаттарға тапсыру стандарттарын өзірлеу ұсынылады. Сонда ғана жолдың жүріс бөлігіне шығуға рұқсат етілуі керек деп санаймыз.

Алматы қаласы полиция департаментінің ресми деректері бойынша 2021 жылдың 6 айында 22 мотоциклдің, 83 мопедтің, 32 электросамокаттың және 4 скутердің қатысуымен 47 ЖКО орын алған. Бұл ретте мопедтер осы тізімде көш бастап тұр. Көліктің осы түрінің қатысуымен болған апаттарда ең көп зардап шеккендері 89-ды құрады, екі адам қайтыс болды. Осы апат статистикасындағы екінші орында мопедтер мен электросамокаттар тұр⁸. Мәселен, 2022 жылдың маусым айында Алматы қаласында самокат мінген қыз тұрақта тұрған көлік есігіне соғылып электр самокатын басқарған жас әйел қайтыс болды⁹.

2021 жылғы 11 маусымда Ішкі істер министрі Е. Тұрғымбаев халық алдындағы есептік кездесуінде Қазақстандағы электр самокаттарын жүйелеу туралы сұраққа: «Бұл, бәлкім, біздің еліміз үшін ғана емес, іс жүзінде барлық елдер үшін ең проблемалық мәселе», – деп жауап берді¹⁰.

Тротуарда 6 км/сағ. тұрақты жылдамдыққа қойылатын талаптар велосипедке, ШЭҚК-ға қатысты ұсынылмаған, алайда олар салмағы және орташа жылдамдығы (15км/сағ.) бойынша ұқсайды. Сондай-ақ мынадай сұрақ туындайды: 6 км/сағ. жоғары электр самокаттарының жылдамдық режимін бақылауды кім жүзеге асырады? «Сергек» жүйесімен бе, әлде жол полициясы қызметкерлерімен немесе азаматтардың өздерімен бе? Жылдамдықты арттырғаны үшін жауапкершілік қандай? Өте төмен

⁷ Жол жүрісі туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2014 ж. 17 сәуірдегі №194-V [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194> (жүгінген күні: 28.09.2023).

⁸ Ю. Миленькая. Владелец мопедов и электросамокатов называют «камикадзе» [Электронный ресурс] // 3 августа 2021. – Режим доступа: <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/vladelcev-mopedov-i-elektrosamokatov-nazivaut-komikadze> (дата обращения: 31.10.2023).

⁹ Алматыда самокат мінген қыз тұрақта тұрған көлік есігіне соғылып, мерт болды [Электрондық ресурс] // Stan.kz. – Айналыс режимі: <https://stan.kz/zhas-kiz-mert-bolgan-almatida-skuter-men-moped-katiskan-367987/> (жүгінген күні: 31.10.2023).

¹⁰ Если управляющий электросамокатом стал участником ДТП. Изучаем законодательство [Электронный ресурс] // Baigenews. – Режим доступа: https://baigenews.kz/news/nuzhno_li_registirovat_elektrosamokat/ (дата обращения: 31.10.2023).

жылдамдық құлау қаупінің және басқарудың жоғалуына әкелуі мүмкін, әсіресе тегіс емес беттерде. Егер пайдаланушы итермесе және 6 км/сағ. жоғары жылдамдыққа жетпесе, бірқатар самокаттар жүре алмайды. Ұқсас жылдамдықты қолдайтын модельдерде тепе-теңдіктің күрделілігіне байланысты мұндай жылдамдықты ұзақ уақыт ұстап тұру мүмкін емес. Осылайша, бос тротуарда біз самокат пайдаланушысының денсаулығы мен өміріне қауіп төндіреміз.

3. Заңға «жаяу жүргінші» және «механикалық көлік құралы» ұғымдарына электр самокаттар мен ШЭҚҚ ұғымын енгізді. Осыған сәйкес жаңа ұғымдарының енгізілуіне байланысты «велосипед жолы» мен «велосипед жүретін жолақ» ұғымдарына да тиісті редакциялық түзетулер енгізген жөн.

Сонымен қатар шерингтік компаниялардың, ҚР ІІМ және жергілікті атқарушы органдардың өкілдерімен бірлесіп үлгілік қағидаларды әзірлеу ұсынылады. Аталған

ережелерде шерингтік компаниялардың міндеттерін қарастыру қажет. Мысалы: нашар көріну жағдайында (тұман, жаңбырлы ауа-райы) электр самокаттарды пайдалануға шектеу қоюды қамтамасыз ету, жалға алу аяқталғаннан кейін электр самокаттарды жинауақытынқысқарту, жалға алу орындарын пайдалану ережесі және т.б. ЖКО және азаматтардың шағымдары кезінде жеделден қою үшін шерингтік компаниялардың бірыңғай колл-орталығының тәулік бойы жұмысын қамтамасыз ету.

Қорытынды. Жоғарыда айтылған мәселелерді қорытындылай келе жол жүрісі ережесін қолдануды оңтайландыру мақсатында «шағын электр көлік құралы» мен «электр самокаты» ұғымдарын біріктіруді, сонымен қатар самокат пайдаланушысының денсаулығы мен өміріне қауіп төндірмес үшін жолдың оң жақ жиегіне шығару мәселесін қайта қарастыруды ұсынамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kazemzadeh, K. Electric scooter safety: An integrative review of evidence from transport and medical research domains [Electronic resource] / K. Kazemzadeh, M. Haghani, F. Sprei // Sustainable, Cities and Society. – №89. – 2023. – Access mode: https://research.chalmers.se/publication/533515/file/533515_Fulltext.pdf (Access data: 28.09.2023).
2. Петров, К.А. Вопросы, связанные с отношением гироскутеров, сигвеев, моноциклов и электросамокатов к категории транспортных средств / К.А. Петров, В.В. Сидоров // Актуальные проблемы расследования преступлений: междисциплинарный подход: сб. трудов конф. – Калининград, 2019. – С. 89-93.
3. Лавров, С.Е. Проблемы развития улично-дорожной сети города с учетом нетрадиционных видов транспорта / С.Е. Лавров // Традиции и инновации в строительстве и архитектуре: сб. ст. 77-ой Всероссийской научно-технич. конф. – Самара, 2020. – С. 157-161.
4. Мишина, Ю.В. Проблемы определения административно-правового статуса лиц, использующих для передвижения электросамокаты, сигвеи и иные современные технические средства / Ю.В. Мишина // Проблемы экономики и юридической практики. – 2020. – №4. – С. 321-325.
5. Затолокин, А.А. Проблема правового регулирования государственного контроля за управлением гироскутером (сигвеем), электросамокатом / А.А. Затолокин, О.И. Вислогубова // Современное состояние и перспективы обеспечения безопасности дорожного движения: теория и практика: сб. материалов Всероссийской научно-практ. конф. – Орел, 2018. – С. 57-60.
6. Buongiorno, L. Slow and Steady Wins the Race: A Comparative Analysis of Standing Electric Scooters' European Regulations Integrated with the Aspect of Forensic Traumatology [Electronic resource] / L. Buongiorno, et al. // Sustainability. – 2022. – №14(10). – 6160. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/su14106160> (Access data: 31.10.2023).

References:

1. Kazemzadeh, K. Electric scooter safety: An integrative review of evidence from transport and

medical research domains [Electronic resource] / K. Kazemzadeh, M. Haghani, F. Sprei // Sustainable, Cities and Society. – №89. – 2023. – Access mode: https://research.chalmers.se/publication/533515/file/533515_Fulltext.pdf (Access data: 28.09.2023).

2. Petrov, K.A. Voprosy, svyazannye s otneseniem giroskuterov, sigveev, monociklov i jelektrosamokatov k kategorii transportnyh sredstv / K.A. Petrov, V.V. Sidorov // Aktual'nye problemy rassledovaniya prestuplenij: mezhdisciplinarnyj podhod: sb. trudov konf. – Kaliningrad, 2019. – S. 89-93.

3. Lavrov, S.E. Problemy razvitija ulichno-dorozhnoj seti goroda s uchetom netradicionnyh vidov transporta / S.E. Lavrov // Tradicii i innovacii v stroitel'stve i arhitekture: sb. st. 77-oj Vserossijskoj nauchno-tehnich. konf. – Samara, 2020. – S. 157-161.

4. Mishina, Ju.V. Problemy opredelenija administrativno-pravovogo statusa lic, ispol'zujushhih dlja peredvizhenija jelektrosamokaty, sigvei i inye sovremennye tehniicheskie sredstva / Ju.V. Mishina // Problemy jekonomiki i juridicheskoy praktiki. – 2020. – №4. – S. 321-325.

5. Zatolokin, A.A. Problema pravovogo regulirovaniya gosudarstvennogo kontrolja za upravleniem giroskuterom (sigveem), jelektrosamokatom / A.A. Zatolokin, O.I. Vislogubova // Sovremennoe sostojanie i perspektivy obespechenija bezopasnosti dorozhnogo dvizhenija: teorija i praktika: sb. materialov Vserossijskoj nauchno-prakt. konf. – Orjol, 2018. – S. 57-60.

6. Buongiorno, L. Slow and Steady Wins the Race: A Comparative Analysis of Standing Electric Scooters' European Regulations Integrated with the Aspect of Forensic Traumatology [Electronic resource] / L. Buongiorno, et al. // Sustainability. – 2022. – №14(10). – 6160. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/su14106160> (Access data: 31.10.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Нұржан Сәулен – Парламентаризм институты жария заңнама және мемлекеттік басқару орталығының бас маманы, философия докторы (PhD), e-mail: nuri_saulen@mail.ru.

Саулен Нуржан – главный специалист Центра публичного законодательства и государственного управления Института парламентаризма, доктор философии (PhD), e-mail: nuri_saulen@mail.ru.

Saulen Nurzhan – Chief Specialist of the center for Public Legislation and Public Administration of the Institute of Parliamentarism, PhD, e-mail: nuri_saulen@mail.ru.

Нұртай Қонысбайұлы Иманғалиев – Парламентаризм институты сот жүйесі және құқық қорғау органдары орталығының бас маманы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

Иманғалиев Нуртай Қонысбаевич – главный специалист Центра судебной системы и правоохранительных органов Института парламентаризма, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

Imangaliyev Nurtai Konysbaevich – Chief Specialist of the Center for Judicial System and Law Enforcement Agencies of the Institute of Parliamentarism, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: nurtai_0101@mail.ru.

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ /
ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО /
CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW

ӘОЖ 347.5
МҒТАР 10.27.65

Ә.Қ. Қайшатаева, Е.М. Айтқазин
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ
ЖАУАПКЕРШІЛІГІН САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ¹

Аннотация. Қазақстан Республикасында медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесін енгізу және тиісті нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау жоспарлануда.

Мақалада шет елдердегі дәрігерлер мен басқа да медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру тетіктеріне шолу жасалынып, оларды Қазақстанда енгізу мүмкіндігі талқыланған.

Зерттеудің мақсаты медициналық көмектің сапасын арттыруға, медицина қызметкерлерінің құқықтық қорғалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін және науқасқа келтірілген зиян үшін өтемақы төлеуге кепілдік болатын жүйені ұсыну бойынша шетелдік тәжірибені қолдану мүмкіндіктерін талдау болып табылады.

Жүргізілген зерттеулерге шолу негізінде авторлар сақтандырудың бұл түрі бүгінгі күні науқастар мен медицина қызметкерлерінің құқықтарын қорғаудың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады, бұл Қазақстан Республикасы үшін сөзсіз қажет және уақытылы деген қорытындыға келеді.

Бұл механизмнің басты артықшылықтары ретінде авторлар науқасқа келтірілген залал үшін өтемақыға кепілдік берілетінін және нақты төлем механизмі қалыптасатынын, сонымен қатар медицина қызметкері мен денсаулық сақтау ұйымының келтірілген залал үшін ортақ жауапкершілігінің бекітілуіне қол жеткізілетінін атап көрсетеді.

Түйінді сөздер: медицина қызметкері; медициналық мекеме; науқас; сақтандыру; кәсіби жауапкершілікті сақтандыру; кәсіби жауапкершілік; өтемақы; медициналық қызмет.

А.К. Кайшатаева, Е.М. Айтқазин
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ СТРАХОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В Республике Казахстан планируется введение системы страхования профессиональной ответственности медицинских работников и принятие соответствующих нормативно-правовых актов.

В статье проведен обзор механизмов страхования профессиональной ответственности врачей и других медицинских работников за рубежом и обсуждена возможность их внедрения в Казахстане.

Целью исследования является допустимость применения иностранного опыта по представлению системы, гарантирующей выплату компенсации за причиненный больному вред, что обеспечит повышение качества медицинской помощи и правовую защиту медицинских работников.

На основе обзора проведенных исследований, авторы пришли к выводу, что данный вид страхования на сегодняшний день является одним из наиболее эффективных средств защиты прав больных и медицинских работников, что, безусловно, необходимо и своевременно для Республики Казахстан.

В качестве главных достоинств этого механизма авторы подчеркивают тот факт, что за причиненный больному ущерб гарантируется компенсация и формируется четкий механизм оплаты и достигается закрепление солидарной ответственности медицинского работника и организации здравоохранения за

¹ Мақала АР 19674495 «Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау жүйесіндегі құқықтық жауапкершілік тетіктерінің тиімділігі: ұлттық басымдықтар және халықаралық стандарттар» гранттық ғылыми жоба аясында дайындалды.

причиненный ущерб.

Ключевые слова: медицинский работник; медицинское учреждение; пациент; страхование; страхование профессиональной ответственности; профессиональная ответственность; компенсация; медицинская деятельность.

A.K. Kaishatayeva, Y.M. Aitkazin

Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

THE RELEVANCE OF THE INTRODUCING A SYSTEM OF INSURANCE OF PROFESSIONAL ACCOUNTABILITY OF MEDICAL STAFF IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. It is planned to introduce a system of professional liability insurance for medical workers and the adoption of appropriate regulatory legal acts in the Republic of Kazakhstan.

The article reviews the mechanisms of professional accountability insurance of doctors and other medical staff abroad and discusses the possibility of their implementation in Kazakhstan.

The purpose of the study is the permissibility of using foreign experience to present a system that guarantees compensation for the harm caused to the patient, which will ensure an improvement in the quality of medical care and legal protection of medical workers.

Based on the review of the conducted studies, the authors came to the conclusion that this type of insurance is currently one of the most effective means of protecting the rights of patients and medical workers, which is certainly necessary and timely for the Republic of Kazakhstan.

As the main advantages of this mechanism, the authors emphasize the fact that compensation is guaranteed for the damage caused to the patient and a clear payment mechanism is formed and the consolidation of joint responsibility of the medical worker and the health organization for the damage caused is achieved.

Keywords: a medical worker/staff; medical institution; patient; insurance; professional liability insurance; professional accountability; compensation; medical activity.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_24

Кіріспе. XX ғасырдың екінші жартысынан бастап медицина өз жетістігінің құрбаны болды. Медициналық технологиялардың үлкен жетістіктері оған деген қоғамдағы қызығушылықты арттырып, көпшілік әрдайым жаңашылдықтар күтті. Денсаулық мәселелерімен күресуге қатысты ең жаңа әдістер мен жоғары нәтижелер аясында және ақпараттық технологиялардың қарқынды даму дәуірінде медициналық қателіктер немесе сапасыз қызмет көрсету туралы ақпараттар өте жылдам тарап, қоғамда жағымсыз реакциялар тудыра бастады. Медицина қызметкерлеріне деген талаптар артты [1].

Тәуекелге баратын жағдайлардың көп болуына байланысты медициналық қызмет ең қауіптілердің қатарына жатады, бұл, ең алдымен, медициналық қателік жіберілген жағдайда адам өміріне қауіп төнуінен көрінеді. Осы тұрғыдан кәсіби жауапкершілікті сақтандыру жүйесі медицина қызметкерлерін

қорғаудың ең тиімді құралдарының бірі деуге негіз бар. Медицинасы жоғары дамыған әлемнің біраз елдерінде бұл жүйені қолдану міндетті болып табылады.

Қазақстан Республикасында да ағымдағы жылы тиісті заң қабылданғаннан кейін медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесінің енгізілуі жоспарлануда. Бұл шара науқастар мен медицина қызметкерлерінің құқықтарының қорғалуын қамтамасыз етуге септігін тигізіп, медицина мамандығына деген құрметті көтеріп, сала қызметкерлерінің беделін арттыруға, сондай-ақ жас буынды денсаулық сақтау саласына тартуға көмегін тигізуі тиіс деп болжануда.

Заң жобасы ұзақ уақыт бойы талқыланып келеді және 2023 жылы жоспарланғанына қарамастан әлі қабылданған жоқ. Кәсіби жауапкершілікті сақтандырудың механизміне қатысты сұрақтар бар.

Кез келген мемлекетте кәсіби

жауапкершілікті сақтандыру секілді құралды енгізу елде қалыптасқан қолданыстағы құқықтық жүйенің ерекшеліктерімен тығыз байланысты және оларды ескеру міндетті талаптардың бірі болып табылады. Қазақстанда мұндай сақтандыру түрін енгізу қажеттілігі қоғамда белсенді талқылануда, тиісінше, тақырып біраз жылдар бойы өзінің өзектілігін жоймай келеді. Сондықтан да, қазіргі уақытта зерттеу тақырыбына деген ғылыми қызығушылық жоғары.

Осы зерттеудің мақсаты шет елдердегі медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру технологияларын зерттеу, үздік тәжірибелерді елімізде қолдану мүмкіндіктерін қарастыру болып табылады. Түпкі мақсат науқасқа келтірілген зиян үшін өтемақының төленуіне кепіл болатын, медициналық көмектің сапасын арттыруға және медицина қызметкерлерінің құқықтық қорғалуына кепіл беретін жүйені ұсыну.

Әдістер мен материалдар. Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру тақырыбын зерттеу бағытындағы отандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалынып, елдердегі қалыптасқан сақтандыру жүйелеріне теориялық және жүйелік талдау әдістері пайдаланыла отырып зерттелді. Зерттеу барысында статистикалық мәліметтер мен ғылыми ақпарат көздерін талдау үшін аналитикалық әдіс қолданылды.

Мақаланы дайындау үшін материалдар ретінде «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі мен денсаулық сақтау қызметін реттейтін өзге де нормативтік актілер қолданылып, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне денсаулық сақтау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы мен «Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру қағидаларын бекіту туралы» Денсаулық сақтау министрі бұйрығының жобасы терең талданды.

Талқылау. Бүгінгі күнде науқастарға келтірілген зиянды өтеу жағдайы еліміздегі осы бағыттағы жалпы тәртіппен реттеледі. Айталық, ота барысында хирургтың немесе анестезиологтың қателіктерінен зардап шеккен адамға «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі Кодексінің 77-бабы 12) тармағында азаматтық құқық көздейтін жалпы тәртіппен қорғалу ұсынылған². Бұл тәртіп өз кезегінде Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 9-бабымен регламенттеледі³.

Статистикалық деректерге сүйенсек Қазақстанда медицина қызметкерлерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауына байланысты әкімшілік және қылмыстық істердің саны азаймай келеді. Бұған келесі факторлар әсер етуде:

1. «Науқас-дәрігер» қатынастарын реттейтін нормативтік-құқықтық база жеткілікті деңгейде пысықталмаған.

2. Медицина қызметкерлерінің өз құқықтық қорғау мәселелерінде нашар хабардарлығы.

3. Медициналық ұйым басшылығының оқиға себептерін анықтауға, оған терең талдау жүргізуге және құқық қорғау органдарына жүгінуге мүдделі болмауы.

4. «Медициналық қателік» терминінің заңды анықтамасының болмауы.

5. Кәсіподақтар мен медициналық қоғамдық ұйымдардың әлсіз жұмысы.

6. Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру қорының болмауы [2].

Соңғы жылдары дамыған елдердің денсаулық сақтау жүйелерінің мол тәжірибесін қабылдай отырып, біздің мемлекетіміз денсаулық сақтау жүйесін дамыту шеңберінде медициналық қызметтердің сапасын жақсартуға бағытталған түрлі реформалар жүргізіп келеді. Медициналық қызмет сапасының басты көрсеткіштері ретінде науқастардың қауіпсіздігі мен медицина қызметкерлерінің құқықтық және әлеуметтік қорғалуы қарастырылуда.

² Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы: Қазақстан Республикасының 2020 ж. 7 шілдедегі №360-VI ҚРЗ Кодексі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360> (жүгінген күні: 14.08.2023).

³ Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 ж. 27 желтоқсандағы №268-XIII [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_ (жүгінген күні: 15.08.2023).

Осы орайда, 2022 жылы медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру тұжырымдамасын елімізде енгізуді Денсаулық сақтау министрі Ажар Гиният ұсынған болатын⁴. Науқасқа келтірілген зиян үшін өтемақы төлеуді Денсаулық сақтау министрлігі айқындаған жағдайлар бойынша сақтандыру компаниясы жүргізетін болады. Төлемнен бас тартқан немесе мөлшеріне қанағаттанбаған жағдайда науқас сотқа жүгінуге құқылы. Сақтандыру жарнасының мөлшері тәуекел дәрежесіне байланысты бекітілген актуарлық есептеулер негізінде медицина қызметкерінің жауапкершілік дәрежесін ескере отырып айқындалатын болады.

Денсаулық сақтау министрлігінің пікірінше, мұндай тәсіл көрсетілетін медициналық көмектің сапасын арттыруға мүмкіндік береді және тұтастай алғанда республиканың халықаралық аренадағы денсаулық сақтау рейтингіне жағымды әсер ететін болады.

Осыған орай, Денсаулық сақтау министрлігі Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру ережесін әзірлеп үлгерді. Ережеге сәйкес медицина қызметкерінің медициналық қызметті кәсіби жауапкершілігін сақтандыру шартын жасаспай жүзеге асыруға құқығы болмайды.

Сақтандыру жүйесін енгізудің бастапқы кезеңінде сақтандыру жағдайы бойынша сақтандырушының жауапкершілігінің шекті көлемін анықтау ұсынылады: науқастың өміріне немесе денсаулығына келтірілген зиян үшін және: өлімге – 1000 АЕК; мүгедектікті белгілеу: бірінші топ – 800 АЕК; екінші топ – 600 АЕК; үшінші топ – 500 АЕК; «мүгедек бала» – 500 АЕК; мүгедектік белгіленбей мертігу немесе жарақат алу немесе денсаулыққа өзге де зақым келтіру – нақты шығыстар мөлшерінде, науқасты амбулаториялық немесе стационарлық емдеу – 300 АЕК.

Медицина қызметкерлерінің кәсіби

жауапкершілігін сақтандыру шарты жыл сайын жасалатын болады. Құжат сақтандыру төлемі түскен күннен бастап күшіне енеді және тараптар үшін міндетті болады, ал оны бөліп төлеген жағдайда – сақтандырушының банктік шотына бірінші сақтандыру жарнасы түскен кезден бастап қолданысқа енеді⁵.

Министр халықаралық тәжірибеге сүйене отырып және қазақстандық қоғамның дамуын ескере келе, медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандырудың оңтайлы тетігі ретінде АҚШ, Германия, Жапония және Түркия модельдері бойынша сақтандырудың бейімделген нарықтық моделін ұсынады⁶.

Жүйенің басты міндеті – науқас денсаулығына келтірілген залал үшін медицина қызметкері мен медициналық мекеменің ортақ жауапкершілігін бекіту болып табылады. Отандық ғалымдардың пікірінше міндетті кәсіби жауапкершілікті сақтандыруды енгізу, әсіресе, денсаулық сақтау мамандары үшін маңызды, себебі ол медициналық көмек көрсетуде келтірілген залал жағдайында оны өтеу кепілдігін қамтамасыз етеді, көрсетілетін медициналық қызметтердің сапасын арттырады, жанжал деңгейін төмендетеді, науқасқа келтірілген залал үшін өтемақы кепілдендірілген болады және құқықтық қақтығысты шешудің нақты механизмі бекітіледі [3].

Дегенмен, қаржыландырудың жеткіліксіздігі жағдайында жауапкершілік қаупінің артуына қарамастан, отандық клиникалар өз мүдделерін қорғау үшін сақтандыру құралдарын пайдаланғысы келмейді. Қарсылықтың себебі де түсінікті. Мәселен, медицинадағы абайсызда жіберілген қатенің құны өте жоғары, егер оған жол берілсе медицина қызметкері мен ол жұмыс істейтін ұйым қолданыстағы заңнама шеңберінде әртүрлі жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Ал жаңадан қабылданып жатқан жүйе жауапкершілік құнын аталған тараптар

⁴ В Мажилісе Парламента законопроект о страховании профответственности медработников принят в первом чтении / Министерство здравоохранения Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/news/details/479118?lang=ru> (дата обращения: 20.08.2023).

⁵ «Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау министрлігімен әзірленген бұйрық жобасы / «Ашық НҚА» порталы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14462379> (жүгінген күні: 20.08.2023).

⁶ Документ по страхованию профответственности медработников одобрили в Мажилісе / Международное информационное агентство «Казинформ» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/dokument-po-strahovaniyu-profotvetstvennosti-medrabotnikov-odobrili-v-mazhilise_a4015205 (дата обращения: 20.08.2023).

арасында тең бөлуді көздейді.

Сонымен қатар аталған сақтандыру түріне деген қоғам тарапынан сенімсіздік те байқалады. Бұл әрине қарсылық емес, бірақ қоғамда жүйе оң нәтижелі болады дегенге күмән бар. Мұндай пікірдің болуының бір себебі осыған дейін енгізілген міндетті медициналық сақтандыру жүйесінің қызметіндегі кемшіліктер болуы мүмкін [4]. Ондай кемшіліктердің бар екендігі туралы және жалпы медициналық қызметтің сапасына байланысты сұрақтардың күрделі екендігін еліміздің Президенті Қ.К. Тоқаев та өз жолдауында атап өткен болатын. Мемлекет басшысының пікірінше сақтандыру моделі тұрақсыз, әрі жүйесіз дамуда және бұл үлкен олқылық⁷.

Медициналық мекемелердің қызметі адам өмірін күнделікті құтқарумен байланысты болғандықтан әлеуметтік жауапкершіліктің жоғары деңгейіне жатады. Байқаусызда жіберілген қатенің құны өте жоғары, егер оған жол берілсе, медицина қызметкері мен ол жұмыс істейтін ұйым қолданыстағы заңнама шеңберінде әртүрлі жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Науқас немесе оның туыстары медициналық мекемеге талап қойып, ол қанағаттандырылған жағдайда оны өтеу медицина қызметкеріне өте ауыр тиюі мүмкін. Тәжірибеде ондай жағдайлар кездесіп тұрады. Сондықтан да, өзін жағымсыз салдардан қорғау үшін дәрігердің кәсіби медициналық жауапкершілігіне байланысты күтпеген шығындарды жабатын қосымша қаржыландыру көздері болуы тиіс [5].

Қазақстанда медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесін енгізудегі басты кедергі болып отырған мәселелердің бірі де осында жатыр. Елімізде денсаулық сақтау саласын қаржыландыру тұрақты болғанымен ол дамыған елдерден қарағанда 3-4 есе аз [6]. Әрине, бұл көрсеткіштер мемлекет есебінен қаржыландырылатын медициналық ұйымдардарға қатысты, ал жеке сектордағы

жағдай жақсырақ деуге болады. Елімізде жыл сайын жеке клиникалардың саны артып келеді. Олар мемлекеттік тапсырысты орындауда тең қолжетімді мүмкіндік ала отырып, заңдық та, стратегиялық та жеткілікті қолдауға ие.

Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының мәліметінше Қазақстанда 700-ден астам жеке клиникалар Тегін медициналық көмектің кепілдендірілген көлемі (бұдан әрі – ТМККК) мен Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (бұдан әрі – МӘМС) қызметтерін көрсетеді. Қор 2022 жылы 1389 медициналық ұйыммен медициналық қызмет көрсетуге шарт жасасқан, оның жартысынан көбі – жеке меншік ұйымдар. Өткен жылы халыққа медициналық қызметтерді қаржыландыруға 2 трлн теңге қарастырылса, мұның ішінде МӘМС жүйесінде 838 млрд теңге қарастырылған. Қажетті медициналық қызметті алу үшін қормен осы қызметтерді көрсетуге шарт жасасқан клиникалардың кез келгенін таңдауға болады. Қор өнім берушілерінің арасында жеке клиникалар үлесі басым, олардың саны – 717 медициналық ұйым. Бұл қордың барлық өнім берушілерінің 50%-дан астамы⁸.

Қазіргі уақытта, жалпы әлемдік тәжірибеде науқастың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу мәселесін шешудің негізгі екі тәсілі бар. Олардың біріншісі бойынша – зардап шеккен адам медициналық қызметкердің кінәсі болған жағдайда ғана өтемақы алуға құқылы. Мұндай жүйе әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде АҚШ, Жапония, Германия, Франция, Ұлыбритания және Ресейде қолданылады. Мұндай тәсіл дәрігер мен оның ұйымының кінәсі заңды түрде дәлелденбеген жағдайда өтемақы төлеуден бас тарту мүмкіндігін қарастырады. Сондай-ақ бірқатар елдерде (Швеция, Австралия, Финляндия, Дания) сақтанушының кінәсі болмаған жағдайда да зиян келгені үшін жауапкершілікті сақтандыру жүйесі жұмыс істейді. Мұндай схема зардап шеккендерге дәрігердің кінәсін дәлелдеусіз

⁷ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы / Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416> (жүгінген күні: 22.08.2023).

⁸ 700-ден астам жеке клиникалар ТМККК және МӘМС қызметтерін көрсетеді / «Әлеуметтік медициналық сақтандыру қоры» коммерциялық емес акционерлік қоғамының баспасөз орталығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://fms.kz/kz/press-center/press-releizy/36648/> (жүгінген күні: 25.08.2023).

де өтемақы алуға мүмкіндік береді. Бірақ көп жағдайда мұндай өтемақылардың мөлшері заңмен шектеледі және бұл өз кезегінде сақтандыру құнын едәуір төмендетуге мүмкіндік береді [7].

Жекелеген елдердің сәтті тәжірибелері елімізде аталған жүйені енгізу мүмкіндіктерін қарастыруға негіз болып отыр. Бұл процесс елімізде қалыптасқан қолданыстағы құқықтық жүйенің ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асуы тиіс және мемлекеттердегі құқықтық базалар терең зерттелуі қажет. Сондықтан да осы зерттеу барысында әлемдегі медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйелерінің бірнеше үздік тәжірибелеріне шолу жасауды жөн көрдік.

АҚШ. Медициналық жауапкершілікті сақтандыру тұрғысынан АҚШ нарығы ең дамығандардың қатарына жатады. Ортақ мемлекеттік заң жоқ, әр штатта жалпы ортақ қағидаларға негізделген ережелер бекітілген. Сақтандыру негізінен жеке коммерциялық сақтандыру қорлары арқылы жүргізіледі. Бұл процеске үлкен акционерлік капиталы және айтарлықтай сақтандыру резервтері бар ірі сақтандыру компаниялары қатысады. Алайда, сонымен қатар дәрігер сақтандыру полисін Біріккен сақтандыру қауымдастығы түрінде құрылған арнайы мемлекеттік сақтандыру қорларынан да ала алады. Ондай сақтандыру қызметкер үшін арзанға түсуі мүмкін. Елде дәрігердің тұрғылықты жеріне немесе оның мамандығына қарамастан медициналық кәсіби жауапкершілікті сақтандыру операцияларының әр алуан түрлері жүзеге асырылады.

АҚШ медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесінің артықшылықтары ретінде келесілерді атауға болады:

1. АҚШ-та дәрігер мамандығы жоғары беделге ие және медицина қызметкеріне төленетін жалақы мөлшері жоғары деңгейде. Сондықтан да әрбір қызметкер сақтандыруға байланысты шығындарды қиындықсыз көтере алады.

2. Тағы бір ғылыми қызығушылық тудыратын ерекшелік – ортақ жауапкершілік деңгейінің жоғары болуы. АҚШ-та дәрігерлер ғана емес, сонымен қатар медициналық

ұйымдар да заңды тұлғалар ретінде өздерінің азаматтық жауапкершілігін сақтандыруды әдетті тәжірибеге айналдырған. Жұмыс берушілер ретінде олар заң бойынша өз қызметкерлерінің немқұрайлылығы үшін жауап береді. Ауруханалар кейде медбикенің немесе штаттық дәрігердің немқұрайлылығы туралы сот процестерінде жауапкер ретінде қатысатын кездер болады. Ауруханалар көбінесе өздерін қорғаумен қатар өз жұмысшыларының атынан қорғауды жүзеге асырады және талапкер жеңген жағдайда өтемақы төлеуге міндеттенеді.

3. АҚШ-та «медициналық қателік» пен «немқұрайлылық» арасындағы айырмашылық ажыратылмайды. Мұнда медицина қызметкерлеріне «соңғысының зиян немесе зиян келтірмеуі үшін басқа адамдарға қатысты сақтықты» сақтаудағы жалпы талап маңызды болып табылады. Шағымдар мен сот істерін қарау кезінде «көмек стандарты» ұғымы әрбір нақты жағдай үшін жеке айқындалады.

4. Тағы бір маңызды айырмашылық – бұл істі сотта қарау кезінде талапкер абайсыздықтың келесі төрт белгісінің болуын дәлелдеуі керек, онсыз ол сақтандыру төлемін ала алмайды:

1) Дәрігер науқасқа қатысты сақтық талаптарын сақтауға ресми міндетті болуы.

2) Дәрігер өз міндетін науқасты диагностикалау мен емдеуге қатысты кәсіби стандартты бұза отырып орындағаны анықталып, осылайша кәсіби немқұрайлылыққа жол берілуі тиіс.

3) Науқастың денсаулығына шынымен зиян келуі тиіс.

4) Науқастың денсаулығына келтірілген зиян дәрігердің өз міндеттерін орындамауының (немқұрайлылығының) тікелей салдары болуы міндетті [8].

Ал американдық денсаулық сақтау жүйесінің кемшілігі ретінде қызметкердің жоғары құнын атауға болады. Оның себептері медицина қызметкерінің науқасқа зиян келтіретін және кейіннен талап қоюға әкелетін кәсіби қателік жасау қорқынышында жатыр. Тиімді, бірақ қауіпті емдеуді (мысалы, хирургиялық араласу) тағайындаудың орнына дәрігерлер қосымша диагностикалық

процедураларды немесе консервативті емдеу әдістерін жасауға бейім. Бұл әрине қолданыстағы емдеу стандарттарына сәйкес жүзеге асырылады және аз қауіпті, бірақ тиімділігі төмен және қымбаттырақ болады. Бұл тактика «қорғаныс медицинасы» (defensive medicine) деп аталып кеткен және зерттеушілердің бағалауы бойынша американдық денсаулық сақтау жүйесіндегі барлық қызметтердің төрттен бір бөлігі осы «қорғаныс медицинасы» шеңберіндегі әрекеттерден туындайды. Мұның барлығы медициналық қызметтердің тым жоғары құнына әкелуде [7].

Түркия Республикасы. 2003 жылы «Денсаулық сақтауды қайта құру» бағдарламасының қабылдануымен Түркия медицинасының жаңа кезеңі басталды деуге болады. Жалпы бұл елдің медицинасы бүгінгі күндері жоғары деңгейде және мемлекеттегі медициналық жауапкершілікті сақтандыру жүйесі де тиімді жұмыс істеуде.

Елде дәрігерлер мемлекеттік немесе жеке денсаулық сақтау мекемелерінде жұмыс істеуіне қарамастан, заң бойынша медициналық қателіктер үшін жауапкершілікті сақтандыруы міндетті талап болып табылады. Үкімет мемлекеттік денсаулық сақтау мекемелерінде жұмыс істейтін дәрігерлердің барлық сыйақы шығындарының жартысын төлейді. Сақтандыру полисінің нақты құны мамандықтың саласына (мысалы, пластикалық және эстетикалық хирургия, шұғыл медициналық көмек, хирургиялық онкология, кардиохирургия, ми хирургиясы, анестезиолог, гинеколог, неонатолог және т.б.) және кәсіби мәртебесіне (мысалы, жалпы тәжірибелік дәрігер) байланысты. Сонымен қатар дәрігерлердің сақтандыру сыйақыларының мөлшері олардың қолайсыз оқиғаларының тарихы мен тәжірибе көлеміне де байланысты [9].

Науқас өзіне келтірілген зиянның өтемақысын сақтандыру компаниясына жауапкер ретінде тікелей талап қою арқылы немесе сотқа жүгіну арқылы ала алады. Сонымен қатар өтемақы өндіріп алудың үшінші тәсілі қарастырылған, ол – «Сақтандыру туралы» №5684 заңымен құрылған сақтандыру арбитраждық

комиссиясына жүгіну арқылы. Алайда, бұл процестің ұзақтығы мен тек белгіленген шеңберде ғана өтемақы беруіне байланысты тәжірибеде көп қолданыла бермейді [10].

Дегенмен, Түрік жүйесінің де кем тұстары бар. Оның негізгісі американдық жүйедегі секілді «қорғаныс медицинасы» проблемасы болып отыр. Медициналық жауапкершілік туралы алаңдаушылық дәрігерлерді «қорғаныс медицинасымен» айналысуға түрткі болуда.

Мәселен, нейрохирург мамандары арасында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде аталған мамандық өкілдерінің 72 пайызы «қорғаныс медицинасы» тактикасын қолданғандығы анықталған. Бұл үрдіс негізінен тәжірибесіз нейрохирургтар арасында (74,4%) жиі орын алған, олардың көпшілігі 40 жасқа толмаған (75,2%), олар көбінесе (72,7%) мемлекеттік ауруханаларда жұмыс істеген. Респонденттер жоғары қауіпті операцияларды тағайындамау (62,6%), зертханалық зерттеулерге жіберу (33,7%), науқастарды кеңесшілерге жіберу (31,2%) арқылы «қорғаныс медицинасы» тактикасын қолданғанын хабарлаған.

Осылайша, жоғары қауіпті операцияларды тағайындамау, қажетсіз диагностикалық сынақтарды тағайындау және науқастарды кеңесшілерге жіберу арқылы нейрохирургтар өздерін заңды тәуекелдерден қорғауға тырысқан, ал бұл өз кезегінде емделу шығындарының артуы мен мерзімінің ұзаруына әкеліп соғуда [11].

Канада. Канадада медицина қызметкерлерінің құқықтарын қорғау және кәсіби жауапкершілігін сақтандыру қызметін Канадалық медициналық қорғаныс қауымдастығы атқарады.

Канадалық медициналық қорғаныс қауымдастығы (СМРА) – мүшелікке негізделген, Канададағы дәрігерлер үшін заңды қорғауды, жауапкершілікті қорғауды қамтамасыз ететін және тәуекелдерді басқару бойынша оқытуды жүргізетін коммерциялық емес ұйым. СМРА сонымен қатар клиникалық күтімнен абайсызда зардап шеккен науқастар мен олардың отбасыларына өтемақы төлеуді жүзеге асырады. Бүгінгі күнде 95% канадалық дәрігерлер аталған қауымдастықтың мүшесі

болып табылады.

Дәрігер Канаданың сот жүйесіне келгенде, оның заңды қорғанысын СМРА қаржыландырады, ол өзі қабылдаған істерді тек өзінің қалауы бойынша жүргізеді. СМРА азаматтық сотта медициналық немқұрайлылық үшін сотқа тартылған дәрігерді қорғайды, сондай-ақ қаржылық алаяқтық (мысалы артық төлемдер), лауазымдық қылмыстар, жыныстық құқық бұзушылықтар, тіпті ұрып-соғу және ауыр қылмыстар үшін қылмыстық сотта айыпталған дәрігерді құқықтық қорғауы мүмкін [4].

Алайда, канадалық жүйенің бір ерекшелігі бар. СМРА дәрігерлердің құқықтарын қорғау қызметімен айналысуына қарамастан ол сақтандыру компаниясы емес, дәрігерлерге көмегін қатаң түрде дискрециялық негізде атқарады. СМРА кеңесі ешқандай себепсіз көмекті шектеуге, қабылдамауға немесе тоқтатуға толық құқылы. СМРА дәрігерлермен олардан келген зиян үшін шығынды өтеу туралы келісім жасамайды немесе медициналық қателік салдарынан жарақат алған науқастарға ешқандай кепілдіктер бермейді.

Мұндай жағдай қоғамда, бағытты зерттеп жүрген ғалымдар мен мамандар арасында алаңдаушылық тудыруда. Олардың пікірінше СМРА талаптарға жауап беруі керек деген тікелей заңды міндеттеменің жоқтығы медициналық қызмет тұтынушыларын қорғаусыз қалдыруда [12].

Нәтижелер. Осы зерттеу аясында шетелдік дәрігерлер мен басқа да медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру технологияларына шолу жасалынып, оларды Қазақстанда енгізілу мүмкіндігі талқыланды. Өзінің кемшіліктеріне қарамастан шетелдердегі, оның ішінде осы зерттеу барысында талқыланған елдердегі медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйелері сәтті жұмыс атқаруда. Мемлекеттердегі медициналық қызмет сапасы жоғары және сала қызметкерлерінің құқықтары толыққанды қорғалуда. Сақтандыру процесіне үлкен акционерлік капиталы мен айтарлықтай сақтандыру резервтері бар ірі сақтандыру компаниялары қатысады.

Науқастарға келтірілген зиянды өтеу кепілдендірілген және жауапкершілік пен сапалы қызмет көрсетуге деген мүдделілік медицина қызметкері мен ұйым арасында ортақ болуына қол жеткізілген.

Аталған елдердегі орын алып отырған «қорғаныс медицинасы» мәселесіне келетін болсақ, қалай дегенмен де, ондай емдеу тактикасының жиі қолданылуы медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесінің сол мемлекеттерде болуы немесе болмауына тікелей байланысты емес деп санаймыз. Тіпті, өзі жұмыс істейтін ұйыммен заң шеңберінде әртүрлі жауапкершілікке тартылуы жағдайы медицина қызметкерін одан да жоғары қорғансыз сезінуіне әсер етуі мүмкін.

Ал, еліміздегі медицина қызметкеріне төленетін жалақының төмендігі мен жалпы денсаулық сақтау саласын қаржыландырудың дамыған елдерден қарағанда 3-4 есе аз болуы елімізде медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесін енгізудегі тікелей кедергі болып отыр. Медицина қызметкерінің жалақысы жыл сайын көтерілуіне қарамастан әлі де жеткіліксіз деңгейде қалып отыр [13]. Сол себепті, өкілетті орган жүйені ағымдағы жылы енгізу жоспарына қарамастан, тек 2025 жылдан бастап сақтандыру сыйақысының сомасын медициналық ұйым мен медицина қызметкері арасында бөліп төлеу ұсынылып отыр деп болжаймыз.

Қорытынды. Қазақстанда өткен жылдардың тәжірибесін ескере отырып, халықаралық тәжірибені талдау негізінде, сондай-ақ жұртшылықтың, мемлекеттік органдар мен сақтандыру компанияларының қатысуымен жүргізілген талқылаулардың қорытындылары негізінде медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандырудың мезанизмі қабылдану үстінде. Оған сәйкес жұмыс беруші, яғни медициналық ұйым сақтанушы болады, ол бастапқы кезеңде сақтандыру сыйақысының сомасын өзі төлейді, ал 2025 жылдан бастап медицина қызметкерлерімен бірлесіп төлеу жоспарлануда.

Жүргізілген зерттеулер мен шетелдік тәжірибелерге шолу негізінде елімізде аталған

сақтандыру түрін енгізу қажет және уақытылы деген түйінге келдік. Бүгінгі күнге науқастар мен медицина қызметкерлерінің құқықтарын қорғаудың ең тиімді құралдарының бірі осы болып отыр. Бұл шара медициналық қызмет сапасын жақсартуға және науқастар мен медицина қызметкерлерінің құқықтарының қорғалуын қамтамасыз ете отырып, сала қызметкерлерінің беделін арттырып, жас буынды денсаулық сақтау саласына тартуға көмегін тигізуі тиіс. Сонымен қатар бұл механизмнің басты артықшылығы ол арқылы науқас денсаулығына келтірілген залал үшін медицина қызметкері мен медициналық мекеменің ортақ жауапкершілігінің бекітілуіне қол жеткізілуінде болмақ.

Сонымен Қазақстанда медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесін енгізу келесідей нәтижелерге немесе медицина саласындағы мәселелердің шешілуіне қол жеткізуге мүмкіндік беруі тиіс деп санаймыз:

- зиянды өтеу кепілдігін қамтамасыз етеді: келтірілген залал үшін өтемақы кепілдендірілген және төлем жүргізудің нақты механизмі қалыптасады;

- медициналық қызмет көрсету сапасының жақсаруына әсер етеді;

- науқас денсаулығына келтірілген залал үшін медицина қызметкері мен медициналық

мекеменің ортақ жауапкершілігі орнайды, тиісінше тараптар сапалы қызметке бірдей мүдделі болады;

- медициналық ұйымдардағы жанжалдар көлемі азаяды және туындаған мәселелерді сотқа жеткізбей шешу мүмкіндігі пайда болады;

- еліміздің сот жүйесін жүктемеден жеңілдететін болады.

Халықаралық тәжірибеге талдау жүргізіп отыру аса маңызды. Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандырудың оңтайлы тетігі ретінде АҚШ, Германия, Жапония және Түркия модельдері бойынша сақтандырудың бейімделген нарықтық моделін енгізу тұрғысындағы Денсаулық сақтау министрлігінің ұсынысымен келісеміз. Мұндай модель қазақстандық медицинаның қазіргі даму кезеңінде қолайлы болуы керек. Сақтандыру түрінің міндетті болуы да бүгінгі күнде қажеттілік деп санаймыз. Себебі медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыруының міндетті болуы жүйені елімізде жүйелі түрде енгізуге мүмкіндік беріп, бастапқы кезеңде сәтті енуіне көмегін тигізуі тиіс. Ал болашақта дәрігерлердің кәсіби қауымдастықтары арқылы жүзеге асыратын сақтандырудың канадалық моделін де қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ferrara, S.D. Malpractice and medical liability. European Guidelines on Methods of Ascertainment and Criteria of Evaluation / S.D. Ferrara, et al.; EALM Working Group on Medical Malpractice // *Int J Legal Med.* – 2013. – №127(3). – Pp. 545-557.
2. Toleubayev, M. Attitude towards of medical errors in Kazakhstan and in the world / M. Toleubayev // *Journal of Clinical Medicine of Kazakhstan.* – 2016. – Volume 4, Issue 42. – Pp. 22-26.
3. Alchimbayeva, M. Medical Liability, Defensive Medicine, and Introduction to Professional Insurance in the Republic of Kazakhstan / M. Alchimbayeva, et al. // *Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences.* – 2022. – №10(F). – Pp. 495-500.
4. Разиева, Д.Б. Қазақстан Республикасында медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру / Д.Б. Разиева, Е.М. Айтказин, М.А. Амирова // «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы» ғылыми-құқықтық журналы. – 2023. – №2(73). – 53-62 б.
5. Орлов, С.Ф. Российский и зарубежный опыт страхования профессиональной ответственности медработников / С.Ф. Орлов // *Экономист лечебного учреждения.* – 2019. – №9. – С. 177-186.
6. Omir, A.S. Measuring Main Public Health Indicators of the Republic of Kazakhstan / A.S. Omir, N.A. Abilkaiyr // *Economics: the strategy and practice.* – 2021. – №16(3). – Pp. 192-203.

7. Завражский, А.В. Анализ отечественного и зарубежного опыта страхования профессиональной ответственности медицинских работников / А.В. Завражский // Финансы и управление. – 2019. – №1. – С. 79-90.

8. Пилат, В.Б. Сравнительный анализ российской и зарубежной практики страхования ответственности в медицине / В.Б. Пилат // Путеводитель предпринимателя. – 2013. – №20. – С. 209-219.

9. Durmuş, V. A broad overview of medical malpractice liability policy in Turkey / V. Durmuş // International Journal of Tourism Management. – 2017. – №2(2). – Pp. 3-18.

10. Tunc, O. Private health insurance in Europe and Turkey / O. Tunc, M. Kiyak // Journal of Economics, Finance and Accounting. – 2015. – №2(3). – Pp. 409-425.

11. Solaroglu, I. Health Transformation Project and Defensive Medicine Practice among Neurosurgeons in Turkey [Electronic resource] / I. Solaroglu, et al. // PLOS. – 2014. – Access mode: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0111446> (Access data: 28.10.2023).

12. Shoo, K. Canada's System of Liability Coverage in the Event of Medical Harm: Is It Time for No-Fault Reform? / K. Shoo, et al. // Journal «Health Policy». – 2021. – №17(1). – Pp. 30-41.

13. Ибрагимова, Ф.Г. Қазақстан Республикасының фармацевтика нарығында дәрілік заттар мен медициналық бұйымдарды ілгерілету этикасы қағидаларының сақталуы / Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтказин, А.Е. Исмагулов // «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы» ғылыми-құқықтық журналы. – 2022. – №4(71). – 101-109 б.

References:

1. Ferrara, S.D. Malpractice and medical liability. European Guidelines on Methods of Ascertainment and Criteria of Evaluation / S.D. Ferrara, et al.; EALM Working Group on Medical Malpractice // Int J Legal Med. – 2013. – №127(3). – Pp. 545-557.

2. Toleubayev, M. Attitude towards of medical errors in Kazakhstan and in the world / M. Toleubayev // Journal of Clinical Medicine of Kazakhstan. – 2016. – Volume 4, Issue 42. – Pp. 22-26.

3. Alchimbayeva, M. Medical Liability, Defensive Medicine, and Introduction to Professional Insurance in the Republic of Kazakhstan / M. Alchimbayeva, et al. // Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences. – 2022. – №10(F). – Pp. 495-500.

4. Raziya, D.B. Қазақстан Республикасында медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру / D.B. Raziya, E.M. Aйтказин, M.A. Amirova // «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы» ғылыми-құқықтық журналы. – 2023. – №2(73). – 53-62 б.

5. Orlov, S.F. Rossijskij i zarubezhnyj opyt strahovaniya professional'noj otvetstvennosti medrabotnikov / S.F. Orlov // Ekonomist lechebnogo uchrezhdenija. – 2019. – №9. – S. 177-186.

6. Omir, A.S. Measuring Main Public Health Indicators of the Republic of Kazakhstan / A.S. Omir, N.A. Abilkaiyr // Economics: the strategy and practice. – 2021. – №16(3). – Pp. 192-203.

7. Zavrzhskij, A.V. Analiz otechestvennogo i zarubezhnogo opyta strahovaniya professional'noj otvetstvennosti medicinskih rabotnikov / A.V. Zavrzhskij // Finansy i upravlenie. – 2019. – №1. – S. 79-90.

8. Pilat, V.B. Sravnitel'nyj analiz rossijskoj i zarubezhnoj praktiki strahovaniya otvetstvennosti v medicine / V.B. Pilat // Putevoditel' predprinimatelja. – 2013. – №20. – S. 209-219.

9. Durmuş, V. A broad overview of medical malpractice liability policy in Turkey / V. Durmuş // International Journal of Tourism Management. – 2017. – №2(2). – Pp. 3-18.

10. Tunc, O. Private health insurance in Europe and Turkey / O. Tunc, M. Kiyak // Journal of Economics, Finance and Accounting. – 2015. – №2(3). – Pp. 409-425.

11. Solaroglu, I. Health Transformation Project and Defensive Medicine Practice among Neurosurgeons in Turkey [Electronic resource] / I. Solaroglu, et al. // PLOS. – 2014. – Access mode:

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0111446> (Access data: 28.10.2023).

12. Shoo, K. Canada's System of Liability Coverage in the Event of Medical Harm: Is It Time for No-Fault Reform? / K. Shoo, et al. // Journal «Health Policy». – 2021. – №17(1). – Pp. 30-41.

13. Ibragimova, F.G. Қазақстан Республикасының фармацевтика нарығында дәрілік заттар мен медициналық бұйымдарды ілгерілету жетікәсу қарғдаларының сақталуы / F.G. Ibragimova, E.M. Aйтқазин, A.E. Ismagulov // «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Zharshysy» ғылыми-құқықтық zhurnalы. – 2022. – №4(71). – 101-109 б.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Әсел Қуандықызы Қайшатаева – Alikhan Bokeikhan University университетінің стратегиялық даму және ғылым жөніндегі проректоры, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: aselkz@list.ru.

Қайшатаева Асель Қуандыковна – проректор по стратегическому развитию и науке Alikhan Bokeikhan University, кандидат юридических наук, e-mail: aselkz@list.ru.

Kaishatayeva Asel Kuandykovna – Vice-Rector for Strategic Development and Science Alikhan Bokeikhan University, Candidate of Law, e-mail: aselkz@list.ru.

Ерлан Майданұлы Айтқазин – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Айтқазин Ерлан Майданұлы – старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр права, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Aitkazin Yerlan Maydanuly – Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ /
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО /
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW**

**UDC 343.3/7
IRSTI 10.77.51**

M.G. Azhibayev

*The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of
Kazakhstan, Koshy c., the Republic of Kazakhstan*

ILLEGAL ARMS TRAFFICKING: CRIMINAL LAW ASPECTS

Abstract. The development of new technologies brings progress to society and possible threats to the national and military security of the country.

Criminals are increasingly using the results of progress to commit illegal acts. In this regard, special attention should be paid to the study of the issue of arms trafficking.

The trend in this area today is to simplify and reduce the cost of its production processes. One of the technological directions is the manufacture of plastic weapons on 3D printers, practically at home.

At the same time, the number of such weapons can vary from one copy to several hundred units per day. And its types can be represented by firearms, grenades, ammunition, etc.

In turn, domestic criminal legislation, one of the tools for preventing offences, should be ready for such phenomena to protect citizens and the democratic foundations of the rule of law.

In this regard, the author proposes to revise the provisions of certain parts of Articles 287 and 288 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan within the framework of the article, introducing an appropriate qualifying feature into them.

Keywords: security; crime; weapons; ammunition; production; legality; state; plastic.

М.Г. Әжібаев

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАРУДЫҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ: ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Жаңа технологиялардың дамуы қоғамға тек прогресс қана емес, сонымен бірге елдің ұлттық және әскери қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.

Қылмыскерлер прогресс нәтижелерін заңсыз әрекеттерді жасау үшін көбірек пайдаланады. Осыған байланысты қару айналымы мәселесін зерттеу ерекше назар аударуды қажет етеді.

Бүгінгі таңда бұл саладағы үрдіс оны өндіру процестерін жеңілдету және арзандату болып табылады. Технологиялық бағыттардың бірі – үй жағдайында дерлік 3D принтерлерде пластиктен қару жасау.

Сонымен қатар мұндай қарудың саны күніне бір данадан бірнеше жүз бірлікке дейін өзгеруі мүмкін. Ал оның түрлері атыс қаруы, гранаталар, оқ-дәрілері және т.б. ретінде ұсынылуы мүмкін.

Өз кезегінде, құқық бұзушылықтардың алдын алу құралдарының бірі болып табылатын отандық қылмыстық заңнама азаматтарды және құқықтық мемлекеттің демократиялық негіздерін қорғау үшін осындай құбылыстарға дайын болуы тиіс.

Осыған байланысты автор осы мақаланың шеңберінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 287 және 288-баптарының жекелеген бөліктерінің ережелерін оларға тиісті біліктілік белгісін енгізе отырып, қайта қарауды ұсынады.

Түйінді сөздер: қауіпсіздік; қылмыс; қару-жарақ; оқ-дәрі; өндіріс; заңдылық; мемлекет; пластик.

М.Г. Ажибаев

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ ОРУЖИЯ: УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. Развитие новых технологий приносит в общество не только прогресс, но и возможные угрозы национальной и военной безопасности страны.

Преступники все чаще используют результаты прогресса для совершения противоправных деяний. Особого внимания в этой связи требует изучение вопроса оборота оружия.

Трендом в этой сфере сегодня является упрощение и удешевление процессов его производства. Одним из технологических направлений является изготовление оружия из пластика на 3D-принтерах, практически в домашних условиях.

При этом количество такого оружия может варьироваться от одного экземпляра до нескольких сотен единиц в день. А его виды могут быть представлены огнестрельным оружием, гранатами, боеприпасами и т.д.

В свою очередь, отечественное уголовное законодательство, являющееся одним из инструментов предупреждения правонарушений, должно быть готово к подобным явлениям для защиты граждан и демократических основ правового государства.

В этой связи автором в рамках статьи предлагается пересмотреть положения отдельных частей статей 287 и 288 Уголовного кодекса Республики Казахстан, внедрив в них соответствующий квалифицирующий признак.

Ключевые слова: безопасность; преступность; оружие; боеприпасы; производство; законность; государство; пластик.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_35

Introduction. Countering illegal arms trafficking, as well as control over its production, storage, and distribution, is one of the strategic tasks to ensure the security of the state.

According to the Committee on Legal Statistics and Special Accounts, in the period from 2020 to 8 months of 2023, about 787 criminal offences involving firearms and explosives were registered in the country (in 2020 – 230 facts, in 2021 – 202, in 2022 – 267, in 8 months of 2023 – 97 facts)¹.

As noted in paragraph 8 of the Military Doctrine of the Republic of Kazakhstan, one of the main conditions that can lead to military threats is a decrease in the effectiveness of measures taken to limit the access of destructive forces to weapons of mass destruction, conventional weapons, ammunition, explosives and other means, technologies of their production².

The research objective is to study the issues of improving criminal law norms to improve

the current legislation in the illicit trafficking of weapons and ammunition.

The current criminal law provisions require revision due to the emergence of new types and methods of producing weapons and ammunition.

Materials and methods. Comparative legal and systemic methods, induction and deduction, and logical and statistical approaches to obtaining scientific knowledge were used to study the issue.

A preliminary analysis of the issue showed that specific problems of arms trafficking and its prevention were highlighted in studies by both Kazakhstani and foreign scholars.

In particular, these issues are highlighted in the works of E.M. Bimoldanov, S.M. Imanbaev, K.E. Ismagulov, M.J. Naimanbaev, O.S. Pozdeeva, S.Z. Shamarin, M.I. Useynov and others.

Discussion and Results. Due to the ongoing armed conflicts in the world, the facts of mass

¹ Statistical reports / Portal of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] – Access mode: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (Access date: 09.01.2023).

² On the approval of the Military Doctrine of the Republic of Kazakhstan: Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 29, 2017 №554 [Electronic resource] – Access mode: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/U1700000554> (Access date: 09.01.2023).

theft of weapons and ammunition from military depots, illegal arms trafficking is taking on dangerous proportions. Accessibility to that allows criminal elements and destructive forces to arm themselves, which carries the threat of violating the rule of law and ensuring the constitutional rights of citizens. Vivid examples were demonstrated during the «January events» of 2022.

Such a situation may lead to the fact that law-abiding citizens will also en masse arm themselves to ensure their safety due to law enforcement and special agencies' insufficient performance of their functions.

Illegal trafficking in weapons, ammunition, and explosive devices can lead to grave and especially grave consequences, which significantly affect the criminal situation in the country and pose a threat to the military and national security of the state.

One of the most striking examples of the use of new technologies for producing weapons at home, but almost on an industrial scale, is the 800-gram antipersonnel bomb called the «Zaychyk» or «Rabbit».

A 3D printer makes its body filled with explosives and damaging elements. One team creates plastic shells on a 3D printer for about 1,000 bombs per week.

Homemade bombs are used against infantry. Their area of damage is 20 meters. Drones can carry them. Some bombs can also be used against armoured vehicles.

According to the Economist, the pace of production is being increased. At the same time, Ukrainian customs officers classify this product as children's toys or candlesticks³.

Another example is the creation in 2012 in the USA of a pistol printed on a 3D printer. It was designed in 2012 by American Cody Wilson. The gun, dubbed Liberator, was smoothbore and single-shot. The pistol's design consisted of 15 plastic parts and a metal hammer made of a nail. The weapon was printed using ABS plastic, the cheapest and most common material for 3D printing. The cost of the pistol was 9.3 US dollars. The gun's design made it possible to fire

several shots from it.

At the same time, despite the prohibition of such content on the Internet, instructions for creating pistols, hand grenades, ammunition and even automatic weapons using 3D printing made of plastic are freely available.

One more example is the creation in 2012 in the USA of a pistol printed on a 3D printer. It was designed in 2012 by American Cody Wilson. The gun, dubbed «the Liberator», was smoothbore and single-shot. The pistol's design consisted of 15 plastic parts and a metal hammer made of a nail. The weapon was printed using ABS plastic, the cheapest and most common material for 3D printing. The cost of the pistol was 9.3 US dollars. The pistol's design makes it possible to fire several shots from it⁴.

Meanwhile, despite the prohibition of such content on the Internet, instructions for creating pistols, hand grenades, ammunition and even automatic weapons using 3D printing made of plastic are freely available.

In turn, the legislator imposes specific requirements on legal entities that produce weapons and cartridges. So, they must ensure the safety of production, control over it, the appropriate quality of products, and their accounting and safety.

All these requirements for the manufacturer lose their meaning in manufacturing plastic weapons. This creates a potential base for anyone with a printer to produce and sell weapons without identification data (for example, an individual number or markings), acquiring «invisibility» for the stages established by law during the turnover of weapons.

Tracking such weapons will be almost impossible since they have limited resources and are easily destroyed. Its parts are freely available.

In addition, as experts emphasize, 3D printing technologies open the possibility of recreating missing or damaged parts for industrial firearms to repair and restore their operability [1].

This situation creates the risk of criminal elements organizing a shadow market for the sale of «disposable weapons» on an

³ Ukraine's latest weapons in its war with Russia: 3D-printed bombs [Electronic resource] – Access mode: <https://www.economist.com/science-and-technology/2023/08/01/ukraines-latest-weapons-in-its-war-with-russia-3d-printed-bombs> (Access date: 09.01.2023).

⁴ 3D-printed guns prompt US House to renew prohibition on plastic firearms bombs [Electronic resource] – Access mode: <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/04/3d-guns-house-renew-prohibition-plastic-firearms> (Access date: 09.01.2023).

unpredictable scale. Illegal distribution and production of weapons, as can be seen from the above example, is also facilitated by the possibility of selling plastic weapons via the Internet and its low cost.

As experts of the international organization Global Initiative Against Transnational Organized Crime note: «Studying the links between illicit trafficking in firearms and other forms of organized crime requires an analysis of how weapons enter illegal markets; how they allow other criminal markets to flourish; what actions are being taken by governments to control their turnover inside and outside the country; and what role firearms play in exacerbating crime and violence in communities around the world»⁵.

In this regard, it is necessary to study the problem of preventing the illegal trafficking of such weapons and ammunition, including revising the current criminal law norms.

The legislator provides for several articles in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan to prevent the facts of illegal trafficking of weapons and ammunition. However, as the study of these norms has shown, some of their provisions require revision.

According to Part 3 of Article 287 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, illegal acquisition, transfer, sale, storage, transportation or carrying of firearms (except smoothbore hunting), ammunition, explosives or explosive devices are punishable by a fine of up to five thousand monthly calculation indices or correctional labour in the same amount, or restriction of liberty for up to five years, or imprisonment for the same period, with or without confiscation of property.

A similar sanction is provided for committing a criminal offence under part 1 of Article 288 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (illegal manufacture or repair of firearms, their primary (component) parts, and unlawful manufacture of ammunition, explosives or explosive devices).

The object of criminal offences provided for in parts 1 and 3 of Articles 287 and 288 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is public relations in trafficking in weapons,

ammunition, etc.

The composition of the above two criminal offences is formal.

Within the framework of these norms, the legislator determined that the severity of the crime does not depend on the number of weapons purchased, marketed, or manufactured but qualifies as a single crime and constitutes a continuing crime.

At the same time, this legislator's approach carries many risks since it does not consider the significant social danger of the quantitative factor.

It should be agreed with Tara Karta's opinion that the threat of illegal arms trafficking in developing countries is much more severe than just economic erosion or financial losses. In many places where organized crime has taken root, it either seeks to seize the state with its help or merges with the conflict, turning it into a full-fledged military security threat [2].

The primary purpose of weapons and ammunition is to cause damage and hit a target.

For example, the storage, sale or production of an arsenal of weapons for criminal purposes, rather than a single copy, can become a factor contributing to an increase in the level of violent crime, the organization of a «shadow» arms business, as well as the uncontrolled entry of large quantities of weapons and ammunition without «identification marks» into the hands of representatives of destructive forces and criminal groups.

As M.Zh. Naimanbayev rightly noted: «Over the past decade, a rather difficult operational situation has developed, which has a connection with crimes in the field of illicit trafficking in weapons, ammunition, explosives and explosive devices. Crime related to illegal arms trafficking has changed and acquired modern methods and promising forms. Modern weapons have become a special commodity that generates huge revenues» [3, 3 p.].

In this regard, it seems necessary to use an approach when increased responsibility comes for the number of illegal weapons sold, produced, etc.

By part 2 of Article 39 of the Criminal Code

⁵ Arms trafficking and organized crime: Global trade, local impacts [Electronic resource] – Access mode: <https://globalinitiative.net/analysis/arms-trafficking-and-organized-crime/> (Access date: 01.09.2023).

of the Republic of Kazakhstan, punishment is applied to restore social justice, correct the convicted person, and prevent the commission of new criminal offences by both convicted persons and others.

It is hardly possible to prevent all crime. Still, the analysis of committed crimes, the contributing circumstances, and the development of counteraction measures allows, in several cases, to positively influence the state of crime, reducing the number of crimes committed or changing the structure of crime [4, 287 p.].

Another principle aimed at achieving the provisions on the fairness of punishment reflected in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is the principle of its proportionality to the committed criminal offence, which, despite the lack of its normative consolidation in national legislation, is widely used in legal science, as well as judicial practice.

Thus, paragraph 1 of the Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, «On the qualification of repeated and aggregate criminal offences», dated December 25, 2006, №11⁶ states that the correct application of the criminal law protects from unjustified accusation and conviction of citizens, as well as the appointment of a fair, proportionate punishment to the defendants.

The use of these principles and their corresponding sanctions is visible when considering the provisions of Article 297 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (illegal manufacture, processing, acquisition, storage, transportation for sale, shipment or sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues).

So, following this article, the qualifying feature entailing increased sanctions is the size of narcotic drugs – large and giant sizes. The more narcotics the intruder has produced, sold, etc. seized, the greater the public danger of a criminal offence and the sanction for its commission.

This division indicates the need to graduate the public threat of individual criminal offences by quantitative indicators, where a formal approach (the presence of only the fact itself), which serves as the basis for bringing to justice, cannot be used.

As noted by I.S. Borchashvili, criminal legislation is designed to implement a particular set of basic ideas and provisions on strategic ways and means of combating criminal offences [5, 22 p.].

In this regard, we believe a similar differentiated approach should be used in Articles 287 and 288 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in illegal arms trafficking.

Conclusion. In the form that these norms are used today, the level of their real public danger is not taken into account, which violates the above principles of application of the criminal law and also contradicts the provisions of the Constitution of the Republic of Kazakhstan on the protection of the individual, society and the state from criminal encroachments.

The general warning function is practical in cases where potential criminals are deterred from committing crimes on pain of punishment. A private warning, as is known, is associated with the imposition of punishment, and the criteria for its effectiveness are the inevitability of criminal liability and the fairness of the sentence imposed by the court [6, 120 p.].

Thus, in parts 1 and 3 of Articles 287 and 288 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, it is proposed to single out the number of weapons as a qualifying feature with a corresponding increase in sanctions according to these norms due to their increased public danger.

These changes will allow observation of the principles enshrined in the current legal system, as well as use them more effectively as a measure to prevent criminal offences in the field of arms trafficking and threats to the national and military security of Kazakhstan.

List of used literature:

1. Кокин, А.В. 3D-оружие и перспективы его криминалистического исследования [Электронный ресурс] / А.В. Кокин // Теория и практика судебной экспертизы. – 2017. –

⁶ On the qualification of the repetition and totality of criminal offences: Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2006 №11 [Electronic resource] – Access mode: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P06000011S_ (Access data: 10.10.2023).

№2(12). – С. 34-41. – Режим доступа: <https://www.tipse.ru/jour/article/download/307/309> (дата обращения: 01.09.2023).

2. Kartha, T. Organised Crime and the Illegal Market in Weapons in Southern Asia [Electronic resource] / T. Kartha // A Monthly Journal of the IDSA. – May 2000 (Vol. XXIV No. 2). – Access mode: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_may00kat01.html (Access date: 01.09.2023).

3. Найманбаев, М.Ж. Профилактика правонарушений по незаконному обороту оружия: учебное пособие / М.Ж. Найманбаев. – Актобе, 2017. – 78 с.

4. Криминология: учебник для вузов / Коллектив авторов; под общ. ред. О.С. Капинус. – 2 изд., перераб. и доп. – Москва, 2022. – 1132 с.

5. Борчашивли, И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан; общ. ч. – Т. 1 / И.Ш. Борчашивли. – Алматы, 2021. – 836 с.

6. Криминология: учебное пособие / Коллектив авторов; под общ. ред. В.Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. – СПб, 2013. – 304 с.

References:

1. Kokin, A.V. 3D-oruzhie i perspektivy ego kriminalisticheskogo issledovanija [Elektronnyj resurs] / A.V. Kokin // Teorija i praktika sudebnoj jekspertizy. – 2017. – №2(12). – С. 34-41. – Rezhim dostupa: <https://www.tipse.ru/jour/article/download/307/309> (data obrashhenija: 01.09.2023).

2. Kartha, T. Organised Crime and the Illegal Market in Weapons in Southern Asia [Electronic resource] / T. Kartha // A Monthly Journal of the IDSA. – May 2000 (Vol. XXIV No. 2). – Access mode: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_may00kat01.html (Access date: 01.09.2023).

3. Najmanbaev, M.Zh. Profilaktika pravonarushenij po nezakonnomu oborotu oruzhija: uchebnoe posobie / M.Zh. Najmanbaev. – Aktobe, 2017. – 78 s.

4. Kriminologija: uchebnik dlja vuzov / Kollektiv avtorov; pod obshh. red. O.S. Kapinus. – 2 izd., pererab. i dop. – Moskva, 2022. – 1132 s.

5. Borchashivli, I.Sh. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan; obshh. ch. – Т. 1 / I.Sh. Borchashivli. – Almaty, 2021. – 836 s.

6. Kriminologija: uchebnoe posobie / Kollektiv avtorov; pod obshh. red. V.N. Burlakova, N.M. Kropacheva. – SPb, 2013. – 304 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Марат Геннадийұлы Әжібаев – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының Құқық қорғау саласындағы зерттеулерді үйлестіру және проблемаларды зерттеу орталығының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: rrezervist@bk.ru.

Ажибаев Марат Геннадьевич – ведущий научный сотрудник Центра координации исследований и изучения проблем правоохранительной деятельности Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: rrezervist@bk.ru.

Azhibayev Marat Gennadyevich – Leading Researcher of the Center for Coordination of Research and Study of Law Enforcement Issues of the Interdepartmental Research Institute of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: rrezervist@bk.ru.

УДК 343.2/7
МРНТИ 10.77.51

А.М. Алибекова

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА РЕКЛАМИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВОЙ (ИНВЕСТИЦИОННОЙ) ПИРАМИДЫ

Аннотация. Введение уголовной ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды является одной из мер противодействия преступной деятельности таких организаций, дальнейшей их распространенности. Статья посвящена изучению проблем правовой регламентации ответственности за рассматриваемое деяние. В работе проведен анализ норм действующего административного и уголовного законодательства Республики Казахстан об ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды. В ходе исследования административно-правовых и уголовно-правовых аспектов ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды исследован вопрос соответствия рассматриваемых норм положениям законодательства о рекламе, определены некоторые проблемы квалификации рассматриваемого вида уголовного правонарушения при установлении признаков объективной стороны деяния. По итогам исследования сформулированы предложения, направленные на совершенствование норм об административной и уголовной ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды.

Ключевые слова: рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды; реклама; финансовая пирамида; административная ответственность; уголовная ответственность; совершенствование законодательства; квалификация; распространение; размещение.

Ә.М. Әлібекова

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚАРЖЫЛЫҚ (ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ) ПИРАМИДАНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖАРНАМАЛАУ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация. Қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметін жарнамалағаны үшін қылмыстық жауаптылықты енгізу осындай ұйымдардың қылмыстық қызметіне, олардың одан әрі таралуына қарсы іс-қимыл шараларының бірі болып табылады. Мақала қарастырылып отырған әрекет үшін жауаптылықты құқықтық реттеу мәселелерін зерттеуге арналған. Жұмыста қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметін жарнамалағаны үшін жауаптылық туралы қолданыстағы Қазақстан Республикасының әкімшілік және қылмыстық заңнамасының нормаларына талдау жүргізілді. Қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметін жарнамалағаны үшін жауаптылықтың әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық аспектілерін зерттеу барысында қарастырылып отырған нормалардың жарнама туралы заңнаманың ережелеріне сәйкестігі мәселесі зерттелді, іс-әрекеттің объективті жағының белгілерін анықтау кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтың қарастырылып отырған түрін саралаудың кейбір мәселелері анықталды. Зерттеу нәтижелері бойынша қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметін жарнамалау үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылық туралы нормаларды жетілдіруге бағытталған ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: қаржылық (инвестициялық) пирамиданы қызметін жарнамалау; жарнама; қаржы пирамидасы; әкімшілік жауаптылық; қылмыстық жауаптылық; заңнаманы жетілдіру; саралау; тарату; орналастыру.

A.M. Alibekova

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

SOME ASPECTS OF IMPROVING THE LEGISLATION ON RESPONSIBILITY FOR ADVERTISING THE ACTIVITIES OF THE FINANCIAL (INVESTMENT) PYRAMID

Abstract. The introduction of criminal liability for advertising the activities of a financial (investment) pyramid is one of the measures to counteract the criminal activities of such organizations and their further prevalence. The article is devoted to the study of the problems of legal regulation of responsibility for the act in question. The paper analyzes the norms of the current administrative and criminal legislation of the Republic of Kazakhstan on responsibility for advertising the activities of a financial (investment) pyramid. During the study of administrative-legal and criminal-legal aspects of responsibility for advertising the activities of a financial (investment) pyramid, the question of compliance of the norms under consideration with the provisions of advertising legislation was investigated, some problems of qualification of the type of criminal offense under consideration were identified when establishing signs of the objective side of the act. Based on the results of the study, proposals were formulated aimed at improving the norms on administrative and criminal liability for advertising the activities of a financial (investment) pyramid.

Keywords: advertising the activities of the financial (investment) pyramid; advertising; financial pyramid; administrative responsibility; criminal responsibility; improvement of legislation; qualification; distribution; accommodation.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_41

Введение. Совершенствование уголовного законодательства является одним из ключевых направлений правовой политики Республики Казахстан (далее – РК). Защита прав и свобод человека и гражданина, государственных и общественных интересов является основной задачей уголовного закона.

Право граждан на получение прибыли, доходов от осуществления законных видов деятельности регламентируется законодательством РК согласно нормам предпринимательского, гражданского законодательства.

При этом определенную часть граждан привлекает получение быстрой прибыли или доходов противоправными способами. Наибольшее распространение в данной сфере в настоящее время получила деятельность финансовых пирамид.

Задачи и цели. Основной целью публикации является проведение исследования некоторых аспектов административного и уголовного законодательства РК об ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды с выработкой предложений и постановкой

выводов по совершенствованию законодательства в рассматриваемой сфере. Задачей статьи является выделение отдельных проблем квалификации деяний, предусматривающих административную и уголовную ответственность за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды.

Методы исследования. В рамках проведенного исследования для выявления особенностей правовой регламентации административной и уголовной ответственности за рекламу финансовой (инвестиционной) пирамиды использован метод сравнительно-правового анализа. Применение логического метода позволило провести анализ терминологии применяемой при установлении основных признаков составов рассматриваемых правонарушений, подготовить рекомендации и предложения по совершенствованию административного и уголовного законодательства об ответственности за рекламу финансовой (инвестиционной) пирамиды.

Результаты/обсуждение. Финансовые пирамиды, получающие в настоящее время

наибольшее распространение, зависят во многом от уровня цифровизации и развития электронных ресурсов общения и распространения информации. Если на этапе создания финансовых пирамид не требуется каких-либо существенных затрат, то уже на этапе его распространения необходимы ресурсы материальные, информационные и т.д. Существенную роль на этом этапе играет рекламирование: чем больше информации об организации, чем убедительнее рассказывают о такой организации те или иные лица (известные, популярные), тем больше участников, тем выше прибыль у организаторов такой финансовой пирамиды. «Хотя изначально финансовые пирамиды продвигались с помощью буквальных писем счастья, теперь они распространяются через каналы социальных сетей и лично, как правило, в существующих социальных сетях. Финансовые пирамиды могут иметь множество форм. Некоторые пирамидальные схемы принимают форму кружков подарков, где жертва платит деньги или другие взносы в натуральной форме в схему, а затем получает инструкции и стимулы для вербовки других, которые будут делать то же самое» [1, 293 стр.].

Способы организации финансовых пирамид также «совершенствуются». «Замаскированные финансовые пирамиды продвигаются как многоуровневый маркетинговый бизнес, другими словами, такие пирамиды продают различные товары или услуги. Участники приходят в эту пирамиду и ищут людей, которым они продают эти товары или услуги. За это им предоставляются комиссионные. Товары и услуги являются прикрытием для фирмы во избежание подозрений и обвинений в организации финансовой пирамиды» [2, 14 стр.].

По мнению В.Ю. Белицкого такие организации обладают характерными особенностями:

«1) привлечение финансовых средств

максимального числа вкладчиков (акционеров, инвесторов и пр.), готовых внести финансовые средства;

2) обещание быстрого обогащения, получения высокой прибыли;

3) создание иллюзии продуманности и научной обоснованности инвестиционной политики;

4) высокий финансовый риск по причине необеспеченности вложенных финансовых средств;

5) низкая прибыль либо полное отсутствие таковой;

6) исполнение обязательств перед частью вкладчиков за счет поступления финансовых средств от новых вкладчиков, что является основным источником для исполнения обязательств;

7) активная реклама деятельности финансовой компании как в средствах массовой информации, так и через иные источники;

8) результат деятельности «финансовой пирамиды» – причинение материального ущерба вкладчикам (акционерам, инвесторам и пр.)» [3, 75 стр.].

Впервые специальная норма об уголовной ответственности за организацию и создание финансовой пирамиды была предусмотрена в Уголовном кодексе РК 1997 года Законом РК от 17 января 2014 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид», в главе 6 «Преступления против собственности» как вид мошенничества¹. В настоящее время уголовная ответственность предусматривается статьей 217 Уголовного кодекса РК 2014 года (далее – УК РК), расположенной в главе 8 УК РК «Уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности»².

По сведениям Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК (далее –

¹ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид: закон Республики Казахстан от 17 янв. 2014 г. №166-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000166> (дата обращения: 26.09.2023).

² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 03 июля 2015 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 26.09.2023).

КПСиСУ) в 2021 году зарегистрировано 160 уголовных правонарушений по статье 217 УК РК, в 2022 году – 117, за 9 месяцев 2023 года – 83³.

С распространением деятельности финансовых пирамид их создатели и организаторы совершенствуют способы организации, привлекая для такой деятельности известных в обществе личностей (артистов, блогеров, вайнеров и т.д.). Использование такого инструмента связано с тем, что такие лица вызывают доверие у населения, и соответственно можно обеспечить участие в пирамиде большего количества участников. Солидарны с мнением М.Е. Балгожиной, А.Б. Ахмадиева и Д.К. Райбаева, которые считают, что «специфика деятельности финансовых пирамид предполагает необходимость создания максимально положительного имиджа соответствующей организации, привлекательных рекламных продуктов, в том числе с использованием узнаваемых медиа-персон. Все это нацелено на возникновение эффекта «психологического заражения», снижение барьеров «критического заражения», снижение барьеров критического восприятия, финансовой бдительности граждан» [4, 22 стр.].

Наибольший резонанс в республике вызвала деятельность таких организаций, как ТОО «Mudarabah Capital», ТОО «Astex.kz», которые для рекламы своей деятельности привлекали известных личностей. Справедливо отмечается, что «размер материального ущерба и количество граждан, вовлеченных в криминальный бизнес, мог бы иметь значительно меньшие масштабы, если бы в его продвижении и рекламе не участвовали знаменитости, которых казахстанцы любят и которым доверяют»⁴.

В настоящее время за рекламирование деятельности финансовой (инвестицион-

ной) пирамиды отечественным законодательством предусматривается административная и уголовная ответственность.

С принятием Закона РК от 17 января 2014 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид» статьей 150 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях 2014 года (далее – КРКоАП) предусматривается административная ответственность за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды. Указанная норма расположена в главе 13 КРКоАП (Административные правонарушения, посягающие на собственность)⁵, что на наш взгляд является правильным решением законодателя, так как посягательство направлено прежде всего на собственность потерпевших. Для сравнения норма об уголовной ответственности за рекламу деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды (ст. 217-1 УК РК) расположена в главе 8 (Уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности), что вызывает определенные вопросы при установлении объекта рассматриваемого деяния.

Согласно диспозиции статьи 150 КРКоАП ответственность предусматривается за производство, распространение и размещение рекламы деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды, если эти действия не содержат признаков уголовно-наказуемого деяния. Под рекламой понимается – «информация, распространяемая и (или) размещаемая в любой форме с помощью любых средств, предназначенная для неопределенного круга лиц и призванная формировать или поддерживать интерес к физическому или юридическому лицу, товарам, товарным знакам, работам, услугам и способствовать

³ Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» / Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 01.10.2023).

⁴ Наказать вайнеров, блогеров и других звезд за рекламу финпирамид призвали депутаты / Мобильное приложение nur.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.nur.kz/incident/crime/1915670-nakazat-vaynerov-bloggerov-i-drugih-zvezd-za-reklamu-finpiramidy-prizvali-deputaty/> (дата обращения: 29.09.2023).

⁵ Об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. №235-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235#z461> (дата обращения: 29.09.2023).

их реализации» (п. 1-2) ст. 3 Закона РК от 19 декабря 2003 г. «О рекламе»⁶.

Из смысла диспозиции статьи 150 КРКоАП следует, что для виновного лица, который занимается производством, распространением или размещением рекламы о деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды, доподлинно известно, что это именно финансовая пирамида. При этом, если организация, деятельность которой рекламирует виновное лицо, не является финансовой (инвестиционной) пирамидой, то и состава административного правонарушения не будет.

На официальном сайте Агентства РК по финансовому мониторингу опубликован список финансовых пирамид. При этом в списке финансовые пирамиды разделены на несколько групп:

- список проектов с признаками финансовой пирамиды, по которым начато досудебное расследование (15 организаций);
- список проектов с признаками финансовой пирамиды, по которым досудебное расследование окончено по нереабилитирующим основаниям (5 организаций);
- расследование завершено (находятся на рассмотрении в суде) (5 организаций);
- список проектов, по которым состоялись приговоры судов (28 организаций)⁷.

Из указанного следует, что в правоприменительной деятельности правоохранительного органа сформирована практика признания на стадии досудебного расследования организации рассматриваемой категории в качестве проектов «с признаками финансовой пирамиды», и только после вынесения приговора суда такие организации признаются финансовыми пирамидами.

На наш взгляд, данное обстоятельство является существенным и может оказать положительное влияние на решение вопроса о квалификации административного деяния о рекламировании финансовой

(инвестиционной) пирамиды. Из смысла диспозиции статьи 150 КРКоАП следует, что для привлечения к административной ответственности необходимо, чтобы на момент рекламирования организация была уже признана финансовой пирамидой. При этом за пределами действия указанной нормы могут остаться лица, которые занимаются производством, распространением или размещением рекламы о деятельности организации, пока еще не признанной судом в качестве финансовой (инвестиционной) пирамиды, но имеющей ее признаки, и деятельность которой направлена на привлечение и сбор денег потерпевших (признаков такой финансовой пирамиды).

В этой связи считаем необходимым предусмотреть административную ответственность за рекламирование деятельности организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды, и диспозицию статьи 150 КРКоАП изложить в следующей редакции «Производство, распространение и размещение рекламы деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды либо организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды, если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния.».

На наш взгляд, учитывая распространенность случаев деятельности финансовых пирамид, указанная мера позволит на первоначальном этапе (до признания в судебном порядке в качестве финансовой пирамиды) реагировать на действия лиц, занимающихся изготовлением или распространением информации о деятельности организаций, имеющих признаки финансовых пирамид.

Норма об уголовной ответственности за рекламу финансовых (инвестиционных) пирамид появилась в отечественном законодательстве сравнительно недавно. Так, Законом РК от 12 июля 2022 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты

⁶ О рекламе: закон Республики Казахстан от 19 дек. 2003 г. №508 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000508_#z8 (дата обращения: 29.09.2023).

⁷ Список финансовых пирамид / Агентство Республики Казахстан по финансовому мониторингу [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/afm/press/article/details/123696?lang=ru> (дата обращения: 29.09.2023).

Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид» УК РК дополнена статьей 217-1 «Реклама финансовой (инвестиционной) пирамиды»⁸. Согласно части 1 статьи 217-1 УК уголовно-наказуемой признается «реклама финансовой (инвестиционной) пирамиды, то есть личное и непосредственное распространение информации публично или с использованием средств массовой информации или электронных информационных ресурсов, повлекшее вовлечение в нее лиц с причинением значительного ущерба»⁹.

На наш взгляд законодателем допущена неточность в формулировке названия статьи 217-1 УК и диспозиции. Уголовно-наказуемым является деяние, которое выражается в действии или бездействии. Согласно пункту 1-2) статьи 3 Закона РК от 19 декабря 2003 года «О рекламе» термин «реклама» не содержит в себе признаков деяния, «реклама – это информация, которая распространяется и (или) размещается в любой форме с помощью любых средств». В этой связи, применительно к статье 217-1 УК предлагается термин «рекламирование», как и в статье 150 КРКоАП. Термин рекламирование понимается в качестве глагола в значении «объявлять о чем-либо или сообщать (сообщить) что-либо, пользуясь рекламой»¹⁰, в связи с чем уголовно-наказуемым предлагается признавать действия направленные именно на рекламирование.

Объективная сторона рассматриваемого состава уголовного правонарушения заключается в личном и непосредственном распространении информации:

- публично;

- с использованием средств массовой информации;

- с использованием электронных информационных ресурсов.

Распространение информации публично означает «в присутствии публики, людей; открыто, гласно»¹¹.

При квалификации распространения информации с использованием средств массовой информации или электронных информационных ресурсов необходимо обратиться к специальным законам, регламентирующим общественные отношения в рассматриваемых сферах.

Под средством массовой информации согласно пункту 4) статьи 1 Закона РК от 23 июля 1999 года «О средствах массовой информации» понимается «периодическое печатное издание теле-, радиоканал, кинодокументалистика, аудиовизуальная запись и иная форма периодического или непрерывного публичного распространения массовой информации, включая интернет-ресурсы»¹².

Согласно пункту 57) статьи 1 Закона РК от 24 ноября 2015 года «Об информатизации» электронные информационные ресурсы – данные в электронно-цифровой форме, содержащиеся на электронном носителе и в объектах информатизации¹³.

В качестве последствия по статье 217-1 указывается «повлекшее вовлечение в нее лиц с причинением значительного ущерба». Из указанной формулировки неясно о вовлечении в какую деятельность идет речь: по распространению рекламы или в деятельность финансовой пирамиды. На наш взгляд, требуется более четкая формулировка последствия рассматриваемого деяния.

Одним из последствий статьи 217-1 УК

⁸ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид: закон Республики Казахстан от 12 июля 2022 г. №139-VII ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000139>. (дата обращения: 28.09.2023).

⁹ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 03 июля 2015 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 26.09.2023).

¹⁰ Этимологический словарь русского языка. Фасмер Макс [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-vasmer-term-11009.htm> (дата обращения: 26.09.2023).

¹¹ Современный толковый словарь русского языка; под ред. Т.Ф. Ефремовой / Академик [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/232283/> (дата обращения: 30.09.2023).

¹² О средствах массовой информации: закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 г. №451-I [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451_ (дата обращения: 30.09.2023).

¹³ Об информатизации: закон Республики Казахстан от 24 нояб. 2015 г. №418-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> (дата обращения: 31.07.2023).

РК признается причинение значительного ущерба. Согласно пункта 2) статьи 3 УК РК применительно к статье 217-1 УК РК значительным признается ущерб на сумму, в двести раз превышающую месячный расчетный показатель. Рассматриваемое уголовное правонарушение является материальным и виновное лицо будет привлечено к уголовной ответственности только в случае наступления последствия в виде значительного ущерба.

Противоправным является именно распространение информации о финансовой (инвестиционной) пирамиде способами, указанными в диспозиции статьи 217-1 УК РК. При этом следует отметить, что к административной ответственности по статье 150 КРКоАП виновное лицо привлекается не только за распространение, но и за производство и размещение рекламы деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды. Размещение, согласно пункта 1-2) статьи 3 Закона РК от 19 декабря 2003 года «О рекламе», охватывается понятием рекламы (распространение и (или) размещение). Производство рекламы представляет собой самостоятельное действие, направленное на изготовление соответствующей информации. Так, согласно пункта 4) статьи 3 Закона РК от 19 декабря 2003 года «О рекламе» «рекламопроизводитель – физическое или юридическое лицо, осуществляющее приведение рекламной информации к готовой для распространения и размещения форме»¹⁴.

Не всегда лицо, распространяющее или размещающее информацию о деятельности финансовых пирамид, является лицом, изготавливающим такую рекламу. Возможно, законодатель считает достаточным привлечение к административной ответственности производителей такой рекламы. Но учитывая степень общественной опасности рассматриваемого правонарушения, его распространенность, размеры причиняемого вреда представляется необходимым предусмотреть в уголовном законе норму об ответственности за производство рекламы о

деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид.

Заключение. Таким образом, проведенный анализ законодательства об административной и уголовной ответственности за рекламирование деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид, позволил сформулировать следующие предложения, направленные на его совершенствование:

- учитывая, что финансовыми пирамидами организации признаются только по решению суда, а рекламирование таких организаций может осуществляться задолго до их признания таковыми, предлагается в статью 150 КРКоАП и статью 217-1 УК РК предусмотреть ответственность за рекламирование не только финансовой (инвестиционной) пирамиды, но и организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды;

- для приведения в соответствие с нормами Закона РК «О рекламе» предлагается редактировать название и содержание диспозиции статьи 217-1 УК РК (вместо слова «реклама» предусмотреть «рекламирование»);

- представляется необходимым установление уголовной ответственности лиц, занимающихся производством рекламы финансовой (инвестиционной) пирамиды или организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды.

В связи с этим, статью 150 КРКоАП и статью 217-1 УК предлагается изложить в следующих редакциях:

«Статья 150. Рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды.

Производство, распространение и размещение рекламы деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды либо организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды, если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния, -».

«Статья 217-1. Рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной)

¹⁴ О рекламе: закон Республики Казахстан от 19 дек. 2003 г. №508 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000508_#z8 (дата обращения: 29.09.2023).

пирамиды.

1. Рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды либо организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды, то есть производство рекламы деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды либо организации, имеющей признаки финансовой (инвестиционной) пирамиды либо личное и непосредственное распространение информации публично или с использованием средств мас-

совой информации или электронных информационных ресурсов, повлекшее вовлечение в деятельность таких организаций других лиц с причинением значительного ущерба, –».

Указанные меры, направленные на совершенствование административного и уголовного законодательства, позволят эффективно применять нормы об ответственности за рекламирование деятельности финансовой (инвестиционной) пирамиды.

Список использованной литературы:

1. Greenman, S.J. County trajectories of pyramid scheme victimization / S.J. Greenman, S. Snyder, S. Bosley, D. Chenoweth // *Crime Law Soc Change*. – 2023. – №79(3). – Pp. 291-317.
2. Anzhu, A.A. Phenomenon of financial pyramids: nature and design / A.A. Anzhu, V.V. Pshenichnikov // *Advances in Economics, Business and Management Research*. – 2017. – №38. – Pp.13-19.
3. Белицкий, В.Ю. Формирование понятия мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид» / В.Ю. Белицкий // *Известия АлтГУ*. – 2010. – №1-2. – С. 73-76.
4. Балгожина, М.Е. О диспозиции ст. 217 УК Республики Казахстан, предусматривающей ответственность за создание и руководство финансовой пирамидой / М.Е. Балгожина, А.Б. Ахмадиев, Д.К. Райбаев // *Хабаршы-Вестник Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова*. – 2022. – №1(75). – С. 20-26.

References:

1. Greenman, S.J. County trajectories of pyramid scheme victimization / S.J. Greenman, S. Snyder, S. Bosley, D. Chenoweth // *Crime Law Soc Change*. – 2023. – №79(3). – Pp. 291-317.
2. Anzhu, A.A. Phenomenon of financial pyramids: nature and design / A.A. Anzhu, V.V. Pshenichnikov // *Advances in Economics, Business and Management Research*. – 2017. – №38. – Pp.13-19.
3. Belickij, V.Ju. Formirovanie ponjatija moshennichestv, sovershennyh po principu «finansovyh piramid» / V.Ju. Belickij // *Izvestija AltGU*. – 2010. – №1-2. – S. 73-76.
4. Balgozhina, M.E. O dispozicii st. 217 UK Respubliki Kazahstan, predusmatrivajushhej otvetstvennost' za sozdanie i rukovodstvo finansovoj piramidoy / M.E. Balgozhina, A.B. Ahmadijev, D.K. Rajbaev // *Habarshy-Vestnik Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova*. – 2022. – №1(75). – S. 20-26.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Әсел Мұратқызы Әлібекова – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: aselam@mail.ru.

Алибекова Асель Муратовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: aselam@mail.ru.

Alibekova Assel Muratovna – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: aselam@mail.ru.

ӨЖ 343.85
МҒТАР 10.81.71

Д.Т. Аманова, С.М. Әбіжанов

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

АЛДЫН АЛУ ПРОФИЛАКТИКАСЫ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Мақала кәмелетке толмағандармен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарға байланысты проблемаларды зерттеудің өзекті бағыттарына арналған. Кәмелетке толмағандардың қылмысы белсенділіктің жоғары деңгейімен, динамикалығымен және топтық сипатымен ерекшеленеді. Кәмелетке толмаған жасында қылмыс жасау жолына түскен адамдарды түзету және қайта тәрбиелеу қиын және ересек қылмыс үшін резерв болып табылады. Авторлар жасөспірімдер қылмысының өзекті себептері мен жағдайларын зерттеу, жасөспірімдердің құқыққа қайшы мінез-құлқының себептік кешенінің заңдылықтарын анықтау жастар арасындағы қылмыстың өсуін төмендетуі мүмкін деп санайды.

Мақалада кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың ерте алдын алынуына талдау жасалады, оның бағыттары мен тиімділігі, сондай-ақ жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсу себептері қарастырылады. Авторлар қылмыстың алдын алу маңызды қолданбалы мәнге ие деп санайды және оны уақытылы және дұрыс ұйымдастырылған түрде жүзеге асыру кәмелетке толмағандардың қылмыс көрсеткіштерінің төмендеуіне белгілі бір дәрежеде әсер етуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: қылмыстық кодекс; Тұжырымдама; жасөспірімдер қылмысы; кәмелетке толмаған; ерте алдын алу; қараусыздық; қылмыстық құқық бұзушылық; қылмыстық жауапкершілік.

Д.Т. Аманова, С.М. Абижанов

*Алматынская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есболатова,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ПРЕВЕНТИВНАЯ ПРОФИЛАКТИКА КАК ГЛАВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ БОРЬБЫ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация. Статья посвящена актуальным направлениям исследования проблемы, связанной с уголовными правонарушениями, совершаемыми несовершеннолетними лицами. Преступность несовершеннолетних отличается высокой степенью активности, динамичностью, и групповым характером. Люди, вставшие на путь совершения преступлений в несовершеннолетнем возрасте, трудно поддаются исправлению и перевоспитанию и представляют собой резерв для взрослой преступности.

Авторы полагают, что изучение актуальных причин и условий подростковой преступности, выявление закономерностей причинного комплекса противоправного поведения подростков может существенно снизить рост преступности среди молодежи.

В статье дается анализ ранней профилактики преступности несовершеннолетних, рассмотрены ее направления и эффективность, а также причины роста подростковой преступности. Авторы предполагают, что превентивная профилактика преступности имеет важное прикладное значение, а своевременное и должным образом организованное ее осуществление позволяет в некоторой степени влиять на показатели преступности несовершеннолетних в сторону их снижения.

Ключевые слова: уголовный кодекс; Концепция; подростковая преступность; несовершеннолетний; ранняя профилактика; безнадзорность; уголовное правонарушение; уголовная ответственность.

D.T. Amanova, S.M. Abizhanov

The Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov,
Almaty c., the Republic of Kazakhstan

PREVENTIVE MEASURES AS THE MAIN DIRECTION OF THE FIGHT AGAINST JUVENILE DELINQUENCY

Abstract. The article is devoted to the topical areas of research of the issues related to with criminal offenses committed by minors. Juvenile delinquency is characterized by a high degree of activity, dynamism, and group character. People who have embarked on the path of committing crimes at a young age are difficult to correct and re-educate and represent a reserve for adult crime in the future.

The authors believe that the study of the relevant causes and conditions of juvenile delinquency, the identification of patterns of the causal complex of illegal behavior of adolescents can significantly reduce the growth of crime among young people.

The article analyzes the early prevention of juvenile delinquency. The authors believe that preventive crime prevention is of great practical importance, and its timely and properly organized implementation makes it possible to reduce juvenile delinquency.

Keywords: criminal code; the Concept; juvenile delinquency; minor; early prevention; neglect; criminal offense; criminal liability.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_49

Кіріспе. Біздің еліміз демократияны дамытатын, адам құқықтары мен қадір-қасиеттерін бірінші орынға қоятын жаңа қоғамдық жүйені құру мақсатына ие болды. Бұл орайда өскелең ұрпақтың денсаулығын, білімі мен дүниетанымын қорғау және оған қамқорлық жасау маңызды болып табылады. Қылмысты алдын алу саясатының ең көп тараған түрлерінің бірі – кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардың алдын алу болып табылады.

Шешуді қажет ететін теориялық мәселелердің қатарына құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алудың мәнін анықтау, сондай-ақ оларды болдырмау кіреді. Оларды түсінуге бағытталған әртүрлі тәсілдер алдын алу қызметінің осы түрлерін нақты ажыратуға, оның субъектілерін, олардың құзыреті мен жауапкершілігін, жүзеге асыру шараларын белгілеуге, сонымен қатар профилактикалық ықпал ету объектілерін нақтылауға мүмкіндік бермейді.

Материалдар мен әдістер. Танымның жалпы ғылыми әдістері қолданылды:

индукция, дедукция, теориялық және тарихи әдіс, салыстырмалы-құқықтық талдау әдісі. Зерттеудің негізін Қазақстан Республикасының қолданыстағы заң нормалары, оның ішінде «Мемлекеттік және жастар саясаты туралы» Заң, Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы, халықаралық заңнама, сондай-ақ отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері құрайды.

Нәтижелер, талқылау. 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың етене құқығы және міндеті» деп көрсетілген¹. Осының негізінде біздің елімізде 2015 жылғы 09 ақпанында №285-V (Мемлекеттік жастар саясаты туралы) заңы қабылданды².

Қазақстан Республикасының егеменді дамуының осы орайдағы мемлекеттік саясатында өскелең ұрпаққа ерекше назар аударылып отыр, өйткені біздің қоғам үшін балалардың әл-ауқаты ғана маңызды

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 ж. 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 08.11.2023).

² Мемлекеттік жастар саясаты туралы: Қазақстан Республикасының 2015 ж. 09 ақпандағы №285-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (жүгінген күні: 08.11.2023).

емес, сонымен бірге бүкіл қоғамның даму перспективасын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Осыған байланысты, 2021 жылы 15 қазанда Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы бекітілді. Қазақстан Республикасы Президентінің №674 Жарлығымен бірқатар маңызды мәселелерді, атап айтқанда көмелетке толмағандар қылмысының алдын алу шаралары жүйесін жетілдіру мәселелерін шешуді көздейді³.

Осыған байланысты Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауында: «...Жыл сайын мемлекет бұл жұмыс бағытын күшейтетін болады, өйткені балалардың әл-ауқаты еліміздің тұрақты ілгерілеуі мен жарқын болашағының негізі болып табылады...»⁴.

Бұл мақалада «көмелетке толмаған», «жасөспірім», «жастар» сияқты бірқатар терминдер қатар қолданылғанымен бұл ұғымдар әртүрлі жастағы адамдарға қатысты. Осыған байланысты біз көмелетке толмағандарға қатысты жалпы мағыналық ұғымдарды анықтау мақсатында жоғарыда аталған терминдерге талдау жасалғанын айта кету керек.

Сонымен «көмелетке толмаған» ұғымына назар аударсақ жалпы құқықтық мағынада көмелетке толмаған белгілі бір жасқа толмаған бала немесе жасөспірім болып табылатынын, Қазақстан Республикасының Конституциясында белгіленгендей заң оның әрекет қабілеттілігінің басталуымен байланыстыратын, сондай-ақ олар жасаған құқық бұзушылықтар үшін толық жауап беретіндігін атап өткім келеді.

Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қараша-дағы 44/25 қарарымен қабылданған Бала құқықтары туралы Конвенцияның 1-бабына сәйкес, егер балаға қолданылатын заң бойынша ол бұрын

көмелетке толмаған болса әрбір адам 18 жасқа толғанға дейін бала болып табылады. Қылмыстық-құқықтық мағынада көмелетке толмаған адам қолданыстағы құқықтық жүйе шеңберінде қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін тұлға болып табылады⁵.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 80-бабында «осы бөлімнің күші қолданылатын көмелетке толмағандар деп қылмыстық құқық бұзушылық уақытқа қарай он төрт жасқа толған, бірақ он сегіз жасқа толмаған адамдар деп танылады» делінген. Бұдан басқа, ҚР ҚК 15-бабының 1-бөлігінде қылмыстық жауаптылықтың басталу жасы, яғни барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар (қылмыстар, қылмыстық теріс қылықтар) үшін 16 жас және қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлері үшін 14 жас (ҚР ҚК 15-бабының 2-бөлігі) белгіленген⁶.

Егер біз «жасөспірім» ұғымын қарастыратын болсақ, жалпы семантикалық тұжырымдамада жасөспірім – бұл адамның дамуының белгілі бір кезеңі, балалық шақ пен ересектер арасындағы өтпелі кезең. Әртүрлі жас кезеңдеріне сәйкес, жасөспірім қыздарда 10-13 жаста, ал ұлдарда 11-13 жаста болады және сәйкесінше 15-18 және 16-18 жаста аяқталады⁷.

Психолог М. Петрусеваның көзқарасы бойынша «Жасөспірім – бұл ересек емес немесе бала емес адам. Бұл энергия, амбиция, интуизм, аңғалдық, жел деп аталатын адамдардың ерекше түрі. Жасөспірім қалыптаспаған жеміс-құбыжық, сіз одан ешқашан және не күтетініізді білмейсіз. Жасөспірім – бұл түпсіз кеңістіктің шынайы көрінісі, егер оның арманы болса, оның мүмкіндіктері шексіз» [1, 56 б.].

БҰҰ дереккөздеріне сәйкес жастардың жас тобына қатысты жалпыға бірдей танылған халықаралық анықтама жоқ

³ Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 ж. 15 қазандағы №674 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37870586#activate_doc=2 (жүгінген күні: 08.11.2023).

⁴ Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты: Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың 2022 ж. 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555> (жүгінген күні: 08.11.2023).

⁵ Конвенция о правах ребенка: принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения: 25.12.2023).

⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 08.11.2023).

⁷ Большая российская энциклопедия 2004-2017 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://old.bigenc.ru/vocabulary> (дата обращения: 25.12.2023).

екенін атап өткен жөн. Алайда, БҰҰ-ның статистикалық мақсаттары үшін, оған мүше мемлекеттер берген анықтамаларға нұқсан келмейтіндей, «жастар» деп 15 пен 24 жас аралығындағы адамдарды таниды, бұл жас ерекшелігімен және қоғамдағы мәртебесімен оқшауланатын ерекше әлеуметтік – жас тобы: балалық және жасөспірімдік кезеңнен әлеуметтік жауапкершілікке көшу⁸. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, «кәмелетке толмағандар», «жасөспірімдер», «жастар» деген ұғымның өзі мемлекет алдында қандай да бір іс-әрекет жасағаны үшін толық көлемде жауап беретін 10 жастан 18 жасқа дейінгі адамдардың жас санатының жалпы жиынтығы деп аталады деп санаймыз.

Алайда, соңғы жылдары республикамызда кәмелетке толмағандар мен жастарды адамгершілік, құқықтық және жеке тәрбиесі бойынша жұмыстар жеткіліксіз деңгейде жүргізілуде. Қалыптасқан келеңсіз жағдай нақты уақыттағы қылмыстың қолайсыз жай-күйін анықтайды. Соңғы бес жылда Қазақстан Республикасы бойынша статистикалық деректерді талдау көрсеткендей, кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың саны: 2018 жылы – 2 949, 2019 жылы – 2 650, 2020 жылы – 1 870, 2021 жылы – 1 529 және 2022 жылы – 1 735. Кәмелетке толмағандар арасында жиі кездесетін қылмыстарға ұрлық жатады, олардың саны көрсетілген кезеңде – 4 475, тонау – 1 181, алаяқтық – 639 және бұзақылық – 5988.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың криминологиялық сипаттамасына тоқталар болсақ, оның алкогольдік, есірткілік және уытқұмарлық мас күйінде жасалған қылмыстарға байланысты алаңдатарлық тенденция туғызады. Сонымен қатар кәмелетке толмағандар арасында қаңғыбастық, қайыр сұрау және қараусыз қалу жиі кездесетінін атап өткен жөн. Бұл ата-аналардың балаларға қатысты міндеттерін тиісінше орындамауына байланысты деп санаймыз. Ата-аналардың жауапкершілігі Конституцияның 27-бабында көрсетілгендей, онда балаларға қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-аналардың табиғи

құқығы және міндеті болып табылады.

Республика бойынша жүргізілген талдау көрсеткендей, кәмелетке толмағандар адамдар тобында қылмыс жасайтындығы. Мәселен, бес жыл ішінде Қазақстан бойынша 4 013 қылмыстың ішінде 1 592 қылмыс ересектердің қатысуымен аралас түрде жасалған.

Адамдар тобында жасалған қылмыс өзімшілдік, зорлық-зомбылық, жоғары латенттілігі «ересектер» қылмысымен тығыз байланысты.

Кәмелетке толмағандар жасына, психологиялық және басқа да жеке ерекшеліктеріне байланысты топтасуға, өзін-өзі растауға және көшбасшылықты көрсетуге тырысады. Бұл олардың мінез-құлқының ерекшелігі мен нормасы, демек, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың топтық сипаты, бұл оның әлеуметтік қауіптілігін арттырады. Бұл ретте, мұндай топтарға бірігу әдетте шамалас және қандас туыстас кәмелетке толмағандар арасында да орын алады [2, 47 б.].

Кәмелетке толмағандардың жас ерекшеліктері әсіресе жасөспірімдердің құқыққа қайшы мінез-құлқында қарқынды түрде көрініс табады, бұл көбінесе қоғамға қарсы топтардың қалыптасуына ықпал етеді. Мұндай бейресми топтардың жасөспірімдері көңіл көтеру үшін кездеседі, содан барып құқық бұзушылықтар жасайды. Мұндай құқық бұзушылықтар үшін жазасыздық өздерінің өмірлік ұстанымдарын дұрыс ұстанбауға септігін тигізеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы жасөспірімнің өтпелі кезеңдегі тұрақсыздықпен, ашуланшақтықпен, өз-өзіне деген сенімсіздікпен және тағы басқаларымен сипатталатын және де кәмелетке толмаған құқық бұзушының жеке басымен де тығыз байланысты. Қоғам, оның әлеуметтік институттары жас адамның жеке басын қалыптастырудағы проблемаларға неғұрлым ертерек назар аударса, оның заңға бағынатын мінез-құлық нормаларынан ауытқу тереңдігі соғұрлым аз болады да және профилактикалық ықпал ету шаралары

⁸ Глобальные вопросы повестки дня: молодежь / ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.un.org/ru/global-issues/youth> (дата обращения: 25.12.2023).

тиімдірек болады.

Яғни, біздің ойымызша, кәметке толмағандардың жеке басын ашатын, мейірімділікке ұмтылдыратын және басқаларға қатысты зорлық-зомбылықтан бас тартатын, патриотизмге және деструктивті жағдайларда айналасындағыларға қамқорлық жасауға бағытталған рухани-адамгершілікке жетелейтін іс-шараларды жүргізу қажет.

Кәметке толмағандар арасында қылмыстық және әкімшілік заң нормалары бойынша түсіндіру – профилактикалық жұмыстардың әлсіз жүргізілуіне байланысты кәметке толмағандарда құқықтық қабылдау ұғымы жоқ, сондықтан олар қылмыс немесе құқық бұзушылық жасаудағы проблеманың маңыздылығын қабылдамайды деген сөз.

Қылмыстық жауапкершіліктің белгіленген жасына жетпеген жасөспірімдер жасаған құқыққа қарсы әрекеттер «еркелік» болып саналады, өйткені олар қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларына әкеп соқтырмайды.

Мысалы, ағымдағы жылдың тамыз айында Жамбыл облысында үш кәметке толмағандардың электровоз әйнегінің соғу фактісі тіркелді. Олармен әңгімелесу барысында олардың пікірінше, бұл еркелікпен болған, атап айтқанда, теміржолда ойнау, составтарға тас лақтыру, рельстерге бөгде заттарды қойғандығы белгілі болды. Бұл кәметке толмағандар ата-аналарының қатысуымен өз әрекеттерін мойындады. Балалардың құқыққа қайшы әрекеттері үшін ҚР ӘҚБТК-нің 435-бабына сәйкес «кәметке толмағандарға жасалған бұзақылық» бойынша олардың ата-аналары жауапқа тартылды. Мұндай жағдайлар пойыздар қозғалысының қауіпсіздігіне тікелей әсер етіп, жолаушылар мен пойыз бригадалары қызметкерлерінің өміріне қауіп төндіреді⁹.

Құқық бұзушылықтарға мысалдар келтірсек, балалар жасаған еркелікке байланысты аса ауыр қылмыстар да болуы мүмкін екендігін атап өткіміз келеді, мысалы денсаулыққа абайсызда зиян келтіру және басқа да көптеген құқыққа қайшы әрекеттер

үшін қылмыстық заңнамада қылмыстық жауапкершілік көзделмеген, өйткені жоғарыда жасалған әрекеттерде қылмыс құрамы жоқ, өйткені қылмыс субъектісі бола алмайды.

Мысалы, шет елдерге назар аударсақ, Швейцарияның Қылмыстық кодексі қылмыстық жауапкершілік жасының төрт санатын анықтайды («кәметке толмағандар» туралы Қылмыстық кодекстің төртінші бөлігі):

1) он жасқа толмаған балалар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды;

2) он жастан он бес жасқа дейінгі балаларға жазаның орнына тәрбие шаралары (тәрбие тұрғысынан көмек көрсету, қолайлы отбасына немесе тәрбие мекемесіне орналастыру), ерекше бақылау (егер баланың психикасы бұзылса, ақыл-ой кемістігі, соқыр, саңырау, мылқау, ақыл-ой дамуы артта қалса) немесе тәртіптік шаралар (сөгіс) қолданылады. Мектепте бір күннен алты күнге дейін жұмысты орындау немесе қамауға алу міндеті);

3) он бес жастан он сегіз жасқа дейінгі жасөспірімдерге қатысты тәрбие шаралары қолданылатын ерекше байқау, ерекше қиын жасөспірімдер үшін Түзеу үйіне орналастыру;

4) жалпы негізде қылмыстық жауаптылыққа тартылатын 18 бен 25 жас аралығындағы жастар, бірақ жазаның орнына сот оның тәрбиесін, өмір сүру жағдайларын, жеке және рухани жағдайын ескере отырып, оқу орнына орналастыра алады [3, 37-38 б.].

Біздің ойымызша, Швейцария заңдарында көрсетілгендей қылмыстық жауапкершілік жасын төмендету тиімдірек болмайды, бірақ біздің ойымызша, кәметке толмаған құқық бұзушылардың қоғамға қарсы мінез-құлқын түзетуге ертерек араласу керек.

Қазақстандық ғалым Н.М. Әбдіров өз жұмысында қоғамға жат мінез-құлқы бар кәметке толмағандарды ерте анықтау қажеттілігін негіздей отырып, кәметке толмаған қылмыскерлер арасында жүргізген зерттеудің қызықты деректерінен мысал келтіреді, олардың 80%-дан астамы бұрын құқық бұзушылықтар мен моральдық нормаларды елеулі түрде бұзғандар. Сонымен қатар олардың әрқайсысының

⁹ Б. Хасенова. Лобовое стекло электровоза разбило трое подростков в Жамбылской области – 8 августа 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/lobovoe-steklo-elektrovoza-razbili-troe-podrostkov-v-zhambylskoy-oblasti/> (дата обращения: 25.12.2023).

мінез-құлықтарында әдепсіз теріс қылықтар болған [4, 23 б.].

Т.М. Чапурконың пікірінше, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күрестің басым бағыттары әлеуметтік профилактика (кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын тудыратын жағымсыз әлеуметтік құбылыстарды жоюға қабілетті шаралар кешені) және құқық қолдану қызметін, мемлекеттік органдардың заң шығару қызметін және кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күресті ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етуді қамтитын арнайы ескерту болуы тиіс [5].

Сонымен көптеген мамандардың пікірінше, қылмыстың өсуінің негізгі себептерінің бірі ол қоғамның рухани-адамгершілік әлеуетінің төмендеуі деп атады, ал қылмысқа қарсы күресте заңға бағынатын азаматтардың тиімді әлеуметтік алдын алу және тәрбиелеу шараларын қалыптастыру басым мәнге ие болып танылды.

Кәмелетке толмағандар қылмысының алдын алу кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының туындау қаупін алдын ала жоюға бағытталған отбасы мен мектепке дейінгі және орта жалпы білім беретін оқу орындарының, өзге де мемлекеттік және қоғамдық мекемелер мен ұйымдардың әлеуметтік-педагогикалық қызметін қамтиды.

Бірақ біз жасөспірімдер қылмысының ерекшелігін ескере отырып, онымен күресудің ерте алдын алу сияқты бағытын тәуелсіз блок ретінде бөліп көрсетуіміз керек деп ойлаймыз.

Қылмыстың арнайы профилактикасымен салыстырғанда кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың ерте алдын алу тұжырымдамасы ерекше белгілерге ие.

Екіншіден, барлық кәмелетке толмағандар ғана емес, әлеуметтік қауіпті жағдайда немесе қылмыстық-құқықтық шараларды (14-16 жастан бастап) қолданатындар үшін де ерте профилактика объектілері болып табылады.

Үшіншіден, осы тұжырымдамаға сәйкес дәстүрлі алдын алу элементтері криминогендік факторларды шектеу, жою, бейтараптандыру сияқты [6, 30 б.] ерте

профилактикада балалардың салауатты құқықтық санасын, әлеуметтік пайдалы дағдылары мен мүдделерін мақсатты түрде тәрбиелеу, тұрақты заңға бағынатын факторларды қалыптастыру үшін жағдай жасау арқылы олардың теріс әрекеттерін алмастырудың маңызды элементімен толықтырылады.

Төртіншіден, профилактикалық іс-шаралардың белсенді субъектілері, ең алдымен, мектепке дейінгі және орта жалпы білім беретін отбасы мен оқу орындары болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, жасөспірімдер қылмысының өсуіне ықпал ететін үш негізгі себеп бар деп санаймыз:

1) Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың әлсіз профилактикасы.

Профилактика деп кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары мен қоғамға қарсы әрекеттеріне ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған әлеуметтік, құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі түсініледі. Қазақстан Республикасының ІІМ жыл сайын бірқатар жедел-профилактикалық іс-шаралар өткізеді. Алайда, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу проблемасы кешенді мәселе екенін және ол тек құқық қорғау органдарына ғана емес, сонымен қатар барлық алдын алу субъектілеріне (соның ішінде кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияларға, қорғаншылық және қамқоршылық органдарына, білім беру және т.б.) қатысты екенін ұмытпаған жөн. Өскелең ұрпақты рухани-бағдарлы етіп тәрбиелеу олардың қолайлы ортасы мен тіршілік әрекетін жақсартады деп санаймыз. Сонымен жалпы білім беретін оқу орындарында, оның ішінде орта арнаулы оқу орындарында, кәмелетке толмаған адамның өзіне, атап айтқанда оның құмарлығына, қызығушылығына, қабілетіне назар аударатын сынып және кураторлық сағаттардың жұмысына жауапкершілікпен қарау қажет. Балалардың өзін-өзі дамыту бойынша үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу керек. Оқушының мінездемесі деп аталатын

құжатты құрастырғаннан кейін оларға жолдама немесе нұсқау бөлігінде көмек немесе қолдау көрсету қажет. Мысалы, спорттық, көркемдік, шығармашылық секциялардағы анықтамалар және т.б. Театрлар, көрмелер, мұражайлар, спорттық іс-шаралар, концерттер сияқты мәдени іс-шараларға оқушылардың қатысуын тұрақты негізге алу, оларды волонтерлікке тарту және т.б. Бұдан басқа, оқу процесіне уәкілетті органдардың келісімі бойынша сот процестеріне қатысу практикасын, оқу процесінің тақырыбына құқықтық тәрбиені арттыруды және т.б. енгізу қажет деп санаймыз;

2) Кәмелетке толмағандармен қоғамдық жұмысты әлсіз ұйымдастыру.

Көрші және шет елдердің тәжірибесіне назар аударсақ, мысалы, Ресей Федерациясында проблемалы жасөспірімдермен жақсы жұмыс тәжірибесі көрсетілген, көптеген оқу орындарында «Татуласу қызметтері» жұмыс істейді. Осы қызметтің көмегімен дауды шешу медиацияға ұқсайды: оқушылар өз құрдастары мен бастауыш сынып оқушылары арасындағы қақтығыстарды талдайды. Жобаға орта және жоғары сынып оқушылары қатысады, ал процесті қалпына келтіру медиациясы бойынша тренингтен өткен әлеуметтік педагог басқарады. Кейде кәмелетке толмағандармен жұмыс жасайтын қоғамдық құрылымдар өте маңызды профилактикалық әсерге ие. Атап айтқанда, «әкелер мектебінің кеңесі» есепте тұрған отбасылармен профилактикалық жұмысты ұйымдастырады. «Әжелер мектеп кеңесі» – отбасы мен мектепке білім беру үдерісін жүзеге асыруға жәрдемдесу, оқушылар мен білім алушыларды дамыту, тәрбиелеу және қорғау мақсатында құрылған қоғамдық бірлестік органы. Бұл органдар кәмелетке толмағандардың жалпы адамзаттық құндылықтарға: адамгершілікке, мінез-құлық мәдениетіне деген құрметін қалыптастыруға көмектеседі. Білім беру мекемелеріндегі «құқық бұзушылықтың алдын алу

кеңестері» жасөспірімдердің мәселелерін жан-жақты шешуге көмектеседі. Аталған кеңестердің жұмысы кезінде кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу проблемаларына бірыңғай тәсіл қалыптастырылады, жасөспірімдердің құқықтары қорғалады, оларды әлеуметтік оңалту, бейімдеу және түзету жүзеге асырылады¹⁰.

Келесі мысалды қарастырайық, Грузияда 2012 жылы қылмыстың алдын алу, бұрынғы кәмелетке толмаған тұтқындарды оңалту және қайта әлеуметтендіру, сондай-ақ медиацияны институционалды дамыту орталығы құрылды және қазіргі уақытта сәтті жұмыс істейді. Орталық қылмыстың ерте және жалпы алдын алу, сондай-ақ тәуекел топтары бойынша жұмыс істейді. Қылмыстың алғашқы алдын алу шараларына келетін болсақ, бүкіл Грузияда 14 пен 18 жас аралығындағы кәмелетке толмағандар үшін жүзеге асырылатын бағдарламаларды атап өткен жөн, оның ішінде «көшбасшылық үйі» – жоба Грузияның 13 қаласында жүзеге асырылады және жастарға физикалық және психикалық тұрғыдан дамуға мүмкіндік беріп, тренингтерге, семинарларға, спорттық және басқа да іс-шараларға қатысуға септігін тигізеді. Өрі қарай, «екі ұрпақ» – мектеп оқушыларын қарттар үйіндегі волонтерлік қызметке тартады, осылайша кәмелетке толмағандардың ынтымақтастық пен жауапкершілік сезімін дамытуға ықпал етеді. Қайталама профилактика мақсатында «жастар клубы» бағдарламасы іске асырылуда, оның нысанасы қиын, асоциалдық мінез-құлықпен сипатталатын кәмелетке толмағандар болып табылады. Бұл бағдарлама бенефициарларға бос уақыттарын тиімді пайдалануға көмектеседі¹¹.

Америка Құрама Штаттарына назар аударайық. Сонымен полицияның балалармен және жастармен жұмысын қамтитын ең көрнекті бағдарлама мектептерде жүзеге асырылатын есірткіге төзімділік бойынша білім беру бағдарламасы (DAREE) болды.

¹⁰ Причины совершения преступлений несовершеннолетними, 2020 / Официальный сайт муниципального образования [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://novokubanskiy.ru/presscenter/news/prichiny-soversheniya-prestupleniy-nesovershennoletnimi/?clear_cache=Y (дата обращения: 08.11.2023).

¹¹ I. Gogua. Juvenile Delinquency – Causes, Prevention, and the Ways of Rehabilitation / Penal Reform International – 23rd June 2020 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.penalreform.org/blog/juvenile-delinquency-causes-prevention-and-the-ways-of/> (Access data: 10.03.2023).

Бұл бағдарламаны Лос-Анджелес полицейлері құрды, кейінірек ол бүкіл елге таратылды. Кәмелетке толмағандардың арнайы қызметкерлері дағее қызметкері болып және бірінші кезекте құрылымдық оқу бағдарламасын ұсыну үшін бірнеше апта бойы дайындықтан өтеді. Бағдарлама білім беру жүйесі мен құқық қорғау органдарының бірлескен күш-жігерінің арқасында бірегей болып табылады. Ол бастауыш мектептің соңғы сынып оқушыларына бағытталған, өйткені олар есірткіге қарсы хабарламаларға ең сезімтал және есірткіге қарсы эксперимент кезеңіне енеді деп болжануда, сондықтан осы жағдайға араласу өте қажет. Қызметкерлер 17 апта бойы күніне бір сағат сабақ өткізеді. Оқыту стратегияларына дәрістер, жұмыс кітабымен жаттығулар, сұрақтар мен жауаптар, аудиовизуалды материалдар және рөлдік ойындар кіреді.

Оқу курсы студенттерді Есірткіге «жоқ» деп айтудың бірнеше әдісін ұсына отырып, құрдастарына қарсы тұруға үйрету бағытталған.

Dre – бұл алкогольді, марихуананы және басқа да есірткілерді қолданудың әсері мен салдарын зерттеуді қамтитын кешенді бағдарлама; темекі мен алкогольді бұқаралық ақпарат құралдары мен жарнамалардың әсеріне қарсы тұруды қалыптастыру; өзін-өзі растау дағдылары мен стратегияларын дамыту, есірткіні қолдануға итермелейтін құрдастарының қысымына қарсы тұру [7].

Өрине, жоғарыда аталған қауымдастықтар жасөспірімдерге пайдалы әсер етеді, бірақ негізгі тәрбиелік функцияны мұғалімдер мен кәмелетке толмағандардың ата-аналары жүзеге асырады. Егер мемлекет ата-ананы балалармен үнемі тәрбиелік әңгімелер жүргізуге, оны адамгершілік пен төзімділік негіздеріне үйретуге, оқушының қылмыстық ортаға деген тұрақты дұшпандығын дамыта алмаса, онда оны білім беру мекемесінің міндетіне жатқызу ол нақты міндет;

3) Ведомствоаралық өзара іс-қимыл мәселелері. Кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесіне кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар,

Халықты әлеуметтік қорғауды басқару органдары, мемлекеттік билік органдары, білім беру саласындағы басқаруды жүзеге асыратын жергілікті өзін-өзі басқару органдары, қорғаншылық және қамқоршылық органдары, денсаулық сақтауды басқару органдары, жұмыспен қамту қызметі органдары, Ішкі істер органдары кіреді. Жасөспірімдер қылмысының алдын алу бойынша тиімді жұмысты ұйымдастыру үшін жоғарыда аталған барлық органдардың тығыз және тиімді өзара іс-қимылы қажет.

Қорытынды. Тұтастай алғанда, теориялық және практикалық тұрғыдан кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың ерте алдын алу тақырыбын кешенді зерттеу бұған дейін орын алған жоқ, бұл өз бетінше қарастырылмаған, өйткені жоғарыда аталған жұмыстардың көпшілігінде авторлар «ерте профилактика» мәселелерін криминологиялық тұрғыдан емес, бұрыннан бар девиантты мінез-құлықтың алдын алуға назар аударған.

Қорытындылай келе, кәмелетке толмағандармен жасалған қылмыстың алдын алу профилактикасын жүзеге асыру ол практикалық маңызы бар және кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу қажеттілігіне байланысты екенін атап өттік. Жасөспірімдердің салауатты әлеуметтенуіне қолайлы әлеуметтік-психологиялық жағдайлар жасау олардың моральдық-адамгершілік дамуының тұтастығына ықпал етеді және нигилистік тенденциялардан және қылмыстық субмәдениеттерге бейімділіктен айырылған өз дүниетанымының негізін құра алады.

Ерте профилактиканың ерекше рөлі оның объектісі он сегіз жасқа толмаған адам болса ол күмән тудырмайтыны сөзсіз. Ерекше объектінің болуына байланысты кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алудың мақсаты жасөспірімдердің өздерін де, олар мүше болып табылатын қоғамды да моральдық сауықтыру деп тануға болатындығын атап өткен жөн. Бұл мақсатқа тезірек жету психологиялық дамудың ерекшеліктерін, құқықтық, сондай-ақ жасөспірімдер мен олардың жақын

ортасының нақты жағдайын ескере отырып, ерте профилактиканың негізін құрайтын іс-шараларды уақтылы жүзеге асырумен байланысты. Болашақта олардың құқыққа қайшы әрекеттер жасауына жол бермеу мақсатында оларға қатысты алдын алу сипатындағы шараларды жүргізу үшін қоғамға жат мінез-құлқы бар кәмелетке толмағандарды уақтылы анықтау қажет. Осыған байланысты дұрыс ұйымдастырылған ерте профилактиканың мүмкіндіктерін бағаламауға болмайды.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстарының алдын алу шараларына, атап айтқанда, қолайсыз отбасылардан шыққан жасөспірімдерге және олардың жақындарына психологиялық-педагогикалық көмек көрсетіп, кәмелетке толмағандарды есірткіге және алкогольизмге қарсы профилактикаға назар аударған жөн; кәмелетке толмағандардың қылмыстық әрекетін алдын алуға бағытталған шаралар: салауатты өмір салтын насихаттауға, спортқа, оқытуға оң көзқарас қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Петрусева, М.С. Личностные особенности людей, переживающих панические атаки: диссертация / М. Петрусева. – Москва: РГГУ, 2013. – 169 с.
2. Отчешкая, Т.И. Причины и условия совершения преступлений несовершеннолетними и влияние органов прокуратуры на уровень подростковой преступности / Т.И. Отчешкая, П.Д. Шкурова // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2022. – №3(25). – С. 43-52.
3. Юрченко, И.А. Уголовное право зарубежных стран: учебное пособие для магистрантов / И.А. Юрченко. – М.: Проспект, 2015. – 112 с.
4. Абдилов, Н.М. Раннее выявление несовершеннолетних с антиобщественным поведением – основа эффективной профилактики правонарушений: учебное пособие / Н.М. Абдилов. – Караганда: КВШ МВД СССР, 1989. – 96 с.
5. Чапурко, Т.М. Квалификация преступлений против личности и собственности: метод. указания / Т.М. Чапурко. – Краснодар: КубГАУ, 2018. – 32 с.
6. Голин, В.В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учебное пособие / В.В. Голин. – Киев, 1989. – 210 с.

References:

1. Petrusseva, M.S. Lichnostnye osobennosti ljudej, perezhivajushhих panicheskіe ataki: dissertacija / M. Petrusseva. – Moskva: RGGU, 2013. – 169 s.
2. Otcheskaja, T.I. Prichiny i uslovija sovershenija prestuplenij nesovershennoletnimi i vlijanie organov prokuratury na uroven' podrostkovoј prestupnosti / T.I. Otcheskaja, P.D. Shкуроva // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2022. – №3(25). – С. 43-52.
3. Jurchenko, I.A. Uголовное право zarubezhnyh stran: uchebное posobie dlja magistrantov / I.A. Jurchenko. – M.: Prospekt, 2015. – 112 s.
4. Abdirov, N.M. Rannee vyjavlenie nesovershennoletnih s antiobshhestvennym povedenіem – osnova jeffektivnoj profilaktiki pravonarushenij: uchebное posobie / N.M. Abdirov. – Karaganda: KVSh MVD SSSR, 1989. – 96 s.
5. Chapurko, T.M. Kvalifikacija prestuplenij protiv lichnosti i sobstvennosti: metod. ukazaniya / T.M. Chapurko. – Krasnodar: KubGAU, 2018. – 32 s.
6. Golin, V.V. Kriminologicheskaja profilaktika, predotvrashhenie i presechenie prestuplenij: uchebное posobie / V.V. Golin. – Kiev, 1989. – 210 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Диана Тұранқызы Аманова – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, e-mail: diana_90-90@bk.ru.

Аманова Диана Турановна – докторант Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова, магистр национальной безопасности и военного дела, e-mail: diana_90-90@bk.ru.

Amanova Diana Turanovna – Doctoral Student of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Master of National Security and Military Affairs, e-mail: diana_90-90@bk.ru.

Сырым Маратұлы Әбіжанов – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті, философия докторы (PhD), e-mail: abizhanov@mail.ru.

Абизханов Сырым Маратұлы – доцент кафедры уголовного права и криминологии Алматинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Есбулатова, доктор философии (PhD), e-mail: abizhanov@mail.ru.

Abizhanov Syrym Maratovich – Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, PhD, e-mail: abizhanov@mail.ru.

УДК 343.3/7
МРНТИ 10.77.51

Б.С. Байсеитов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЭКСПЕРТОВ И СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК: ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматривается степень ответственности экспертов и (или) специалистов в процессе проведения государственных закупок. Автором проведен анализ действующего уголовного законодательства Республики Казахстан, по результатам которого выявлены коллизии, способствующие нерациональному использованию норм об ответственности за дачу заведомо ложных заключений экспертов и (или) специалистов, привлеченных государственными органами или ответственной компанией к проверке качества товаров, работ или услуг. По мнению автора, подобная противоправная деятельность экспертов и (или) специалистов по даче заведомо ложных заключений в рамках государственных закупок и отсутствие конкретной уголовно-правовой нормы создает благоприятные условия для совершения хищений бюджетных средств. По результатам анализа автором выработаны предложения по совершенствованию действующего Уголовного кодекса Республики Казахстан путем введения уголовной ответственности экспертов и специалистов, привлекаемых по договорам о государственных закупках за дачу заведомо ложных заключений.

Ключевые слова: государственные закупки; уголовное законодательство; бюджетные средства; эксперт; специалист; ложное заключение; преступление; растрата.

Б.С. Байсейітов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ПРОЦЕСІНДЕ САРАПШЫЛАР МЕН МАМАНДАРДЫҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада мемлекеттік сатып алуды жүргізу процесінде сарапшылардың және (немесе) мамандардың жауапкершілік дәрежесі қарастырылады. Автор Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына талдау жүргізді, оның нәтижелері бойынша мемлекеттік органдар немесе жауапты компания тауарлардың, жұмыстардың немесе көрсетілетін қызметтердің сапасын тексеруге тартқан сарапшылардың және (немесе) мамандардың көрінеу жалған қорытындыларын бергені үшін жауапкершілік туралы норманы ұтымсыз пайдалануға ықпал ететін қайшылықтар анықталды. Автордың пікірінше, сарапшылардың және (немесе) мамандардың мемлекеттік сатып алу шеңберінде көрінеу жалған қорытындылар беру жөніндегі осындай құқыққа қайшы қызметі және нақты қылмыстық-құқықтық норманың болмауы бюджет қаражатын ұрлау үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Талдау нәтижелері бойынша автор көрінеу жалған қорытындылар бергені үшін мемлекеттік сатып алу туралы шарттар бойынша тартылатын сарапшылар мен мамандардың қылмыстық жауаптылығын енгізу арқылы Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексін жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірледі.

Түйінді сөздер: мемлекеттік сатып алу; қылмыстық заңнама; бюджет қаражаты; сарапшы; маман; жалған қорытынды; қылмыс; жымқыру.

B.S. Bayseitov

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kossy c., the Republic of Kazakhstan

RESPONSIBILITY OF EXPERTS AND SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PUBLIC PROCUREMENT: PROBLEMS OF APPLICATION OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the degree of responsibility of experts and (or) specialists in the process of public procurement. The author conducted an analysis of the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, the results of which revealed collisions that contribute to the irrational use of the norm on liability for giving deliberately false conclusions of experts and (or) specialists involved by government agencies or a responsible company to check the quality of goods, works or services. According to the author, such illegal activity of experts and (or) specialists in giving deliberately false conclusions in the framework of public procurement and the absence of a specific criminal law norm creates favorable conditions for committing embezzlement of public budgetary funds. Based on the results of the analysis, the author has developed proposals to improve the current Criminal Code of the Republic of Kazakhstan by introducing criminal liability of experts and specialists involved in public procurement contracts for giving deliberately false conclusions.

Keywords: public procurement; criminal legislation; public budgetary funds; expert; specialist; false conclusion; crime; embezzlement.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_59

Введение. 1 сентября 2023 года Президент Республики Казахстан (далее – РК) К.К. Токаев, обращаясь с посланием к народу Казахстана отметил, что в прошлом году им было поручено «внедрить качественно новую систему государственных закупок, чтобы устранить проблемы действующей системы, такие как длительные сроки, бесконечные обжалования, недостаточная прозрачность. Помимо этого, Главой государства обращено внимание на дальнейшую поддержку отечественного предпринимательства и оперативное решение всех насущных проблем»¹.

В настоящее время Правительством страны подготовлен новый закон, который должен способствовать рациональному и подотчетному использованию бюджетных средств.

Вместе с тем, согласно Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции от 2004 года «каждое государство-участник принимает, в соответствии с основополагающими принципами

своей правовой системы, необходимые меры для создания надлежащих систем закупок, которые основываются на прозрачности, конкуренции и объективных критериях принятия решений и являются эффективными, среди прочего, с точки зрения предупреждения коррупции. Такие системы, которые могут предусматривать надлежащие пороговые показатели при их применении, затрагивают, среди прочего, эффективную систему внутреннего контроля, включая эффективную систему обжалования, для обеспечения юридических средств оспаривания и средств правовой защиты в случае несоблюдения правил или процедур, установленных статьей 9»².

С призыва уголовного права, одной из причин возникновения жалоб со стороны бизнес-сообщества и предоставлении возможности совершения хищений бюджетных средств являются деятельность экспертов и специалистов, привлекаемых как заказчиком услуг, так и ими самостоятельно. На сегодняшний день противоправная

¹ Экономический курс справедливого Казахстана: послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2023 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskiy-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588> (дата обращения: 04.09.2023).

² United Nations Convention against corruption. 2004. – 65 p. [Electronic resource] – Access mode: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf (Access data: 27.09.2023).

деятельность таких экспертов и (или) специалистов остается вне поля зрения действующего уголовного законодательства, что позволяет безнаказанно осуществлять выдачу заведомо ложных заключений, на основании которых государством осуществляется выплата бюджетных средств за фактически невыполненные либо некачественно выполненные работы.

Цели и задачи исследования. Целью исследования является определение степени ответственности экспертов и (или) специалистов в процессе проведения государственных закупок с разработкой предложений по совершенствованию уголовного законодательства в данном направлении. Для достижения обозначенной цели были поставлены следующие задачи: анализ законодательства РК, регулирующего вопросы участия экспертов и (или) специалистов в государственных закупках; выявление пробелов и недостатков действующего законодательства по данному вопросу и практики его применения.

Методы исследования. Были использованы общенаучные методы научного познания: анализ, синтез, обобщение, индукция и дедукция.

Результаты исследования. Приказ Министра финансов РК №648 «Об утверждении Правил осуществления государственных закупок» от 11 декабря 2015 года предусматривает привлечение экспертов из числа государственных служащих на безвозмездной основе, а также иных специалистов как на платной, так и на безвозмездной основе по договоренности сторон (§3, п. 122-1)³.

Следовательно, при исполнении обязательств по договорам о государственных закупках эксперты и (или) специалисты дают заключение о соответствии выполненных работ технической спецификации. На основании их заключений представители заказчика удостоверяются в качестве проделанных работ и в дальнейшем обеспечивают выплату бюджетных средств.

В сборнике VI Международной научно-

практической конференции, приуроченной к празднованию 100-летнего юбилея У.С. Сеитова «Развитие современной юридической науки: теория и практика» нами опубликована научная статья, в которой предлагается внедрить абсолютно новый термин «растрата бюджетных средств».

По нашему мнению, под «растратой бюджетных средств» применительно к сфере государственных закупок, необходимо понимать незаконное и (или) необоснованное расходование бюджетных средств, выделяемых в сфере государственных закупок, субсидий и иных государственных выплат, лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность, если они сопряжены с использованием им своего служебного положения с нарушением действующего законодательства [1].

С учетом предложенного термина одновременно возникает вопрос о второстепенном субъекте, способствующим совершению таких противоправных деяний.

С одной стороны, выплата бюджетных средств производится после подписания актов выполненных работ первым руководителем государственного органа, то есть представителем заказчика. С другой стороны, при выявлении невыполненных либо некачественно выполненных работ, повлекших за собой растрату бюджетных средств, правоохранительные органы должны учитывать наличие заключений экспертов и (или) специалистов.

Таким образом, при решении вопроса о привлечении первого руководителя государственного органа к уголовной ответственности по статье 189 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) орган досудебного расследования обязан проверить достоверность заключений эксперта и (или) специалиста, участвовавших при проверке выполненных работ.

Действующий УК РК предусматривает

³ Об утверждении Правил осуществления государственных закупок: приказ Министра финансов Республики Казахстан от 11 дек. 2015 г. №648 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012590> (дата обращения: 04.09.2023).

уголовную ответственность за заведомо ложные показания, заключения эксперта, специалиста или неправильный перевод (ст. 420). В части второй указанной нормы предусмотрена уголовная ответственность за дачу заведомо ложных показаний, заключений эксперта, специалиста или неправильный перевод по уголовному делу о коррупционном, тяжком или особо тяжком преступлении либо из корыстных побуждений⁴.

Из диспозиции статьи следует, что теоретически эксперты и (или) специалисты, привлеченные по договорам о государственных закупках как заказчиком, так и подрядчиком, могут понести уголовную ответственность за дачу заведомо ложных заключений.

Однако, нынешняя практика свидетельствует об обратном. Другими словами, данная норма не реализует себя в полной мере и применяется лишь в рамках рассмотрения гражданских или уголовных дел. Хотя, необходимо учесть, что эксперты и специалисты привлекаются также вне судебных разбирательств, таких как процесс осуществления государственных закупок.

Причиной такого пробела в действующем законодательстве является отсутствие отдельно регламентированной нормы.

Следует обратить внимание на то, что ложность таких заключений, как правило, подтверждается проведенными по уголовному либо гражданскому делам судебными строительно-экономическими экспертизами и при этом эксперты и (или) специалисты фактически избегают справедливого наказания, поскольку они не предупреждаются об уголовной ответственности за дачу заведомо ложного заключения.

При этом общественная опасность таких действий заключается в том, что в последствии на основании таких лживых документов совершается растрата бюджетных средств.

По мнению докторов юридических наук С.М. Рахметова и И.И. Рогова «ложность

заключения эксперта может выразиться в намеренном искажении выявленных им фактов или в умолчании о них либо в ложных выводах, сделанных по представленным для исследования доказательствам» [2].

Подобная объективная сторона такого состава преступления применима и к экспертам, и (или) специалистам, привлекаемым по договорам о госзакупках, поскольку они также намеренно могут исказить выявленные ими нарушения или вовсе умолчать об их наличии.

Доктор юридических наук И.Ш. Борчашвили полагает, что «с субъективной стороны дача заведомо ложного заключения должно быть совершено только с прямым умыслом, на что указывает признак заведомости действий, т.е. эксперт и (или) специалист осознают общественную опасность своих деяний, осознают ложность своих заключений, предвидят и желают совершить указанные действия» [3].

По нашему мнению, в целях пресечения подобного произвола, надлежит предусмотреть в действующем УК РК уголовную ответственность за дачу заведомо ложного заключения экспертом и (или) специалистом, привлеченных по договорам о государственных закупках.

Американский писатель П. Швейцер утверждал, что «коррупция следует за властью. Чем больше власти вы накапливаете, тем больше вероятность того, что вы воспользуетесь этой властью для своей собственной выгоды. История также учит, что власть соблазняет тех, кто ею обладает, на коррупционные действия» [4].

Выводы. Квалифицирующий признак «в целях извлечения выгод и преимуществ для себя, других лиц или организаций» предопределяется личной материальной заинтересованностью таких экспертов и (или) специалистов, наделенных определенной властью. Другими словами, за выдачу положительного заключения, несмотря на отсутствие либо частичное отсутствие выполненных работ эксперты и (или) специалисты, в большинстве своем,

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 04.09.2023).

получают определенное вознаграждение. Таким образом, их деяния возможно отнести к «мелкой» коррупции.

Английские ученые отличают «мелкую» коррупцию от коррупции на высоком уровне тем, что первая предполагает обмен более низкими ценностями с лицами более низкого ранга, которые в силу своих должностных обязанностей могут злоупотреблять своим положением в собственных интересах [5].

По результатам проведенного исследования проблемы выдачи заведомо ложных заключений экспертами и (или) специалистами по договорам о государственных закупках предлагается инициировать следующие меры – внесение дополнений в главу 15 УК РК об уголовной ответственности экспертов и (или) специалистов, привлеченных по договорам о государственных закупках за дачу заведомо ложных заключений. Отнесение данного преступления к категории уголовных правонарушений, содержащихся в главе 15 УК РК обуславливается тем, что преступные деяния совершаются против интересов государственной службы и государственного управления.

Дополнить УК РК новой нормой в следующей редакции:

«Статья 371-1. Дача заведомо

ложного заключения экспертом и (или) специалистом, привлеченным по договорам о государственных закупках.

Дача заведомо ложного заключения экспертом и (или) специалистом, привлеченным по договорам о государственных закупках, в целях извлечения выгод и преимуществ для себя, или других лиц, или организаций, повлекшее растрату бюджетных средств либо причинившее существенный вред правам и законным интересам граждан или организаций, охраняемым законом интересам общества или государства – наказывается штрафом в размере от двадцатикратной до пятидесятикратной суммы от стоимости государственных закупок, ограничением свободы на срок до пяти лет либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества, с пожизненным правом занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.»

Предлагаемые поправки направлены на усиление ответственности экспертов и (или) специалистов, привлекаемых по договорам о государственных закупках путем введения в отношении них уголовной ответственности за дачу заведомо ложных заключений.

Список использованной литературы:

1. Байсеитов, Б.С. Вопросы совершенствования уголовно-правового реагирования за хищение бюджетных средств в сфере государственных закупок в форме растраты / Б.С. Байсеитов // Материалы VI Междунар. научно-практ. конф., приуроченной к празднованию 100-летнего юбилея У.С. Сеитова «Развитие современной юридической науки: теория и практика». – 2023. – С. 285-290.
2. Рахметов, С.М. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / С.М. Рахметов, И.И. Рогов. – «Издательство «Норма-К», 2016. – 679 с.
3. Борчашвили, И.Ш. Комментарий к уголовному кодексу Республики Казахстан; 3 т. / И.Ш. Борчашвили. – «Жеті Жарғы». – 2021. – 735 с.
4. Schweizer, P. Profiles in corruption / P. Schweizer. – New York. – 2020. – 249 p.
5. Button, M. Economical Crime from Conception to Response / M. Button, B. Hock, D. Shepherd. – Getty Images. – 2022. – 61 p.

References:

1. Bajseitov, B.S. Voprosy sovershenstvovaniya ugovolno-pravovogo reagirovaniya za hishhenie bjudzhetnyh sredstv v sfere gosudarstvennyh zakupok v forme rastraty / B.S. Bajseitov // Materialy VI Mezhdunar. nauchno-prakt. konf., priurochennoj k prazdnovaniju 100-letnego jubileja U.S. Seitova «Razvitie sovremennoj juridicheskoy nauki: teorija i praktika». – 2023. – S. 285-290.

2. Rahmetov, S.M. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan / S.M. Rahmetov, I.I. Rogov. – Izdatel'stvo «Norma-K», 2016. – 679 s.
3. Borchashvili, I.Sh. Kommentarij k ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan; 3 t. / I.Sh. Borchashvili. – «Zheti Zharry». – 2021. – 735 s.
4. Schweizer, P. Profiles in corruption / P. Schweizer. – New York. – 2020. – 249 p.
5. Button, M. Economical Crime from Conception to Response / M. Button, B. Hock, D. Shepherd. – Getty Images. – 2022. – 61 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Баграм Салкенұлы Байсейітов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты, e-mail: bagram.bayseitov@bk.ru.

Байсеитов Баграм Салькенович – магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: bagram.bayseitov@bk.ru.

Bayseitov Bagram Salkenovich – Master Student of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: bagram.bayseitov@bk.ru.

УДК 343.3/7
МРНТИ 10.77.51

А.К. Дюсенбаева

*Карагандинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ РЕЙДЕРСТВА

Аннотация. Противодействие рейдерству в Республике Казахстан одна из важных задач обеспечения экономической безопасности. Вместе с тем, прилагаемые государством усилия в данном направлении не эффективны, что связано с несовершенством нормы уголовного закона, предусматривающей уголовную ответственность за совершение рейдерства, проблемами установления понятия и признаков данного состава преступления, правильной квалификации деяния, разграничения от смежных составов уголовных правонарушений и гражданскими правоотношениями. В настоящей статье рассматривается проблема законодательного определения рейдерства в статье 249 Уголовного Кодекса Республики Казахстан и предлагаются пути ее решения. Автором разработана новая конструкция состава рейдерства, которая, по его мнению, полностью отражает все признаки исследуемого явления, способствует устранению его разноречивых толкований и правильной квалификации в правоприменительной практике.

Ключевые слова: рейдерство; рейдерский захват; рейдер; экономическая безопасность; поглощение; юридическое лицо; незаконное приобретение.

Ә.К. Дүйсенбаева

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы*

РЕЙДЕРЛІКТІ ЗАҢНАМАЛЫҚ АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Қазақстан Республикасындағы рейдерлікке қарсы іс-қимыл экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар мемлекет тарапынан осы бағыттағы күш-жігер тиімді емес, бұл рейдерлік үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заң нормасының жетілмегендігімен, қылмыстың осы құрамының түсінігі мен белгілерін белгілеу проблемаларымен, іс-әрекеттің дұрыс саралануымен, қылмыстық құқық бұзушылықтардың аралас құрамдарынан және азаматтық құқықтық қатынастардан ара жігін ажыратумен байланысты. Осы мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 249-бабында рейдерлікті заңнамалық айқындау проблемасы қарастырылады және оны шешу жолдары ұсынылады. Автор рейдерлік құрамның жаңа дизайнын жасады, оның пікірінше, зерттелетін құбылыстың барлық белгілерін толық көрсетеді, оның әртүрлі түсіндірмелерін жоюға және құқық қолдану практикасында дұрыс біліктілік ықпал етеді.

Түйінді сөздер: рейдерлік; рейдерлік басып алу; рейдер; экономикалық қауіпсіздік; сатып алу; заңды тұлға; заңсыз сатып алу.

A.K. Dyussenbayeva

*The Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after
B. Beisenov, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan*

PROBLEMS OF LEGISLATIVE DEFINITION OF RAIDING

Abstract. Countering raiding in the Republic of Kazakhstan is one of the important tasks of ensuring economic security. At the same time, the efforts made by the state in this direction are not effective, which is due to the imperfection of the norm of the criminal law providing for criminal liability for the commission of raiding, problems of establishing the concept and signs of this corpus delicti, the correct qualification of the act, differentiation from related criminal offenses and civil relations. This article examines the problem of the legislative definition of raiding

in Article 249 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and suggests ways to solve it. The author has developed a new structure of raiding, which, in his opinion, fully reflects all the signs of the phenomenon under study, helps to eliminate its contradictory interpretations and correct qualifications in law enforcement practice.

Keywords: raiding; raider seizure; raider; economic security; takeover; legal entity; illegal acquisition.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_65

Введение. Одним из наиболее опасных видов экономических уголовных правонарушений в настоящее время является рейдерство, при котором коммерческая собственность не перераспределяется в рамках цивилизованного гражданского оборота, а просто захватывается путем незаконного вмешательства в систему корпоративного управления компанией, ее дестабилизации и инициирования незаконных управленческих решений. При этом как собственники захваченных компаний, так и экономика страны в целом несут огромные убытки, поскольку рейдеры при осуществлении своей деятельности имеют цель наживы, а не цель продолжения экономической деятельности юридического лица. Таким образом, действующие предприятия, организации, учреждения прекращают свою работу, закрываются, это приводит к снижению валового внутреннего продукта, остановке по цепочке деятельности других субъектов экономической деятельности, увеличению безработицы, снижению поступления налоговых отчислений в бюджет государства, снижению доверия населения к правоохранительным органам и государству и т.д.

В настоящее время противодействие государства рейдерству не приносит ожидаемых результатов, о чем свидетельствует небольшая статистика регистрируемых и направляемых в суд уголовных дел. Согласно статистическим данным, за период с 2019 по 2023 годы за совершение преступления, предусмотренного вышеуказанной статьей зарегистрировано 35 уголовных правонарушений: 2019 г. – 1, 2020 г. – 6, 2021 г. – 7, 2022 г. – 17, за 9 месяцев 2023 г. – 4. На-

правлено 10 уголовных дел в суд: 2019 г. – 0, 2020 г. – 4, 2021 г. – 4, 2022 г. – 2, за 9 месяцев 2023 г. – 0¹.

Низкое выявление, регистрация рейдерства, малая практика расследования и доведения подобных дел в суд объясняется, прежде всего – новизной и малой изученностью явления рейдерства, отсутствием единообразного понимания понятия рейдерства, несовершенством законодательной конструкции состава статьи 249 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК), а также совершением рейдерства завуалированными и сложными схемами, в связи с этими трудностями разграничения рейдерства и гражданско-правовых отношений.

Цель исследования. Существующие проблемы противодействия рейдерству требуют совершенствования законодательного определения рейдерства, содержащегося в статье 249 УК РК, что способствует устранению трудностей понимания и разноречивые толкования в правоприменительной практике, правильной квалификации деяния, облегчению дефиниции от смежных составов уголовных правонарушений и гражданско-правовых отношений. Поскольку любое познание, это, прежде всего, познание в понятиях. Вместе с тем, следует отметить, что части 1 и 2 статьи 249 УК РК фактически предусматривают два различных вида рейдерства. Однако ввиду сложности изучаемой темы и ограниченности объема настоящей статьи, мы рассмотрим только проблемы законодательного определения состава рейдерства, предусмотренного частью 1 статьи 249 УК РК, который, на наш взгляд, в большей степени

¹ Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2021 г.; Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2022 г.; Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2023 г. / Статистические отчеты [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 02.09.2023).

требует совершенствования².

Материалы и методы. Данное исследование использует общие методы научного познания, такие как абстрагирование (объективизация), анализа, синтеза, дедукции, индукции, мысленного моделирования. Объективизация как метод познания направлен на необходимость абстрагироваться и выявить наличие законодательных и правоприменительных проблем рейдерства. Анализ и синтез позволит глубоко проникнуть в сущность рассматриваемого явления, изучить его понимание, предлагаемое законодателем, учеными-юристами в науке уголовного права, а также проанализировать и синтезировать существующие проблемы правоприменения. Методы индукции и дедукции помогают вычленивать элементы и признаки состава рассматриваемого явления. Метод мысленного моделирования способствует сконструировать механизм совершения данного уголовного правонарушения и законодательную конструкцию состава рейдерства.

Результаты/обсуждение. В словаре английского языка «Raid» означает набег, внезапное нападение³. Исследование понятия «Рейдерство» требует обратиться к генезису его развития, в целях уяснения сущности рассматриваемого явления. Рейдерство впервые появилось в средние века в странах Европы и было связано с морским пиратством. В отличие от пиратов, рейдеры (каперы) состояли на службе у правительства (либо высокопоставленных лиц) определенной страны и, ...у них не было цели непосредственно захватить груз на судне. Они действовали на морских кораблях, относящихся к категории военных, и занимались уничтожением торговых судов недружественных стран [1, С. 314-315].

Термин «Рейдерство» приобрел современное значение в конце XIX века вместе с появлением акций, когда возникла возможность поглощения компании помимо

воли ее владельца. Один из самых известных исторических примеров – попытка захвата французской Ост-Индийской компании известным авантюристом бароном Жаном де Батцом [2, 5 стр.]. Рейдерство как криминальный способ захвата предприятия и бизнеса появилось в 1920-1930 годы в США, в период, когда шло оформление американской организованной преступности [3, 4 стр.]. Дальнейшее развитие рейдерство получило к середине XX века в США. В среде финансистов и инвесторов появились люди, которые начали скупать контрольные пакеты акций различных компаний [4, 48 стр.]. В 80-е годы XX века сделки в области слияний и поглощений приобретают массовый характер и выделяется в особый вид экономической деятельности, в основном противоправной [5, 23 стр.].

Как видно из изложенного, развитие капитализма в зарубежных странах обусловило появление нового противоправного явления, обозначенного термином «рейдерство», который общепринято стал означать недружественное поглощение одной компанией другой, т.е. по сути, захват имущества компании вопреки согласия собственников. В нашей же стране рейдерство впервые появилось с распадом СССР в период перехода от социалистической к капиталистической системе собственности. С проведением приватизации мелкие и средние предприятия оказались под ударом и передавались в частные руки в рамках права преимущественного выкупа за бесценок, а затем перераспределялись рейдерскими захватами с использованием насилия в пользу бандитских группировок. Кризисная политическая и экономическая ситуация на начальном этапе становления Республики, коррупция, несовершенство законодательной базы, низкий уровень работы правоохранительных органов способствовали незаконной передачи собственности и развитию преступности в целом. Таким образом, в отличие от

² Состав ч.1 ст. 249 УК предусматривает механизм совершения рейдерства, связанный с криминальными способами, тогда как ч.1-1 ст. 249 УК закрепляет ответственность за «юридическое рейдерство» – схем захвата права собственности на имущество, долю участия, ценных бумаг и управления компанией с использованием знаний тонкостей закона.

³ Англо-русский словарь Мюллера / Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://dic.academic.ru/contents.nsf/muller/> (дата обращения: 04.11.2023).

зарубежного проявления, рейдерство в нашей стране характеризовалось большей криминализацией и примитивностью. Кроме того, гражданское законодательство РК никогда не предусматривало поглощение, как одну из форм реорганизации юридического лица.

В УК РК 1997 года предусмотрена статья «Захват зданий, сооружений, средств сообщения и связи». В 2011 году в данный УК РК впервые введена статья «Рейдерство». В УК РК 2014 года также предусмотрена статья 249 УК РК «Рейдерство», содержание которой было дополнено частью 1-1 с изменениями от 02 июля 2021 года и статьями 269 УК РК «Нападения на здания, сооружения, средства сообщения и связи или их захват», 269-1 «Незаконное проникновение на охраняемый объект». Статья 269 УК РК является специальной по отношению к статье 249 УК РК, при этом отличается по предмету и характеризуется в том, числе с применением насилия.

Следует отметить, что уголовное законодательство стран постсоветского пространства и дальнего зарубежья не содержит отдельных статей, прямо предусматривающих понятие «Рейдерство». Тем не менее, ученые-юристы стран СНГ активно ведут дискуссии о необходимости закрепления подобной статьи в их уголовном законодательстве. Рассмотрим точки зрения экспертов относительно понятия «рейдерство», связанного с акциями. В англоязычных источниках понятие рейдерство рассматривается под термином «Corporate raiding» – корпоративное рейдерство.

Даниель Либерто дает следующее определение, рейдер – это инвестор, который стремится выжать быструю прибыль из обанкротившихся и недооцененных компаний. Вооружившись глубокими карманами и большой финансовой поддержкой, они покупают достаточно большие доли в этих компаниях, чтобы дать им значительные права голоса, а затем используют это влияние для принятия новых мер по увеличению акционерной стоимости, таких как замена топ-менеджеров,

реструктуризация компании или ее ликвидация [6].

Аналогичное мнение относительно данного понятия высказывает Уил Кентон: «Корпоративный рейдер – это инвестор, который покупает большое количество акций корпорации, активы которой кажутся недооцененными. Крупная покупка акций дала бы корпоративному рейдеру значительные права голоса, которые затем можно было бы использовать для проведения изменений в руководстве компании. Это увеличило бы стоимость акций и, таким образом, принесло бы рейдеру огромную прибыль» ... Обычная цель корпоративного рейдера – повлиять на выгодное изменение цены акций компании и продать компанию или их акции с целью получения прибыли позднее [7].

Ашиш Кумар Сривастав приводит такой пример: «Для иллюстрации мы можем предположить, что компания, чья акция торгуется по цене 3 доллара, но имеет по 5 долларов наличными за акцию без долга. В этом сценарии корпоративный рейдер будет скупать акции оптом, чтобы контролировать предприятие. Получив крупный пакет акций, он распределит 5 долларов наличными за акцию среди всех своих акционеров.

Одним из лучших примеров корпоративного рейдера является Карл Селиан Икан, основатель и контролирующий акционер Icahn Enterprises. В 1980 году Карл Икан нажился на враждебном поглощении американской авиакомпании Trans World Airlines (далее – TWA). Он купил 20% акций TWA и сколотил хорошее состояние в 469 млн долларов. Он преобразовал компанию TWA в частную компанию, изменил Совет директоров и, наконец, призвал к отчуждению активов. Эта сделка обанкротила авиакомпанию, но корпоративный рейдер обогатился приличными личными доходами» [8].

Из вышеизложенного следует, что следующим важным признаком, характеризующим рейдерство является выкуп большой доли акций с целью дальнейшей перепродажи. В РК данный способ совершения рейдерства также имеет

место. В отличие от правомерного выкупа в рамках гражданского оборота, выкуп акции при рейдерстве нацелен, прежде всего, на получение рейдером прибыли, наживы, путем дальнейшей перепродажи акций, влекущей банкротство, долги, прекращение деятельности юридического лица и иной вред гражданам, организациям и государству.

М.Т. Алимбеков дает определение: «Рейдерство – это организованная преступная деятельность в целях получения имущества, имущественных прав, прав блокирования либо контроля за деятельностью предприятий, учреждений и организаций, осуществляемая как путем совершения подделок документов, мошенничества, злоупотреблений служебным положением, доведения до банкротства либо иных преступлений, так и под видом защиты прав граждан и юридических лиц посредством различных форм судопроизводства, проверок надзирающих и контролирующих органов, изъятия финансовой и бухгалтерской документации и иных ограничительных способов воздействия на хозяйствующие субъекты» [9]. Следует согласиться с данным определением, поскольку рейдерство, действительно содержит признаки мошенничества, подделки документов, злоупотребления служебным положением. Вторая часть предлагаемого М.Т. Алимбековым понятия рейдерства, по сути, отражена в части 1-1 статьи 249 УК РК.

Согласно части 1 статьи 249 УК РК под рейдерством понимается незаконное приобретение права собственности на долю участия в юридическом лице, а равно имущества и ценных бумаг юридического лица или установление контроля над юридическим лицом путем умышленного искажения результатов голосования либо воспрепятствования свободной реализации права при принятии решения высшим органом путем внесения в протоколы собрания, заседания, в выписки из них заведомо недостоверных сведений о количестве голосовавших, кворуме или результатах голосования либо составления заведомо недостоверного подсчета голосов

или учета бюллетеней для голосования, блокирования или ограничения фактического доступа акционера, участника, члена органа управления или члена исполнительного органа к голосованию, несообщения сведений о проведении собрания, заседания либо сообщения недостоверных сведений о времени и месте проведения собрания, заседания, голосования от имени акционера, участника или члена органа управления по заведомо подложной доверенности, путем нарушения, ограничения или ущемления права преимущественной покупки ценных бумаг, а равно умышленного создания препятствий при реализации права преимущественной покупки ценных бумаг либо путем иного ущемления прав и законных интересов акционера, участника юридического лица при принятии решений общим собранием акционеров, участников или умышленного создания препятствий управлению юридическим лицом либо исполнению решения общего собрания или осуществлению функций исполнительного органа путем удержания учредительных или иных правоустанавливающих документов, печатей юридического лица, повлекшее причинение существенного вреда правам или охраняемым законом интересам граждан, или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства.

Общественная опасность рейдерства обусловлена незаконным приобретением права собственности, имущества, земель, доли участия в коммерческой организации, ценных бумаг, установлением контроля над юридическим лицом.

Объектом преступления являются общественные отношения в сфере обеспечения экономической безопасности, права собственности на имущество. Предметом уголовного правонарушения является движимое и недвижимое имущество в виде предприятий, организаций, оборудования, ценных бумаг, доли участия в юридическом лице и т.д. Следует отметить, что в уставной капитал акционерного общества (далее – АО) разделен на акции, а уставной капитал товарищества с

ограниченной ответственностью (далее – ТОО) – на доли участников. То есть говорить только о доли участия будет неверно, правильно говорить о доли участия и пакете акций.

Объективная сторона преступления выражается в совершении одного из следующих действий:

а) незаконном приобретении права собственности на долю участия в юридическом лице;

б) незаконном приобретении имущества и ценных бумаг юридического лица;

в) незаконном установлении контроля над юридическим лицом;

г) умышленном создании препятствий при реализации права преимущественной покупки ценных бумаг.

При этом все указанные действия могут быть одним из способов четко регламентированным в части 1 статьи 249 УК РК.

Исходя из изложенного видно, что указанные в норме действия достаточно формализованы, при этом преимущественно, описывают действия, направленные на создание условий по принятию неправомерного решения собранием акционеров, участниками или членами органа управления по незаконной передаче имущества, доли участия в юридическом лице в виде акций, ценных бумаг либо функции управления рейдеру. В качестве акционера, участника может выступать любой акционер, участник, владеющий как миноритарным (незначительным), так контрольным пакетом акций, долей участия и т.д.

Жесткая и обширная регламентация способов воздействия на акционеров, участников, членов органа управления, по сути, ограничивает и затрудняет квалификацию уголовного правонарушения в правоприменительной практике, тем самым препятствуя принципу неотвратимости наказания.

Аналогичного мнения придерживается Б.Н. Хамитов «... с введением данной статьи надлежательной результативности правоохранительных органов в противо-

действию рейдерству не наблюдается. Одной из причин этого, является то, что указанная статья является достаточно объемной, излишне регламентированной в части описания конкретных способов осуществления общественно опасного деяния, что создает сложности в понимании смыслового содержания и восприятию». «...Рейдерство – это незаконное приобретение права собственности в юридическом лице, установление контроля над юридическим лицом, воспрепятствования его свободной реализации права на принятие решений в соответствии с уставом, а равно умышленное создание препятствий при реализации права преимущественной покупки ценных бумаг либо иные незаконные (преступные) способы, направленные на завладение имуществом собственника» [10]. Действительно, законодательная конструкция состава требует доработки, что значительно облегчило бы его квалификацию и расследование в целом. Однако с предложенным автором определением мы не согласны, так как считаем, что оно недостаточно точно излагает сущность и признаки явления.

В целях приведения в соответствие с законодательной техникой изложения норм УК РК, упрощения и единообразного ее толкования, а также правильной квалификации преступлений, указанные действия, а именно способ совершения деяния, на наш взгляд целесообразно было бы обозначить, как – «путем применения угрозы, шантажа, подкупа, обмана, насилия к собственнику по отчуждению юридического лица, доли участия (акций) в нем, ценных бумаг и иного имущества, передачи контроля над юридическим лицом, а равно путем подлога документов, совершения иных действий по умышленному созданию препятствий к нормальному функционированию юридического лица». Такая формулировка, снизит жесткую декларацию и способствует единообразному и правильному толкованию данного состава преступления, а также его правильной квалификации. Под насилием в данном случае следует понимать применение

насилия не опасного для жизни и здоровья.

Понятие обмана, разъясняемое в нормативном постановлении Верховного суда РК «О судебной практике по делам о мошенничестве» относительно статьи 190 УК РК «мошенничество» применимо и к данному составу, поскольку рейдерство, по сути, является его специальной нормой: «Обман может состоять в преднамеренном введении виновным в заблуждение собственника или иного владельца имущества сообщением, заведомо ложных, не соответствующих действительности сведений...»⁴. Вместе с тем, давление на акционеров, участников или членов органа управления это только один из способов рейдерства и не характеризует полностью суть данного явления.

Под умышленным созданием препятствий к нормальному функционированию юридического лица следует понимать умышленное создание препятствий к управлению юридическим лицом либо исполнению решения общего собрания или осуществлению функций исполнительного органа путем удержания учредительных или иных правоустанавливающих документов, печатей юридического лица и иные действия.

Исходя из изложенного, предлагаем часть 1 статьи 249 УК РК изложить в следующей редакции: «незаконное приобретение права собственности на долю участия (акций) в юридическом лице, имущества и ценных бумаг юридического лица, или установления контроля над юридическим лицом путем применения угрозы, шантажа, подкупа, обмана, с применением насилия к собственнику по отчуждению юридического лица, доли участия (акций) в нем, ценных бумаг и иного имущества, передачи контроля над юридическим лицом, а равно путем подлога документов, совершения иных действий по умышленному созданию препятствий к нормальному функционированию юридического лица, повлекшее причинение существенного вреда правам или охраняемым законом интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества

или государства».

С субъективной стороны преступление в новой редакции может быть совершено только с прямым умыслом. Субъектом преступления может быть любое физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста. В качестве субъекта рейдерства могут выступать собственники (соучредители, акционеры АО, участники ТОО, обладающие долей участия (акциями)) в сговоре с организацией-конкурентом, бывшие сотрудники организации, бывшие соучредители юридического лица, рейдеры, заказчики и иные лица.

Кроме того, считаем необходимым в пункте 4 части 2 статьи 249 УК РК предусмотреть квалифицирующий признак «с применением насилия опасного для жизни и здоровья». Данный признак закрепит уголовную ответственность за применение насилия опасного для жизни и здоровья в отношении собственника. Под насилием опасным для жизни и здоровья необходимо понимать причинение тяжкого и средней тяжести вреда здоровью собственнику. Одновременно с этим необходимо предусмотреть в пункте 5 части 2 статьи 249 УК РК квалифицирующий признак «в отношении двух и более лиц», так как совершение данного деяния возможно и в отношении двух и более собственников.

Заключение/выводы. В настоящее время противодействие рейдерству в РК не приносит должных результатов. Существующая тенденция связана, прежде всего, с проблемой законодательного определения рейдерства и вытекающими из нее проблемами установления признаков состава данного преступления, правильной квалификации деяния, трудностями разграничения от смежных составов уголовных правонарушений и гражданскими правоотношениями, что влечет трудности доказывания и низкий уровень направляемых уголовных дел в суд по данному составу, не соблюдение принципов справедливости и неотвратимости наказания. Предлагаемая нами авторская формулировка части 1 статьи 249 УК

⁴ О судебной практике по делам о мошенничестве: нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 г. №6 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000006S> (дата обращения: 03.09.2023).

РК, а также введение вышеуказанных с рейдерством и устранил имеющиеся квалифицирующих признаков, на наш взгляд, вопросы. способствует более эффективной борьбе

Список использованной литературы:

1. Биджаков, Э.В. Рейдерство: история возникновения и характеристики современного этапа / Э.В. Биджаков // Вестник ТГУ. – 2009. – №4(72). – С. 314-319.
2. Фаенсон, М.И. Рейдерство (недружественный захват предприятий): практика современной России / М.И. Фаенсон, А.А. Пиманова. – М., 2007. – 120 с.
3. Пронников, А.В. Уголовно-правовая политика в сфере противодействия экономической преступности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Пронников. – Омск, 2008. – 27 с.
4. Сайгитов, У.Т. К вопросу о понятии и основных признаках рейдерства / У.Т. Сайгитов // Вестник академии экономической безопасности. – 2009. – №11. – С. 48-53.
5. Федоров, А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж: монография / А.Ю. Федоров. – М., 2010. – 480 с.
6. D. Liberto. What They are, Methods, History / Investopedia / 2021 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.investopedia.com/terms/r/raider.asp> (Access data: 03.09.2023).
7. W. Kenton. Corporate Raider: Definition, Tactics, Example / Investopedia / 2022 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.investopedia.com/terms/c/corporate-raider.asp> (Access data: 03.09.2023).
8. A.K. Srivastava. Corporate Raider Definition / Wallstreetmojo [Electronic resource] – Access mode: <https://www.wallstreetmojo.com/corporate-raider> (Access data: 03.09.2023).
9. М.Т. Алимбеков. Теоретические и практические аспекты противодействия рейдерству / Юрист [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34495980&pos=6;-108#pos=6;-108 (дата обращения: 04.11.2023).
10. Хамитов, Б.Н. К вопросу о понятии и основных признаках рейдерства / Б.Н. Хамитов // Право и государство. – 2021. – №1(90). – С. 40-53.

References:

1. Bidzhakov, Je.V. Rejderstvo: istorija vzniknovenija i harakteristiki sovremennogo jetapa / Je.V. Bidzhakov // Vestnik TGU. – 2009. – №4(72). – S. 314-319.
2. Faenson, M.I. Rejderstvo (nedruzhestvennyj zahvat predpriyatij): praktika sovremennoj Rossii / M.I. Faenson, A.A. Pimanova. – M., 2007. – 120 s.
3. Pronnikov, A.V. Ugolovno-pravovaja politika v sfere protivodejstvija jekonomicheskoj prestupnosti: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / A.V. Pronnikov. – Omsk, 2008. – 27 s.
4. Sajgitov, U.T. K voprosu o ponjatii i osnovnyh priznakah rejderstva / U.T. Sajgitov // Vestnik akademii jekonomicheskoj bezopasnosti. – 2009. – №11. – S. 48-53.
5. Fedorov, A.Ju. Rejderstvo i korporativnyj shantazh: monografija / A.Ju. Fedorov. – M., 2010. – 480 s.
6. D. Liberto. What They are, Methods, History / Investopedia / 2021 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.investopedia.com/terms/r/raider.asp> (Access data: 03.09.2023).
7. W. Kenton. Corporate Raider: Definition, Tactics, Example / Investopedia / 2022 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.investopedia.com/terms/c/corporate-raider.asp> (Access data: 03.09.2023).
8. A.K. Srivastava. Corporate Raider Definition / Wallstreetmojo [Electronic resource] – Access mode: <https://www.wallstreetmojo.com/corporate-raider> (Access data: 03.09.2023).
9. M.T. Alimbekov. Teoreticheskie i prakticheskie aspekty protivodejstvija rejderstvu / Jurist [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34495980&pos=6;-108#pos=6;-108 (data obrashhenija: 04.11.2023).
10. Hamitov, B.N. K voprosu o ponjatii i osnovnyh priznakah rejderstva / B.N. Hamitov // Pravo i

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Әлия Кенжеғалиқызы Дүйсенбаева – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Б. Бейсенова атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті, философия ғылымдарының докторы (PhD), e-mail: ailinis35@gmail.com.

Дюсенбаева Алия Кенжеғалиевна – доцент кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), e-mail: ailinis35@gmail.com.

Dyussenbayeva Aliya Kenzhegalievna – Assistant Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenova, PhD, e-mail: ailinis35@gmail.com.

Д.Б. Кайназарова, А.А. Калиев

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

К ВОПРОСУ ВЫЯВЛЕНИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ И ЭКСТРЕМИСТСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы выявления и расследования экстремистских и террористических преступлений, совершаемых с помощью глобальной сети Интернет. Авторы статьи обращают внимание читателя на использование возможностей всемирной паутины преступными организациями, в том числе экстремистской и террористической направленности, способы сокрытия незаконных действий с целью передачи сообщений и вовлечения общества в противозаконную деятельность.

В то же время авторы дают рекомендации для правоохранительных органов по выявлению противоправной деятельности в сети интернет и пресечению экстремистских и террористических преступлений, совершаемых посредством сети Интернет. К их числу можно отнести мониторинг интернет-пространства путем использования искусственного интеллекта для анализа огромного количества информации, содержащейся на интернет-ресурсах, социальных графов для изучения профилей конкретных пользователей социальных сетей с целью выявления лиц, совершающих преступления экстремистского и террористического характера.

Авторы акцентируют внимание на необходимость профессионального обучения сотрудников правоохранительных органов для повышения эффективности их работы по выявлению и пресечению экстремистской и террористической деятельности в Интернет-пространстве.

Ключевые слова: террористическое преступление; экстремистское преступление; мониторинг; социальный граф; искусственный интеллект; блокчейн; сайт; IP-адрес; анализ данных; расследование; выявление.

Д.Б. Қайназарова, А.А. Қалиев

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ИНТЕРНЕТ ЖЕЛІСІНДЕ ТЕРРОРИСТІК ЖӘНЕ ЭКСТРЕМИСТІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ МӘСЕЛЕСІНЕ

Аннотация. Мақалада ғаламдық Интернет желісі арқылы жасалған экстремистік және террористік қылмыстарды анықтау және тергеу мәселелері қарастырылады. Мақала авторлары оқырманның назарын қылмыстық ұйымдардың бүкіләлемдік ғаламтор мүмкіндіктерін, соның ішінде экстремистік және террористік бағытты, хабарламалар беру және қоғамды заңсыз әрекеттерге тарту мақсатында заңсыз әрекеттерді жасыру тәсілдерін пайдалануға аударды.

Сонымен бірге авторлар құқық қорғау органдарына интернет желісіндегі заңсыз әрекеттерді анықтау және Интернет желісі арқылы жасалған экстремистік және террористік қылмыстардың жолын кесу бойынша ұсыныстар береді. Оларға Интернет-ресурстардағы ақпараттың үлкен көлемін талдау үшін жасанды интеллектті, экстремистік және террористік сипаттағы қылмыс жасаушыларды анықтау мақсатында әлеуметтік желілерді нақты пайдаланушылардың профильдерін зерттеуге арналған әлеуметтік графтарды талдау арқылы интернет-ресурстарды бақылау кіреді.

Авторлар құқық қорғау органдарының қызметкерлерін Интернет – кеңістіктегі экстремистік және террористік әрекеттерді анықтау және жолын кесу жөніндегі жұмыстарының тиімділігін арттыру үшін кәсіби оқыту қажеттілігіне назар аударады.

Түйінді сөздер: террористік қылмыс; экстремистік қылмыс; мониторинг; әлеуметтік граф; жасанды интеллект; блокчейн; сайт; IP-мекенжай; деректерді талдау; тергеу; анықтау.

D.B. Kainazarova, A.A. Kaliyev

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

TOWARDS THE DETECTION AND INVESTIGATION OF TERRORIST AND EXTREMIST CRIMES ON THE INTERNET

Abstract. The article deals with the problems of identifying and investigating extremist and terrorist crimes committed using the global Internet. The authors of the article draw the reader's attention to the use of the possibilities of the World Wide Web by criminal organizations, including extremist and terrorist ones, ways to conceal illegal actions in order to transmit messages and involve society in illegal activities.

At the same time, the authors provide recommendations for law enforcement agencies to identify illegal activities on the Internet and to suppress extremist and terrorist crimes committed via the Internet. These include monitoring the Internet space by using artificial intelligence to analyze a huge amount of information contained on Internet resources, social graphs to study the profiles of specific users of social networks in order to identify persons committing crimes of an extremist and terrorist nature.

The authors emphasize the need for professional training of law enforcement officers to increase the effectiveness of their work to identify and suppress extremist and terrorist activities in the Internet space.

Keywords: terrorist crime; extremist crime; monitoring; social graph; artificial intelligence; blockchain; website; IP-address; data analysis; investigation; detection.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_74

Введение. Появление Интернета дало человечеству большие возможности, как в развитии информационно-коммуникационных технологий, так и самого общества. Но вместе с тем, глобальная сеть принесла с собой и множество новых угроз. Одна из них распространение в сети Интернет террористической и экстремистской информации. Всемирная паутина стала для таких организаций площадкой для коммуникаций между собой и вовлечения в свои ряды все новых сторонников своих экстремистских и террористических идей.

В настоящее время современные технологии, интернет и специальное программное обеспечение позволяют не только экстремистам и террористам, но и другим преступным сообществам через расстояния совершать свои преступления, скрывать следы своих противоправных действий, тайно передавать информацию по всему миру, используя многочисленные зашифрованные каналы связи.

Все это делает процесс выявления и пресечения преступных действий экстремистских и террористических организаций более сложным.

Задачи и цели. Основная цель публикации – исследование глобальной сети интернет с точки зрения площадки для совершения различных уголовных правонарушений. Основной задачей статьи является выделение ключевых проблем противодействия террористическим и экстремистским преступлениям.

Методы исследования. В работе использовались такие методы научного исследования, как логический анализ, индукция и синтез.

Результаты/обсуждение. Различные экстремистские и террористические организации используют Интернет, как площадку для осуществления своей незаконной деятельности, а именно в обеспечении коммуникации между своими членами и размещении на интернет-ресурсах противоправной информации.

На это обращает свое внимание и автор статьи «Реализация мер по противодействию экстремизму в сети Интернет» А.А. Куричев. Он говорит о том, что экстремистские и террористические организации для привлечения новых адептов в свою среду, вынуждены использовать современные технологии, такие как сеть «Интернет» [1,

127 стр.].

Главными угрозами, с которыми столкнулись правоохранительные и специальные органы всех государств стали:

- использование Интернета для распространения незаконного контента и новых адептов в свои преступные сообщества;
- координация и планирование террористических актов;
- использование возможностей различных криптовалют и систем платежей для финансирования экстремистской и террористической деятельности;
- использование площадок распространенных социальных сетей для размещения видео, содержащих угрозы и заявления, а также для обмена информацией между членами террористической организации.

В этой связи видится необходимым усиление борьбы с экстремистскими и террористическими преступлениями в сети Интернет.

На сегодняшний день правоохранительные и специальные органы во всем мире выделяют несколько основных проблем противодействия данным преступлениям, требующих принятия решений.

Первая. Интернет или как его иногда называют всемирная паутина – это глобальная сеть соединенных между собой устройств (компьютеров), взаимодействующих между собой и предоставляющих через них доступ к различным интернет-ресурсам. Выявление преступлений, совершаемых посредством сети интернет всегда вызывало затруднение из-за сложности определения: места, откуда действует преступник или преступные сообщества, устройства, которым они пользуются и непосредственно самого лица, ответственного за такие деяния.

Если по обычным преступлениям правоохранительные и специальные органы имеют определенный опыт поиска и сбора доказательств, расследования и установления виновного лица, то по уголовным правонарушениям,

совершенным с использованием сети Интернет и современных информационно-коммуникационных технологий им требуются специальные познания.

Таковыми познаниями являются технические особенности устройств, сетей, информационных систем, используемых преступниками, психология личности лиц, совершающих преступления данной категории.

Учитывая это правоохранительные и специальные органы привлекают к своим расследованиям специалистов в области IT-технологий, которые начинают свою работу в первую очередь с определения IP-адреса устройства, которое было задействовано:

- в распространении информации в интернете посредством социальных сетей или самых распространенных мессенджеров;
- в размещении противоправного контента на определенном интернет-ресурсе.

IP-адрес – это уникальный номер или идентификатор устройства (компьютера, планшета, ноутбука, сотового телефона), подключенного к сети Интернет.

Он позволяет данным устройствам обмениваться между собой данными, определять путь, по которому эти данные должны идти в сети, идентифицировать друг друга.

IP-адрес может быть двух видов: формата IPv4, состоящий из 4-х байтов (192.168.0.1) и формата IPv6, состоящий из 8 групп по 4 символа (2001:0db5:0000:34a2:0000:7a3e:0730:7557).

Преступные сообщества в настоящее время научились не только скрывать реальный IP-адрес, но и не показывать устройство в сети интернет, использованного для совершения преступлений, что делает процесс идентификации преступника практически не возможным. К средствам анонимизации (сокрытия) IP-адреса относятся различные анонимайзеры или VPN-сервера, скрывающие реальный IP-адрес [2, 51 стр.].

Кроме того, преступники с помощью тех же технических специалистов, работающих на экстремистские и террористические организации, научились использовать

подпольные сайты и защищенные сервера, для того, чтобы правоохранительным органам было тяжело их отследить или заблокировать.

Некоторые такие преступные организации для распространения незаконного контента в Интернете используют еще и шифрование данных с помощью различных компьютерных программ и алгоритмов шифрования, что обеспечивает им дополнительную защиту своих сообщений от перехвата и мониторинга правоохранительными и специальными органами.

Вторая. Правоохранительные и специальные органы сталкиваются с проблемой прослушивания и просмотра информации, передаваемой посредством сети Интернет, в связи с использованием преступными сообществами зашифрованных каналов связи. Например, с целью исключения посторонних лиц на своих экстремистских и террористических интернет-ресурсах, преступники стали использовать так называемые «ключи активации».

Их суть заключается в том, что те интернет-пользователи, которые не имеют специальный шифр (пароль), не могут получить доступ к конкретным ресурсам сайта.

Третья. Правоохранительные и специальные органы несвоевременно выявляют и принимают меры к сайтам, распространяющим незаконный контент экстремистского и террористического характера. Это связано с тем, что некоторые свои преступления в Интернете экстремистские и террористические организации совершают в течение нескольких минут, после чего скрывают или удаляют свои следы в сети.

Более того, на каждый выявленный и заблокированный сайт, содержащий противоправный контент, экстремистские и террористические организации открывают два других сайта, распространяя в Интернете информацию о них, предоставляя ссылку для моментального перехода и скачивания незаконной информации экстремистского и террористического характера.

Все эти методы совершения преступлений препятствует своевременному выявлению и пресечению преступной деятельности таких организаций в сети Интернет, а также привлечения виновных лиц к установленной законом ответственности.

В этой связи, правоохранительные и специальные органы должны постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки, развивая IT-компетенции такие как использование специального программного обеспечения для эффективной работы в данном направлении.

К их числу можно отнести программное обеспечение «IP Logger», которое позволяет формировать короткие ссылки для определения реального IP-адреса и соответственно географическое местоположение устройства, используемое преступником. Данная программа позволяет следователю получить информацию, необходимую для продолжения поиска (*розыска*) подозреваемого: время, дату, IP-адрес, страну, город, операционную систему и браузер.

Кроме того, в арсенале следователя должны быть такие инструменты поиска и определения геолокации преступника, как интернет-сервисы «2IP» или «Whois», позволяющие следователю узнать расширенную информацию по IP-адресу преступника и самое главное узнать название провайдера (поставщика услуг), через которого уже определить точные координаты местонахождения подозреваемого.

На сегодняшний день имеются следующие способы доступа к закрытым интернет-ресурсам, распространяющим экстремистскую и террористическую информацию в Интернете, которые могут использовать правоохранительные и специальные органы.

1) Использование специального программного обеспечения для подбора паролей (например, «Hashcat») и определения способов шифрования каналов передачи информации, экстремистскими и террористическими организациями (например, Picoscrypt).

Это позволяет правоохранительным и специальным органам проникнуть в закрытые Интернет-ресурсы, проанализировать массив данных, провести соответствующую экспертизу на предмет содержания в них запрещенной экстремистской и террористической информации и своевременно заблокировать к ним доступ.

Учитывая, что преступные сообщества научились пользоваться поддельными IP-адресами и виртуальными частными сетями, необходимо вовлекать в работу IT-специалистов, которые помогают сотрудникам правоохранительных и специальных органов решать данную проблему.

2) Использование возможностей интернет-провайдеров, а также владельцев интернет-ресурсов, на которых распространяется незаконный контент. Правоохранительные и специальные органы имеют право в рамках расследуемых уголовных дел по экстремистским и террористическим преступлениям запрашивать у таких организаций, предоставляющих услуги Интернета и владельцев интернет-площадок, информацию об устройствах и их владельцах с целью выявления и привлечения виновных лиц к установленной законом ответственности.

3) Правоохранительные и специальные органы могут использовать различные уязвимости, как в программном обеспечении, используемом преступниками, так на сайтах, где размещена запрещенная и незаконная информация.

Для использования этого метода правоохранительным и специальным органам могут помочь IT-специалисты соответствующего профиля работы. Их иногда называют «пентестеры», т.е. специалисты по выявлению уязвимостей в информационной системе или программном обеспечении.

Данные специалисты находят возможность проникнуть незаметно на интернет-сайт и получить все необходимые сведения для правоохранительных и специальных органов.

Помимо этого, для выявления и идентификации экстремистов и

террористов в сети Интернет, сотрудники правоохранительных и специальных органов должны постоянно проводить мониторинг и анализ данных в социальных сетях, поскольку они являются самыми распространенными площадками для обмена информацией. Путем данного мониторинга выявляются участники преступных групп и их связи.

Учитывая научно-технический прогресс, современное программное обеспечение и высокоскоростной интернет, с этой задачей успешно справляется искусственный интеллект. Именно методы машинного обучения, позволяют правоохранительным и специальным органам выявлять среди огромного количества информации в Интернете незаконный контент, правильно классифицировать сообщения, содержащие экстремистскую и террористическую информацию.

Установление связей между участниками преступных сообществ играет немаловажную роль в выявлении и расследовании преступлений данной категории. Одним из инструментов, позволяющих проводить такую работу, является анализ социальных графов.

Социальный граф – это граф, узлы которого представлены социальными объектами, такими как пользовательские профили с различными атрибутами (*например: имя, день рождения, родной город*), сообщества, медиа контент и так далее, а ребра – социальными связями между ними [3, 4 стр.].

Другими словами, социальные графы – это графические модели, взаимосвязанных между собой субъектов, таких как люди или организации.

На рисунке (Рис. 1) представлен пример социального графа, взаимосвязанных между собой людей, а также мест их пребывания.

Вышеуказанные графы используют не только интернет исследователи для сбора необходимой информации, анализа больших данных, но и сотрудники правоохранительных и специальных органов для выявления связей участников преступных сообществ, их структур, степени взаимодействия между собой.

Рис. 1

В качестве примера можно привести программное обеспечение «Maltego», которое позволяет анализировать различные данные, взятые из открытых источников (например, социальной сети «ВКонтакте») и формировать группу социальных графов, связанных между собой, объединенных в кластеры.

Правоохранительные органы, исследуя данные кластеры, могут выявлять всех участников преступного сообщества.

Именно такие технологии правоохранительным и специальным органам позволяют сегодня собирать значительный объем важной информации для расследования преступлений экстремистского и террористического характера, понимания лиц их совершающих. Иногда такую работу проводят сотрудники силовых структур вручную, исследуя каждый заинтересованный интернет-ресурс, но в большинстве случаев используют специальное программное обеспечение, которое в автоматическом режиме выделяет, анализирует нужные сведения.

Для противодействия преступлениям данной категории предлагаются следующие меры, направленные на повышение эффективности работы правоохранительных

и специальных органов:

1) Общественный контроль. Он позволяет гражданам непосредственно принимать участие в выявлении незаконного контента в сети Интернет, с последующим уведомлением правоохранительных и специальных органов о таких интернет-ресурсах;

2) Совершенствование правовой базы. Развитие правовых механизмов играет важную роль в эффективности выявления и расследования преступлений экстремистского и террористического характера, неотвратимости наказаний лиц их совершающих, формировании правосознания граждан и активизации гражданской активности. В частности, предусмотреть в уголовно-процессуальном кодексе понятие «электронные доказательства», «цифровые улики»;

3) Обеспечение прав и свобод граждан. Эффективные меры противодействия распространению незаконного контента в сети Интернет позволяют защищать граждан от информации, наносящей вред их психическому здоровью и нормальному развитию личности. К таким мерам можно отнести применение современных технологий, предполагающих использование различных фильтров при посещении сайтов интернет-

ресурсов, которые в автоматическом режиме блокируют запрещенную информацию;

4) Участие экспертов. Поскольку правоохранительные и специальные органы самостоятельно не могут определять и давать оценку распространяемой в сети Интернет информации, целесообразно привлекать к проводимой работе различных экспертов: теологов, религиоведов, психологов, судебных экспертов;

5) Профилактика. Интернет – это место пребывания молодежи. Молодое поколение, начиная от малых лет и до формирования личности, находятся в Интернете. Социальные сети стали местом коммуникации, обмена знаниями, опытом, иной информацией. Там же присутствуют и экстремистские и террористические организации, информация которых нацелена на молодежь, поскольку именно она наиболее подвержена обработке и зомбированию преступных сообществ. Поэтому правоохранительные и специальные органы должны во взаимодействии с уполномоченными государственными органами и неправительственными организациями привлекать молодежь к общественным мероприятиям, направленным на развитие духовной, нравственной, здоровой личности;

6) Развитие информационных технологий. Научные разработки в сфере интернет-технологий, такие, как блокчейн и искусственный интеллект сегодня позволяют эффективно противостоять распространению в Интернете экстремистской и террористической информации. Компьютерные программы с искусственным интеллектом без участия человека выявляют противоправный контент и блокируют к ним доступ, либо направляют ссылки на интернет-ресурсы в уполномоченные органы в автоматическом режиме [4, 57 стр.];

7) Использование IT-специалистов. Без специальных познаний, которые имеются у IT-специалистов правоохранительным и специальным органам было бы сложнее выявлять и пресекать противоправную деятельность экстремистских и

террористических организаций;

8) Международное сотрудничество. Без взаимодействия между правоохранительными органами разных стран не возможна эффективная работа в сфере противодействия экстремизму и терроризму в сети Интернет. Это связано с тем, что Интернет сегодня позволяет совершать преступления, не зная границ и времени. Преступник может находиться в одной стране, а местом совершения преступления стать абсолютно другая страна;

9) Обучение. Эффективная работа по противодействию экстремистским и террористическим преступлениям в Интернете невозможна без обучения и повышения профессиональной квалификации сотрудников правоохранительных органов, которые должны обладать не только знаниями в сфере уголовного процесса и досудебного расследования, но и иметь такие же компетенции как у IT-специалистов.

Заключение/выводы. Противодействие экстремистским и террористическим преступлениям, которые совершаются в сети Интернет, является сложной задачей для правоохранительных органов, требующей совместных усилий органов расследования и специалистов в сфере IT-технологий. Данное сотрудничество включает в себя не только мониторинг и анализ данных, но и блокировка интернет-ресурсов, содержащих запрещенный контент, а для этого необходимо специальное программное обеспечение.

На сегодняшний день без поддержки технических специалистов, современных технологий и программных средств, позволяющих выявлять, анализировать и изымать электронные доказательства, сложно противостоять угрозам, исходящим из сети Интернет.

Только такое взаимодействие может привести к определенному результату.

Описанные проблемы и пути решения являются далеко не исчерпывающим списком, но, тем не менее, правоохранительным органам необходимо

учитывать их и использовать новые технологии для борьбы с экстремистскими и террористическими организациями.

Кроме того, для того чтобы расследование экстремистских и террористических пре-

ступлений в сети Интернет было более эффективным, необходимо продолжать совершенствовать законодательство и внедрять современные технологии в деятельность правоохранительных органов.

Список использованной литературы:

1. Куричев, А.А. Реализация мер по противодействию экстремизму в сети Интернет // Стратегии развития социальных общностей, институтов и территорий: материалы V Междунар. научно-практ. конф.; 22-23 апреля 2019 г.: в 2-х т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. – Т. 1. – С. 127-131.
2. Каримов, В.Х. Актуальные вопросы борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием систем анонимизации пользователей в сети Интернет / В.Х. Каримов // Российский следователь. – 2018. – №6. – С. 51-54.
3. Zillman, M.P. Online Social Networks / M.P. Zillman. – Virtual Private Library, 2022. – 30 s.
4. Бутенко, А.С. Экстремизм в сети Интернет: понятие и сущность / А.С. Бутенко // Юристъ-Правоведъ. – 2019. – №2(98). – С. 57-61.

References:

1. Kurichev, A.A. Realizacija mer po protivodejstviju jekstremizmu v seti Internet // Strategii razvitija social'nyh obshhnostej, institutov i territorij: materialy V Mezhdunar. nauchno-prakt. konf.; 22-23 aprilja 2019 g.: v 2-h t. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2019. – Т. 1. – S. 127-131.
2. Karimov, V.H. Aktual'nye voprosy bor'by s prestuplenijami, sovershaemymi s ispol'zovaniem sistem anonimizacii pol'zovatelej v seti Internet / V.H. Karimov // Rossijskij sledovatel'. – 2018. – №6. – S. 51-54.
3. Zillman, M.P. Online Social Networks / M.P. Zillman. – Virtual Private Library, 2022. – 30 s.
4. Butenko, A.S. Jekstremizm v seti Internet: ponjatje i sushhnost' / A.S. Butenko // Jurist#-Pravoved#. – 2019. – №2(98). – S. 57-61.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Дариға Болатқызы Қайназарова – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының біліктілікті арттыру институтының қылмыстық қудалау және жедел-іздістіру қызметі кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: dariga.76@list.ru.

Қайназарова Дариға Болатовна – доцент кафедры уголовного преследования и оперативно-розыскной деятельности Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: dariga.76@list.ru.

Kainazarova Dariga Bolatovna – Associate Professor of the Department of Criminal Prosecution and Operational Investigative Activities of the Institute of Professional Training of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: dariga.76@list.ru.

Асқар Абужанұлы Қалиев – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының кәсіптік оқыту институтының жаһандық қатарларға қарсы іс-қимыл жөніндегі арнайы даярлық кафедрасының доценті, e-mail: askar909@mail.ru.

Қалиев Асқар Абужанович – доцент кафедры специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: askar909@mail.ru.

Kaliyev Askar Abuzhanovich – Associate Professor of the Department of Special Training in Countering Global Threats of the Institute of Professional Training of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: askar909@mail.ru.

УДК 343.85
МРНТИ 10.81.71

Т.М. Садинов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

ОТДЕЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ СИСТЕМЫ РАННЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПЫТОК

Аннотация. В данной статье автором рассмотрены проблемные вопросы предупреждения пыток.

Указывается, что несмотря на принимаемые государством меры ситуация кардинально не меняется, регистрация досудебных расследований по делам о пытках не снижается.

Анализ показал, что в основном все меры противодействия пыткам принимаются через призму совершенствования уголовного законодательства, что, без устранения причин и условий совершения данного вида преступления, не даст положительных результатов.

По результатам изучения личных дел сотрудников, осужденных за пытки, а также материалов служебных расследований установлено, что в ходе службы сотрудника поступали сигналы о возможном его агрессивном поведении.

В связи с этим, на основе изучения зарубежного опыта, анализа национального законодательства и правоприменительной практики, предложены отдельные решения по формированию соответствующей системы раннего выявления лиц с высоким риском применения пыток и других недозволённых методов работы.

Ключевые слова: пытки; противодействие пыткам; агрессия; деформация личности; система отбора кадров; психологическое сопровождение сотрудников; должность с высоким риском применения пыток; «ложная» корпоративная культура; система раннего выявления лиц с высоким риском применения пыток.

Т.М. Садинов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

АЗАПТАУДЫ ЕРТЕ ЕСКЕРТУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖЕКЕ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада автор азаптаудың алдын алудың проблемалық мәселелерін қарастырды.

Мемлекет қабылдаған шараларға қарамастан жағдай түбегейлі өзгермейтіні, азаптау туралы істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексерулерді тіркеу төмендемейтіні көрсетіледі.

Талдау көрсеткендей, негізінен азаптауға қарсы барлық шаралар қылмыстық заңнаманы жетілдіру призмасы арқылы қабылданады, бұл қылмыстың осы түрін жасаудың себептері мен шарттарын жоймай, оң нәтиже бермейді.

Азаптағаны үшін сотталған қызметкерлердің жеке істерін, сондай-ақ қызметтік тергеу материалдарын зерделеу нәтижелері бойынша қызметкердің қызметі барысында оның ықтимал агрессивті мінез-құлқы туралы сигналдар түскені анықталды.

Осыған байланысты, шетелдік тәжірибені зерделеу, ұлттық заңнама мен құқық қолдану практикасын талдау негізінде азаптаулар мен жұмыстың басқа да рұқсат етілмеген әдістерін қолдану қаупі жоғары адамдарды ерте анықтаудың тиісті жүйесін қалыптастыру бойынша жекелеген шешімдер ұсынылды.

Түйінді сөздер: азаптау; азаптауға қарсы тұру; агрессия; тұлғаның деформациясы; кадрларды іріктеу жүйесі; қызметкерлерді психологиялық сүйемелдеу; азаптауды қолдану қаупі жоғары лауазым; «жалған» корпоративтік мәдениет; азаптауды қолдану қаупі жоғары адамдарды ерте анықтау жүйесі.

T.M. Sadinov

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

SOME APPROACHES TO THE FORMATION OF THE EARLY WARNING OF TORTURE SYSTEM

Abstract. In the article the author examines the problematic issues of the prevention of torture.

It is indicated that despite the measures taken by the government, the situation does not change significantly, the registration of pre-trial investigations in cases of torture does not decrease.

The analysis showed that basically all measures to counteract torture are taken through the prism of improving criminal legislation, which, without eliminating the causes and conditions for committing this type of crime, will not give positive results.

Based on the results of studying the personal files of employees convicted of torture, as well as the materials of official investigations, it was found that during the employee's service, signals were received about his possible aggressive behavior.

In this regard, based on the study of foreign experience, analysis of national legislation and law enforcement practice, some solutions are proposed for the formation of an appropriate system of early detection of persons with a high risk of torture and other illegal methods of work.

Keywords: torture; counteraction to torture; aggression; personality deformation; personnel selection system; psychological support of employees; a position with a high risk of torture; a «false» corporate culture; a system for early detection of persons with a high risk of torture.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_83

Введение. Согласно Конституции Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы (ст. 1).

В качестве одной из главных гарантий в Основном законе страны закреплено, что достоинство человека неприкосновенно: никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию (ст. 17)¹.

Исходя из данного тезиса, Казахстан последовательно и системно принимает соответствующие меры для защиты граждан от подобных посягательств.

Вместе с тем, несмотря на проводимую комплексную работу, необходимо признать, что принимаемые меры не дают результата. Регистрация досудебных расследований по делам о пытках не снижается (2019

год – 86 преступлений, 2020 – 63, 2021 – 102, 2022 – 101, 11 мес. 2023 – 148), и это только «видимая часть айсберга», так как у преступлений данной категории высокий уровень латентности.

Более того, трагические события января 2022 года вскрыли системные проблемы и показали реальную картину в этой сфере. Масштабы применения пыток были настолько велики, что это не осталось без внимания Главы государства.

В своем послании народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 года Президент страны отдельно остановился на данном вопросе и отметил: «Мы признали факты, когда сотрудники правоохранительных органов применяли к задержанным запрещенные методы дознания и даже пытки. Такие варварские проявления средневековья противоречат принципам любого прогрессивного

¹ Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения: 25.08.2023).

общества. Они неприемлемы и для нас»². Далее Глава государства указал на необходимость внедрения системного подхода в предупреждении пыток.

Изучение данного вопроса показало, что в основном все меры противодействия пыткам принимаются через призму совершенствования уголовного законодательства и повышения качества расследования.

То есть фактически это реагирование на последствия (постфактум), когда уже совершен акт насилия.

Однако эксперты едины во мнении, и мы с ними согласны, что только уголовно-правовыми мерами ситуацию изменить невозможно.

Как правильно отметил Н.Н. Турецкий необходимо «...комплексное решение проблем применения пыток... совершенствование не только законодательной базы, но и материально-технического обеспечения, а также кадрового потенциала правоохранительных органов» [1, 109 стр.].

Соответственно глубинные причины пыток, по нашему мнению, кроются в кадровых и организационных вопросах.

Это подтолкнуло нас подойти к изучению проблем противодействия пыткам, с другой стороны.

Материалы и методы. Методологическую основу исследования составляют общенаучные и частно-научные методы познания социально-правовых явлений (сравнительно-правовой, конкретно-социологический, логико-системный, формально-логический, статистический, сравнение и другие), с помощью которых изучен зарубежный опыт, научная литература, национальное законодательство, уголовные дела о пытках, личные дела сотрудников осужденных за пытки, проведено анкетирование, как действующих, так и осужденных сотрудников правоохранительных органов.

Результаты исследования прошли

апробацию на круглом столе (г. Астана, 31.03.2023 г.) и международной конференции «Предотвращение пыток и жестокого обращения: международные и европейские стандарты и передовой опыт» (г. Алматы, 20.04.2023 г.).

Результаты, обсуждение. В ходе исследования выявлен ряд существенных проблем в системе отбора кадров и психологического сопровождения сотрудников в служебной деятельности, порядке проведения служебных расследований, существенно снижающих эффективность предупреждения негативных проявлений со стороны личного состава.

Все эти вопросы подробно освещены в научных статьях членов авторского коллектива [2], [3], [4].

Мы, в свою очередь, остановимся на отдельных вопросах, направленных на формирование комплексной системы раннего предупреждения пыток.

Специфика деятельности в правоохранительных органах содержит в себе элементы отрицательного воздействия на личность сотрудника.

Огромное влияние на негативную деформацию личности оказывают неблагоприятные условия прохождения службы (ненормированный график работы, высокая стрессовая нагрузка, недостаточные социальные гарантии, неудовлетворительный морально-психологический климат, «ложная» корпоративная культура, слабое материально-техническое обеспечение и др.), которые зачастую приводят к профессиональному выгоранию, психоэмоциональным расстройствам и, как следствие, к проявлению агрессии³.

Это подтверждается и результатами исследования, проведенного Г.С. Човдыровой, где она отмечает, что несоблюдение физиологической потребности человека в отдыхе чревато различными острыми нервно-психическими нарушениями, в том числе внезап-

² Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1 (дата обращения: 25.08.2023).

³ Результаты анкетирования действующих сотрудников органов внутренних дел в рамках межведомственного научного исследования на тему: «Противодействие пыткам: организационные и кадровые аспекты предупреждения преступлений данной категории» (г. Косшы, 2023 г.).

ными приступами раздражения и насилия в отношении окружающих [5, 39 стр.].

Такое состояние особенно опасно для сотрудников, которые по долгу службы ежедневно контактируют с гражданами.

А.Н. Варыгин в своем исследовании выделяет несколько видов преступлений, совершаемых сотрудниками правоохранительных органов, один из которых – это преступления, связанные с выполнением своих служебных обязанностей, так называемые «профессиональные» преступления, где самым распространенным является превышение должностных полномочий.

Превышение должностных полномочий сотрудниками органов внутренних дел, в свою очередь, проявляется прежде всего в виде применения насилия к гражданам [6, 23 стр.].

Здесь, полагаем необходим комплексный и системный подход к противодействию возможной агрессии и насильственным действиям, основанном на адресном воздействии на потенциального нарушителя.

Учитывая многочисленный состав сотрудников правоохранительных органов, а также с целью создания условий для целенаправленной работы с такими лицами, предлагается отнести отдельные должности к должностям, условно отнесенным к категории высокого риска применения пыток.

По результатам исследования и изучения уголовных дел о пытках к указанной категории можно отнести должности оперуполномоченных, следователей, участковых инспекторов полиции, сотрудников дежурных частей изоляторов временного содержания, а также оперативных, режимных, воспитательных подразделений уголовно-исполнительной системы (далее – УИС).

Для обеспечения единого подхода и закрепления общих критериев рассматриваемых должностей выработано авторское определение *должности с высоким риском применения пыток*, под которым понимается структурная единица

правоохранительного органа, наделенная полномочиями по непосредственному контакту с гражданами в связи с раскрытием и расследованием уголовных преступлений, применением мер административно-правового воздействия, обеспечением условий содержания под стражей задержанных и заключенных лиц, а также пропускного режима и охраной административного здания.

Предполагается, что в дальнейшем будут выработаны дополнительные критерии включения должностей в данную категорию и разработан правовой режим нахождения на этих должностях через призму повышенного контроля и сопровождения.

Изучение материалов личных дел (заключения ВВК, аттестаций, служебные и психологические характеристики и др.) показало, что в отношении большинства сотрудников, осужденных за пытки, в ходе службы так или иначе были сигналы о склонности их к девиантному поведению и возможной агрессии⁴.

Выявлены также негативные сигналы в материалах служебных расследований касательно систематического совершения отдельными сотрудниками проступков касательно нарушений конституционных прав граждан.

При этом необходимо отметить, что после служебных расследований они зачастую были переведены на другие должности, либо зачислены в распоряжение и затем назначены на должности, либо уволены по собственному желанию. При этом, несмотря на принятые меры, отдельные сотрудники продолжали выполнять задачи по раскрытию преступлений/поддержанию порядка в учреждениях УИС, где ряд из них и совершили пытки⁵.

К примеру, в 2008 году дежурный помощник дежурной службы исправительного учреждения сотрудник Г., находясь на временном посту в областной больнице для охраны осужденного, вместе с дежурным нарядом распивал спиртные напитки.

⁴ Материалы изучения архивных личных дел сотрудников МВД и КУИС, осужденных за пытки (г. Астана, 2023 г.).

⁵ Там же.

В заключении служебного расследования по данному факту указано, что Г. и ранее допускал подобные нарушения дисциплины, за что неоднократно рассматривался на комиссиях учреждения. В ходе заседания кадровой комиссии по последнему факту один из участников предложил ограничиться обсуждением. Это предложение было поддержано.

После данного события, в отношении Г. и дальше неоднократно проводились служебные расследования по фактам неправомерного применения спецсредств, умышленного укрытия от регистрации телесных повреждений осужденным, совершения суицида следственно-арестованным и другие факты. В итоге сотруднику Г. дали возможность уволиться по собственному желанию (в 2013 г.).

В 2014 г. Г. вновь принят на службу. Здесь необходимо отметить, что ходатайство о приеме на службу Г. на имя Министра внутренних дел было за подписью руководства КУИС МВД.

После восстановления, находясь на должности начальника отдела по воспитательной работе исправительного учреждения, сотрудник Г. совершил пытки (2016 г.)⁶.

Также анализом установлены факты системного обращения граждан в отношении одних и тех же территориальных подразделений, и должностных лиц, что явно указывает на игнорирование сигналов и непринятие соответствующих превентивных мер со стороны вышестоящих инстанций.

В связи с этим, можно сделать вывод, что отсутствие адекватного реагирования по поступающим заявлениям и сигналам вкупе с другими факторами, связанными с безнаказанностью, попустительством со стороны руководства, порождают вседозволенность, беззаконие и, соответственно, незаконные методы работы и пытки.

При этом контент-анализ законодательства, регламентирующего деятельность правоохранительных органов, показал отсутствие каких-либо алгоритмов реагирования на подобную информацию и принятия превентивных управленческих решений как со стороны руководства, так и со стороны кадровых, психологических служб, а также подразделений собственной (внутренней) безопасности.

В связи с этим полагаем возможным на основе этих и других индикаторов (маркеров), выстроить соответствующую систему ранней профилактики применения недозволенных методов работы в деятельности правоохранительных органов.

На основе изученных материалов предлагается следующая авторская дефиниция данной системы: «Система раннего выявления лиц (сотрудников и кандидатов) с высоким риском применения мероприятий кадрового и организационного характера направленных на выявление негативных качеств личности, в том числе факторов в его деятельности, создающих угрозу возможного применения пыток с применением превентивных управленческих решений.

В целом, озвученная информация должна быть принята во внимание, как руководством, так и уполномоченными подразделениями правоохранительных органов и использована в работе по профилактике пыток и другого жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания.

Как было отмечено выше, одной из причин негативной деформации личности является «ложная» корпоративная культура⁷.

В настоящее время данное явление массово распространено среди сотрудников силовых структур, что противоречит Концепции кадровой политики правоохранительных органов, где ставилась совершенно иная цель – воспитание

⁶ Материалы изучения архивных личных дел сотрудников МВД и КУИС, осужденных за пытки (г. Астана, 2023 г.).

⁷ Результаты анкетирования действующих сотрудников органов внутренних дел в рамках межведомственного научного исследования на тему: «Противодействие пыткам: организационные и кадровые аспекты предупреждения преступлений данной категории» (г. Косшы, 2023 г.).

высокого корпоративного духа сотрудников⁸.

Здесь следует согласиться с выводами Аниты Хазенберг (ответственная за программу Совета Европы «Полиция и права человека 1997-2000»), которая объясняет причины грубости и излишнего насилия полицейских исходя из трех основных подходов: личностного, контекстного и подхода, *связанного с влиянием окружающей среды* [7].

Необходимо признать, что сегодня грубое применение силы зачастую оправдывается и фактически является отражением отношения сотрудников к этому вопросу. Соответственно такие факты с их стороны и со стороны коллег скрываются, в том числе и с «молчаливого согласия» руководителей.

Молодые сотрудники, приходя на службу, следуют тем правилам поведения, которые культивируются в коллективе. Так формируется преемственность.

Это подтверждается и материалами уголовных дел о пытках. Имеется немало фактов, когда после совершения преступления все в коллективе, начиная от рядового сотрудника, заканчивая руководителем подразделения, пытаются скрыть фактические обстоятельства дела.

К примеру, в учреждении УИС Восточно-Казахстанской области осужденный из-за словесного конфликта с представителем администрации был подвергнут длительным пыткам со стороны сотрудников, от которых в дальнейшем скончался.

При расследовании данного факта руководством учреждения и рядовыми сотрудниками предпринимались различные попытки противодействия объективному расследованию. Начиная от фельдшера медицинской части, заканчивая начальником учреждения, все в своих показаниях скрывали фактические обстоятельства дела

и давали заведомо ложные сведения. Более того, местные судмедэксперты даже вынесли ложное заключение о смерти осужденного в результате суицида через повешение.

Однако в ходе следствия был установлен насильственный характер смерти данного лица. Сегодня все лица осуждены⁹.

Как показывают результаты изучения эмпирического материала, данные примеры не единичны, факты пыток и их сокрытие имеют место в деятельности правоохранительных органов, что свидетельствует о существенном искажении представления о корпоративной культуре в сознании отдельных сотрудников и их руководителей. А это, в свою очередь, приводит к нарушениям прав граждан с тяжкими последствиями, и, в целом, наносит существенный урон имиджу всей правоохранительной системы.

В этой связи руководителю необходимо принимать системные меры по исправлению ситуации во вверенном подразделении, в том числе на основе своего личного примера и принципиальной позиции по этому вопросу.

Здесь одним из действенных инструментов может выступить внедрение культуры активной взаимопомощи и контроля со стороны сослуживцев и коллектива в целом.

В связи с этим на основе положительного зарубежного опыта, предлагается разработать соответствующий механизм сдерживания агрессии и недопущения фактов ненужного насилия со стороны коллег с элементами стимулирования и защиты, к примеру, под названием «Система профилактического вмешательства»¹⁰ [8].

В целом все предложенные меры являются звеньями одной цепи реализации которых, полагаем, позволит выстроить эффективную систему раннего выявления сотрудников, склонных к применению пыток и других

⁸ О мерах по дальнейшему развитию правоохранительной системы Республики Казахстан: указ Президента Республики Казахстан от 31 дек. 2013 г. №720 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000720> (дата обращения: 14.09.2023).

⁹ Материалы изучения архивных личных дел сотрудников МВД и КУИС, осужденных за пытки (г. Астана, 2023 г.).

¹⁰ Полицией США разработана и успешно применяется программа «Активное наблюдение» (Project ABLE), предусматривающая варианты действий сотрудников при совершении коллегой акта насилия. Для этих целей среди моделей обучения ABLE есть «три D» – отвлечь, делегировать, направить, представляющие собой разные способы вмешательства и отвлечения сотрудника от противоправных действий. Как отмечают авторы программы «ABLE обучает офицеров не только эффективно вмешиваться, но также быть положительно восприимчивыми при вмешательстве в отношении их». При этом программа не несет в себе никаких изменений в тактике работы и не вводит новых требований. Офицер не обязан сообщать об успешном вмешательстве, если не произошло ничего противоправного.

недозволенных методов работы.

Заключение. Исследование теоретических и практических аспектов предупреждения пыток через призму организационных и кадровых решений дают возможность сформулировать некоторые выводы и рекомендации.

Первое. Специфика деятельности в правоохранительных органах содержит в себе элементы отрицательного воздействия на личность сотрудника.

Такое состояние особенно опасно для сотрудников, которые по долгу службы ежедневно контактируют с гражданами.

По результатам исследования к указанной категории можно отнести оперуполномоченных, следователей, участковых инспекторов полиции, сотрудников дежурных частей изоляторов временного содержания, а также оперативных, режимных, воспитательных подразделений УИС.

Второе. Изучение личных дел сотрудников, осужденных за пытки показало, что в отношении большинства из них в ходе службы, так или иначе, были сигналы о склонности их к девиантному поведению и возможной агрессии.

При этом в деятельности правоохранительных органов отсутствуют какие-либо алгоритмы реагирования на подобную информацию с принятием мер превентивного характера.

Кроме того, действующая система проведения служебных расследований направлена исключительно на установление и доказывание факта совершения проступка со стороны сотрудника. Главная цель – наказать сотрудника без устранения причин и условий совершения незаконного действия.

Отсутствуют механизмы отслеживания системности совершения сотрудниками проступков, в том числе касательно нарушений конституционных прав граждан.

Третье. Установлено влияние неблагоприятных условий профессиональной деятельности (ненормированный рабочий день, высокая служебная и стрессовая нагрузки, недостаточные социальные гарантии, слабое материально-техническое обеспечение и др.), состояния здоровья, давления со стороны руководства, «ложной» корпоративной культуры на профессиональное «выгорание», психоэмоциональное расстройство и, как следствие, проявление агрессии и насилия.

В этой связи предлагается:

1. С целью создания условий для целенаправленной работы с лицами, которые согласно функциональным обязанностям потенциально могут совершать пытки, выработать определение и закрепить в законодательстве либо на ведомственном уровне понятие «должность с высоким риском применения пыток».

2. На основе озвученных и других индикаторов (маркеров), выстроить систему выявления лиц (сотрудников и кандидатов) с высоким риском применения пыток и других недозволённых методов работы с выработкой алгоритмов принятия превентивных мер.

Для этого необходимо выработать и законодательно закрепить понятие: «Система раннего выявления лиц (сотрудников и кандидатов) с высоким риском применения пыток».

3. В целях формирования положительной корпоративной культуры в правоохранительных органах, основанной на ценностях взаимопомощи и доверия, на основе опыта полиции США (программа Project ABLE или «Активное наблюдение») проработать вопрос о разработке механизма сдерживания агрессии и недопущения фактов противоправного насилия со стороны коллег с элементами их стимулирования и защиты – «Система профилактического вмешательства».

Список использованной литературы:

1. Турецкий, Н.Н. Применение комплексных мер в борьбе с пытками в Республике Казахстан / Н.Н. Турецкий // Право и государство. – 2022. – №3(96). – С. 109-123.

2. Ажибаев, М.Г. Психологическая работа как инструмент предупреждения пыток / М.Г. Ажибаев // «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2023. – №2(80). – С. 186-191.
3. Сердалинов, К.М. Отдельные аспекты криминологического портрета сотрудника, совершившего пытки / К.М. Сердалинов // «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2023. – №2(80). – С. 130-135.
4. Сеитов, Б.Т. О некоторых аспектах превенции пыток / Б.Т. Сеитов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2023. – №2(28). – С. 109-116.
5. Човдырова, Г.С. Психологические проявления агрессивности и склонности личности к насильственным действиям / Г.С. Човдырова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2017. – №1(68). – С. 37-40.
6. Варыгин, А.Н. О преступности сотрудников органов внутренних дел и ее тенденциях / А.Н. Варыгин // Вестник Казанского юридического института МВД РФ. – 2013. – №11. – С. 22-27.
7. Human Rights and Law Enforcement: A Manual on Human Rights Training for the Police [Electronic resource] – United Nations, New York and Geneva, 1997. – 211 p. – Access mode: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/1997/01/Human-Rights-and-Law-Enforcement-A-Manual-on-Human-Rights-Training-for-the-Police.pdf?x49094> (Access data: 23.03.2023).
8. Abrams, Z. What works to reduce police brutality: Monitor on Psychology [Electronic resource] / Z. Abrams. – 2020. – №51(7). – Access mode: <https://www.apa.org/monitor/2020/10/cover-police-brutality> (Access data: 13.10.2023).

References:

1. Tureckij, N.N. Primenenie kompleksnyh mer v bor'be s pytkami v Respublike Kazahstan / N.N. Tureckij // Pravo i gosudarstvo. – 2022. – №3(96). – С. 109-123.
2. Azhibaev, M.G. Psihologicheskaja rabota kak instrument preduprezhdenija pytok / M.G. Azhibaev // «Habarsy – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova. – 2023. – №2(80). – С. 186-191.
3. Serdalinov, K.M. Otdel'nye aspekty kriminologicheskogo portreta sotrudnika, sovershivshogo pytki / K.M. Serdalinov // «Habarsy – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova. – 2023. – №2(80). – С. 130-135.
4. Seitov, B.T. O nekotoryh aspektah prevencii pytok / B.T. Seitov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2023. – №2(28). – С. 109-116.
5. Chovdyrova, G.S. Psihologicheskie projavlenija agresivnosti i sklonnosti lichnosti k nasil'stvennym dejstvijam / G.S. Chovdyrova // Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. – 2017. – №1(68). – С. 37-40.
6. Varygin, A.N. O prestupnosti sotrudnikov organov vnutrennih del i ee tendencijah / A.N. Varygin // Vestnik Kazanskogo juridicheskogo instituta MVD RF. – 2013. – №11. – С. 22-27.
7. Human Rights and Law Enforcement: A Manual on Human Rights Training for the Police [Electronic resource] – United Nations, New York and Geneva, 1997. – 211 p. – Access mode: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/1997/01/Human-Rights-and-Law-Enforcement-A-Manual-on-Human-Rights-Training-for-the-Police.pdf?x49094> (Access data: 23.03.2023).
8. Abrams, Z. What works to reduce police brutality: Monitor on Psychology [Electronic resource] / Z. Abrams. – 2020. – №51(7). – Access mode: <https://www.apa.org/monitor/2020/10/cover-police-brutality> (Access data: 13.10.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Талғат Мұқашұлы Садинов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы проблемаларды зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: sadinov_t@mail.ru.

Садинов Талгат Мукашевич – главный научный сотрудник Центра исследования проблем в сфере защиты общественных интересов Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: sadinov_t@mail.ru.

Sadinov Talgat Mukashevich – Chief Researcher of the Center for Research of Problems in the Sphere of Protection of Public Interests of the Interdepartmental Research Institute of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: sadinov_t@mail.ru.

УДК 343.265
МРНТИ 10.77.41

О.Б. Филипец¹, С.И. Шелухин²

*¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

²Городской университет Нью-Йорка, г. Нью-Йорк, США

О ПРОБЛЕМАХ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ОТСРОЧКИ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В СВЯЗИ С БОЛЕЗНЬЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья посвящена отсрочке отбывания наказания в соответствии с уголовным, уголовно-процессуальным и уголовно-исполнительным законодательством Республики Казахстан, как одному из видов поощрительных норм, которые суд вправе применить к осужденному при наличии у него болезни. Законодатель, предусмотрев этот вид отсрочки отбывания наказания, не учел особенности межотраслевой регламентации института отсрочки отбывания наказания, в этой связи возник ряд серьезных проблем правового регулирования, влияющие на практику применения закона и реализацию уголовной политики в отношении особо уязвимой категории граждан – лиц, страдающих серьезными заболеваниями. Сравнительно-правовой анализ и мониторинг норм уголовного, уголовно-процессуального и пенитенциарного законов позволили автору выявить пробелы в законодательном регулировании анализируемого института и поставить вопрос о решении существующих проблем относительно отсрочки отбывания наказания в связи с болезнью осужденного.

Ключевые слова: болезнь; законодательство; иные меры уголовно-правового воздействия; исполнение наказания; осужденный; отсрочка; отбывание наказания.

О.Б. Филипец¹, С.И. Шелухин²

*¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

²Нью-Йорк қалалық университеті, Нью-Йорк қ., АҚШ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АУРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЖАЗАНЫ ӨТЕУДІ КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУДЫ ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕГЛАМЕНТТЕУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ТУРАЛЫ

Аннотация. Мақала сот сотталған адамға ауруы болған кезде қолдануға құқылы көтермелеу нормаларының бір түрі ретінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару заңнамасына сәйкес жазаны өтеуді кейінге қалдыруға арналған. Заң шығарушы жазаны өтеуді кейінге қалдырудың осы түрін көздей отырып, жазаны өтеуді кейінге қалдыру институтын салааралық регламенттеудің ерекшеліктерін ескермеді, осыған байланысты заңды қолдану практикасына және ауыр сырқаттанушылықтан зардап шегетін азаматтардың аса осал санатына қатысты қылмыстық саясатты іске асыруға әсер ететін құқықтық реттеудің бірқатар елеулі проблемалары туындады. Қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және пенитенциарлық заңдар нормаларын салыстырмалы-құқықтық талдау және мониторинг авторға талданатын институтты заңнамалық реттеудегі олқылықтарды анықтауға және сотталған адамның ауруына байланысты жазаны өтеуді кейінге қалдыруға қатысты бар проблемаларды шешу туралы мәселе қоюға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: ауру; заңнама; қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шаралары; жазаны орындау; сотталған; кейінге қалдыру; жазаны өтеу.

O.B. Filipets¹, S.I. Shelukhin²

¹The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

²City University of New York, New York c., USA

ON THE PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF POSTPONEMENT OF SERVING A SENTENCE DUE TO ILLNESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is devoted to the postponement of serving a sentence in accordance with the criminal, criminal procedure and criminal executive legislation of the Republic of Kazakhstan, as one of the types of incentive norms that the court has the right to apply to a convicted person if he has an illness. The legislator, having provided for this type of postponement of punishment, did not take into account the specifics of the intersectoral regulation of the institution of postponement of punishment, in this regard, a number of serious problems of legal regulation arose that affect the practice of applying the law and the implementation of criminal policy in relation to a particularly vulnerable category of citizens – persons suffering from serious illnesses. Comparative legal analysis and monitoring of the norms of criminal, criminal procedure and penitentiary laws allowed the author to identify gaps in the legislative regulation of the analyzed institution and raise the question of solving existing problems regarding the postponement of serving a sentence due to the convict's illness.

Keywords: illness; legislation; other measures of criminal legal influence; execution of punishment; convicted person; postponement; serving a sentence.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_92

Введение. Республика Казахстан активно продолжает реализацию правовой реформы, направленной на дальнейшее совершенствование законодательства страны, что обусловлено политической и социально-экономической обстановкой в государстве.

В Послании Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» обозначено: «Следует провести ревизию Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, избавиться от всего, что фактически не работает или препятствует правосудию.

Не менее важно, чтобы после внесения соответствующих поправок они не подвергались бесконечным корректировкам.

С 2015 года в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы внесено уже более 1200 изменений.

Недопустимо, чтобы законы менялись в угоду сиюминутной конъюнктуре или узким корпоративным интересам.»¹.

Текущие изменения 2023 года в Уголовный (далее – УК РК), Уголовно-исполнительный

(далее – УИК РК) и Уголовно-процессуальный кодексы Республики Казахстан (далее – УПК РК) затронули ряд важных институтов поощрительного характера, пронизанных принципами гуманизма и справедливости: условное осуждение, отсрочка отбывания наказания, условно-досрочное освобождение.

Эти межотраслевые институты предоставляют осужденному право отбывать наказание без его реального исполнения, сохраняя социальные связи, продолжая трудовую деятельность при небольшом ограничении конституционных прав и обязанностей, несмотря на факт осуждения. Мы разделяем позицию В.Е. Квашиса, который верно отмечает: «Во-первых, чрезмерно суровые наказания порождают чувство озлобленности у осужденных и неверие в справедливость и, следовательно, препятствуют их исправлению и перевоспитанию. Во-вторых, чрезмерно суровые наказания причиняют излишние и никому не нужные страдания самому осужденному и его родственникам» [1, 15 стр.].

¹ Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сент. 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_2 (дата обращения: 25.09.2023).

В поддержку этой позиции можно привести мнение Е.Н. Сениной, которая является сторонником «необходимости смещения акцента на альтернативные наказанию методы разрешения уголовно-правового конфликта, в частности путем развития института иных мер уголовно-правового характера» [2, 3 стр.].

Задачи и цели. Главной целью публикации является интегративное межотраслевое исследование уголовно-правовых, уголовно-процессуальных и пенитенциарных норм РК об отсрочке отбывания наказания при наличии болезни осужденного с постановкой выводов и выработкой рекомендаций о реформировании законодательства в данном направлении. Задача публикации – определение проблем межотраслевого несоответствия в части законодательного регулирования отсрочки отбывания наказания в связи с болезнью.

Методы исследования. В процессе подготовки статьи использованы формально-юридический, сравнительно-правовой, метод логического анализа и метод правового моделирования.

Результаты/обсуждение. Отсрочка отбывания наказания относится к важнейшим и необходимым мерам противодействия преступности, представляющей альтернативу наказанию иной мерой уголовно-правового воздействия, которые законодательно закреплены в части 2 статьи 2 УК РК и части 1 статьи 1 УИК РК. Это не новый институт уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного права, он был регламентирован ранее действующим законодательством советского периода и первыми правовыми актами в сфере уголовной политики суверенного Казахстана 1997 года.

Закон РК от 17 марта 2023 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прав человека в сфере уголовного судопроизводства, исполнения

наказания, а также предупреждения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения»² внес серьезные изменения в нормы об отсрочке отбывания наказания, расширив сферу ее применения.

В настоящее время УК РК содержит следующие виды отсрочки отбывания наказания:

- 1) беременным женщинам (ст. 74);
- 2) женщинам, имеющим малолетних детей (ст. 74);
- 3) мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей (ст. 74);
- 4) в связи с болезнью (ч. 2 ст. 75);
- 5) вследствие стечения тяжелых обстоятельств (ч. 2 ст. 76).

Уголовный закон дополнен таким видом отсрочки, как отсрочка отбывания наказания в связи с болезнью.

Несмотря на то, что уголовное и уголовно-исполнительное законодательство было дополнено этим видом отсрочки отбывания наказания в марте 2023 года, данный вид отсрочки сложно признать новым, так как УПК РК 2014 года в первоначальной редакции представлял осужденному возможность претендовать на отсрочку вследствие тяжелой болезни осужденного, препятствующей отбыванию наказания (п. 1) ч. 1 ст. 475 УПК РК)³.

Нами было отмечено еще в 2018 году, что между нормативными правовыми актами (УК РК и УПК РК) была несогласованность «в части категорий лиц и оснований применения отсрочки, что является недопустимым» [3, 236 стр.], которая была устранена Законом РК от 17 марта 2023 года.

В соответствии с поправками 2023 года законодатель в одной правовой норме объединил два института – освобождение от наказания и отсрочку отбывания наказания в силу того, что основанием их применения является болезнь лица, совершившего уголовное правонарушение.

Особенность этого вида отсрочки

² О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прав человека в сфере уголовного судопроизводства, исполнения наказания, а также предупреждения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения: закон Республики Казахстан от 17 марта 2023 г. №212-VII ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000212#z31> (дата обращения: 27.09.2023).

³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 27.09.2023).

заключается в том, что она может применяться к осужденному, поскольку часть 2 статьи 75 УК РК⁴ определяет следующие основания, ограничения и последствия ее применения.

Во-первых, наличие иной тяжелой болезни, препятствующей отбыванию наказания. Перечень заболеваний, препятствующих отбыванию наказания определен Приказом Министра здравоохранения РК от 30 июня 2022 года «Об утверждении правил проведения медицинского освидетельствования осужденных, представляемых к освобождению от отбывания наказания в связи с заболеванием, и перечня заболеваний, являющихся основанием освобождения от отбывания наказания»⁵, к таковым относятся злокачественные новообразования, токсическое поражение печени с фиброзом и циррозом печени, болезнь Крона высокой степени активности и другие.

Для сравнения, во французском уголовном законодательстве предусмотрена отсрочка исполнения наказания с режимом испытания, которая допускает освобождение смертельно больных лиц из-под стражи⁶. Уголовно-процессуальный закон Франции разрешает судье освобождать осужденных, страдающих тяжелым заболеванием, если имеется заключение, подтверждающее тяжесть состояния здоровья от 2-х независимых экспертов. В случае полного либо частичного излечения от болезни осужденный может быть возвращен под стражу⁷. В Китайской Народной Республике, если болезнь угрожает жизни и осужденный нуждается в серьезном медицинском вмешательстве, которое невозможно в местах лишения свободы, осужденных освобождают. Если состояние здоровья

улучшилось, осужденного возвращают для отбытия назначенного наказания⁸. Законодательство отдельных штатов США также предусматривает временную отсрочку по болезни, если заключенный серьезно или неизлечимо болен и вероятно, умрет в ближайшем будущем⁹.

Тяжелая болезнь во многих странах является основанием для временного освобождения лица от реального отбытия наказания.

Ученые Казахстана также считают, «что для снижения тюремного населения страны вместе с дальнейшим развитием служб пробации и альтернативных механизмов, не связанных с лишением свободы, необходимо продолжить политику гуманизации уголовного законодательства в отношении тяжелобольных осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы» [4, 78 стр.].

Во-вторых, отсрочить при наличии болезни осужденного суд может любое наказание. Часть вторая статьи 75 УК РК запрещает применять этот вид отсрочки отбывания наказания только к лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы, т.е. отсрочку возможно применять к лицам, отбывающим любое основное наказание, если его исполнению препятствует тяжелая болезнь осужденного. Часть вторая статьи 75 УК РК не содержит никаких запретов или ограничений по отсрочке дополнительных наказаний. Но в этом случае для решения вопроса о возможности или невозможности отсрочки отбывания наказания в отношении дополнительных наказаний мы руководствуемся частью 3 статьи 475 УПК РК, которая закрепляет, что отсрочка исполнения приговора в части дополнительного

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 27.09.2023).

⁵ Об утверждении правил проведения медицинского освидетельствования осужденных, представляемых к освобождению от отбывания наказания в связи с заболеванием, и перечня заболеваний, являющихся основанием освобождения от отбывания наказания: приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 30 июня 2022 г. №ҚР ДСМ-58 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028667> (дата обращения: 27.09.2023).

⁶ Code Penal (Partie Législative) Livre Ier Dispositions générales billion [Electronic resource] – Access mode: https://www.imolin.org/doc/amlid/France_Code_Penal.pdf (Access data: 01.11.2023).

⁷ Code de procédure pénale [Electronic resource] – Access mode: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 (Access data: 01.11.2023).

⁸ 中華人民共和國刑法： 中华人民共和国主席令 第八十三号 [Electronic resource] – Access mode: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/npc/lfzt/rlys/2008-08/21/content_1882895.htm (Access data: 01.11.2023).

⁹ Deferment of Sentence Due to Serious or Terminal Illness / Farms compassionate. Pennsylvania [Electronic resource] – Access mode: https://famm.org/wp-content/uploads/Pennsylvania_Final.pdf (Access data: 01.10.2023).

наказания не допускается¹⁰.

Законодательство отдельных штатов США также предусматривает временную отсрочку по болезни, если заключенный серьезно или неизлечимо болен и вероятно, умрет в ближайшем будущем¹¹.

В-третьих, при применении отсрочки отбывания наказания по болезни, суд учитывает характер заболевания, тяжесть совершенного уголовного правонарушения, личность осужденного и другие обстоятельства. Учет характера заболевания, тяжести совершенного уголовного правонарушения, личности осужденного и других обстоятельств является требованием статьи 52 УК РК.

В-четвертых, отсрочка не применяется к осужденным к пожизненному лишению свободы, к осужденным за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних (за исключением случая совершения такого преступления несовершеннолетним в отношении несовершеннолетнего в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет), террористические или экстремистские преступления, повлекшее гибель людей либо сопряженное с совершением особо тяжкого преступления, а также преступления, совершенные в составе преступной группы¹². Ограничения при применении этого вида отсрочки отбывания наказания отдельными видами преступлений объясняется политикой страны по ужесточению ответственности и наказания за отдельные виды преступности.

Пятое, в случае выздоровления осужденный «подлежит уголовной ответственности и наказанию, если не истекли сроки давности привлечения к уголовной ответственности или обвинительного приговора»¹³.

Дополнение УК, УПК и УИК РК отсрочкой

отбывания наказания по болезни породило ряд вопросов и сложностей, которые требуют своего решения.

Так, статья 481 УПК РК детально регулирует процессуальный порядок рассмотрения ходатайств об освобождении от наказания или отсрочке отбывания наказания по болезни. При этом, несмотря на внесенные поправки касательно отсрочки отбывания наказания при наличии болезни ряд норм УПК РК остались без изменений и в них не внесены дополнения на предмет приведения в соответствие с УК РК, в частности части 8 статьи 393 УПК РК (Обвинительные приговор), где указано, что суд постановляет обвинительный приговор с отсрочкой отбывания уголовного наказания в случаях, предусмотренных статьей 74 и частью 2 статьи 76 УК РК¹⁴, часть 2 статьи 75 УК РК не учтена.

На несогласованность межотраслевого регулирования касательно отсрочки справедливо указывают отдельные ученые. Так, А.М. Михайлов, анализируя российские нормы об отсрочке отбывания наказания и ее виды отмечает: «законодатель непоследовательно подходит к закреплению видов отсрочки отбывания наказания» [5, 529 стр.].

Уголовно-исполнительное законодательство, которое призвано регулировать вопросы исполнения отсрочки отбывания наказания по болезни, 17 марта 2023 года претерпело ряд реформ, в результате которых большое количество норм УИК РК также, как и нормы УПК РК порождают серьезные вопросы:

1. Если отсрочку отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающих малолетних детей контролирует служба пробации (ч. 12 ст. 24 УИК РК), то отсрочку отбывания наказания в

¹⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 26.09.2023).

¹¹ Deferment of Sentence Due to Serious or Terminal Illness / Farms compassionate. Pennsylvania [Electronic resource] – Access mode: https://famm.org/wp-content/uploads/Pennsylvania_Final.pdf (Access data: 01.10.2023).

¹² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 27.09.2023).

¹³ Там же.

¹⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 27.09.2023).

связи с болезнью, контролирует учреждение уголовно-исполнительной системы, из которого он был освобожден либо за которым он был закреплен (ч. 12-1 ст. 24 УИК РК).

Закон конкретно определяет, что «учреждение уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы – государственное учреждение, предназначенное для исполнения наказаний в виде лишения свободы» (п. 5 ст. 3 УИК РК)¹⁵. Исходя из данного определения можно утверждать, что это учреждение не предназначено для контроля за лицами с отсрочкой отбывания наказания в связи с болезнью, и контролирующая деятельность за лицами с отсрочкой отбывания наказания не является функциональной обязанностью сотрудников учреждений уголовно-исполнительной системы. Осужденный, наказание которому отсрочено в связи с болезнью не находится в учреждении, что делает невозможным осуществление контроля за ним. Более того, как нами отмечено выше, в соответствии с УК отсрочено может быть любое из основных наказаний, и органом, исполняющим исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы является служба пробации, а не учреждение уголовно-исполнительной системы. *Представляется целесообразным и обоснованным в качестве органа, контролирующего лиц с отсрочкой отбывания наказания по болезни предусмотреть службу пробации.*

2. Одной из разновидностей контроля за осужденными является судебный контроль (ст. 27 УИК РК), при этом данный вид контроля распространяется только на лиц с отсрочкой отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей. Осужденные с отсрочкой отбывания наказания в связи с болезнью «выпали» из сферы судебного контроля. *Предлагаем расширить сферу судебного контроля в отношении лиц с отсрочкой отбывания наказания по болезни.*

3. При исполнении исправительных работ при наступлении беременности женщина может претендовать на отсрочку отбывания наказания, а при инвалидности 1-ой или 2-ой группы – на освобождение от дальнейшего отбывания наказания (ч.ч. 8 и 9 ст. 52 УИК РК). Аналогичное положение предусматривают нормы о привлечении к общественным работам (ч.ч. 4 и 5 ст. 57 УИК РК). Вопросы об отсрочке отбывания наказания в связи с болезнью данные нормы не регламентируют. *Следует нормы об исправительных работах (ч. 9 ст. 52 УИК РК) и привлечении к общественным работам (ч. 5 ст. 57 УИК РК) дополнить положением о возможности отсрочки отбывания наказания по болезни.*

4. Часть третья статьи 69 УИК РК при ограничении свободы предусматривает отсрочку отбывания наказания беременным женщинам и освобождение от принудительного труда инвалидам 1-ой или 2-ой группы, пенитенциарные основания отсрочки отбывания наказания по болезни при ограничении свободы не предусмотрены. *Необходимо законодательно закрепить возможность отсрочки отбывания наказания по болезни в случае назначения принудительного труда при ограничении свободы.*

5. Статья 162 УИК РК в части 8 разрешает отсрочку отбывания наказания беременным женщинам, осужденным к общественным работам, исправительных работ или ограничения свободы. Отсрочку отбывания наказания в связи с болезнью статья 162 УИК РК не допускает. *Предлагается расширить сферу отсрочки отбывания наказания (ч. 8 ст. 162 УИК РК) на осужденных в связи с болезнью.*

Для разъяснения положений уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законов Верховный Суд Республики принимает нормативное постановление, в котором дает разъяснения сложных, спорных, коллизионных вопросов о применении законов. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 11 апреля 2002 года «Об освобождении от

¹⁵ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: от 5 июля 2014 г. №234-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 27.09.2023).

дальнейшего отбывания наказания, замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания в связи с болезнью»¹⁶ требует приведения его в соответствие с нормами УК, УПК и УИК РК с учетом поправок о введении отсрочки отбывания наказания в связи с болезнью.

Заключение/выводы. Проведенный мониторинг норм уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства РК об отсрочке

отбывания наказания в связи с болезнью позволяет проследить несогласованность правовых норм об отсрочке в рамках межотраслевой регламентации и предложить пути устранения противоречий между правовыми актами.

Указанные выше упущения законодателя требуют своего скорейшего разрешения, поскольку они порождают проблемы в практике применения анализируемого вида отсрочки отбывания наказания.

Список использованной литературы:

1. Квашис, В.Е. Гуманизм советского уголовного права / В.Е. Квашис. – М.: «Юридическая литература», 1969. – 149 с.
2. Сенина, Е.Н. Медиативно-восстановительный подход в российском уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е.Н. Сенина. – М., 2022. – 24 с.
3. Филипец, О.Б. К вопросу о совершенствовании отсрочки отбывания наказания в условиях реформирования уголовного законодательства Республики Казахстан / О.Б. Филипец // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр. / ГУ «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь»; ред. коллегия: В.В. Марчук (гл. ред.) и др.; под ред. В.В. Марчука, А.В. Солтановича. – Минск: Изд. центр БГУ, 2018. – Вып. 11. – С. 234-240.
4. Имангалиев, Н.К. Освобождение осужденных от наказания по болезни: правоприменительная практика и зарубежный опыт / Н.К. Имангалиев // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2018. – №1(50). – С. 76-82.
5. Михайлов, А.М. Законодательные коллизии отсрочки отбывания наказания / А.М. Михайлов // Уголовно-исполнительное право. – 2022. – Т. 17 (1-4). – №4. – С. 529-535.

References:

1. Kvashis, V.E. Gumanizm sovetского ugotovnogogo prava / V.E. Kvashis. – M.: «Juridicheskaja literatura», 1969. – 149 s.
2. Senina, E.N. Mediativno-vosstanovitel'nyj podhod v rossijskom ugotovnom prave: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / E.N. Senina. – M., 2022. – 24 s.
3. Filipec, O.B. K voprosu o sovershenstvovanii otsrochki otbyvanija nakazaniya v uslovijah reformirovanija ugotovnogogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan / O.B. Filipec // Problemy ukreplenija zakonnosti i pravoporjadka: nauka, praktika, tendencii: sb. nauch. tr. / GU «Nauchno-prakticheskij centr problem ukreplenija zakonnosti i pravoporjadka General'noj prokuratury Respubliki Belarus'»; red. kollegija: V.V. Marchuk (gl. red.) i dr.; pod red. V.V. Marchuka, A.V. Soltanovicha. – Minsk: Izd. centr BGU, 2018. – Vyp. 11. – S. 234-240.
4. Imangaliev, N.K. Osvobozhdenie osuzhdennyh ot nakazaniya po bolezni: pravoprimeritel'naja praktika i zarubezhnyj opyt / N.K. Imangaliev // Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan. – 2018. – №1(50). – S. 76-82.
5. Mihajlov, A.M. Zakonodatel'nye kollizii otsrochki otbyvanija nakazaniya / A.M. Mihajlov // Ugotovno-ispolnitel'noe pravo. – 2022. – T. 17 (1-4). – №4. – S. 529-535.

¹⁶ Об освобождении от дальнейшего отбывания наказания, замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания в связи с болезнью: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 апр. 2002 г. №7 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P02000007S_ (дата обращения: 02.10.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Оксана Борисовна Филипец – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Филипец Оксана Борисовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Filipets Oxana Borisovna – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Academy of Law Enforcement Agencies at the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Сергей Иванович Шелухин – Нью-Йорк қалалық университетінің қылмыстық құқық колледжінің Джо Джей қылмыстық құқық және саясаттану кафедрасының профессоры, саясаттану ғылымдарының докторы, e-mail: scheloukhine@jjay.cuny.edu.

Шелухин Сергей Иванович – профессор факультета криминального права и политических наук Джо Джей колледжа криминального права Городского университета Нью-Йорка, доктор политических наук, e-mail: scheloukhine@jjay.cuny.edu.

Shelukhin Sergey Ivanovich – Professor of the Faculty of Criminal Law and Political Sciences Joe Jay College of Criminal Law of the City University of New York, Doctor of Political Sciences, e-mail: scheloukhine@jjay.cuny.edu.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ / УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ / CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE

ӘОЖ 343.13
МҒТАР 10.79.41

Г.М. Баймұхаметова

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдарының академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ҚОЛДАНУ ТУРАЛЫ: ТИІМДІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақалада медиация институтын қылмыстық сот ісін жүргізуде қолдану мәселесі қарастырылған. Медиация институтын қылмыстық іс жүргізу саласында қолдану ерекше өзекті болып табылады, сонымен бірге сот ісін жүргізудің осы саласындағы қазіргі проблема болашақта елеулі зардаптарға әкелуі әбден мүмкін. Азаматтық құқық саласындағы мәселе, әдетте, материалдық мүдделердің бұзылуына әкеп соқтырса, онда қылмыстық құқық саласында бұл проблема адамның негізгі конституциялық құқықтарының: бостандық, өмір сүру және т.б. құқықтардың бұзылуынан көрінеді.

Автор қылмыстық сот ісін жүргізуде медиацияны іс жүзінде қолдану кезіндегі мәселелерді қарастырды. Мақалада медиация процесін жақсартуға және оның құқықтық жүйеде тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған заңнамаға ұсыныстар мен өзгерістер енгізілді. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексіне енгізілген өзгерістер прокурорға медиация рәсімін тағайындау бойынша қылмыстық қудалауға, медиативтік келісімді бекітуге және медиацияның түпкі мақсатына қол жеткізген кезде қылмыстық қудалауды тоқтатуға балама ретінде өкілеттіктер береді. Сондай-ақ медиативтік келісімнің сақталуын және жәбірленушінің құқықтарын қорғауды қадағалауды жүзеге асыру қаралған. Бұл өзгерістер медиация институтын қылмыстық процесте пайдалануды ынталандыруға және кеңейтуге бағытталған.

Түйінді сөздер: медиация; медиатор; қылмыстық процесс; қылмыстық-құқықтық жанжал; татуласу; медиация рәсімі; заң; сот.

Г.М. Баймұхаметова

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

О ПРИМЕНЕНИИ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос применения института медиации в уголовном судопроизводстве. Особенно актуальным является применение института медиации в уголовно-процессуальной сфере, при этом современная проблема в этой сфере судопроизводства влечет серьезные последствия. В то время как проблема в сфере гражданского права, как правило, влечет за собой нарушение материальных интересов, то в сфере уголовного права эта проблема проявляется в нарушении основных конституционных прав человека: прав на свободу, жизнь и т.д.

Автором рассмотрены вопросы практического применения медиации в уголовном судопроизводстве. В статье внесены предложения и изменения в законодательство, направленные на улучшение процесса медиации и обеспечение ее эффективного функционирования в правовой системе. Внесенные изменения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан предоставляют прокурору дискредитационные полномочия по назначению процедуры медиации в качестве альтернативы уголовному преследованию, утверждению медиативного соглашения и прекращению уголовного преследования при достижении конечной цели медиации. Также предусмотрено осуществление надзора за соблюдением медиативного

соглашения и защитой прав потерпевшего. Эти изменения направлены на стимулирование и расширение использования института медиации в уголовном процессе.

Ключевые слова: медиация; медиатор; уголовный процесс; уголовно-правовой конфликт; примирение; процедура медиации; закон; суд.

G.M. Baimukhametova

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

ON THE APPLICATION OF THE INSTITUTE OF MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: EFFICIENCY ISSUES AND SOLUTIONS

Abstract. The article considers the issue of the application of the institute of mediation in criminal proceedings. The application of the institute of mediation in the field of criminal procedure is particularly relevant, while the current problem in this area of legal proceedings entails serious consequences. While the problem in the field of civil law, as a rule, entails a violation of material interests, in the field of criminal law this problem manifests itself in the violation of basic constitutional human rights: the rights to freedom, life, etc.

The author considers the issues of practical application of mediation in criminal proceedings. The article contains proposals and amendments to legislation aimed at improving the mediation process and ensuring its effective functioning in the legal system. The amendments to the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan provide the prosecutor with discrediting powers to appoint mediation procedures as an alternative to criminal prosecution, approve a mediation agreement and terminate criminal prosecution when the ultimate goal of mediation is achieved. It also provides for the supervision of compliance with the mediation agreement and the protection of the rights of the victim. These changes are aimed at stimulating and expanding the use of mediation in criminal proceedings.

Keywords: mediation; mediator; criminal process; criminal law conflict; reconciliation; mediation procedure; law; court.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_100

Кіріспе. ХХ ғасырдың екінші жартысында «тиісті құқықтық рәсім» моделі аясындағы бағыттардың бірі – айтарлықтай әлеуметтік-құқықтық әлеует анықталған қалпына келтіру сот төрелігі кеңінен қолдау тапты. Сот төрелігіндегі қалпына келтіру тәсілі қылмыстық процесті дамытудың қазіргі тенденциялары – ізгілендірілуі, құқықтың қоғамдық салалардағы жеке мүдделердің маңыздылығын қайта қарастыруы – қылмыстық сот ісін жүргізуді жеделдетудің және жеңілдетудің табиғи көрінісі болды. Дәстүрлі (жазалаушы) қылмыстық процесс әрдайым аталған міндеттерді сәтті шешуге мүмкіндік бермейді. Қылмыстық жауапкершілік пен жазаны қылмыстық сот ісін жүргізудің ең ықтимал нәтижесі ретінде қолдану нақты қылмыстық-құқықтық жанжалды шешудің және жалпы қылмыс жағдайына әсер етудің әрқашан тиімді әдісі емес.

Пенитенциарлық жүйенің кемшіліктерімен бірге бұл жол жазаның жазалау компонентін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді, бірақ әрдайым жәбірленушінің материалдық және психоэмоционалды сипаттағы қажеттіліктерін қанағаттандыруға, сондай-ақ алдын алу мақсатына жетуге мүмкіндік бермейді.

Біз қылмыстық-құқықтық ықпал ету жүйесі тыйым салу мен жазалаудың дәстүрлі әдістерін ғана емес, сонымен қатар қалпына келтіру, әлеуметтік-реинтеграциялық және алдын алу тәсілдерін қамтитын өзгерістерге ұшырауы керек деп санаймыз. Бұл өзгерістер жүйені «қылмысқа қарсы күрес» парадигмасынан «қылмыстың зиянын азайтуға» қайта бағыттауға және жәбірленушілер мен құқық бұзушыларға назар аударуға бағытталған.

Мұндай түбегейлі өзгерістер қылмыстық сот төрелігі саласында «жазалау» және

«қалпына келтіру» сот төрелігі әдістерін біріктіруді (ақылға қонымды бірігуді) білдіреді. Бір жағынан, бұл қоғамға қауіп төндіретін қылмыс жасаған қылмыскерлерді және рецидивистерді қорқытуға және қайта тәрбиелеуге бағытталған. Екінші жағынан, бұл қылмыстың жәбірленушіге келтірген залалын өтеуге, қылмыстық қудалауға және кішігірім қылмыстар бойынша сот процестеріне байланысты мемлекет шығындарын азайтуға, сондай-ақ қоғамдағы қылмыскерлерді тиімді қайта бейімдеуге ықпал етеді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің негізін медиация институтының құқықтық аспектілерін зерттеумен айналысқан процессуалист ғалымдардың еңбектері құрайды. Зерттеудің әдіснамалық негізі әмбебап сипаттағы ғылыми танымның жалпы диалектикалық әдісі, сондай-ақ логикалық дедукция, индукция әдістері, жалпылау мен сипаттау әдістері болды.

Нәтижелер/талқылау. Бүгінде Қазақстанда дауды баламалы жолмен шешу, оның ішінде медиация практикасы қалыптасуда. Қоғамдық қатынастарды реттеудегі жеке-құқықтық принциптерді күшейту құқықты тікелей іске асыру нысандарын, ең алдымен, құқықтық нормаларды қолдануды бірінші орынға қояды. Мұнда біз құқықтық нормалардың ережелеріне сәйкес келетін өз мінез-құлқының құқықтық процеске қатысушылардың өзін-өзі реттеуі туралы айтып отырмыз. Құқықты пайдаланумен байланысты қызмет үстемдік, императивті, басқарушылық сипатта болмайды. Құқықты пайдалану тиісті мінез-құлықты емес, рұқсат етілген мінез-құлықты білдіреді.

Медиацияның маңызды және құнды артықшылығы – медиатордың көмегімен тараптардың құқықтық позицияларының артындағы мүдделері белсенді болады.

Медиацияны «Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы

туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі №949 Жарлығына сәйкес Қазақстан Республикасы сот ісін жүргізуді енгізуді бастады, оған сәйкес қылмыстық саясатты ізгілендіру міндетті түрде медиацияны қолдана отырып жүзеге асырылуы тиіс^{1, 2}. Алайда ол кезде медиацияның мәнін және оны жүргізу рәсімін нақты анықтайтын нормативтік актілер болған жоқ.

«Медиация туралы» ҚР заңы (бұдан әрі – Заң) 2011 жылы ғана қабылданды³. Бұл заң медиацияны қолдану аясын белгіледі, оның мақсаттары мен принциптерін анықтады, медиаторларға қойылатын талаптарды белгіледі және олардың құқықтық мәртебесін анықтады. Сондай-ақ заңда медиацияға қатысушы тараптардың құқықтары мен міндеттері ескерілді, олардың медиация туралы шартқа қойылатын талаптар мен оны тоқтату шарттарын қоса алғанда, әртүрлі құқықтық қатынастардың ерекшеліктерін ескеретін медиацияны жүргізу қағидалары белгіленді.

А.П. Гуськова мен Д.В. Маткина өз жұмысында медиацияны дауға қатысушылардың проблемасын бірлесіп шешу процесі ретінде анықтайды, оның табысқа жету мүмкіндігі ерекше процессуалдық жағдайларға және медиатордың дауды реттеу жолында тараптардың өзара іс-қимылын жүзеге асырудағы кәсіби көмегіне байланысты болады; мүдделі емес тараптың қатысуымен субъектілер арасындағы дауларды соттан тыс реттеу [1, 35 б.].

Е.В. Марковичева медиацияны кәсіби делдал (медиатор) жүргізген татуласуға байланысты қылмыстық қудалауды тоқтату арқылы қылмыстық-құқықтық жанжалды шешу нысаны ретінде түсінуді ұсынады [2, 115 б.].

Профессор Л.В. Головкин медиацияны жәбірленуші мен құқық бұзушыға, егер олар ерікті түрде келіскен жағдайда, бейтарап

¹ Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 ж. 20 қыркүйектегі №949 Жарлығы (2005 жылғы 13 шілдедегі өзгерістермен және толықтырулармен) (күші жойылды) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000949_ (жүгінген күні: 05.09.2021).

² Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 ж. 24 тамыздағы №858 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_ (жүгінген күні: 05.09.2021).

³ Медиация туралы: Қазақстан Республикасының 2011 ж. 28 қаңтардағы №401-IV Заңы (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401> (жүгінген күні: 15.09.2023).

үшінші тараптың (медиатордың) көмегімен қылмыс нәтижесінде туындаған мәселелерді шешуге белсенді қатысуға мүмкіндік беретін кез келген рәсім ретінде анықтайды [3, 128 б.].

Медиация институтының заманауи тұжырымдамалық моделі ұлттық заңнама нормаларында да көрініс тапты. Осылайша, заң мынадай ұғымды бекітеді: «медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі»⁴.

Қазақстанда медиация институты енгізілгеннен кейін уақыт өте келе 12 жыл өтті және біз оны қылмыстық сот ісін жүргізуде дауларды шешуде қолданудың біртіндеп ұлғаюын байқай аламыз.

2022 жылы медиация көмегімен: 4 877 жағдайдың жалпы санынан жеке адамға қарсы – 105 қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы; 16 111 жағдайдың жалпы санынан мүлікке қарсы – 513 қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы; 2 616 жағдайдың жалпы санынан – 57 көлік қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы шешілгенін атап өткен жөн.

2021 жылы медиация арқылы 5 271 жағдайдың жалпы санынан – 139 жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылық; 15935 жағдайдың жалпы санынан – 762 мүлікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық; 3030 жағдайдың жалпы санынан – 91 көліктік қылмыстық құқық бұзушылық жағдайы шешілді.

2020 жылы медиация арқылы 4 364 жағдайдың жалпы санынан жеке адамға қарсы – 111 қылмыстық құқық бұзушылық; 17 694 жағдайдың жалпы санынан мүлікке қарсы – 1 814 қылмыстық құқық бұзушылық; 3 625 жағдайдың жалпы санынан – 174 көлік қылмыстық құқық бұзушылық⁵ шешілді.

Осыған сүйене отырып, мүлікке қарсы

қылмыстық құқық бұзушылықтардан туындайтын дауларды шешу кезінде медиация қажеттілігі байқалады, атап айтқанда, бұл ұсақ ұрлық, ұрлық, мал ұрлығы, алаяқтық, тонау және бопсалау.

Осылайша, соңғы 3 жылда еліміздегі қылмыстық сот ісін жүргізуде медиацияны қолдану жөніндегі статистикалық деректер бұл институттың жалпы тиімділігіне күмән келтіре отырып, жеткілікті түрде жігерлендірмейді. Алайда, медиацияны қолдану кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатысты белгілі бір жетістіктерге қол жеткізілгендігін атап өткен жөн, бұл осы институттың әлеуетін және оның қылмыстық істердің белгілі бір санаттарын шешу қабілетін көрсетеді.

АҚШ соттарының тәжірибесінде медиация арқылы шешілетін істер санының тұрақты өсуі байқалады. Кейбір елдерден айырмашылығы, АҚШ-та сот тараптар қол жеткізген келісімді бекітпейді. Тараптар арасында жасалған келісім орындалмаған жағдайда, кез келген шартты бұзған кездегідей сотқа талап арызбен жүгіну мүмкіндігі бар [4].

Шет елдердегі медиацияның тиімділігіне қандай факторлар әсер етеді. Бұл сұрақтың жауабы іс жүргізу шығындары мен қаржылық шығындарға байланысты деп санаймыз. Еуропа елдерінде адвокаттың заңгерлік көмегі және әртүрлі сот сараптамаларын жүргізу айтарлықтай ақша қаражатын талап етеді. Сонымен қатар дауды алғашқы кезеңдерінде шешуге мүмкіндік беретін халықтың құқықтық мәдениетін ескеру қажет.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексіндегі (бұдан әрі –ҚР ҚПК) 85-бап қылмыстық сот ісін жүргізуде медиатордың құқықтық мәртебесін белгілейді, бұл қылмыстық істерде медиацияны қолдану үшін заңнамалық базаны растайды⁶. Бұл бап медиация рәсімін жүзеге асыру және тараптар арасындағы жанжалды шешу мақсатында қылмыстық сот талқылауына қатысу құқығы берілетін медиатордың рөлі

⁴ Медиация туралы: Қазақстан Республикасының 2011 ж. 28 қаңтардағы №401-IV Заңы (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401> (жүгінген күні: 15.09.2023).

⁵ № 1 нысан «Қылмыстық істерді қарау жөніндегі бірінші сатыдағы соттардың жұмысы туралы есеп» / Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (жүгінген күні: 28.12.2023).

⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: 2014 ж. 4 шілдедегі №231-V (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 15.07.2023).

мен жағдайын айқындайды.

Бұдан басқа, ҚР ҚПК-нің 341-бабы басты сот талқылауы барысында қылмыстық істі кейінге қалдыру және тоқтата тұру туралы мәселені реттейді және оның себептерінің бірі медиация рәсімін жүргізу болуы мүмкін⁷. Бұл дегеніміз, егер тараптар өздерінің жанжалдарын шешу үшін медиацияны қолдануға ниет білдірсе, судья сот ісін кейінге қалдырып, медиацияны жүргізуге уақыт бере алады.

Осылайша, ҚР заңнамасы қылмыстық сот ісін жүргізуде медиация институтын құқықтық қолдауды қамтамасыз етеді. Бұл медиацияның қылмыстық контексттегі дауды шешудің балама әдісі ретінде танылуы мен маңыздылығын көрсететін оң тәжірибе.

Алайда, медиацияның оң құқықтық мәртебесіне қарамастан, оны іс жүзінде қолдануда ертүрлі проблемалар туындайды. Осы мәселелердің кейбіріне азаматтардың медиацияның мүмкіндіктері мен артықшылықтары туралы хабардар болмауы, қылмыстық процесс пен медиаторларға сенімсіздік және медиацияға қатысушылардың тәжірибесі мен біліктілігінің болмауы жатады. Бұл проблемалар білім беру бағдарламаларын, хабарландыруды арттыру және медиаторлардың кәсібилігін жақсартуды қоса алғанда, қылмыстық сот ісін жүргізуде медиацияны жүйелі түрде дамытуды және одан әрі дамытуды талап етеді.

Заң ғылымында медиация институтын қолдану мәселелеріне арналған көптеген зерттеулер жүргізілді. Мысалы, зерттеушілер Т.В. Худойкина мен И.Н. Федин медиацияның баяу дамуы азаматтардың дауды шешудің балама әдістерін қолдануда консервативті көзқарасына байланысты екенін атап өтті. Бұл процесте соттар маңызды рөл атқара алады [4, 71 б.].

Медиацияны кеңінен қолдануға кедергі келтіретін негізгі себептердің бірі – қоғам мен азаматтардың медиацияның мәні мен оның артықшылықтарын жеткіліксіз түсінуі. Сондықтан дауды реттеудің тиімді құралы ретінде құқықтық мәдениетті қалыптастыру

мен оны дамыту, халықты медиация туралы ақпараттандыру қажеттілігі бар.

Келесі мәселе жәбірленушінің заңды өкілінің келісімінсіз кәмелетке толмаған жәбірленушілерге немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған адамдарға қарсы қылмыс жасаған адаммен татуласу мүмкіндігіне қатысты туындайды. Сонымен егер жеке тұлға, оның ішінде кәмелетке толмағандар немесе психикалық немесе физикалық мүмкіндіктері шектеулі адамдар қылмыстың құрбаны болса, проблемалық жағдайды шешуде қиындықтар туындайды. ҚР Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 68-бабында заңды өкілге қандай да бір нұсқау жоқ, алайда жәбірленушінің келісімінсіз татуласу мүмкіндігі жанама түрде ҚР ҚПК-нің 75-бабында және «ҚР ҚК-нің 68-бабын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы» ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында көрсетілген. Бұл құжатта кәмелетке толмаған жәбірленушіге (он төрт жастан он сегіз жасқа дейін) немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған адамдарға қарсы қылмыс жасаған адаммен татуласу жәбірленушінің заңды өкілінің келісімімен ғана мүмкін болатындығы көрсетіледі. Заңды өкіл бола алатын адамдар тобы ҚР ҚПК-нің 7-бабының 13-тармағында айқындалған.

Жәбірленуші мен оның заңды өкілі арасында татуласуға қатысты келіспеушілік туындағанда дауды қалай шешуге болатындығы туралы белгісіздік бар. Мысалы, егер он бес жасар бала ҚК-нің 140-бабы бойынша айыпталған әкесімен татуласқысы келсе, бірақ анасы заңды өкіл ретінде қарсы болуы мүмкін. Айта кету керек, мұндай жағдайларда жәбірленушінің пікірі басымдыққа ие болуы керек, бірақ сот оны шешудің еріктілігін әр жағдайда мұқият тексеруі керек.

Біз қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңының қаралатын мәселелері үшін өкілдің өкілеттіктерін нақтылау жолымен не іс жүргізу заңындағы татуласу субъектілері қатарынан заңды өкілдерді алып тастау жолымен (заңды тұлғаның өкілдерін қоспағанда) біріздендірілуге тиіс деп санаймыз. Мұндай

⁷ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: 2014 ж. 4 шілдедегі №231-V (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 15.07.2023).

жағдайда, егер ол жеке тұлға болса, татуласу туралы шешім қабылдау құқығы тек жәбірленушіде қалуы керек. Бұл белгісіздікті жоюға және осындай қиын жағдайларда татуласу процедурасы туралы біртұтас түсінік беруге көмектеседі.

ҚР ҚК 68-бабына сәйкес адам денсаулығына өлім немесе ауыр зиян келтірумен байланысты емес бірінші рет ауыр қылмыс жасаған және белгілі бір санаттарға жататын адамдар (кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларды тәрбиелеп отырған ерлер, 58 және одан жоғары жастағы әйелдер, 63 жастағы ер адамдар) егер жәбірленушімен, өтініш берушімен, оның ішінде медиация рәсімімен татуласса және келтірілген зиянды түзетсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуға мүмкіндігі бар.

Алайда, бұл норманы қолдану кезінде, әсіресе, қылмысты бірінші рет жасалған деп бағалауға қатысты проблемалар туындайды. Қылмыстық құқық теориясында адам іс жүзінде алғаш рет жасаған (яғни бұрын қылмыс белгілеріне жататын әрекеттерді жасамаған) және алғаш рет қылмыс (яғни, бұрын жасалған қылмыстың барлық құқықтық салдарлары жойылғаннан кейін жасалған әрекеттер) «бірінші рет жасалған» қылмыстар болып саналады. Қылмыстың іс жүзінде немесе заң бойынша алғаш рет жасалғанын анықтау процесінде қылмыстар жиынтығы кезінде және ҚР-дан тыс жерлерде қылмыстар жасау кезінде даулы жағдайларға назар аудару керек.

Қылмыстық істердегі медиация туралы қолданыстағы заңнамаға қажетті өзгерістер енгізу қажет. Шет елдерде кеңінен қолданылатын медиация [5] қалпына келтіру немесе сот төрелігі процесі ретінде халықаралық қылмыстық сот төрелігі саясатының бөлігі болды [6]. Сондықтан континенттік құқық таралған елдерде медиацияны тиісті процестік реттеуге назар аудару маңызды.

Мысалы, Францияның ҚПК-да медиацияны жүргізу рәсіміне қатысты бірнеше баптар бар⁸. Францияда прокурор атқарушы және сот

билігі арасында аралық позицияны ұстанады және оған қылмыстық қудалау, полиция мен тергеу судьяларын қадағалау және сотта айыптауды қолдау функциялары жүктелген [7].

ҚР ҚПК-да медиацияны жүргізудің нақты белгіленген рәсімі жоқ.

Сонымен қатар медиацияны қылмыстық процеске енгізу кезінде кейбір түсініксіздіктер бар. Маңызды мәселелердің бірі медиативтік келісімнің заңдылығын тексерумен байланысты. Медиациялық келісімнің ҚР «Медиация туралы» Заңында көрсетілген барлық шарттарға сәйкестігін тексеруге кім жауапты екені анықталмаған. Ықтимал нұсқаларға қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында тергеуші немесе прокурор, сот сатысында судья немесе қылмыстық процестің кез келген сатысында медиатордың өзі кіреді.

ҚР ҚПК-да медиаторда да (ҚР ҚПК 85-бабы), тергеушіде де (ҚР ҚПК 60-бабы), прокурорда да (ҚР ҚПК 58-бабы) медиативтік келісімнің заңдылығын тексеру бойынша нақты міндет көрсетілмеген. Алайда, қылмыстық қудалау органдары медиация арқылы татуласу туралы келісімнің мазмұны емес, медиация рәсімінің өзі қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына сәйкес келетіндігін тексеруге міндетті.

Соған қарамастан келісімнің мазмұны ҚР «Медиация туралы» Заңында белгіленген он төрт маңызды шарттарға сәйкес келуі тиіс. Осы маңызды шарттарға қатысты сын айтылды, өйткені олардың көпшілігі маңызды деп саналмайды және әдеттегі шарттар болып табылады.

Алайда, медиациялық келісімнің маңызды шарттары туралы сын айтылғанын және оның нәтижесінде осы шарттарды неғұрлым нақты анықтау үшін заңнамаға өзгерістер енгізу қажеттілігін атап өткен жөн [8].

Мәселен, Заңның 21-бабы бойынша медиация туралы шарттың маңызды талаптары ретінде: медиация туралы шарттың күні, уақыты мен орны, атауы, медиатор туралы мәліметтер (1, 2, 4, 9-тармақ) көрсетілген. Біздің ойымызша, аталған

⁸ Code de procédure pénale (version consolidée au 2 mars 2015) [Electronic resource] – Access mode: <https://www.wipo.int/wipolex/fr/legislation/details/14295> (Access data: 04.04.2023).

мәліметтер шарттың маңызды бөлігі емес, жалпы тармақтары ғана болып табылады. Егер олар белгілі бір жағдайда тараптар үшін маңызды болмаса, мұны келісімнің жеке тармағымен көрсетуге болады. Заңға сәйкес медиация рәсімі қолданылуы мүмкін дауларға қатысушылардың кең ауқымы үшін медиация рәсімінің қолжетімділігі күмәнді болып табылады. Медиация туралы заң медиаторлардың қызметтері құнының шекті көрсеткіштерін белгілемейді, тиісінше, нарықтық экономиканың осы сегментін монополиялау мүмкіндігін одан туындайтын қымбатшылық пен медиация рәсімінің экономикалық қызметтің ауқатты қатысушылары үшін ғана қол жетімділігін жоққа шығаруға болмайды.

Сонымен медиативтік келісім татуласушы тараптардың өзара келісімі мен ерік-жігерінің нәтижесі болып табылады, тек олардың еркін таңдауына негізделеді. Алайда, мұндай келісімнің заңдылығы үшін жауапкершілік жәбірленушіге де, күдіктіге де (айыпталушыға) жүктелмейтіні күмәнді.

Осы тұрғыда қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында медиативтік келісімнің мазмұнын тексеруді прокурорға жүктеуге болады, өйткені ол заңдылықтың сақталуын жоғары қадағалау органы болып табылады.

Прокурор өзінің заңдылықтың сақталуын бақылау рөлінде медиативтік келісім мазмұнының қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына сәйкестігін тексере алады. Бұл келісімнің заңдылығы мен еріктілігіне көз жеткізуге және қылмыстық істің екі тарапының да мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді. Прокурор тарапынан мұндай тексеру сотқа дейінгі іс жүргізу кезеңінде медиативтік келісімнің заңдылығы мен сенімділігін қамтамасыз етуге ықпал ететін еді. Медиатордың төлемі туралы мәселені талқылау кезінде осы аспектке ерекше назар аудару керек, өйткені бұл қылмыстық процесте медиацияның тиімділігі мен қол жетімділігі үшін өте маңызды.

«Медиация туралы» Заңға сәйкес «егер тараптардың келісінде өзгеше белгіленбесе, медиацияны жүргізуге

байланысты шығыстарды тараптар бірлесіп тең үлестермен төлейді»⁹.

Демек, құқық бұзушылықтан зардап шеккен адам өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау шығындарын төлеуге мәжбүр болады. Алайда, егер бұл міндет тек күдіктіге жүктелсе, ол жәбірленуші тарап үшін қиындықтардың көзі болып табылады, яғни бұл медиатордың бейтараптығына әсер етеді деген қорқыныш туындайды [9, 55 б.].

Алайда, жәбірленушіден медиация шығындарын төлеуді талап ету ақылға қонымды болмауы мүмкін. Егер күдікті немесе айыпталушы сияқты бір ғана тарап барлық шығындарды көтерсе, онда жәбірленуші медиатордың ақы төлеуші тараптың дәлелдері мен ұсыныстарына мұқият болады деп сенуі мүмкін.

Кәсіби медиатордың тараптардан бейтараптығы мен тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін оның еңбегін басқа көздерден, мысалы, мемлекеттік бюджеттен, алқабилерге төлеуге ұқсас төлеуге болады. Сонымен қатар егер жәбірленуші қылмыспен келтірілген зиян үшін әлі өтелмеген болса, медиатордың ақысы мен шығындарының орнын толтырады деп қалай күтуге болады? Жәбірленушіге түсетін қаржылық ауыртпалық медиацияны пайдалануды кеңейтуге кедергі болуы мүмкін.

Медиация қылмыскерлер үшін де өте маңызды, өйткені олар кінәні мойындауға мүмкіндік береді және келтірілген зиянды өтеу нұсқаларын көрсетеді. Құқық бұзушылар мен жәбірленушілердің өзара әрекеті кінәні тереңірек, жеке түсінуге әкеледі. Құқық бұзушылар жасаған ісіне жауапты екенін ғана емес, сонымен бірге қоғамның оларға назар аударатындығын да түсінеді.

Қорытынды. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңын жетілдіру шеңберінде медиация институты бөлігінде мынадай өзгерістер мен толықтырулар ұсынылады:

- ҚР ҚПК-нің 302-бабының 1-бөлігі мынадай мазмұндағы 7) тармақшамен толықтырылсын:

«7) медиация рәсімін тағайындау туралы

⁹ Медиация туралы: Қазақстан Республикасының 2011 ж. 28 қаңтардағы №401-IV Заңы (02.01.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401> (жүгінген күні: 15.09.2023).

мәселені шешеді»;

- ҚР ҚПК-нің 302-бапта 1-бөлім мынадай мазмұндағы 8) тармақшамен толықтырылсын:

«8) медиативтік келісім мазмұнының орындалуын және сақталуын тексеруді жүзеге асырады. Медиативтік келісім шарттарының бұзылғаны немесе жәбірленушінің құқықтары мен мүдделері сақталмаған жағдайда прокурор осы Кодексте көзделген қажетті шараларды қабылдайды».

- ҚР ҚПК-нің 302-2-бабы мынадай мазмұнымен толықтырылсын:

«302-2-бап Медиация рәсімін тағайындау

1. Прокурор істің нақты мән-жайын және қылмыстық қудалаудың орындылығын бағалай отырып, қылмыстық құқықтық дауды медиацияның көмегімен шешуге құқылы.

2. Медиатор ретінде психология және конфликтология саласында арнайы білімі бар құзыретті және бейтарап тұлға тартылады. Медиатор күдіктінің (айыпталушының) қылмыстық санасын өзгертуге бағытталған бағдарламаны әзірлеп, құрылымдауы керек.

3. Медиатор қылмыстық құқықтық даудың себептері мен жағдайларын талдайды, даулы жағдайды реттеу және тараптардың татуласуы мәселелерін қоса алғанда, күдіктінің қылмыстық санасын өзгертудің жеке бағдарламасын әзірлейді. Медиатор қабылданған шаралардың тиімділігін мұқият бақылаумен және бағалаумен әзірленген бағдарламаны іске асырады. Медиация аяқталғаннан кейін медиатор прокурорға

медиативтік бағдарламаның қорытындысы мен нәтижелері туралы есеп береді.

4. Медиация бағдарламасының қанағаттанарлықсыз нәтижесі даудың шешілмеуі, сондай-ақ күдіктінің қылмыстық санасының өзгермеуі прокурорды айыптау актісін жасауға және одан әрі қылмыстық қудалауды жүзеге асыру үшін істі сотқа жіберуге міндеттейді».

5. «Медиация туралы» ҚР Заңына өзгерістер енгізу: «тараптар тең үлестермен бірлесіп төлейді» және Заңының 22-бабының 4-бөлігі алып тастау, мынадай мазмұнмен ауыстыру: «кінәлі тарап, сондай-ақ олардың келісімімен өзге де адамдар (кінәлінің туыстары, қайырымдылық қорлары және т.б.) төлейді. Қылмыс жасаған адам медиация рәсімдерін жүргізу жөніндегі шығыстарды өтей алмаған кезде оның қызметтерін мемлекет төлейді (қылмыстық процесте аз қамтылған айыпталушының қорғаушысының қызметтерін төлеумен ұқсас)».

Заңнамаға жоғарыда көрсетілген өзгерістер, прокурорға медиация рәсімін тағайындау бойынша дискрециялық өкілеттіктер беру оның конституциялық мәртебесін заңдылықты жоғары қадағалау және қылмыстық қудалау функцияларын іске асыруға бағытталған қылмыстық іс жүргізу заңының нормалары арқылы нығайтып ғана қоймай, сонымен қатар мемлекеттің жазалау тәсілін керісінше қорғау саясатына айналдыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гуськова, А.П. Медиация в уголовном процессе / А.П. Гуськова, Д.В. Маткина // Российский судья. – 2009. – №2. – С. 34-37.
2. Марковичева, Е.В. Потенциальные возможности института медиации в ускорении российского уголовного судопроизводства / Е.В. Марковичева // Современное право. – 2009. – №11. – С. 114-116.
3. Головкин, Л.В. Институт уголовно-правовой медиации и его перспективы в Российской Федерации / Л.В. Головкин // Закон: Апрель. – 2009. – №4. – С. 127-135.
4. Худойкина, Т.В. Применение медиации: некоторые проблемы / Т.В. Худойкина, И.Н. Федин // European research. Олимп (Иваново). – 2016. – №5. – С. 71-72.
5. Bacon, J.R. Making Progress in Restorative Justice: A Qualitative Study.: Masters Dissertation Submission / J.R. Bacon. – Cambridge: Cambridge Univ, 2010. – 106 p.
6. Van Ness, D. Introducing Restorative Justice // Restorative Justice for Juveniles Conferencing, Mediation and Circles / D. Van Ness, A. Morris, G. Maxwell. – New Zealand. Oxford-Portland Oregon: Institute of Criminology Victoria Univ. of Wellington. – Pp. 3-16.
7. Baimoukhametova, G. Mediation in Criminal Proceedings in Kazakhstan and Foreign

Countries: Comparative Legal Analysis [Electronic resource] / G. Baimoukhametova, et al. // Journal of Law and Sustainable Development, 2023. – №11(10). – Pp. 11-14. – Access mode: <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i10.1804> (Access data: 03.11.2023).

8. М.К. Сулейменов, А.Е. Дуйсенова. Быть ли независимой медиации в Казахстане? / Юрист [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31636918 (дата обращения: 11.08.2023).

9. Буралкиева, Б.Б. Некоторые вопросы регулирования медиации в уголовном процессе Республики Казахстан / Б.Б. Буралкиева, Д.У. Досумов // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2020. – №1. – С. 52-59.

References:

1. Gus'kova, A.P. Mediacija v ugovnom processe / A.P. Gus'kova, D.V. Matkina // Rossijskij sud'ja. – 2009. – №2. – S. 34-37.

2. Markovicheva, E.V. Potencial'nye vozmozhnosti instituta mediacii v uskorenii rossijskogo ugovnogo sudoproizvodstva / E.V. Markovicheva // Sovremennoe pravo. – 2009. – №11. – S. 114-116.

3. Golovko, L.V. Institut ugovno-pravovoj mediacii i ego perspektivy v Rossijskoj Federacii / L.V. Golovko // Zakon: Aprel'. – 2009. – №4. – S. 127-135.

4. Hudojkina, T.V. Primenenie mediacii: nekotorye problemy / T.V. Hudojkina, I.N. Fedin // European research. Olimp (Ivanovo). – 2016. – №5. – S. 71-72.

5. Bacon, J.R. Making Progress in Restorative Justice: A Qualitative Study.: Masters Dissertation Submission / J.R. Bacon. – Cambridge: Cambridge Univ, 2010. – 106 p.

6. Van Ness, D. Introducing Restorative Justice // Restorative Justice for Juveniles Conferencing, Mediation and Circles / D. Van Ness, A. Morris, G. Maxwell. – New Zealand. Oxford-Portland Oregon: Institute of Criminology Victoria Univ. of Wellington. – Pp. 3-16.

7. Baimoukhametova, G. Mediation in Criminal Proceedings in Kazakhstan and Foreign Countries: Comparative Legal Analysis [Electronic resource] / G. Baimoukhametova, et al. // Journal of Law and Sustainable Development, 2023. – №11(10). – Pp. 11-14. – Access mode: <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i10.1804> (Access data: 03.11.2023).

8. М.К. Сulejmenov, А.Е. Dujsenova. Byt' li nezavisimoj mediacii v Kazahstane? / Jurist [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31636918 (data obrashhenija: 11.08.2023).

9. Buralkieva, B.B. Nekotorye voprosy regulirovanija mediacii v ugovnom processe Respubliki Kazahstan / B.B. Buralkieva, D.U. Dosumov // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2020. – №1. – С. 52-59.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлдана Маратқызы Баймұхаметова – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, e-mail: astana.dana@list.ru.

Баймұхаметова Гүлдана Маратовна – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр национальной безопасности и военного дела, e-mail: astana.dana@list.ru.

Baimukhametova Guldana Maratovna – Doctoral Student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of National Security and Military Affairs, e-mail: astana.dana@list.ru.

УДК 343.85
МРНТИ 10.81.71

Ж.Ж. Губайдуллин

*Актюбинский юридический институт Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени М. Букенбаева, г. Актюбе, Республика Казахстан*

СОЗДАНИЕ КОНСПИРАТИВНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ

Аннотация. В данной статье анализируется понятие и содержание создания конспиративных предприятий и организаций как оперативно-розыскное мероприятие. В силу значительной закрытости тематики научные исследования по нему немногочисленны и фрагментарны. Нормы законодательства Казахстана и ряда зарубежных стран дают отрывочное представление о сущности этого действия. Наблюдаются различные подходы в терминологии и понятийном аппарате, что препятствует эффективной правоприменительной практике. Существуют нерешенные проблемы действующего законодательства Казахстана, затрудняющие системное использование конспиративных предприятий и организаций в противодействии особо опасным видам уголовных правонарушений – организованная преступность, наркопреступность, религиозный экстремизм и терроризм, а также деятельность деструктивных движений и организаций. В результате научного поиска определены его основные проблемные вопросы и выработаны предложения по совершенствованию норм отечественного оперативно-розыскного законодательства.

Ключевые слова: конспиративное предприятие; конспиративная организация; легендированный объект; оперативное подразделение; документы прикрытия.

Ж.Ж. Ғұбайдуллин

*Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы*

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНДЕ ҚАСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАР МЕН ҰЙЫМДАРДЫ ҚҰРУ: ЗАҢДЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада жедел-ізвестіру іс-шарасы ретінде қастандық кәсіпорындар мен ұйымдарды құру түсінігі мен мазмұны талданады. Тақырыптың айтарлықтай құпиялылығына байланысты ол бойынша ғылыми зерттеулер аз және үзінді. Қазақстанның және бірқатар шет мемлекеттердің құқықтық нормалары бұл әрекеттің мәні туралы фрагменттік түсінік береді. Терминологияда және концептуалды аппаратта тиімді құқық қолдану тәжірибесіне кедергі келтіретін әртүрлі тәсілдер бар. Қылмыстық құқық бұзушылықтың аса қауіпті түрлеріне – ұйымдасқан қылмысқа, есірткі қылмысына, діни экстремизмге және терроризмге, сондай-ақ деструктивті ағымдардың қызметіне қарсы тұруда жасырын кәсіпорындар мен ұйымдарды жүйелі түрде пайдалануды қиындататын Қазақстанның қолданыстағы заңнамасының шешілмеген мәселелері бар. Ғылыми зерттеулер нәтижесінде оның негізгі проблемалық мәселелері анықталып, отандық жедел-ізвестіру заңнамасының нормаларын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: қастандық кәсіпорын; қастандық ұйым; аңызға айналған нысан; жедел бөлімше; жабу құжаттары.

Zh.Zh. Gubaydullin

*The Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bokenbaev, Aktobe c., the Republic of Kazakhstan*

ESTABLISHMENT OF CONSPIRATORIAL ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS IN OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES: ISSUES OF LEGISLATIVE REGULATION

Abstract. This article analyzes the concept and content of the creation of conspiratorial enterprises and

organizations as an operational search event. Due to the significant confidentiality of the topic, scientific research on it is few and fragmentary. The legal norms of Kazakhstan and a number of foreign countries give a fragmentary idea of the essence of this action. There are different approaches in terminology and conceptual apparatus, which hinders effective law enforcement practice. There are unresolved problems of the current legislation of Kazakhstan that make it difficult to systematically use conspiratorial enterprises and organizations in countering particularly dangerous types of criminal offenses – organized crime, drug crime, religious extremism and terrorism, as well as the activities of destructive movements and organizations. As a result of scientific research, its main problematic issues were identified and proposals were developed to improve the norms of domestic operational search legislation.

Keywords: conspiratorial enterprise; conspiratorial organization; legendary object; operational unit; cover documents.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_109

Введение. Как отметил Глава государства К.-Ж.К. Токаев в своем послании народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана», наша главная цель – обеспечить неукоснительное соблюдение закона и общественного порядка¹.

Его послание является актуальным в настоящее время, в связи с динамичным изменением структуры современной преступности, ростом ее организованности и особо опасных проявлений, таких как наркобизнес, религиозный экстремизм и терроризм, а также деятельность деструктивных движений и организаций.

В этих условиях от правоохранительных органов требуется умелое использование всех имеющихся механизмов противодействия преступности. Одним из наиболее эффективных является оперативно-розыскная деятельность (далее – ОРД), в арсенале которой есть ряд перспективных оперативно-розыскных мероприятий (далее – ОРМ), потенциал которых еще не раскрыт и не оценен в должной степени.

Это относится к созданию конспиративных предприятий и организаций, как к одному из наиболее закрытых ОРМ. С одной стороны, это необходимо для соблюдения конспирации, а с другой стороны, подобная ситуация препятствует его научному изучению и совершенствованию. Из-за этого, обнаружить какие-либо исследования

отечественных специалистов по этой теме в открытом формате не удалось. Возможно, по этой причине практика создания конспиративных предприятий и организаций не богатая, во всяком случае, в оперативных подразделениях органов внутренних дел (далее – ОВД).

Поэтому приходится отталкиваться от анализа разрозненных норм действующего законодательства Республики Казахстан (далее – РК) и от имеющихся в открытом доступе материалов зарубежного опыта.

Согласно ним, наиболее часто подобные легендированные объекты создаются для глубокого проникновения в организованную криминальную среду, особенно в сферах повышенного экономического интереса представителей организованных преступных групп².

На наш взгляд, именно финансовые источники их существования часто остаются вне сферы внимания оперативных подразделений ОВД. Между тем, общеизвестно, что самый верный путь разоблачения подобных формирований – ликвидация их экономической базы.

Следует отметить, что серьезную основу для изучения этой стороны организованной преступности заложили еще в 1980-1990-х годах зарубежные исследователи, в том числе лауреаты Нобелевской премии. Так, Дж. Бьюкенен говорил о ней как об «организованно-преступном предприни-

¹ Экономический курс Справедливого Казахстана: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588> (дата обращения: 16.09.2023).

² Иные средства, применяемые для обеспечения оперативно-розыскной деятельности / Ассоциация профессионалов сыска «АПС» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://alldetectives.ru/ord/sredstva-ispolzuyemye-v-operativno-rozysknoj-deyatelnosti/innye-sredstva-primenyaemye-dlya-obespecheniya-operativno-rozysknoj-deyatelnosti.html> (дата обращения: 16.09.2023).

мательстве» (organizedcrime`sentrepreneurs) и монопольном предприятии, которые нужно учитывать в правоохранительной деятельности [1]. Такой же экономический подход к анализу преступности, прежде всего организованной, предложили Г. Беккер [2] и А. Эрлих [3].

Как нам представляется, именно для противодействия таким формам криминала предназначены конспиративные предприятия и организации, о чем свидетельствует зарубежный опыт. Там за счет государства органам уголовной полиции по их заказу предоставляются необходимые финансовые средства, недвижимость, транспорт, а также другие средства для создания, использования и материального обеспечения легендированных предприятий и организаций. В США их создание с целью изобличения лиц, занимающихся преступной деятельностью, является составной частью тайных операций [4].

В этой связи рассмотрим более детально сущность создания конспиративных предприятий и организаций, а также правовую основу данного ОРМ.

Целью исследования является анализ сущности и правовых основ рассматриваемого ОРМ для выявления проблемных вопросов и выработки предложений для их решения.

Методы исследования. Проблемы, связанные с созданием конспиративных предприятий и организаций, требуют рассмотрения на основе методологической основы, с учетом комплекса определенных условий. Одним из них является преимущественная закрытость сведений о данном ОРМ. Тем не менее научный поиск позволяет получить необходимый объем сведений за счет использования системно-структурного метода исследования, заключающегося в анализе сущности и связей между различными правовыми институтами, такими как криминология, правоохранительная деятельность и

законодательство об ОРД. Сравнительный метод способствует выявлению наиболее перспективных зарубежных моделей совершенствования отечественного законодательства. В статье также использованы логический метод и метод перехода от общих понятий к частным.

Результаты/обсуждение. В Законе РК «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее – Закон РК об ОРД) конспиративные предприятия и организации упоминаются дважды. Так, в статье 8 «Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность» говорится, что они имеют право:

«4) в целях создания конспиративных организаций использовать документы, защищающие работников, ведомственную принадлежность подразделений, организаций, помещений и транспортных средств органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность и негласные следственные действия, а также личность конфиденциальных помощников;»³.

Кроме того, в пункте 2 статьи 11 «Оперативно-розыскные мероприятия» в перечне общих ОРМ значится:

«5) создание конспиративных предприятий и организаций;»⁴.

Как видно, в приведенных нормах это ОРМ изложено очень лаконично, что обусловлено его специфичностью. Примерно такая же ситуация наблюдается в профильных законах об ОРД некоторых других стран постсоветского пространства. Например, в российском Федеральном законе «Об оперативно-розыскной деятельности» термин «конспиративный» применительно к предприятиям и организациям вообще не используется. Так, в пункте 5 статьи 15 «Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность» просто говорится о создании в установленном законодательством порядке предприятий, учреждений, организаций и подразделений, необходимых для решения задач ОРД⁵.

³ Об оперативно-розыскной деятельности: закон Республики Казахстан от 15 сент. 1994 г. №154-ХIII [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата обращения: 08.09.2023).

⁴ Там же.

⁵ Об оперативно-розыскной деятельности: Федеральный закон от 12 авг. 1995 г. №144-ФЗ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://base.garant.ru/10104229/36bf7176e3e8bfebe718035887e4efc/> (дата обращения: 16.09.2023).

Более конкретно изложены нормы белорусского закона об ОРД, где понятие конспиративных предприятий и организаций включены в глоссарий, но под другим названием:

«Статья 2. Основные термины, используемые в настоящем Законе, и их определения

легендированная организация – организация, созданная органом, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность, для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности, либо иная организация, используемая органом, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность, для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности с сохранением в тайне такого использования;»⁶.

Аналогичное определение содержится и в Законе Республики Таджикистан «Об оперативно-розыскной деятельности»:

«Статья 6. Оперативно-розыскные мероприятия

4. Органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, могут создавать легендированные предприятия в виде юридического лица, филиалов и их представительств в соответствии с законодательством Республики Таджикистан в целях решения задач, предусмотренных настоящим Законом.»⁷.

В Законе Кыргызской Республики «Об оперативно-розыскной деятельности» деятельность таких структур тесно увязана с другим ОРМ. Согласно статье 2, «оперативное внедрение – совокупность взаимосвязанных действий по проникновению в окружение объекта оперативного интереса оперативно-го работника или конфиденнта либо создание конспиративной организации (юридического лица) для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности»⁸.

В отличие от вышеназванных законов об ОРД, в Законе Республики Армения

«Об оперативно-розыскной деятельности» нормы, посвященные данному ОРМ, не называют их напрямую конспиративными или легендированными:

«Статья 10. Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность

1. Органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, при реализации своих задач имеют право:

3) использовать строения, специальные другие технические и транспортные средства, принадлежащие должностным лицам органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, а также органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность.

Органы национальной безопасности и полиция в целях реализации задач, установленных настоящим Законом, могут в установленном законодательством Республики Армения порядке создавать реально не существующие организации, а также использовать изготовленные органами национальной безопасности документы прикрытия.»⁹.

Таким образом, термин «реально не существующие» («условно существующие») также в завуалированной форме отражают сущность функционирования конспиративных предприятий и организаций.

В чем она выражается? У немногочисленных экспертов, освещавших эту тематику в открытых публикациях, нет особых различий по данному вопросу. Например, М.П. Сысалов отмечает, что она заключается в создании с целью решения задач ОРД предприятий и организаций, принадлежность которых к органам, осуществляющим ОРД, зашифрована, скрыта от окружения (законспирирована). Для конспирации разрабатываются и поддерживаются так называемые легенды прикрытия, которые подкрепляются

⁶ Об оперативно-розыскной деятельности: закон Республики Беларусь 15 июля 2015 г. №307-3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://kgb.by/ru/zakon289-3/#:~:text=\(дата обращения: 16.09.2023\)](http://kgb.by/ru/zakon289-3/#:~:text=(дата%20обращения:16.09.2023)).

⁷ Об оперативно-розыскной деятельности: закон Республики Таджикистан от 18 июля 2017 г. №1447 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ncz.tj/system/files/Legislation/687_ru.pdf (дата обращения: 13.09.2023).

⁸ Об оперативно-розыскной деятельности: закон Кыргызской Республики от 16 окт. 1998 г. №131 [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=\(дата обращения: 11.09.2023\)](http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=(дата%20обращения:11.09.2023)).

⁹ Об оперативно-розыскной деятельности: закон Республики Армения от 22 окт. 2007 г. №3P-223-Н [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=81018> (дата обращения: 11.09.2023).

соответствующими документами прикрытия. Легенда прикрытия конспиративного предприятия, организации содержит в себе сведения, которые позволяют зашифровать принадлежность предприятия, организации к органам, осуществляющим ОРД. В своей основе эти сведения не соответствуют действительности, однако, опираются на документальные и иные данные, подтверждающие легенду при ее проверке объектами ОРД. Документы прикрытия – это документы, подтверждающие легенду предприятия, организации, а также документы личности, выдаваемые их сотрудникам, для подтверждения легенды и выполнения своих обязанностей с использованием возможностей конспиративного предприятия, организации [5].

При этом легендированные объекты могут использоваться:

- 1) для зашифровки деятельности оперативных подразделений;
- 2) обеспечения собственной безопасности оперативных подразделений и их сотрудников;
- 3) сбора и обработки негласной информации; документирования преступной деятельности;
- 4) задержания подозреваемого с поличным;
- 5) зашифровки негласных мероприятий;
- 6) введения объектов ОРД в заблуждение относительно характера и целей действий оперативного аппарата либо побуждения их к определенным поступкам и др.¹⁰

В зависимости от целевой направленности выделяют две группы таких объектов:

- вспомогательные, предназначенные для обеспечения конспирации при осуществлении ОРД. Например, наличие конспиративной квартиры обеспечивает соблюдение принципа конспирации при встречах с конфиденциальными сотрудниками и получение от них оперативно-значимой информации;
- самостоятельные (легендированные) объекты, предназначенные для

проникновения в криминальную среду и функционирующие под вымышленным названием и в соответствии с правдоподобной легендой¹¹.

Легендированные объекты могут быть:

а) самостоятельно образованы за счет финансовых средств органов, осуществляющих ОРД;

б) создаваться путем регистрации на базе действующих предприятий, учреждений, организаций¹².

Таким образом, главным назначением создания конспиративных предприятий и организаций является достижение разведывательно-поискового наблюдения за преступным элементом в привычных для него сферах жизнедеятельности [4].

Вместе с тем, практика показывает, что при создании конспиративных предприятий и организаций возникают серьезные барьеры. Как правило, наиболее оптимальным их вариантом является небольшое и мобильное коммерческое предприятие, занимающееся стандартной торгово-закупочной деятельностью. За счет такой формы можно успешно встраиваться в сферу оказания услуг и торговли, где циркулирует большой объем оперативно значимой информации.

Данную проблему наглядно показывают И.И. Алгазин и Д.Б. Панюшин. Они отмечают, что на сотрудников оперативных подразделений, как на государственных служащих, наложены ограничения, запреты, возложены обязанности, способные помешать проведению внедрения в криминальную среду (например, отсутствие возможности осуществлять предпринимательскую деятельность). С учетом такого положения, ими предлагается отразить в законодательстве исключения из ограничений, запретов и обязанностей, препятствующих осуществлению ОРД [6].

Как известно, в Казахстане нормы законодательства аналогичные. Согласно подпунктам 1) и 2) пункта 1 статьи 17 Закона «О правоохранительной службе»,

¹⁰ Иные средства, применяемые для обеспечения оперативно-розыскной деятельности / Ассоциация профессионалов сыска «АПС» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://alldetectives.ru/ord/sredstva-ispolzuyemye-v-operativno-rozysknoj-deyatelnosti/inye-sredstva-primenyaemye-dlya-obespecheniya-operativno-rozysknoj-deyatelnosti.html> (дата обращения: 16.09.2023).

¹¹ Там же.

¹² Там же.

сотрудникам запрещается заниматься другой оплачиваемой деятельностью, кроме педагогической, научной и иной творческой деятельности; а также заниматься предпринимательской деятельностью, в том числе участвовать в управлении коммерческой организацией независимо от ее организационно-правовой формы, за исключением случаев, когда это является его должностными обязанностями в соответствии с законодательством РК¹³.

На наш взгляд, законодательством нигде прямо не регламентировано участие оперативных работников в создании и управлении конспиративными предприятиями и организациями в виде должностных обязанностей. Соответственно, за реализацию такого права на их создание (ст. 8 Закона РК об ОРД) в эффективной форме предпринимательской деятельности вполне может наступить ответственность, вплоть до уголовной.

Серьезным пробелом Закона РК об ОРД, по нашему мнению, является отсутствие в его понятийном аппарате определения «конспиративных предприятий и организаций». Кроме того, в его нормах говорится лишь о начальном этапе их функционирования – создании. Логично, что после этого легендированная структура должна какое-то время действовать, а затем ликвидироваться. Весь этот процесс должен регламентироваться действующим законодательством целиком, а не фрагментарно.

В частности, в Белоруссии такая организация должна регистрироваться в установленном порядке в Едином государственном регистре юридических лиц и индивидуальных предпринимателей [7].

Кроме того, функционирование легендированных юридических лиц предполагает осуществление ими какой-либо хозяйственной (коммерческой) или иной деятельности. Они создаются

и действуют согласно нормам гражданского законодательства. Созданию легендированного объекта, как и любого другого, должны предшествовать разработка учредительных документов, постановка на учет в налоговом органе, открытие расчетного счета, выделение денежных средств на хозяйственную или иную деятельность и др. Для обеспечения его функционирования должны осуществляться подбор персонала, хозяйственная деятельность, финансовые расчеты независимо от цели и реального назначения¹⁴.

Представляется, что и в Казахстане такой порядок обязателен. Также необходимо отражение в действующем законодательстве и дальнейшее функционирование конспиративного предприятия или организации. Частично оно прослеживается в Законе «О государственных закупках», где говорится:

«Статья 39. Основания осуществления государственных закупок способом из одного источника

3. Государственные закупки способом из одного источника путем прямого заключения договора о государственных закупках осуществляются в случаях:

приобретения для осуществления оперативно-розыскной деятельности товаров, работ, услуг для создания и содержания конспиративных организаций и объектов;»¹⁵.

Заключение/выводы. В этой связи, для устранения указанных коллизий между нормами различных законов Казахстана предлагается дополнить вышеприведенную статью 17 Закона «О правоохранительной службе» и изложить ее подпункте 3) пункта 1 в следующей редакции:

«Статья 17. Ограничения, связанные с пребыванием сотрудника на правоохранительной службе

1. Сотрудник не вправе:

3) заниматься предпринимательской

¹³ О правоохранительной службе: закон Республики Казахстан от 6 янв. 2011 г. №380-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594 (дата обращения: 15.09.2023).

¹⁴ Иные средства, применяемые для обеспечения оперативно-розыскной деятельности / Ассоциация профессионалов сыска «АПС» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://alldetectives.ru/ord/sredstva-ispolzuemye-v-operativno-rozysknoj-deyatelnosti/inye-sredstva-primenyaemye-dlya-obespecheniya-operativno-rozysknoj-deyatelnosti.html> (дата обращения: 16.09.2023).

¹⁵ О государственных закупках: закон Республики Казахстан от 4 дек. 2015 г. №434-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z150000434> (дата обращения: 15.09.2023).

деятельностью, в том числе участвовать в управлении коммерческой организацией независимо от ее организационно-правовой формы, за исключением случаев, когда это является его должностными обязанностями в соответствии с законодательством Республики Казахстан, *создания и функционирования конспиративных предприятий и организаций согласно законодательства Республики Казахстан об оперативно-розыскной, контрразведывательной и разведывательной деятельности,...*» (далее по тексту).

Тем самым, будет устранен барьер, препятствующий эффективному проникновению правоохранительных органов в экономическую сферу интересов организованной преступности, наркобизнеса, экстремизма и терроризма.

Кроме того, на основании анализа норм зарубежного законодательства, представляется целесообразным регламентировать и конкретизировать в Законе РК об ОРД понятие такого ОРМ, как создание конспира-

тивных предприятий и организаций. С этой целью статью 1 предлагается дополнить пунктом следующего содержания:

«25) конспиративное предприятие или организация – создаваемое и управляемое органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан условно существующее юридическое лицо, конспиративно используемое для решения задач оперативно-розыскной деятельности».

Соответственно, должно измениться и само название данного ОРМ, которое обозначено в подпункте 5) пункта 2 статьи 11 Закона РК об ОРД:

«5) создание и управление конспиративными предприятиями и организациями;».

По нашему мнению, с принятием предложенных выше изменений и дополнений в него вопросы законодательной регламентации этого сложного ОРМ будут в основном решены.

Список использованной литературы:

1. Buchanan, J.M. A Defence of Organized Crime? / J.M. Buchanan // The Economics of Crime. – Cambr., Mass., 1980. – Pp. 395-410.
2. Becker, G.S. The economics of crime / G.S. Becker // Cross Sections. – 1995. – vol. 12. – Pp. 8-15.
3. Ehrlich, I. Crime and punishment / I. Ehrlich // The New Palgrave. A Dictionary of Economics; ed. by J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman. – L., 1987. – Vol. 1. – Pp. 721-724.
4. Пеньков, С. Зарубежный опыт создания и использования легендированных предприятий. – 2014. – С. 125-129 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/10-2/32.pdf> (дата обращения: 16.09.2023).
5. Сысалов, М.П. Основы оперативно-розыскной деятельности: учебник / М.П. Сысалов. – Алматы: Юридическая литература, 2006. – 338 с.
6. Алгазин, И.И. Оперативное внедрение: место в структуре оперативно-розыскной деятельности [Электронный ресурс] / И.И. Алгазин, Д.Б. Панюшин // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2011. – №4(18). – С. 71-75. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/operativnoe-vnedrenie-mesto-v-strukture-operativno-rozysknoy-deyatelnosti> (дата обращения: 12.09.2023).
7. Лукашов, А. Ограничения на проведение оперативно-розыскной деятельности в сфере экономических преступлений. – 2012 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://jurcatalog.by/articles/20016/ogranicheniya-na-provedenie-operativno-rozysknoj-deyatelnosti> (дата обращения: 16.09.2023).

References:

1. Buchanan, J.M. A Defence of Organized Crime? / J.M. Buchanan // The Economics of Crime. – Cambr., Mass., 1980. – Pp. 395-410.

2. Becker, G.S. The economics of crime / G.S. Becker // Cross Sections. – 1995. – vol. 12. – Pp. 8-15.
3. Ehrlich, I. Crime and punishment / I. Ehrlich // The New Palgrave. A Dictionary of Economics; ed. by J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman. – L., 1987. – Vol. 1. – Pp. 721-724.
4. Pen'kov, S. Zarubezhnyj opyt sozdaniya i ispol'zovaniya legendirovannyh predpriyatij. – 2014. – S. 125-129 [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/10-2/32.pdf> (data obrashhenija: 16.09.2023).
5. Sysalov, M.P. Osnovy operativno-rozysknoj dejatel'nosti: uchebnik / M.P. Sysalov. – Almaty: Juridicheskaja literatura, 2006. – 338 s.
6. Algazin, I.I. Operativnoe vnedrenie: mesto v strukture operativno-rozysknoj dejatel'nosti [Jelektronnyj resurs] / I.I. Algazin, D.B. Panjushin // Juridicheskaja nauka i pravoohranitel'naja praktika. – 2011. – №4(18). – S. 71-75. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/operativnoe-vnedrenie-mesto-v-strukture-operativno-rozysknoj-deyatelnosti> (data obrashhenija: 12.09.2023).
7. Lukashov, A. Ogranichenija na provedenie operativno-rozysknoj dejatel'nosti v sfere jekonomicheskikh prestuplenij. – 2012 [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://jurcatalog.by/articles/20016/ogranicheniya-na-provedenie-operativno-rozysknoj-deyatelnosti> (data obrashhenija: 16.09.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Жұмагелді Жұбандықұлы Ғұбайдуллин – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілеріндегі қауіпсіздікті ұйымдастыру бастығының орынбасары, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: zhumagub@mail.ru.

Губайдуллин Жумагельды Жубандықұлы – заместитель начальника кафедры организации безопасности на объектах транспорта Актюбинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, e-mail: zhumagub@mail.ru.

Gubaydullin Zhumageldy Zhubandykuly – Deputy Head of the Department of Security Organization at the Transport Facilities of Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukebaeva, Master of Law, e-mail: zhumagub@mail.ru.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

А.К. Койшубаева¹, Т.А. Ханов²

*¹Карагандинская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан*

²Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЗАКОННОСТИ И НРАВСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ФОРМ РАССЛЕДОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению взаимосвязи принципа законности и такой категории как «нравственность» в свете реформирования уголовно-процессуального законодательства в целях реализации трехзвенной модели уголовного процесса. Рассматриваются особенности расследования уголовных дел в трех формах, регламентация которых закреплена в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Освещены исторические аспекты реформирования форм расследования, произведен анализ теоретического материала, проанализированы данные правовой статистики. Применены общенаучные, частно-научные и специальные правовые методы исследования, сформулированы выводы и предложены пути решения выявленных проблем. Также, авторы обращаются к подробному исследованию законодательной регламентации понятийного аппарата, используемого в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, связанного непосредственно с осуществлением расследования, формы которого законодательно закреплены в статье 189 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан.

В заключении, авторы указывают, что сопоставление органов расследования со стороны обвинения видится на сегодняшний день недопустимым ввиду провозглашенной реализации трехзвенной модели уголовного судопроизводства. Предлагается внесение изменений в уголовно-процессуальное законодательство с учетом потребностей правоприменительной практики и необходимости выполнения задач, провозглашенных Президентом в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2022 года.

Ключевые слова: уголовный процесс; форма расследования; правоприменительная практика; уголовное преследование; процессуальная деятельность; трехзвенная модель; досудебное расследование; дознание.

А.Қ. Қойшубаева¹, Т.А. Ханов²

*¹Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы*

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТЕРГЕУДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК НЫСАНДАРЫН РЕФОРМАЛАУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚ ПЕН АДАМГЕРШІЛІКТІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Аннотация. Мақала қылмыстық процестің үш буынды моделін іске асыру мақсатында қылмыстық іс жүргізу заңнамасын реформалау тұрғысынан заңдылық қағидаты мен «адамгершілік» сияқты санаттың өзара байланысын қарастыруға арналған. Қылмыстық істерді тергеудің ерекшеліктері үш нысанда қаралады, олардың регламенттелуі Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінде бекітілген. Тергеу нысандарын реформалаудың тарихи аспектілері қамтылды, теориялық материалға талдау жасалды, құқықтық статистика деректері талданды. Зерттеудің жалпы ғылыми, жеке ғылыми және арнайы құқықтық әдістерін қолдана отырып, тұжырымдар жасалып, анықталған мәселелерді шешу жолдары ұсынылды. Сондай-ақ, авторлар Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінде қолданылатын, нысандары Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің 189-бабында заңнамалық түрде бекітілген тергеуді жүзеге асыруға тікелей байланысты ұғымдық аппаратты заңнамалық регламенттеудің егжей-тегжейлі зерттеуіне жүгінеді.

Қорытындылай келе, авторлар тергеу органдарын айыптаушы тараппен салыстыру қылмыстық сот

ісін жүргізудің үш буынды моделін жариялаған іске асыруға байланысты бүгінгі күні жол берілмейтінін көрсетеді. Құқық қолдану практикасының қажеттіліктерін және Президент 2022 жылғы 01 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында жариялаған міндеттерді орындау қажеттілігін ескере отырып, қылмыстық іс жүргізу заңнамасына өзгерістер енгізу ұсынылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс; тергеу нысаны; құқық қолдану практикасы; қылмыстық қудалау; іс жүргізу қызметі; үш буынды модель; сотқа дейінгі тергеу; анықтау.

A.K. Koishubayeva¹, T.A. Khanov²

¹ *The Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan*

² *The Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan*

THE INTERRELATION OF LEGALITY AND MORALITY IN THE CONTEXT OF REFORMING OF CRIMINAL PROCEDURAL FORMS OF INVESTIGATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is devoted to the consideration of the relationship between the principle of legality and such a category as "morality" in the light of the reform of criminal procedure legislation in order to implement a three-tier model of criminal procedure. The features of the investigation of criminal cases in three forms, the regulation of which is fixed in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, are considered. The historical aspects of reforming the forms of investigation are highlighted, the analysis of theoretical material is made, the data of legal statistics are analyzed. Applying general scientific, private scientific and special legal research methods, conclusions are formulated and solutions to the identified problems are proposed. Also, the authors turn to a detailed study of the legislative regulation of the conceptual apparatus used in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, directly related to the implementation of the investigation, the forms of which are legislatively fixed in Article 189 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. In conclusion, the authors point out that the comparison of the investigative bodies with the prosecution seems unacceptable today in view of the proclaimed implementation of the three-tier model of criminal proceedings. It is proposed to amend the criminal procedure legislation taking into account the needs of law enforcement practice and the need to fulfill the tasks proclaimed by the President in the address to the people of Kazakhstan dated 1 September, 2022.

Keywords: criminal process; form of investigation; law enforcement practice; criminal prosecution; procedural activity; three-tier model; pre-trial investigation; inquiry.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_117

Введение. Во исполнение указаний Президента Республики Казахстан (далее – РК), озвученных в ежегодном послании народу «Справедливое Государство. Единая Нация. Благополучное общество» от 1 сентября 2022 года¹, в настоящее время осуществляется работа по ревизии Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, в целях избавления от положений, которые фактически не работают или препятствуют правосудию. При этом данная работа должна производиться с соблюдением основополагающего принципа права – его законности, ведь глава государства

отметил, что не менее важно, чтобы после внесения соответствующих поправок они не подвергались бесконечным корректировкам.

На наш взгляд, не зря очередное название послания было избрано как «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество», ведь справедливость является одной из ценностей нравственности, на основе которой должна строиться вся деятельность государственных органов, в целях достижения благополучия в обществе. Кроме того, все чаще в трудах казахстанских [1] и зарубежных [2]; [3] процессуалистов упоминается, что деятельность в рамках

¹ Справедливое Государство. Единая Нация. Благополучное Общество: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения: 01.10.2023).

уголовного процесса, его законотворчество и правоприменительная практика должны соответствовать принципу законности и основываться на началах нравственности.

Следует отметить, что вопросы соотношения законности, справедливости и нравственности в уголовном процессе неоднократно рассматривались различными учеными [4]; [5], в том числе и на монографическом уровне [6]; [7]; [8].

Вместе с тем построение процессуальной деятельности на основе нравственных начал обозначает не только правильное поведение, уважение чести и достоинства субъектов уголовного процесса, но и принятие справедливого решения. Нравственность также переплетается с принципами уголовного судопроизводства и заключается, по сути, в их должном соблюдении. В этой связи весьма актуальным представляется рассмотрение вопроса взаимосвязи законности и нравственности в условиях совершенствования модели уголовного процесса (реализация трехзвенной модели) в целом, а в частности – форм расследования, что и является целью данной научной статьи.

Для достижения названной цели, поставлены следующие задачи: рассмотрение имеющихся точек зрения по отношению к существующим формам расследования, сопоставление таких принципов как законность и нравственность при совершенствовании действующих форм расследования, анализ правоприменительной практики применения норм, регламентирующих форму расследования, анализ данных правовой статистики.

Материалы и методы. Методологию исследования составляют общенаучные (сравнительный, системный, методы наблюдения, анализа и синтеза и др.), частнонаучные (исторический, статистический, социологический) и специальные (сравнительно-правовой, формально-юридический) правовые методы, с помощью которых сформулированы результаты исследования и предложены пути решения выявленных проблем.

Исторический метод позволил

выявить становление, развитие и проблемы совершенствования уголовно-процессуальных норм, предусматривающих вид и содержание формы расследования.

Использование системного подхода и сравнительно-правового анализа позволили выявить особенности различия существующих форм расследования и наиболее проблемные вопросы правоприменительной практики, отражающиеся в результатах данных правовой статистики.

Вопросы соблюдения принципов уголовного процесса и вопросы совершенствования деятельности по расследованию преступлений находятся на постоянном обсуждении в правовой литературе. Теоретическую основу научной статьи составили труды казахстанских и зарубежных ученых-правоведов, посвященные проблемам реализации принципов уголовного процесса при расследовании уголовных дел. Проведен опрос сотрудников правоохранительных органов РК (250 человек) на различных уровнях; проанализированы данные статистической отчетности Органов правовой статистики и специальных учетов РК в период времени с 2018 по 2022 годы.

Результаты/обсуждение. Еще в XIX веке А.Ф. Кони писал о том, что уголовный процесс в целом должен быть построен на основе нравственных начал [4], иначе результаты всей процессуальной деятельности будут не эффективны.

Нравственность должна присутствовать от начала уголовного процесса до самого его окончания путем вынесения справедливого приговора суда или принятия итогового процессуального решения на этапе досудебного производства, но при этом весьма важным является соблюдение баланса и равновесия между нравственностью и принципами уголовного процесса, в целях исключения негативной оценки со стороны как общества, так и государства. Данная авторская позиция не безосновательна, поскольку в 2019 году, президентом страны в послании народу «Конструктивный общественный диалог

– основа стабильности и процветания Казахстана», уже озвучивалась отрицательная оценка изрядной гуманизации законодательства. Ни один из принципов не должен иметь привилегии перед другим, но при этом, в своем единстве они должны исполняться на всех этапах уголовного судопроизводства. Справедливо отметить, что положения нравственности заключены в задачах казахстанского уголовного процесса, где указывается на беспристрастное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона и т.д. (ст. 8 УПК РК)².

Принципы всегда составляли основу осуществления всей уголовно-процессуальной деятельности, вне зависимости от периода развития системы уголовного судопроизводства. Вместе тем, каждому историческому этапу соответствуют свои принципы, закрепление которых в законе зависит не только от требований правоприменительной практики, но, в первую очередь, от значимости и необходимости соблюдения конкретных установлений во благо общества и государства в целом.

В зависимости от модели уголовного процесса и особенностей построения общества в той или иной стране, существует различная система принципов, определяющих основную суть уголовно-процессуальной деятельности. Несмотря на провозглашенную равнозначность принципов, все же имеет место их ранжирование по степени важности. В частности, в одних странах, первостепенным выступает принцип целесообразности [9], в других – принцип законности [10], в третьих – принцип состязательности [11], в четвертых – принцип гласности и т.д. [5, С. 8, 40].

В РК одним из основополагающих принципов уголовного процесса является принцип законности [12, 4 стр.], регламентация которого закреплена в положениях статьи 10 УПК РК. Тем не менее следует отметить, что в зависимости от возникающих нужд общества и проводимой государственной

политики реализация данного принципа имела свои особенности. Несмотря на то, что уголовно-процессуальное законодательство подвергается постоянным изменениям, вызывающим сомнения в законности первоначально принятых норм, однако общая концепция остается неизменной. Несомненно законодательство вынуждено меняться в виду возникающих тенденций и потребностей общества, но такие изменения негативно влияют на степень доверия граждан к государственным органам, особенно когда их деятельность постоянно подвергается реформированию. Поэтому к вопросам модернизации сформировавшейся системы судопроизводства нужно подходить взвешено, основываясь на научно обоснованных подходах с учетом сложившейся судебной-следственной практики и даже имеющихся национальных или религиозных особенностях.

Законность как один из основных принципов уголовного процесса, в УПК РК понимается как точное соблюдение требований Конституции, УПК и иных нормативных правовых актов, указанных в статье 1 УПК РК правоохранительными органами при производстве по уголовным делам.

В свою очередь принцип законности выступает практически бесконечным источником, мотивируя которым законодатель каждый раз совершенствует формы расследования. Положения УПК РК редакции 2014 года, регламентирующие формы досудебного расследования, постоянно подвергаются изменениям с 2018 года. Вместе с тем до принятия нового УПК РК редакции 2014 года предусмотрены были такие формы расследования как: следствие, дознание, по делам, по которым предварительное следствие не обязательно и дознание, по которым производство предварительного следствия обязательно.

Положения уголовно-процессуального кодекса настолько многогранны, что реализуя принцип законности, реформировать его можно постоянно

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 04 июля 2014 г. №31-V ЗРК // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 г. №133(27754) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 06.10.2023).

отыскивая новые подходы к расследованию преступлений, которые обоснованно могут быть более эффективными, чем предыдущие.

Вместе с тем нельзя не упомянуть о существующей в течение долгого времени научной полемике, относительно форм расследования. На протяжении всего исторического этапа развития казахстанского уголовно-процессуального законодательства, формы расследования совершенствовались, их перечень подлежал и сокращению и вновь расширению. При этом ученые правоведы в своих трудах постоянно уповали на необходимость исключения всех существующих форм и оставления одной единственной – формы предварительного следствия [13].

В свою очередь, хотелось бы отметить, что в странах западного континента, не существует такого множества форм расследования, как в РК [14]; [15]; [16].

Сравнительный анализ существующих положений УПК РК, регламентирующих порядок расследования каждой из форм в отдельности показывает, что существуют незначительные отличия между ними. Сравнивая форму следствия и дознания вообще затруднительно отыскать различия, кроме как в подсудственности.

Изначально включение такой процессуальной формы как дознание, предполагало его облегченный порядок, который бы обеспечивал процессуальную экономию. Вместе с тем развитие данной формы расследования и ее постоянное совершенствование привели к размытию границ и на сегодняшний день, она не обеспечивает реализацию тех целей, для которых изначально была введена (сокращение срока расследование и процессуальная экономия). Идея дознания заключалась в производстве расследования только по несложным, очевидным преступлениям, однако «сложность» является оценочной категорией и вне зависимости от категории тяжести, уголовное дело может оказаться сложным.

Наиболее наглядным примером, на

наш взгляд, выступают преступления по фактам совершения дорожно-транспортных преступлений. Данный вид уголовных правонарушений вызывает постоянный резонанс общественности и неоднократно освещается в средствах массовой информации с негативной критикой в сторону органов, осуществляющих расследование. Существующее недовольство качеством расследования и затягиванием сроков справедливо указывают на сложность такого вида уголовных правонарушений и нецелесообразность производства расследования в форме дознания.

Кроме того, как показывает статистика, уголовные дела рассматриваемой категории в большинстве случаев оканчиваются не раньше, чем через два месяца (Таблица 1)³.

Количество уголовных дел, расследуемых в форме дознания свыше срока и оконченных свыше срока в период с 2018 по 2022 годы.

Так, если еще в 2018 году количество уголовных дел по форме дознания, оконченных в течение двух месяцев было выше числа дел, сроки по которым превышали два месяца, то в последующие годы, рассматриваемый показатель значительно отставал (Рис. 1). Аналогичная ситуация наблюдается и по уголовным делам, расследуемым в форме дознания и находящимся в производстве (Рис. 2).

С 2014 года была введена новая форма расследования – протокольная, которая опять же преследовала реализацию все тех же целей – сокращение срока расследования и процессуальной экономии и, которая должна была производиться по несложной категории дел очевидного характера.

Не можем не отметить, что данная форма расследования уже существовала в отечественном законодательстве и применялась на территории Казахстана с 1966 года. К 1985 году расследование в данной форме производилось по 19 составам преступлений и именовалось как «Протокольная форма досудебной подготовки материалов». Впоследствии данное производство охватило до 40

³ Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» по Республике Казахстан // Портал органов правовой статистики и специальных учетов Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 07.10.2023).

составов преступлений, не представляющих повышенной общественной опасности и совершенных в большинстве своем в условиях очевидности. Однако законодатель

в 1997 году отказался от данной формы расследования в виду ее неэффективности [17].

Количество уголовных дел, расследуемых в форме дознания свыше срока и оконченных свыше срока в период с 2018 по 2022 гг.					
Окончено:	2018	2019	2020	2021	2022
от 1-го месяца до 2-х месяцев	3 670	2 398	5 031	4 857	2 985
свыше 2-х месяцев	2 711	6 216	6 213	11 098	6 481
Осталось в производстве:	2018	2019	2020	2021	2022
от 1-го месяца до 2-х месяцев	1 342	4 125	2 186	2 500	1 901
свыше 2-х месяцев	1 322	3 543	5 262	7 205	6 109

Таблица 1

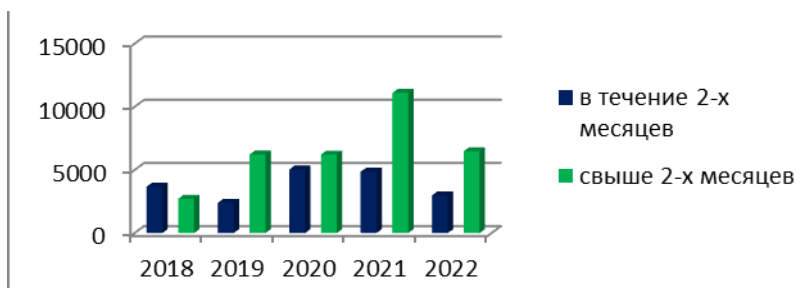

Рисунок 1. Количество уголовных дел по форме дознания, производство по которым было окончено в период с 2018 по 2022 гг.

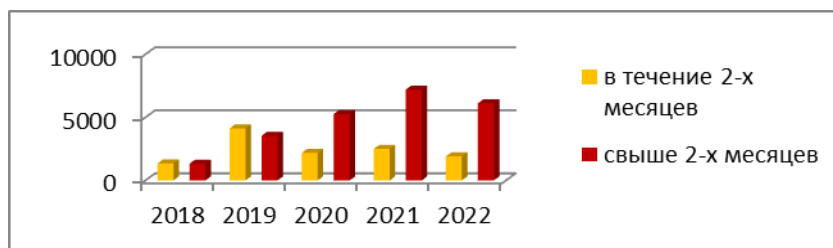

Рисунок 2. Количество уголовных дел по форме дознания, расследуемых свыше срока, в период с 2018 по 2022 гг.

Вместе с тем на протяжении восьми лет действия положений УПК РК редакции 2014 года в главу 55, предусматривающую

порядок расследования в протокольной форме неоднократно вносились изменения в целях совершенствования⁴. Справедливо

⁴ Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 г. №118-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности»; Закон РК от 27 декабря 2019 г. №292-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности»; Закон Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года №384-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции»; Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года №88-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом».

отметим, что данные изменения реформировали протокольную форму настолько, что превратили ее в полноценное процессуальное расследование по уголовному делу. В итоге сейчас по протокольной форме может проводиться практически весь спектр следственных действий, предусмотренных уголовно-процессуальным законодательством, а отсюда ни о каком упрощении говорить не приходится.

Несмотря на идею создания протокольной формы как новой упрощенной формы досудебного расследования, на сегодняшний день таковой она не является [17]. Таким образом, в соответствии с положениями УПК РК, границы между протокольной формой и теперь уже дознанием, вновь размыты, кроме того, по делам протокольной формы может назначаться дознание (ч. 4 ст. 189 УПК РК).

Рассматривая различия между существующими формами расследования справедливо обратиться к теории, где основными отличиями формы следствия и дознания выделяют: подследственность; сроки расследования; процессуальную самостоятельность следователя и несамостоятельность дознавателя; наличие функции обвинения в предварительном следствии [18].

Так, не смотря на существующую законодательную регламентацию вышеуказанных отличий, правоприменительная практика идет по собственному пути. При этом следует отметить, что процессуальная самостоятельность следователя в законе уже не закреплена. Он лишь должностное лицо, уполномоченное осуществлять досудебное расследование по уголовному делу (ч. 1 ст. 60 УПК РК), как и дознаватель (см. ч. 1 ст. 63 УПК РК). Что касается формы расследования, то на сегодняшний день выбор происходит в большей степени по принципу целесообразности, нежели по принципу законности. Об этом свидетельствуют данные правовой статистики, приведенные ниже.

Во-первых, в соответствии с частью 3 статьи 189 УПК РК по делам дознания,

когда неизвестно лицо, должна устанавливаться форма расследования в виде предварительного следствия. Однако статистический анализ показывает, что по многим уголовным делам, по которым лицо неизвестно, в нарушение положений закона, производится дознание, что в последующем влечет прерывание сроков расследования по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК.

На наш взгляд прерывать сроки уголовного дела, расследуемого в форме дознания по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК в принципе, является незаконным, как и то, что по таким делам, в отсутствие подозреваемого избирается форма дознания, вопреки регламентированным в УПК РК положениям: в 2018 году из 84 829 прерванных уголовных дел, расследуемых в форме дознания по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК было принято 84 342 решения, что составляет 99,4%; в 2019 из 70 001 было принято аналогичное решение по 69 546 делам, что составляет 99,3%; в 2020 из 37 032 дел принято 36 559 решений о прерывании срока по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК, а равно – 98,7%; в 2021 из 33 756 дел – 33 085 (98%) были прерваны по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК; из 42 532 уголовных дел, расследуемых в форме дознания, сроки по которым прерваны в 2022 году по пункту 1 части 7 статьи 45 УПК РК было прервано 35 676 дел или 83,8%. Также отметим, что в период с 2020 по 2021 год, количество уголовных дел, расследуемых в форме дознания сократилось почти на 45% по сравнению с 2018-2019 годами (Рис. 3).

Во-вторых, подробное исследование данных правовой статистики показало наличие существенных нарушений прав и законных интересов несовершеннолетних лиц. В соответствии с той же частью 3 статьи 189 УПК РК уголовные дела по преступлениям, совершенным несовершеннолетними в обязательном порядке расследуются в форме предварительного следствия. Анализ же статистических данных показывает, что в период с 2018 по 2022 год, в производстве дознавателей находилось 2 477 уголовных дел, расследуемых по фактам совершения преступлений

несовершеннолетними лицами (Таблица 2). При этом единственной положительной тенденцией является то, что количество таких дел ежегодно уменьшается (Рис. 4).

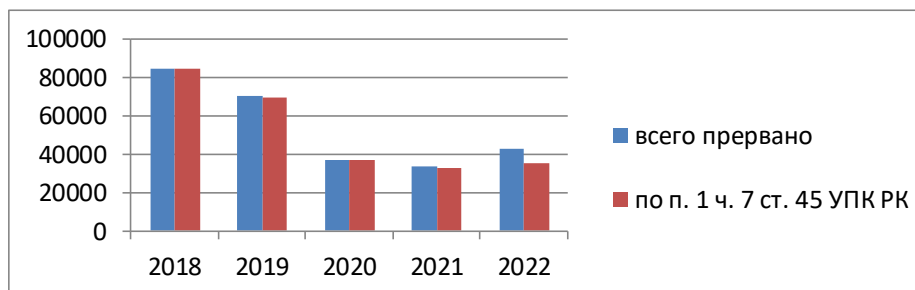

Рисунок 3. Отображение соотношения количества уголовных дел, расследуемых в форме дознания, сроки по которым прерваны в период с 2018 по 2022 гг.

Количество уголовных дел, расследуемых в форме дознания и находившихся в производстве в период с 2018 по 2022 гг.					
год	2018	2019	2020	2021	2022
Всего находилось в производстве уголовных дел, по фактам уголовных правонарушений, совершенных несовершеннолетними	542	549	489	448	449

Таблица 2

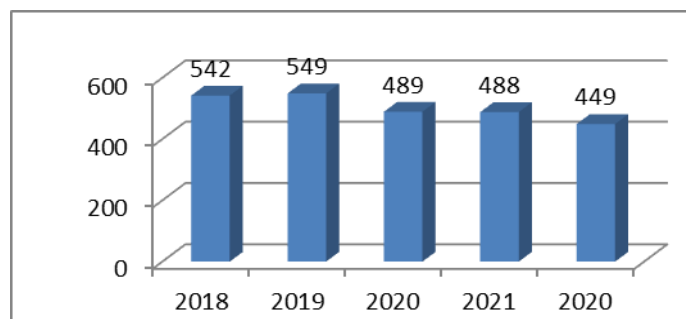

Рисунок 4. Количественное сравнение уголовных дел, расследуемых в форме дознания в отношении несовершеннолетних лиц в период с 2018 по 2022 гг.

В третьих, учитывая, что по делам протокольной формы разрешается производство дознания, это не означает, что оно должно производиться во всех случаях. Как показывает статистика, уголовные правонарушения, расследование которых производится в протокольной форме, имеют не такой высокий процент от общего количества уголовных дел.

В 2018 году из 332 299 уголовных правонарушений, находящихся в производстве, лишь по 12 730 расследование осуществлялось в протокольной форме (3,8%); в 2019 году из 279 041 дела в

протокольной форме расследовалось 7 332 (2,6%); в 2020 году из 193 232, находящихся в производстве по 8 313 делам расследование осуществлялось в протокольной форме (4,3%); в 2021 году из 181 979 уголовных дел по 5 551 факту была избрана протокольная форма расследования (3%); в 2022 году из 184 244 досудебных производств в 4 669 случаях была избрана протокольная форма (2,5%).

Вместе с тем, несмотря на законодательно установленные формы расследования, в 2022 году расследовалось уголовное правонарушение, предусмотренное статьей

346 УК РК в протокольной форме, вопреки тому, что согласно статьям 187 и 191 УПК РК, данные уголовные правонарушения должны расследоваться либо в форме дознания, либо в форме следствия.

Учитывая, что ситуация повторяется на протяжении пяти лет, о чем свидетельствуют приведенные данные правовой статистики, справедливо отметить, что на данное нарушение закона никто не обращает внимание. Следовательно, либо данная проблема не является столь важной, либо не имеет абсолютно никакого значения для результатов расследования и обеспечения законности.

Первый вывод подтверждается анализом научных работ казахстанских процессуалистов, в которых нет ни слова о проблемах правоприменительной практики, связанных с не соблюдением установленных в УПК РК положений о формах расследования. Данное связано на наш взгляд с тем, что на сегодняшний день теория уголовного процесса весьма далека от его практики. Между ними нет необходимой согласованности, а если проводятся совместные семинары или круглые столы, то, как правило, на них не обсуждаются насущные проблемы практики и в них не участвуют «рядовые» следователи и дознаватели.

Кроме того, авторская позиция подтверждается опросом сотрудников правоохранительных органов. Так, из 100% респондентов (250 человек), 78% (195 человек) указали, что форма расследования практически не соблюдается и решение принимается исходя из принципа целесообразности или требованиям повышения показателей.

Справедливо отметить, что наличие законодательной регламентации разделения на формы расследования не имеет на сегодняшний день той значимой роли, которая вкладывалась законодателем в 2014 году. Идея упрощения и ускорения производства по уголовным делам себя не оправдала (согласно приведенной выше статистике) и просто стала игнорироваться правоприменительной практикой, в связи

с необходимостью обеспечения полноты и всесторонности (ст. 24 УПК РК). Кроме того, опять же учитывая, что никакие меры для решения данной проблемы не принимаются, то встает вопрос о целесообразности наличия нескольких форм расследования в УПК РК. С учетом действующих реалий правоприменительной практики, что подтверждается проведенным опросом и данными статистики, существование протокольной формы и формы дознания напрямую приводит к нарушению законности при производстве по уголовным делам.

Таким образом положения УПК РК, закрепляющие подследственность в соответствии с разделением на формы расследования не работают должным образом. Обращаясь вновь к Посланию Президента РК 2022 года, напомним, что он поручил совершенствовать уголовно-процессуальное законодательство и «избавиться от всего того, что не работает и препятствует расследованию». Учитывая тематику данной научной статьи, следует обратить внимание на то, что некоторые нормы права имеют свойство вымирания и когда меняется вокруг действительность, некоторые нормы могут быть бесполезны и даже оказывать негативное влияние своим существованием на окружающую действительность и в этом случае, возникает необходимость в изменении положений национального законодательства.

Принимая во внимание, что существующие противоречия между формами досудебного расследования не обеспечивают соблюдение законности, возникает вопрос о целесообразности сохранения такого разнообразия. В погоне за полнотой и всесторонностью нарушаются сроки, а нередко права и законные интересы участников уголовного процесса. Никакого упрощения или ускорения производства не наблюдается, а происходит формальное исполнение положений, регламентирующих деление по формам расследования, что считаем безнравственным. К тому же нередко это приводит к утере значимой для дела информации, не качественности сбора и закрепления доказательств, нарушению

законности и иных принципов уголовного процесса. Учитывая, сложившуюся ситуацию, следует признать ошибочность позиции деления досудебного производства на несколько форм расследования. Поскольку, цели для которых вводились дознание и протокольная подготовка материалов дела не достигаются, происходит смешение полномочий, нарушаются сроки и, в конечном итоге, применяются правила, установленные для расследования в форме следствия. Отсюда следует вывод: для чего нужны упрощенные формы, если установленные в законе задачи и принципы достигаются только путем производства предварительного следствия, обеспечивающего и законность, и соблюдение прав и свобод личности, и нравственность.

Заключение. В целях приведения в соответствие положений УПК РК с идеей формирования трехзвенной модели судопроизводства возникает необходимость в концептуальном реформировании сущности и содержания досудебного производства. Следует исключить не оправдавшие себя формы расследования, которые только вносят неразбериху и путаницу в систему досудебного производства. В этой связи предлагается оставить лишь одну форму – предварительное следствие, предусмотрев возможность окончания расследования до истечения двухмесячного срока. За органом дознания следует оставить полномочия по расследованию, исходя из их родовой подследственности, которое должно проводиться только в форме предварительного следствия.

Таким образом целесообразно отказаться от таких форм расследования, как дознание и протокольная форма. На наш взгляд исключение рассматриваемых форм не приведет к каким-то негативным последствиям и представляет собой вполне рациональное предложение, так как в правоприменительной практике данные формы де-факто уже исключены, поскольку либо редко используются (протокольная форма), а если и используются (дознание),

то абсолютно никак не отличаются от формы следствия.

Учитывая потребности правоприменительной практики и действующие реалии, в целях реализации принципа законности и функционирования трехзвенной модели уголовного процесса, во исполнение задач, провозглашенных Президентом в Послании народу Казахстана от 01 сентября 2022 года, необходима концептуальная модернизация системы досудебного расследования.

Однако объем научной статьи не позволяет в полной мере рассмотреть все стороны данной проблемы, поскольку ее решение требует принятия не только правовых, но и организационных мер. В рамках вопросов, рассмотренных в данной научной статье, мы предлагаем изменить отдельные положения УПК РК. Так, для реализации идеи по исключению форм расследования, в частности, для создания правового фундамента, позволяющего в последующем прийти к единственной форме расследования – следствию, предлагается только новая редакция статьи 189, регламентирующей формы досудебного расследования, исходя из которой, и должен формироваться весь институт досудебного расследования.

Предлагаем следующую редакцию:

«Статья 189. Форма досудебного расследования

1. Досудебное расследование по всем категориям уголовных правонарушений производится в форме предварительного следствия.

2. Органы дознания вправе осуществлять предварительное следствие согласно подследственности, определенной статьей 191 настоящего кодекса, в пределах своей компетенции.

3. Для производства предварительного следствия начальник органа дознания вправе назначить дознавателя, который руководствуясь правилами настоящего кодекса, осуществляет досудебное расследование и принимает решения в пределах своей компетенции.»

Список использованной литературы:

1. Берсугурова, Л.Ш. Профессионально-этические основы уголовно-процессуальной деятельности / Л.Ш. Берсугурова // Вестник КазНУ. – 2015. – №1(73). – С. 345-349.
2. Селина, Е.В. Нравственные начала уголовного судопроизводства / Е.В. Селина // Всероссийский криминологический журнал. – 2017. – №4(11). – С. 794-804.
3. Austin, J. The Province of Jurisprudence Determined; ed. by W.E. Rumble, V. College // Book from the collections of University of Michigan. – New York: Cambridge University Press, 1995. – 490 p.
4. Васильев, О.Л. Мысли А.Ф. Кони о нравственных началах уголовного процесса: исторический анахронизм или ориентир для реформ? / О.Л. Васильев // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2019. – №2. – С. 104-115.
5. Bohlander, M. Principles of German Criminal Law / M. Bohlander. – Published in North America (US and Canada) by Hart Publishing: Oxford and Portland, Oregon, 2009. – 244 p.
6. Биктасов, О.К. Справедливость и законность в деятельности органов внутренних дел: теоретические проблемы: дис. ... канд. юрид. наук / О.К. Биктасов. – Санкт-Петербург, 1994. – 240 с.
7. Гладышева, О.В. Справедливость и законность в уголовном судопроизводстве Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук / О.В. Гладышева. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2009. – 478 с.
8. Винницкий, И.Е. Функции справедливости и законности как принципов права: дис. ... канд. юрид. наук / И.Е. Винницкий. – Москва: Московский университет МВД Российской Федерации, 2011. – 188 с.
9. Ханов, Т.А. Целесообразность как принцип уголовного судопроизводства / Т.А. Ханов, А.Т. Садвакасова // Актуальные проблемы современности. – 2019. – №3(25). – С. 13-18.
10. Duff, A. Fairness in Criminal Proceedings: Concluding Thoughts and Further Questions: Future / A. Duff // Jackson JD & Summers SJ, London-Hart Publishing. – 2018. – №4. – Pp. 301-314.
11. Довбня, В.А. Соотношение законности и справедливости в уголовном процессе / В.А. Довбня // Colloquium-Journal. – 2019. – №26-11(50). – С. 118-119.
12. Баетов, К.Ж. Вопросы реализации и соотношения принципов конституции и уголовно-процессуального законодательства при освобождении лиц от уголовной ответственности и наказания на досудебной стадии уголовного процесса / К.Ж. Баетов, К.К. Тусупов // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2023. – №2(28). – С. 1-9.
13. Сулеймен, Д.Д. Формы досудебного расследования в Республике Казахстан: пути и перспективы совершенствования / Д.Д. Сулеймен, Т.К. Авенов // Тенденции развития науки и образования. – 2021. – №78-3. – С. 140-145.
14. Robert, E. Implementation of judgments of the ECtHR in the area of criminal law and criminal procedure law from a German perspective / E. Robert // Журнал СФУ. Гуманитарные науки. – 2017. – №6. – Pp. 875-888.
15. Darko, M. Criminal Investigation / Criminalistics in Europe: State of the Art and a Look to the Future / M. Darko // Revija Za Kriminalistiko in Kriminologijo. – 2013. – №64(3). – Pp. 233-244.
16. Shestak, V.A. Models of the pre-procedural level of investigation of economic crimes: spanish experience / V.A. Shestak, V.V. Dubrovin, Z.I. Ilyicheva // Russian Journal of Criminology. – 2020. – №1(14). – Pp. 148-155.
17. Абдульдинов, Р.О. Генезис протокольной формы досудебного расследования в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан / Р.О. Абдульдинов, Т.А. Ханов // Российско-азиатский правовой журнал. – 2021. – №2. – С. 32-37.
18. Алимамедов, Э.Н. Понятие этапа окончания предварительного следствия с

обвинительным заключением / Э.Н. Алимamedов // Российский следователь. – 2010. – №11. – С. 2-4.

References:

1. Bersugurova, L.Sh. Professional'no-jeticheskie osnovy ugolovno-processual'noj dejatel'nosti / L.Sh. Bersugurova // Vestnik KazNU. – 2015. – №1(73). – S. 345-349.
2. Selina, E.V. Nravstvennye nachala ugolovnogogo sudoproizvodstva / E.V. Selina // Vserossijskij kriminologicheskij zhurnal. – 2017. – №4(11). – S. 794-804.
3. Austin, J. The Province of Jurisprudence Determined; ed. by W.E. Rumble, V. College // Book from the collections of University of Michigan. – New York: Cambridge University Press, 1995. – 490 p.
4. Vasil'ev, O.L. Mysli A.F. Koni o нравstvennyh nachalah ugolovnogogo processa: istoricheskij anahronizm ili orientir dlja reform? / O.L. Vasil'ev // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 11. Pravo. – 2019. – №2. – S. 104-115.
5. Bohlander, M. Principles of German Criminal Law / M. Bohlander. – Published in North America (US and Canada) by Hart Publishing: Oxford and Portland, Oregon, 2009. – 244 p.
6. Biktasov, O.K. Spravedlivost' i zakonnost' v dejatel'nosti organov vnutrennih del: teoreticheskie problemy: dis. ... kand. jurid. nauk / O.K. Biktasov. – Sankt-Peterburg, 1994. – 240 s.
7. Gladysheva, O.V. Spravedlivost' i zakonnost' v ugolovnom sudoproizvodstve Rossijskoj Federacii: dis. ... d-ra jurid. nauk / O.V. Gladysheva. – Krasnodar: Kubanskij gosudarstvennyj universitet, 2009. – 478 s.
8. Vinnickij, I.E. Funkcii spravedlivosti i zakonnosti kak principov prava: dis. ... kand. jurid. nauk / I.E. Vinnickij. – Moskva: Moskovskij universitet MVD Rossijskoj Federacii, 2011. – 188 s.
9. Hanov, T.A. Celesoobraznost' kak princip ugolovnogogo sudoproizvodstva / T.A. Hanov, A.T. Sadvakasova // Aktual'nye problemy sovremennosti. – 2019. – №3(25). – S. 13-18.
10. Duff, A. Fairness in Criminal Proceedings: Concluding Thoughts and Further Questions: Future / A. Duff // Jackson JD & Summers SJ, London-Hart Publishing. – 2018. – №4. – Pp. 301-314.
11. Dovbnja, V.A. Sootnoshenie zakonnosti i spravedlivosti v ugolovnom processe / V.A. Dovbnja // Colloquium-Journal. – 2019. – №26-11(50). – S. 118-119.
12. Baetov, K.Zh. Voprosy realizacii i sootnoshenija principov konstitucii i ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva pri osvobozhdenii lic ot ugolovnoj otvetstvennosti i nakazaniya na dosudebnoj stadii ugolovnogogo processa / K.Zh. Baetov, K.K. Tusuv // Құқық қорғау органдары академиясының Zharshysy. – 2023. – №2(28). – S. 1-9.
13. Sulejmen, D.D. Formy dosudebnogo rassledovaniya v Respublike Kazahstan: puti i perspektivy sovershenstvovaniya / D.D. Sulejmen, T.K. Avenov // Tendencii razvitija nauki i obrazovaniya. – 2021. – №78-3. – S. 140-145.
14. Robert, E. Implementation of judgments of the ECtHR in the area of criminal law and criminal procedure law from a German perspective / E. Robert // Zhurnal SFU. Gumanitarnye nauki. – 2017. – №6. – Pp. 875-888.
15. Darko, M. Criminal Investigation / Criminalistics in Europe: State of the Art and a Look to the Future / M. Darko // Revija Za Kriminalistiko in Kriminologijo. – 2013. – №64(3). – Pp. 233-244.
16. Shestak, V.A. Models of the pre-procedural level of investigation of economic crimes: spanish experience / V.A. Shestak, V.V. Dubrovin, Z.I. Ilyicheva // Russian Journal of Criminology. – 2020. – №1(14). – Pp. 148-155.
17. Abdul'dinov, R.O. Genezis protokol'noj formy dosudebnogo rassledovaniya v ugolovno-processual'nom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan / R.O. Abdul'dinov, T.A. Hanov // Rossijsko-aziatskij pravovoj zhurnal. – 2021. – №2. – S. 32-37.
18. Alimamedov, Je.N. Ponjatie jetapa okonchanija predvaritel'nogo sledstvija s obvinitel'nym

zakljucheniem / Je.N. Alimamedov // Rossijskij sledovatel'. – 2010. – №11. – S. 2-4.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Арайлым Қанатқызы Қойшубаева – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: science_future@mail.ru.

Койшубаева Арайлым Канатовна – докторант факультета послевузовского образования Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, магистр юридических наук, e-mail: science_future@mail.ru.

Koishubayeva Arailym Kanatovna – Doctoral Student of the Faculty of Postgraduate Education of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Master of Law, e-mail: science_future@mail.ru.

Талғат Ахматзиевич Ханов – Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының директоры, заң ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: thanov@mail.ru.

Ханов Талгат Ахматзиевич – директор научно-исследовательского института экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор юридических наук, профессор, e-mail: thanov@mail.ru.

Khanov Talgat Akhmatzievich – Director of the Research Institute of Economic and Legal Studies of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Doctor of Law, Professor, e-mail: thanov@mail.ru.

УДК 343.11
МРНТИ 10.79.51

Е.К. Мынжанов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республики Казахстан*

К ПРОБЛЕМЕ ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ

Аннотация. В настоящей работе рассматриваются проблемные вопросы расследования в сфере противодействия легализации преступных доходов и иного имущества, полученных преступным путем в Республике Казахстан. Статья посвящена исследованию первоначального этапа расследования преступлений в сфере легализации преступных доходов, а также вопросам в области изучения частных методик по рассматриваемому преступлению. Автором была проведена работа по анализу статистических данных, судебных актов. В данной работе рассмотрены мнения ученых, экспертов, криминалистов относительно понятия «следственная ситуация» и других аспектов при расследовании легализации преступных доходов.

Итогами научного исследования стали предложения по дополнению классификации по вопросу «следственная ситуация», а также к каждой следственной ситуации определен алгоритм действий следственных версий, основных задач расследования и наиболее эффективных следственных действий.

Также автор призывает к активному участию в разработке частных методик в сфере противодействия легализации преступных доходов, так как это является важным не только для сферы науки, но и для практического применения.

Ключевые слова: противодействие; легализация преступных доходов; правоохранительный орган; расследование; преступление; следственная ситуация; следственная версия; частная методика; международное сотрудничество.

Е.Қ. Мыңжанов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

АҚШАНЫ ЖЫЛЫСТАТУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІҢ БАСТАПҚЫ КЕЗЕҢІНІҢ ПРОБЛЕМАСЫ ТУРАЛЫ

Аннотация. Осы жұмыста Қазақстан Республикасында зансыз жолмен алынған қылмыстық кірістер мен өзге де мүлікті заңдастыруға қарсы іс-қимыл саласындағы тергеудің проблемалық мәселелері қаралады. Мақала қылмыстық кірістерді заңдастыру саласындағы қылмыстарды тергеудің бастапқы кезеңін, сондай-ақ қарастырылып отырған қылмыс бойынша жеке әдістемелерді зерделеу саласындағы мәселелерді зерттеуге арналған. Автор статистикалық деректерді, сот актілерін талдау бойынша жұмыс жүргізді. Бұл жұмыста ғалымдардың, сарапшылардың, криминалистердің «тергеу жағдайы» ұғымына және қылмыстық кірістерді заңдастыруды тергеудегі басқа аспектілерге қатысты пікірлері қарастырылған.

Ғылыми зерттеу нәтижелері «тергеу жағдайы» мәселесі бойынша жіктеуді толықтыру, сондай-ақ әрбір тергеу жағдайы бойынша тергеу әрекеттерінің алгоритмін анықтау, істің негізгі міндеттері және одан кейінгі ең тиімді әрекеттер туралы ұсыныстар болды.

Сондай-ақ автор қылмыстық кірістерді заңдастыруға қарсы іс-қимыл саласындағы жеке әдістемелерді әзірлеуге белсенді қатысуға шақырады, өйткені бұл ғылым саласы үшін ғана емес, практикалық қолдану үшін де маңызды.

Түйінді сөздер: қарсы іс-қимыл; қылмыстық кірістерді заңдастыру; құқық қорғау органы; тергеу; қылмыс; тергеу жағдайы; тергеу нұсқасы; жеке методика; халықаралық ынтымақтастық.

Y.K. Mynzhanov

The Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshi c., the Republic of Kazakhstan

TOWARDS THE PROBLEM OF THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF MONEY LAUNDERING CRIMES

Abstract. This paper examines problematic issues of investigation in the field of counteraction the legalization of criminal proceeds and other property obtained by criminal means in the Republic of Kazakhstan. The article is devoted to the study of the initial stage of the investigation of crimes in the field of money laundering, as well as issues in the field of studying private methods for the crime in question. The author carried out work on the analysis of statistical data and judicial acts. This paper examines the opinions of scientists, experts, and criminologists regarding the concept of «investigative situation» and other aspects in the investigation of money laundering.

The results of the scientific research were proposals to supplement the classification on the issue of «subsequent situation», as well as for each investigative situation, the definition of an algorithm for investigative actions, the main tasks of the case and the most effective subsequent actions. Also, the author calls for active participation in the development of private methods in the field of combating money laundering, as this is important not only for the field of science, but also for practical application.

Keywords: opposition; legalization of criminal proceeds; law enforcement agency; investigation; crime; investigative situation; investigative version; private methodology; the international cooperation.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_130

Введение. Первоначальный этап расследования легализации преступных доходов является одним из самых важных, так как от его результатов во многом зависит успех всего расследования. На этом этапе следователь должен установить наличие признаков преступления, определить круг лиц, подлежащих проверке, и собрать первоначальные доказательства.

Как показывает практика, дела, связанные с легализацией преступных доходов, требуют от следователей колоссальных ресурсов, как по временному принципу (дела расследуются 1-5 лет), так и определенной квалификации не только в сфере уголовного, гражданского, административного, но и самое главное финансового (налогового, бухгалтерского) права. Проблемы судебной и следственной практики связаны с отсутствием методического сопровождения, поскольку преступления в сфере легализации незаконных доходов крайне редко подвергаются научному исследованию. Поэтому все эти причины приводят к низкой эффективности расследования в данной сфере.

Эффективность расследования легализации преступных доходов важна на

первоначальном этапе. Е.В. Селянин в своих трудах отмечает, что своевременное и наиболее полное выявление информации о преступлении – одна из основных задач борьбы с легализацией преступных доходов, которая должна разрешаться на первоначальном этапе расследования [1].

Материалы и методы. В процессе научного исследования использовались следующие методы: проведение анализа судебных актов, статистических сведений; использование методических пособий, научные труды ученых в сфере противодействия легализации преступных доходов; интервьюирование сотрудников правоохранительных органов по данной проблеме исследования.

Результаты/обсуждение. Изучая судебные акты в сфере легализации преступных доходов, нами установлено, что способы и механизмы, которые использует преступное сообщество в Республике Казахстан (далее – РК) и за рубежом весьма разнообразны и все время совершенствуются. Многие схемы не выявляются правоохранительными органами. По мнению отдельных экспертов раскрываются лишь 1-3% преступлений, о чем свидетельствуют

статистические данные. К примеру, согласно сведениям о зарегистрированных уголовных правонарушениях по статье 218 Уголовного кодекса РК (далее – УК РК) направлено в суд 23 дела в 2021 году, 34 дела в 2022 году и 34 дела с января по ноябрь 2023 года, тогда как предикатных преступлений за этот период поступило в суд более тысячи¹.

Расследовать преступления в сфере противодействия легализации преступных доходов является не простым процессом для правоохранительных органов по многим причинам. Прежде всего особенностью возбуждения уголовных дел о легализации денежных средств является то, что ранее должно предшествовать другое преступление, в основе которого – незаконно полученные денежные средства или имущества. В своих трудах М.В. Салтевский справедливо отмечает, что без преступного приобретения денежных средств нечего было бы и отмывать [2, 8 стр.]. При этом следует учитывать, что взвешенный и продуманный подход к началу досудебного расследования определяет успех в раскрытии и расследовании преступлений [3, 219 стр.]. Своевременное возбуждение уголовного дела рассматриваемого преступления является важным моментом в успешном расследовании, преждевременность либо волокита непременно повлечет пагубные последствия.

Анализируя труды ученых – криминалистов по вопросам методики расследования преступлений следует выделить И.В. Александрова, Е.Н. Бегалиева, Р.С. Белкина, А.Н. Васильева, И.А. Возгина, Б.Л. Зотова, И.М. Лузгина, Н.А. Селиванова, В.Г. Танасевича, А.В. Шмоница, Н.П. Яблокова и других, приходим к выводу, что в научной стезе нет единого мнения. В своих трудах только А.Н. Васильев и Н.А. Селиванов придерживаются единого мнения и предлагают понимать под методикой расследования преступлений «систему взаимосвязанных и взаимообусловленных следственных действий, осуществляемых в наилучшей

последовательности, в целях установления всех необходимых обстоятельств дела и доказывания, на основе планирования и следственных версий, с учетом типичных способов совершения преступлений данного вида, следственных ситуаций и характерных для их расследования особенностей применения тактических приемов и научно-технических средств» [4, 125 стр.]. Полагаем необходимым согласиться с представленным понятием методики расследования.

О.Я. Баев и В.А. Гуняев в методике расследования преступлений придают особое значение следственной ситуации, от которой «зависят не только набор и последовательность проведения действий, но и обстоятельства, подлежащие выяснению при проведении каждого из намеченных действий» [5, 13 стр.]. Соглашаясь с данным определением, следует добавить, что в процессе всего расследования происходит сбор и получение доказательственной информации по делу, где каждая следственная ситуация является основой для поиска необходимых сведений.

По оценке Группы разработки финансовых мер по борьбе с отмыванием денег ФАТФ объем легализации преступных доходов составляет от 590 млрд до 1,5 трлн долларов. В процентном соотношении к объему мирового экономического производства рассматриваемое преступление составляет ~2-5%. Легализация преступных доходов чаще всего относится к латентным преступлениям [6, 141 стр.]. Для того, чтобы выявить данное преступление правоохранительным органам приходится сталкиваться с различными следственными ситуациями. При изучении работ ученых криминалистов мы не нашли, единой, четкой классификации следственной ситуации в сфере легализации преступных доходов.

Так, Д.Б. Жамбалов, видит перечень типичных следственных ситуаций легализации, в следующем виде:

- факты легализации преступных доходов выявлены при расследовании базового преступления;

¹ Форма отчета № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» / Портал органов правовой статистики и специальных учетов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 01.11.2023).

- факты легализации преступных доходов содержатся в сообщениях финансового мониторинга о фактах совершения финансовых операций или сделок, которые вызывают сомнения;

- факты легализации преступных доходов выявлены при проведении оперативно-розыскных мероприятий оперативными подразделениями МВД ... либо оперативными подразделениями иных правоохранительных органов [7].

А.Ю. Нигматулин выделяет типичные следственные ситуации:

- информация о факте легализации преступных доходов поступила от финансовых организаций (налоговых органов) либо она получена при проведении ревизии;

- когда материалы, содержащие данные о фактах легализации незаконных доходов, поступили из органов дознания в результате осуществления оперативно-розыскных мероприятий [8, 104 стр.].

О.В. Полещук и И.М. Шамратов называют следующие следственные ситуации:

- имеется информация о фактах и признаках легализации. Преступник известен (задержан), но неизвестен способ легализации;

- имеется информация о факте легализации, но неизвестен преступник;

- имеются сведения о фактах легализации, известен преступник, но не установлены все соучастники, эпизоды преступной деятельности [9, 99 стр.].

Таким образом учитывая практику рассмотренных уголовных дел о преступлениях, предусмотренных статьей 218 УК РК и мнения ученых, видится возможным добавить в существующие классификации следственных ситуаций, следующие варианты:

Следственная ситуация 1. Следствие обладает информацией, о причастности лиц к легализации преступных доходов, но при этом нет информации об источнике происхождения легализуемых доходов.

Как правило, данная информация поступает от субъектов финансового мониторинга «по принципу знай своего

клиента» (KYC), заявителей, в рамках оперативно-розыскной деятельности и других источников, у которых при идентификации доходов, в отношении определенных лиц имеются подозрения, что он получен в результате преступной деятельности, либо происходит вовлечение незаконно добытого имущества в законный оборот [10, 163 стр.].

В современных реалиях важность указанной следственной ситуации приобретает огромную значимость. В этом случае от следователя требуется высокий профессионализм, большая аналитическая работа, использование и применение инновационных, аналитических инструментов, например, «OSINT» (open source intelligence – разведывательная дисциплина и комплекс мероприятий, инструментов и методов для получения и анализа информации из открытых источников), а также искусственного интеллекта для анализа больших данных. Следователь может использовать искусственный интеллект для анализа транзакций, совершенных с использованием банковских карт, в целях выявления подозрительных операций.

В этом случае следователь должен провести комплекс проверок и оперативно-розыскных мероприятий, направленных на установление круга лиц, причастных к легализации преступных доходов и определению источника происхождения денежных средств.

Применительно к рассматриваемой следственной ситуации следователь может выдвинуть следующие типичные версии:

- вероятно, что преступление совершено преступным сообществом или организованной группой;

- преступление совершено одним лицом;

- преступление совершено в результате стечения обстоятельств.

Из всех версий чаще всего подтверждается первая, так как легализация преступных доходов является сложным и многоэтапным процессом, который требует значительных ресурсов и координации действий.

Задачами расследования в указанной ситуации могут быть:

- установление лиц, причастных к легализации преступных доходов;
- определение масштабов совершенного преступления;
- определения первичного преступления, в результате которого был получен незаконный доход;
- установление финансовых следов, доказывающих факт легализации преступных доходов.

В анализируемой ситуации следует выделить наиболее эффективные следственные действия:

- наложение ареста на имущества и денежные средства, на счета (включая электронные деньги), ценные бумаги, доходы (в результате сбора информации из базы данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК и других аналитических источниках, в том числе зарубежных);
- допрос свидетелей и потерпевших (получение сведений о лицах, причастных к легализации преступных доходов);
- привлечение специалистов в области экономики, финансов, бухгалтерского учета и компьютерных технологий;
- осмотр места происшествия (обнаружение и изъятие предметов и документов, имеющих значение для расследования);
- обыск помещений и выемка документов и предметов;
- сбор информации с технических каналов связи, компьютерных систем и иных электронных гаджетов подозреваемых лиц;
- задержание, арест лиц, подозреваемых в совершении преступления, проведение личного досмотра;
- установление гласных и негласных связей с гражданами, имеющими информацию о преступлении;
- установление признаков легализации преступных доходов путем допроса подозреваемых;
- организация, назначение и производство судебных экспертиз (почерковедческой, технико-криминалистической, бухгалтерской и других);
- запросы о правовой помощи

(получение информации от иностранных правоохранительных органов и других каналов связи).

На наш взгляд международное сотрудничество является важным инструментом для расследования легализации преступных доходов и возврату активов, к такому же выводу и приходят зарубежные коллеги [11, 187 стр.]. Оно позволяет следователям из разных стран эффективно бороться с этим видом преступности. Следует, также отметить и международные неформальные организации, такие как: сеть «КАРИН», созданная в 2004 году неформальная межведомственная региональная сеть по вопросам сотрудничества в области отслеживания и конфискации преступных активов. В сеть входят эксперты из числа практических работников судебных и правоохранительных органов стран Европы. Такая же сеть существует и для Азиатского региона АРИН АП (АЗИЯ), в которую вошел и Казахстан. В нашей стране офицерами связи являются сотрудники Генеральной прокуратуры. Группа «Эгмонт» – это неформальное объединение подразделений финансовых разведок мира. Целью этого объединения является укрепление сотрудничества и обмена оперативной информацией для выявления и пресечения отмывания денег и финансирования терроризма. Агентство РК по финансовому мониторингу входит в эту группу от нашей страны. Запросы через «Эгмонт» позволяют из-за рубежа:

- получить данные о переводах денежных средств и бенефициарах;
- временно приостановить движение, перемещаемых денежных средств и иного имущества;
- получить сообщения о подозрительных товарно-денежных операциях.

Оперативность данного инструмента заключается в том, что запрос направляется в электронном формате по закрытому каналу связи, скорость его исполнения достигает от 1 до 20 рабочих дней.

Таким образом правильная стратегия и методика первой следственной ситуации

позволяет расследовать не только преступления в сфере легализации преступных доходов, но и выявить другие предикатные, в том числе транснациональные преступления.

Следственная ситуация 2. В процессе расследования предикативного преступления, усматривается то, что добытые незаконным путем денежные средства преступником либо группой лиц вовлекаются в законный оборот денег и (или) иного имущества, с целью сокрытия их происхождения.

Данная анализируемая следственная ситуация, является самой распространенной, исходя из анализа судебных актов, рассматриваемых преступлений в РК. Она позволяет параллельно вести расследование с основным преступлением. Кроме того, анализируемая следственная ситуация, благоприятна для следователя, поскольку, расследование ведется параллельно. В большинстве случаев известны подозреваемые лица, источники незаконного обогащения, предикатные преступления и другие факты для успешного расследования.

Основные следственные версии в этой ситуации:

- легализация преступных доходов не была совершена; в этом случае следователь должен установить, что преступный доход не был использован для приобретения имущества или совершения других действий, направленных на его легализацию;

- легализация преступных доходов была совершена; в этом случае следователь должен установить способы и методы легализации преступных доходов.

Задачами в рассматриваемой следственной ситуации будут являться:

- установление размера и факта получения преступного дохода;

- установление фактов использования преступных доходов для приобретения имущества или совершения других действий, направленных на его легализацию;

- установление способов и методов легализации преступных доходов.

При данной следственной ситуации наиболее эффективные следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия:

- своевременное наложение ареста на имущества, денежные средства, счета (включая электронные деньги), ценные бумаги, доходы;

- выемка документов и предметов;

- обыск помещений и других объектов;

- назначение судебных экспертиз;

- сбор информации с технических каналов связи, компьютерных систем и иных электронных гаджетов подозреваемых лиц;

- задержание, арест лиц, подозреваемых в совершении преступления, проведение личного досмотра;

- установление признаков легализации преступных доходов, путем допроса подозреваемых;

- запросы о правовой помощи.

В рамках реализации Концепции развития финансового мониторинга РК на 2022-2026 годы² и Концепции правовой политики РК до 2030 года следует отметить о введении института параллельных финансовых расследований (создание в каждом органе расследования специального подразделения)³. В целом, введение данного института, по нашему мнению, положительно скажется на выявлении на ранней стадии как финансовых, так и предикатных преступлений, к тому же повысит эффективность возврата похищенных активов.

Разработка частных методик в сфере противодействия легализации преступных доходов является важным не только в сфере науки, но и имеет практическое значение, так как помогает разработать определенные алгоритмы расследования. Проведенная исследовательская работа в области изучения частных методик по расследованию легализации преступных доходов, позволяет выработать предложения по способу и порядку расследования анализируемых

² Об утверждении Концепции развития финансового мониторинга на 2022-2026 годы: указ Президента Республики Казахстан от 6 окт. 2022 г. №1038 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001038> (дата обращения: 27.12.2023).

³ Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 15 окт. 2021 г. №674 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 27.12.2023).

преступлений.

Заклучение. Подводя итоги, можно сделать следующие выводы:

1. Первоначальной этап расследования легализации преступных доходов является одним из важнейших этапов, от которого во многом зависит успешность всего расследования. На этом этапе следствие должно установить наличие события преступления, выявить и зафиксировать следы преступления, получить информацию о подозреваемых и обвиняемых лицах, а также принять меры к их задержанию.

2. Необходимость разработки частных методик в сфере противодействия легализации преступных доходов является важным не только для сферы науки, но и для практического применения. От правильно разработанной методики расследования таких дел зависит эффективность и

успех раскрытия преступлений, не только рассматриваемых деяний, но и других уголовных правонарушений, в том числе совершаемых преступными сообществами.

3. Частные методики, основанные на использовании современных коммуникационных технологий, в сфере противодействия легализации преступных доходов полагаем, расширят правовую основу для создания межгосударственных следственно-оперативных групп со странами ЕС, США и других стран по проведению финансовых расследований.

4. Таким образом, разработка частных методик расследования в исследуемой сфере дают возможность расширять практическую и теоретическую базу в сфере противодействия легализации преступных доходов.

Список использованной литературы:

1. Селянина, Е.В. Некоторые особенности первоначального этапа расследования легализации доходов, приобретенных преступным путем / Е.В. Селянина // Общество и право. – 2012. – №1(38). – С. 250-253.
2. Салтевский, М.В. Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно / М.В. Салтевский. – Харьков, 2000. – 106 с.
3. Бегалиев, Е.Н. Расследование преступлений, совершаемых путем подделки материальных объектов / Е.Н. Бегалиев. – Алматы, 2008. – 368 с.
4. Селиванов, Н.А. Советская криминалистика: система понятий / Н.А. Селиванов. – М., 1982. – 152 с.
5. Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие; под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Воронеж. Ун-т, 1986. – 192 с.
6. Raweh, B.A. Review the literature and theories on anti-money / B.A. Raweh, C. Erbao, F. Shihadeh // Asian Development Policy Review. – 2017. – №5(3). – Pp. 141-147.
7. Жамбалов, Д.Б. Основы методики по расследованию легализации денежных средств или иного имущества, приобретенных преступным путем: дис. ... канд. юрид. наук / Д.Б. Жамбалов. – Красноярск, 2004. – 189 с.
8. Нигматулин, А.Ю. Противодействие легализации незаконных доходов в Республике Казахстан: учебное пособие / А.Ю. Нигматулин. – ТОО «ЦБО и МИ», Астана, 2012. – 183 с.
9. Полещук, О.В. Основные положения методики расследования легализации доходов, полученных преступным путем: науч.-практ. пособие / О.В. Полещук, И.М. Шамратов. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 168 с.
10. Arasa, R. Determinants of know your customer (KYC) compliance among commercial banks in Kenya / Arasa, R. and L. Ottichilo // Journal of Economics and Behavioral Studies. – 2015. – №7(2). – Pp. 162-175.
11. Brun, J.-P. Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners [Electronic resource] / J.-P. Brun, L. Gray, C. Scott, K.M. Stephenson. – Stolen Asset Recovery Initiative, 2011. – 286 p. – Access mode: <https://star.worldbank.org/resources/asset-recovery-handbook> (Access data: 01.11.2023).

References:

1. Seljanina, E.V. Nekotorye osobennosti pervonachal'nogo jetapa rassledovaniya legalizacii dohodov, priobretennyh prestupnym putem / E.V. Seljanina // *Obshhestvo i pravo*. – 2012. – №1(38). – S. 250-253.
2. Saltevs kij, M.V. Osnovy metodiki rassledovaniya legalizacii denezhnyh sredstv, nazhityh nezakonno / M.V. Saltevs kij. – Har'kov, 2000. – 106 s.
3. Begaliev, E.N. Rassledovanie prestuplenij, sovershaemyh putem poddelki material'nyh ob#ektov / E.N. Begaliev. – Almaty, 2008. – 368 s.
4. Selivanov, N.A. Sovetskaja kriminalistika: sistema ponjatij / N.A. Selivanov. – M., 1982. – 152 s.
5. Rassledovanie otdel'nyh vidov prestuplenij: ucheb. posobie; pod red. O.Ja. Baeva. – Voronezh: Voronezh. Un-t, 1986. – 192 s.
6. Raweh, B.A. Review the literature and theories on anti-money / B.A. Raweh, C. Erbao, F. Shihadeh // *Asian Development Policy Review*. – 2017. – №5(3). – Pp. 141-147.
7. Zhambalov, D.B. Osnovy metodiki po rassledovaniyu legalizacii denezhnyh sredstv ili inogo imushhestva, priobretennyh prestupnym putem: dis. ... kand. jurid. nauk / D.B. Zhambalov. – Krasnojarsk, 2004. – 189 s.
8. Nigmatulin, A.Ju. Protivodejstvie legalizacii nezakonnyh dohodov v Respublike Kazahstan: uchebnoe posobie / A.Ju. Nigmatulin. – TOO «CBO i MI», Astana, 2012. – 183 s.
9. Poleshhuk, O.V. Osnovnye polozhenija metodiki rassledovaniya legalizacii dohodov, poluchennyh prestupnym putem: nauch.-prakt. posobie / O.V. Poleshhuk, I.M. Shamratov. – M.: Jurlitinform, 2015. – 168 s.
10. Arasa, R. Determinants of know your customer (KYC) compliance among commercial banks in Kenya / Arasa, R. and L. Ottichilo // *Journal of Economics and Behavioral Studies*. – 2015. – №7(2). – Pp. 162-175.
11. Brun, J.-P. Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners [Electronic resource] / J.-P. Brun, L. Gray, C. Scott, K.M. Stephenson. – Stolen Asset Recovery Initiative, 2011. – 286 p. – Access mode: <https://star.worldbank.org/resources/asset-recovery-handbook> (Access data: 01.11.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ерлан Қайратұлы Мыңжанов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, e-mail: erlanmynzhanov@mail.ru.

Мынжанов Ерлан Кайратович – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: erlanmynzhanov@mail.ru.

Mynzhanov Yerlan Kairatovich – Doctoral Student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: erlanmynzhanov@mail.ru.

УДК 343.1
МРНТИ 10.79.01

А.Т. Садвақасова

Научно-исследовательский институт экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ВОЗМЕЩЕНИЕ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ПРИ ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению проблемы возмещения вреда, причиненного при досудебном производстве. Автором приводится ряд обоснований, указывающих на необходимость комплексного исследования проблем, связанных с возмещением вреда, причиненного органами досудебного производства при осуществлении деятельности по раскрытию и расследованию уголовных правонарушений. Указывается, что на сегодняшний день возникает острая потребность в разработке механизма обеспечения прав и законных интересов лиц, которым был причинен вред в результате действий (законных и незаконных) или бездействия органов досудебного производства. Выявлены причины, вследствие которых возникла рассматриваемая проблема. В статье справедливо отмечается, что, несмотря на определенные достижения в части соблюдения гарантий защиты прав и законных интересов лиц, вовлеченных в орбиту уголовного судопроизводства, в Республике Казахстан имеется достаточно нерешенных вопросов, связанных с повышением эффективности механизмов возмещения вреда, причиненного действиями органов досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовный процесс; правоохранительные органы; возмещение вреда; процессуальное решение; расследование; досудебное производство; моральный вред; гражданское законодательство; следственные действия; защита прав.

А.Т. Садвақасова

Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институты, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕ КЕЛТІРІЛГЕН ЗИЯНДЫ ӨТЕУ ҚҰҚЫҒЫН ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақала сотқа дейінгі іс жүргізу кезінде келтірілген зиянды өтеу мәселелерін қарастыруға арналған. Авторлар қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау және тергеу жөніндегі іс-шаралар барысында сотқа дейінгі іс жүргізумен келтірілген зиянды өтеуге байланысты проблемаларды жан-жақты зерделеу қажеттілігін көрсететін бірқатар негіздемелер келтіреді. Бүгінгі таңда сотқа дейінгі іс жүргізудің әрекеттері (заңды және заңсыз) немесе әрекетсіздігі салдарынан зардап шеккен тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету тетігін әзірлеудің өзекті қажеттілігі көрсетілген. Қарастырылып отырған мәселенің туындау себептері анықталды.

Мақалада қылмыстық сот ісін жүргізу орбитасына тартылған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау кепілдіктерін сақтау бөлігінде белгілі бір жетістіктерге қарамастан, Қазақстан Республикасында сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының іс-әрекеттерінен келтірілген зиянды өтеу механизмдерінің тиімділігін арттыруға байланысты шешілмеген мәселелер бар екендігі дұрыс атап өтілген.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс; құқық қорғау органдары; зиянды өтеу; іс жүргізу шешімі; тергеу; сотқа дейінгі іс жүргізу; моральдық зиян; азаматтық заңнама; тергеу әрекеттері; құқықтарды қорғау.

A.T. Sadvakasova

The Scientific Research Institute of Economic and Legal Studies of the Karaganda University of
Kazpotrebsoyuz, Karaganda c., the Republic of Kazakhstan

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED DURING PRE-TRIAL PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article is devoted to the consideration of issues of compensation for harm caused during pre-trial proceedings. The authors provide a number of justifications pointing to the need for a comprehensive study of the problems associated with compensation for harm caused by pre-trial proceedings in the course of activities to detect and investigate criminal offenses. It is indicated that today there is an urgent need to develop a mechanism for ensuring the rights and legitimate interests of persons who have been harmed as a result of actions (legal and illegal) or inaction of pre-trial proceedings. The reasons due to which the problem under consideration arose were identified.

The article rightly notes that, despite certain achievements in terms of observing guarantees for the protection of the rights and legitimate interests of persons involved in the orbit of criminal proceedings, there are enough unresolved issues in the Republic of Kazakhstan related to improving the efficiency of mechanisms for compensating for harm caused by the actions of pre-trial investigation bodies.

Keywords: criminal proceedings; law enforcement agencies; compensation for harm; procedural decision; investigation; pre-trial proceedings; moral damage; civil legislation; investigative actions; protection of rights.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_138

Введение. Должное обеспечение реализации прав и свобод человека и гражданина является главной составляющей любого государства. В ежегодных посланиях президента Республики Казахстан (далее – РК) ни раз отмечалось о важности работы правоохранительных органов в обеспечении прав и законных интересов граждан. В частности, в 2021 году главой государства было отмечено, что с внедрением трехзвенной модели уголовного судопроизводства усилилась защита участников уголовного процесса. Ежегодно предотвращается необоснованное вовлечение в уголовную орбиту более двух тысяч граждан¹.

Вместе с тем, проводимые в стране реформы, направленные на ужесточение политики обеспечения гарантий соблюдения прав и свобод личности, не дают положительных результатов. Наряду с другими негативными явлениями, присутствуют факты причинения вреда органами уголовного преследования при осуществлении своей деятельности.

На сегодняшний день в Казахстане, несмотря на определенные достижения в части защиты прав и законных интересов лиц, вовлеченных в орбиту уголовного судопроизводства, имеется достаточно много нерешенных вопросов, связанных с повышением эффективности механизмов возмещения вреда, причиненного действиями органов досудебного расследования, а именно – возмещение вреда лицам, не являющимся участниками уголовного процесса, но так или иначе которым, был причинен ущерб.

Анализ правоприменительной практики и норм уголовно-процессуального законодательства РК позволил выявить некоторые проблемы, возникающие в случаях причинения вреда органами уголовного преследования. В частности, Уголовно-процессуальным кодексом РК (далее – УПК РК) не учтены некоторые особенности, которые на наш взгляд создают барьер для реализации права на возмещение вреда. Так, не учтена разновидность субъектов, которым может быть причинен вред

¹ Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2021 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (дата обращения: 04.10.2023).

в результате деятельности органов досудебного производства и условия причинения такого вреда. В этой связи избранная тематика представляется актуальной.

Отметим, что в результате действий правоохранительных органов вред может быть причинен не только гражданам, но и юридическим лицам, что отрицательно влияет как на имидж государственных органов, так и подрывает позитивное отношение общества к деятельности государства в целом, сеет недоверие к правосудию и зарождает сомнение в справедливости и важности борьбы с преступностью. Наряду с этим, в адрес правоохранительных органов, а особенно органов внутренних дел, поступают нарекания и жалобы о нарушениях прав и законных интересов граждан, в том числе при производстве следственных действий. Данные факты усиливают негативное отношение к правоохранительной системе и вызывают отказ от участия в производстве по уголовным делам и оказания содействия в проведении следственных и поисковых мероприятий. Такое положение усугубляется отсутствием четкой регламентации порядка возмещения вреда и непринятием во внимание со стороны законодателя особенностей, которые возникают при производстве конкретных уголовных дел.

Казалось бы для реализации права на возмещение вышеуказанного вреда вполне подходит гражданско-правовой порядок возмещения, однако данные отношения возникают в сфере уголовного судопроизводства, посредством реализации органов досудебного расследования своих непосредственных функций. В этой связи они должны регулироваться именно данной отраслью права или хотя бы иметь четкую регламентацию порядка возмещения, указанного в уголовно-процессуальном законе.

Кроме того, видится нелогичным отнесение порядка возмещения вреда, причиненного в ходе досудебного расследования в

полном объеме к разряду гражданского производства, поскольку вред, причиненный непосредственно преступлением или деянием невменяемого, рассматривается в порядке уголовного судопроизводства (ч. 1 ст. 73 УПК РК; ч. 1 ст. 166 УПК РК)². В свою очередь, несмотря на гражданско-правовой порядок возмещения морального вреда, причиненного вследствие незаконных действий органа уголовного преследования, именно в УПК РК содержится норма, регламентирующая данное положение (ч. 2 ст. 41 УПК РК).

Также, в основном в теории уголовного процесса рассматриваются проблемы возмещения вреда, причиненного уголовным правонарушением или вопросы возмещения вреда в порядке реабилитации. В свою очередь публикаций казахстанских авторов, касающиеся возмещения вреда, причиненного органами досудебного расследования при осуществлении незаконных действий не так много [1]; [2]; [3]; [4], а научных работ, освещающих вопросы возмещения вреда, причиненного законными действиями – единицы [5]; [6]. Кроме того, в научных работах казахстанских исследователей, посвященных вопросам возмещения вреда, вообще не затрагивались проблемы с возмещением вреда третьим лицам, не являющимся участниками уголовного процесса, что на наш взгляд, указывает на новизну проводимого исследования и его актуальность.

Материалы и методы. В ходе проводимого исследования был использован междисциплинарный подход с применением общих и частных методов познания объективной действительности: комплексный подход, изучение научной литературы, методы сравнительно-правового анализа и др.

Так был применен структурно-функциональный, ситуационный, институциональный и системный виды анализа. Данные методы позволили рассмотреть существующие в сфере уголовного судопроизводства

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K140000231> (дата обращения: 10.09.2023).

взаимоотношения участников процесса в их взаимообусловленности и взаимосвязи внешних и внутренних факторов, влияющих на характер и специфику правоотношений по поводу возмещения вреда, причиненного при досудебном производстве.

Для выяснения правовой сущности изучаемого явления были использованы методы анализа и синтеза, индукции, дедукции, методы качественного и количественного анализа, а также исторический, функциональный и нормативно-правовой подходы.

Для анализа действующего законодательства и изучения правового опыта зарубежных государств, использован аналитический, сравнительно-правовой и формально-логический методы. Изучение научной литературы позволило рассмотреть и проанализировать существующую ситуацию в области теоретических разработок исследуемой проблемы.

Результаты и их обсуждение. Следует отметить, что множественность и неоднородность точек зрения на вопрос об основаниях и условиях возмещения вреда, причиненного в ходе производства по уголовному делу показывает, что данный вопрос на сегодняшний день является одним из самых спорных и запутанных.

Кроме того, необходимость совершенствования уголовно-процессуальных норм, регламентирующих порядок возмещения вреда, также подтверждается необходимостью рассмотрения вопросов возмещения вреда вследствие недавнего внедрения в уголовный процесс РК работы Фонда «Возмещения вреда потерпевшим»³, и недавних изменений, связанных с включением нового участника процесса – свидетеля, имеющего право на защиту, что подчеркивает актуальность избранной тематики.

Вопросы возмещения вреда потерпевшим от уголовного правонарушения и вопросы реабилитации лиц в уголовном процессе

исследуются как процессуалистами Казахстана, так и зарубежными учеными [7]; [8]; [9]. При этом некоторые зарубежные исследователи затрагивают проблемы возмещения вреда при осуществлении незаконных действий правоохранительных органов [10]; [11]. В свою очередь, вопросы возмещения потерпевшим вреда, причиненного вследствие незаконно принятого или необоснованного процессуального решения казахстанскими учеными не озвучиваются.

Аналогичная тенденция наблюдается с исследованием вопросов возмещения вреда, причиненного в связи с производством негласных следственных действий, законных и незаконных действий органов расследования. В РК данные вопросы вообще не подвергались монографическому исследованию, имеется лишь несколько публикаций, затрагивающих отдельные аспекты проблемы [4]; [12]; [13].

С учетом озвучиваемой выше проблемы о не учете разновидности субъектов, которым может быть причинен вред в результате деятельности органов досудебного производства и условия причинения такого вреда, хотелось бы обратить свое внимание на официальные статистические данные о причиненном материальном ущербе и его возмещении по окончанным уголовным делам.

1. В 2022 году был причинен материальный ущерб на сумму: 495 108 713 тенге, из которых возмещено:

- государству – 129 144 808 (26%);
- юридическим лицам – 33 952 135 (6,8%);
- физическим лицам – 18 192 932 (3,6%).

2. В 2021 году был причинен материальный ущерб на сумму: 302 224 280 тенге, из которых возмещено:

- государству – 42 093 680 (13,9%);
- юридическим лицам – 14 079 555 (4,6%);
- физическим лицам – 8 051 720 (0,3%)⁴.

Так, анализ статистики показывает, что в качестве субъектов, которым должен

³ О Фонде компенсации потерпевшим: закон Республики Казахстан от 10 янв. 2018 г. №131-VI ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000131> (дата обращения: 08.10.2023).

⁴ Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» по Республике Казахстан за 2021-2022 гг. // Портал органов правовой статистики и специальных учетов Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 29.11.2023).

возмещаться вред, причиненный органами досудебного расследования, являются лишь: государство, юридические лица и физические лица. При этом показатели возмещения вреда физическим лицам самые наименьшие.

Также отметим, что никакого разграничения по форме причиненного вреда и разделения субъектов, которым причинен такой вред, в статистических отчетностях не имеется. В учет берется общий причиненный материальный ущерб (тот, что причинен непосредственно совершенным деянием и деяниями органов уголовного преследования).

Также обратим внимание на высокий рост показателей регистрации уголовных правонарушений, за которые предусмотрена ответственность за превышение должностных полномочий и злоупотребление должностными полномочиями.

Только за последние два года, процент регистрации уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 361 УК РК вырос почти на 77% (в 2021 году было зарегистрировано 62 факта, а в 202 – 110). В свою очередь, процент регистрации уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 362 вырос на 36% (в 2021 г. было зарегистрировано 111 фактов, а в 2022 – 151).

Рассмотрение вышеуказанных статистических данных на наш взгляд целесообразно для подтверждения авторского мнения, что вред может быть причинен в случае принятия незаконного процессуального решения.

На наш взгляд, анализируемая ситуация возникла ввиду следующих причин:

1. Возмещение вреда причиненного лицам, участвующим при производстве следственных действий, не обеспечивается ввиду отсутствия в УПК РК нормы, регулирующей данные отношения.

2. Причиненный в ходе производства следственных действий вред не возмещается ввиду отсутствия четкой процессуальной регламентации порядка, условий и критериев его возмещения.

3. Вопросы возмещения вреда,

причиненного участникам следственных действий не рассматриваются органами расследования, поскольку действующее законодательство не предусматривает возможность возмещения ущерба, причиненного именно участникам следственных действий в ходе производства по уголовным делам.

4. Возмещение вреда причиненного потерпевшим в связи с принятием незаконного или необоснованного решения органа досудебного расследования не обеспечивается ввиду отсутствия в УПК РК нормы, регулирующей данные отношения.

5. В соответствии с гражданским законодательством РК, иски о возмещении вреда рассматриваются исключительно при наличии ответчика – физического или юридического лица. Практика непризнания гражданскими судами в качестве ответчиков орган досудебного расследования или орган внутренних дел как юридическое лицо, порождает отказ судов в принятии исковых заявлений.

6. Вред не возмещается третьим лицам в связи с тем, что лица, которым он причинен не являются участниками уголовного процесса и не имеют прямого отношения к расследованию.

Вместе с тем анализ иностранной литературы показывает, что национальное законодательство большинства зарубежных стран предусматривает механизмы возмещения вреда, причиненного как законными, так и незаконными действиями органов расследования [14]; [15]; [16]; [17]; [18]. Принимаются также соответствующие меры по законодательной регламентации порядка и условий возмещения такого вреда.

Закключение. Все указанные в данной научной статье обстоятельства доказывают острую необходимость разработки и внедрения реальных механизмов возмещения вреда, причиненного в ходе досудебного производства, что, несомненно окажет ценность для правоприменительной практики. Такой подход продиктован современными условиями развития общественных отношений, базирующихся на теоретических основах международного

права.

Следует отметить, что факты причинения вреда и последующая невозможность лиц реализовать свое право на его возмещение, пагубно влияют как на авторитет органов внутренних дел, так и в целом на результаты осуществляемой ими деятельности. Данные факты порождают негативное отношение к работе правоохранительных органов и вызывают нежелание участия в досудебном расследовании и оказания содействия в работе по раскрытию и расследованию уголовных правонарушений. В частности даже потерпевшие, заявляющие об уголовном правонарушении которых рассматривается несвоевременно или в неполном объеме испытывают моральные страдания и влияют на формирование негативной оценки деятельности органов внутренних дел.

В этой связи реформирование уголовно-процессуального законодательства РК с целью совершенствования правовых механизмов и условий, обеспечивающих гарантию возмещения вреда, причиненного действиями органов досудебного расследования, на сегодняшний день видится необходимым для обеспечения

нормальной деятельности правоохранительных органов в области расследования и раскрытия преступлений.

Для решения выявленных в данной работе проблем предлагается внесение изменений в уголовно-процессуальное законодательство, путем включения нормы, предусматривающей обязательность возмещение вреда, причиненного лицам, участвующим при производстве следственных действий, которые не являются участниками уголовного процесса и не имеют прямого отношения к расследованию.

В этой связи предлагаем включить в статью 15 «Охрана прав и свобод граждан при производстве по уголовным делам» УПК РК часть 2.2 следующего содержания: «2.2 Вред, причиненный лицу в результате нарушения его прав и свобод при производстве по уголовному делу, путем законных и (или) незаконных действий органов досудебного производства, подлежит возмещению по основаниям и в порядке, предусмотренным настоящим Кодексом, даже если лицо не является участником уголовного процесса и не имеет прямого отношения к расследованию».

Список использованной литературы:

1. Ханов, Т.А. Возмещение вреда, причиненного в результате производства незаконных негласных следственных действий / Т.А. Ханов, А.Т. Садвакасова // Российско-азиатский правовой журнал. – 2020. – №3. – С. 37-42.
2. Сеитов, Б.Т. Деятельность правоохранительных и иных государственных органов о некоторых аспектах превенции пыток / Б.Т. Сеитов // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2023. – №2(28). – С. 109-116.
3. Бачурин, С.Н. Проблемные вопросы возмещения (компенсации) вреда жертвам пыток в досудебном производстве и отбывающим уголовное наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан / С.Н. Бачурин // Ғылым. – 2017. – №2(53). – С. 5-10.
4. Бачурин, С.Н. Проведение негласного следственного действия, последствия признанное незаконным в судебном порядке – как самостоятельное основание для возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органа, ведущего уголовный процесс: структурные элементы и влияние на общую структуру возмещения вреда / С.Н. Бачурин, Г. Сейтжанулы // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2018. – №2. – С. 110-114.
5. Нестерова, Е.В. Анализ судебной практики об ответственности государственных органов и их должностных лиц по деликтным обязательствам [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31680800 (дата обращения: 08.10.2023).
6. Ханов, Т.А. Совершенствование механизмов возмещения вреда в уголовном процессе Республики Казахстан // Современная наука: прогнозы, факты, тенденции развития:

Сб. материалов XVI Междунар. науч.-практ. конф. – Чебоксары, 2023. – С. 548-555.

7. Глыбина, А.Н. Реабилитация и возмещение вреда в порядке реабилитации в уголовном процессе РФ; автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Н. Глыбина. – Том. гос. ун-т. – Томск, 2006. – 24 с.

8. Галиакбарова, Г.Г., Сейдимбек, А.А. Совершенствование действующего законодательства Республики Казахстан в сфере определения круга субъектов на право возмещения морального вреда: Научный форум: инновационная наука. сб. ст. по материалам III междунар. заоч. науч.-практ. конф. – Москва, 2017. – С. 56-60.

9. Черепанова, О.С. Возмещение и компенсация вреда, причиненного правомерными действиями правоохранительных органов / О.С. Черепанова // Алтайский юридический Вестник. – 2016. – №1(13). – С. 122-126.

10. Азарова, И.А. Порядок возмещения вреда, причиненного неправомерными действиями органов дознания и предварительного следствия / И.А. Азарова // Альманах современной науки и образования. – 2009. – №7-2. – С. 8-10.

11. Rosenn, K.S. Compensating the innocent accused [Electronic resource] / K.S. Rosenn // Ohio state law journal. – 1976. – №4(37). – Pp. 705-724. – Access mode: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/compensating-innocent-accused> (Access data: 02.11.2023).

12. Алмазова, Т.А. Возмещение ущерба, причиненного незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда; автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т.А. Алмазова. – М., 2001. – 23 с.

13. Жексекеева, Д.А. Порядок возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда // Государство, общество, наука: горизонты развития: материалы междунар. науч. молодеж. конф., приуроченной к симпозиуму им. Т.И. Заславской «Социальные вызовы экономическому развитию». – Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, 2014. – С. 91-93.

14. Strickland, P. Damage to property by police forcing entry [Electronic resource] / P. Strickland // Briefing paper. – 2016. – №06627. – Access mode: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06627/SN06627.pdf> (Access data: 02.11.2023).

15. Wimer, A. Innocent Property Owners Deserve Compensation When The Police Cause Destruction // Forbes, 2019 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.forbes.com/sites/instituteforjustice/2019/12/03/innocent-property-owners-deserve-compensation-when-the-police-cause-destruction/?sh=7de55c565030> (Access data: 02.11.2023).

16. Janssen, P. Recognising Victimhood: Lessons from the International Criminal Court and Mass Claim Programmes for the Compensation Procedure Parallel to the Trial of International Crimes in the Netherlands / P. Janssen, R. Kool // Netherlands International Law Review. – 2017. – №64. – Pp. 237-257.

17. Ferrara, S.D. A novel methodology for the objective ascertainment of psychic and existential damage / S.D. Ferrara, et al. // International Journal of Legal Medicine. – 2016. – №130. – Pp. 1387-1399.

18. Cheloukhine, S.I. Institute of Rehabilitation and its role in protecting the rights and legitimate interests of the suspect and accused / Cheloukhine, S.I., et al. // Central Asian Journal of Social Sciences and Humanities. – 2017. – №4. – Pp. 13-20.

References:

1. Hanov, T.A. Vozmeshhenie vreda, prichinjonogo v rezul'tate proizvodstva nezakonnyh neglasnyh sledstvennyh dejstvij / T.A. Hanov, A.T. Sadvakasova // Rossijsko-aziatskij pravovoj zhurnal. – 2020. – №3. – S. 37-42.

2. Seitov, B.T. Dejatel'nost' pravoohranitel'nyh i inyh gosudarstvennyh organov o nekotoryh

aspektah prevencii pytok / B.T. Seitov // Құқық қорғау органдары академиясының Zharshysy. – 2023. – №2(28). – S. 109-116.

3. Bachurin, S.N. Problemnye voprosy vozmeshhenija (kompensacii) vreda zhertvam pytok v dosudebnom proizvodstve i otbyvajushhim ugovnoe nakazanie v uchrezhdenijah ugovno-ispolnitel'noj sistemy Respubliki Kazahstan / S.N. Bachurin // Fylym. – 2017. – №2(53). – S. 5-10.

4. Bachurin, S.N. Provedenie neglasnogo sledstvennogo dejstvija, posledstvii priznanoe nezakonnym v sudebnom porjadke – kak samostojatel'noe osnovanie dlja vozmeshhenija vreda, prichinjonno go nezakonnymi dejstvijami organa, vedushhego ugovnoyj process: strukturnye jelementy i vlijanie na obshhuj strukturu vozmeshhenija vreda / S.N. Bachurin, G. Sejtzhanuly // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. – 2018. – №2. – S. 110-114.

5. Nesterova, E.V. Analiz sudebnoj praktiki ob otvetstvennosti gosudarstvennyh organov i ih dolzhnostnyh lic po deliktnym objazatel'stvam [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31680800 (data obrashhenija: 08.10.2023).

6. Hanov, T.A. Sovershenstvovanie mehanizmov vozmeshhenija vreda v ugovnom processe Respubliki Kazahstan // Sovremennaja nauka: prognozy, fakty, tendencii razvitija: Sb. materialov XVI Mezhdunar. nauch.-prak. konf. – Cheboksary, 2023. – S. 548-555.

7. Glybina, A.N. Reabilitacija i vozmeshhenie vreda v porjadke reabilitacii v ugovnom processe RF; avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09 / A.N. Glybina. – Tom. gos. un-t. – Tomsk, 2006. – 24 s.

8. Galiakbarova, G.G., Sejdimbek, A.A. Sovershenstvovanie dejstvujushhego zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan v sfere opredelenija kruga sub#ektov na pravo vozmeshhenija moral'nogo vreda: Nauchnyj forum: innovacionnaja nauka. sb. st. po materialam III mezhdunar. zaoch. nauch.-prak. konf. – Moskva, 2017. – S. 56-60.

9. Cherepanova, O.S. Vozmeshhenie i kompensacija vreda, prichinennogo pravomernymi dejstvijami pravoohranitel'nyh organov / O.S. Cherepanova // Altajskij juridicheskij Vestnik. – 2016. – №1(13). – S. 122-126.

10. Azarova, I.A. Porjadok vozmeshhenija vreda, prichinennogo nepravomernymi dejstvijami organov doznaniya i predvaritel'nogo sledstvija / I.A. Azarova // Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija. – 2009. – №7-2. – S. 8-10.

11. Rosenn, K.S. Compensating the innocent accused [Electronic resource] / K.S. Rosenn // Ohio state law journal. – 1976. – №4(37). – Pp. 705-724. – Access mode: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/compensating-innocent-accused> (Access data: 02.11.2023).

12. Almazova, T.A. Vozmeshhenie ushherba, prichinennogo nezakonnymi dejstvijami organov doznaniya, predvaritel'nogo sledstvija, prokuratury i suda; avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / T.A. Almazova. – M., 2001. – 23 s.

13. Zheksekeeva, D.A. Porjadok vozmeshhenija vreda, prichinjonno go nezakonnymi dejstvijami organov doznaniya, predvaritel'nogo sledstvija, prokuratury i suda // Gosudarstvo, obshhestvo, nauka: gorizonty razvitija: materialy mezhdunar. nauch. molodezh. konf., priurochennoj k simpoziumu im. T.I. Zaslavskoj «Social'nye vyzovy jekonomicheskomu razvitiju». – Sibirskij institut upravlenija – filial RANHiGS, 2014. – S. 91-93.

14. Strickland, P. Damage to property by police forcing entry [Electronic resource] / P. Strickland // Briefing paper. – 2016. – №06627. – Access mode: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06627/SN06627.pdf> (Access data: 02.11.2023).

15. Wimer, A. Innocent Property Owners Deserve Compensation When The Police Cause Destruction // Forbes, 2019 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.forbes.com/sites/instituteforjustice/2019/12/03/innocent-property-owners-deserve-compensation-when-the-police-cause-destruction/?sh=7de55c565030> (Access data: 02.11.2023).

16. Janssen, P. Recognising Victimhood: Lessons from the International Criminal Court and

Mass Claim Programmes for the Compensation Procedure Parallel to the Trial of International Crimes in the Netherlands / P. Janssen, R. Kool // Netherlands International Law Review. – 2017. – №64. – Pp. 237-257.

17. Ferrara, S.D. A novel methodology for the objective ascertainment of psychic and existential damage / S.D. Ferrara, et al. // International Journal of Legal Medicine. – 2016. – №130. – Pp. 1387-1399.

18. Cheloukhine, S.I. Institute of Rehabilitation and its role in protecting the rights and legitimate interests of the suspect and accused / Cheloukhine, S.I., et al. // Central Asian Journal of Social Sciences and Humanities. – 2017. – №4. – Pp. 13-20.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Адель Талғатқызы Садвақасова – Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD), e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Садвақасова Адель Талғатовна – старший научный сотрудник научно-исследовательского института экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор философии (PhD), e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Sadvakasova Adel Talgatovna – Senior Researcher at the Research Institute of Economics and Legal Studies of Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, PhD, e-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ / ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО / ENVIRONMENTAL LAW

ӘОЖ 349.6
МҒТАР 10.53.01

Д.Л. Байдельдинов, Г.Т. Айгаринова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КЛИМАТТЫ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Бүгінгі таңда жер шарының халқы жаһандық экологиялық проблемалардың қаупі жағдайында қалып отыр. Климаттың өзгеруі жаһандық экологиялық проблема ретінде, оның пайда болуы негізінен өнеркәсіп пен өндірістің өсуімен байланысты, дүниежүзілік қоғамдастықтың алдына климаттың өзгеруінің жағымсыз салдарын жұмсарту және онымен күресу міндетін қояды. Климатқа әсерін реттеу саласындағы заңнаманы жетілдіру, олқылықтарды жою мақсатында «Климатты және жердің озон қабатын қорғау туралы» заң жобасын әзірлеу перспективасы бар көрінеді. Бұл ғылыми мақаланың мақсаты цифрландыру жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы климатты қорғаудың құқықтық мәселелерін зерделеу, осы саладағы қолданыстағы заңнаманы және оны қолдану тәжірибесін, негіз ретінде жетілдіру бойынша тұжырымдамалық негіздерін, теориялық ережелерін, қорытындыларын, практикалық ұсынымдарын негіздеу және әзірлеу болып табылады.

Түйінді сөздер: климатты қорғау мәселелері; озон қабатын қорғау; парниктік газдар; жаңартылатын энергия көзі; жаһандық жылыну; климаттың өзгеруі; антропогендік әсер; цифрландыру.

Д.Л. Байдельдинов, Г.Т. Айгаринова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ КЛИМАТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. На сегодняшний день население мира остается под угрозой глобальных экологических проблем. Изменение климата как глобальная экологическая проблема, возникновение которого в основном связано с ростом промышленности и производства, ставит перед мировым сообществом задачи смягчения негативных последствий изменения климата и борьбы с ними. В целях совершенствования законодательства в области регулирования воздействия на климат, устранения пробелов представляется перспективной разработка проекта Закона «Об охране климата и озонового слоя земли». Целью данной научной статьи является исследование правовых вопросов охраны климата в Республике Казахстан в условиях цифровизации, обоснование и разработка концептуальных основ, теоретических правил, выводов и практических рекомендаций по совершенствованию действующего законодательства и опыта его применения в качестве основы.

Ключевые слова: проблемы защиты климата; защита озонового слоя; парниковые газы; возобновляемый источник энергии; глобальное потепление; изменение климата; антропогенное воздействие; цифровизация.

D.L. Baideldinov, G.T. Aigarinova
The Al-Farabi Kazakh National University, Almaty c., the Republic of Kazakhstan

LEGAL ISSUES OF CLIMATE PROTECTION IN THE DIGITALIZATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. Today, the world's population remains under threat from global environmental problems. Climate change as a global environmental problem, the emergence of which is mainly associated with the growth of industry and production, poses the task of mitigating the negative consequences of climate change and combating it. In order to improve legislation in the field of regulating the impact on climate and eliminate gaps, the development of a draft Law «On the protection of the Earth's climate and ozone layer» seems promising. The purpose of this scientific article is to study the legal issues of climate protection in the Republic of Kazakhstan in the context of digitalization, substantiate and develop conceptual frameworks, theoretical rules, conclusions and practical recommendations for improving the current legislation and the experience of its application as a basis.

Keywords: climate protection problems; protection of the ozone layer; greenhouse gases; renewable energy source; global warming; climate change; anthropogenic impact; digitalization.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_147

Кіріспе. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына 2020 жылғы 01 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» Жолдауында белгілеген міндеттері ел алдында тұрған міндеттерді әзірлеуге алғышарт болып табылады, онда ол «қоршаған ортаны қорғау және экологиялық даму қазақстандық күн тәртібінің алдыңғы қатарына шығып отыр. Бұл мәселемен бүкіл өркениетті әлем айналысады және Біз магистральдық тенденциядан аулақ бола алмаймыз... Биологиялық әртүрлілікті сақтау мен ұтымды пайдаланудың ұзақ мерзімді жоспарлары бекітілуі керек. Бес жыл ішінде орман қорында 2 миллиардтан астам ағаш және елді мекендерде 15 миллион ағаш отырғызылады. Бұл акция еліміздің ауқымды көгалдандырылуына әкеледі. Елорда төңірегінде жасыл белдеу салу мәселесі өткір тұр»¹.

Биологиялық әртүрлілікті сақтау және ұтымды пайдалану үшін республиканы терең декарбонизациялау үшін негіз болып табылатын Қазақстанның биологиялық әртүрлілігі секторларының бірі ретінде климатты қорғау қамтамасыз етілуге тиіс. Әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, перспективаларға, орындылыққа және халықаралық міндеттемелерге сәй-

кес «жасыл» экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде климатты қорғау айқындалды. Соңғы жылдардағы климатты қорғау ең көп талқыланатын мәселелердің бірі болып табылады [1, 77 б.]. Мұнда дамыған және дамушы елдердің, дәстүрлі және жаңартылатын көздерден энергия өндірумен айналысатын кәсіпорындардың, CO₂, басқа парниктік газдар мен озонды бұзатын заттардың Жер атмосферасына жаппай шығарындыларын жүзеге асыратын субъектілердің мүдделері Қоршаған ортаны қорғау және халықтың денсаулығы мүдделерімен бетпе-бет келеді [2, 79 б.]. Бұл тақырып саясаткерлер, экологтар, түрлі ғылыми мектептер, қоғам және бүкіл әлемдегі өнеркәсіп өкілдері арасында кең пікірталас тақырыбы болып табылады. Климаттың өзгеруі қазіргі заманғы негізгі қиындықтардың бірі болып табылады. Мәселен, мысалы, азық-түлік өндірісіне қауіп төндіретін ауа-райының болжамсыздығы, табиғи апаттар қаупін арттыратын теңіз деңгейінің көтерілуі климаттың өзгеруінің салдары болып табылады және жаһандық сипатқа ие және бұрын-соңды болмаған ауқымға ие. Егер сіз бүгін шешуші әрекет жасамасаңыз, климаттың өзгеруіне кейінгі бейімделу көп күш пен шығынды қажет етеді. Парниктік газдар

¹ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек / Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek (жүгінген күні: 28.11.2023).

табиғи түрде өндіріледі және күн жылуының бір бөлігін ұстап тұру және планетамызды өмір сүруге жарамды ету арқылы адамдар мен басқа тіршілік иелерінің өмір сүруінде маңызды рөл атқарады². Бір жарым ғасырлық индустрияландыру, сондай-ақ ормандарды үздіксіз кесу және белгілі бірауыл шаруашылық әдістерін қолдану атмосфераға парниктік газдар шығарындыларының көбеюіне әкелді. Халық санының өсуімен және елдер экономикасының дамуымен бірге олардың парниктік газдар шығарындыларының көлемі артып келеді³.

Материалдар мен әдістер. Бұл мақаланың теориялық және әдіснамалық негізі жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістеме талаптарының органикалық үйлесіміне негізделген. Жалпы ғылыми әдістеме мемлекет, қоғам, ұжым және жеке тұлғаның арақатынасына көзқарасты сипаттайды. Ол әлеуметтік дамудың объективті және субъективті факторларын, себеп-салдарлық байланыстар мен қатынастарды, оларды институционализациялау мен бағынуды, сондай-ақ мемлекеттілік тарихындағы сабақтастық пен ілгерілеушілікті көрсетуді қамтиды. Сонымен қатар жеке ғылыми әдістер де қолданылды: ресми-құқықтық және құрылымдық-жүйелік талдау, нақты-тарихи, салыстырмалы-құқықтық, логикалық, социологиялық және статистикалық әдістер, талдау және синтез әдісі және т.б.

Әдебиетке шолу. Климатты қорғау және жаһандық жылыну саласындағы ғылыми зерттеулерді талдау олардың негізінен қарастырылып отырған саланың экономикалық, географиялық, тарихи аспектілеріне арналғанын көрсетеді. Ғылыми ортада климатты, атмосфералық ауаны қорғау тұжырымдамасын әзірлеумен әртүрлі ғылымдардың өкілдері – экологтар, биологтар, экономистер, заңгерлер айналысады [3, 74 б.]. Қазақстан Республикасында Ғ. Телеуовтың жұмысы сияқты жұмыстар белгілі. «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытуда құқықтық қамтамасыз ету (Қазақстан

Республикасы және шет мемлекеттердің заңдары мен тәжірибесін салыстырмалы талдау)» тақырыбында Республиканың ауысуы контекстінде жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды және дамытуды құқықтық қамтамасыз етудің теориялық негіздері мен практикалық проблемаларын қарастыруға арналған Қазақстан «жасыл» экономикаға, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытудың мемлекеттік құқықтық тетігі, Қазақстан Республикасында және шет елдерде жаңартылатын энергия көздерін пайдалану және дамыту саласындағы заңнаманы және оны қолдану практикасын салыстырмалы талдау жүргізілді, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану және дамыту саласындағы ұлттық заңнаманы жетілдіру жолдары ұсынылды [4]. В.А. Семенихинаның «климатты қорғауды құқықтық реттеу: салыстырмалы-құқықтық талдау» тақырыбындағы жұмысы, зерттеу объектісі климаттың антропогендік өзгеруіне қарсы тұруға, парниктік газдар шығарындыларын азайтуға, энергия тиімділігін арттыруға бағытталған саяси бағдарламалар мен құқықтық реттеу шаралары, сондай-ақ климаттық әсерге антропогендік әсерді азайту қажеттілігіне байланысты қабылданатын өзге де шаралар болып табылады [5]. М.С. Бектұрғанованың экономика бойынша диссертациялық зерттеуі мұнай-газ секторының декарбонизациясын зерттеуге бағытталған [6]. Е.В. Левицкаяның «Жердің озон қабатын қорғау жөніндегі халықаралық-құқықтық нормалар және оларды жүзеге асыру» тақырыбындағы жұмысы, мұнда зерттеу объектісі мемлекеттердің, осы мәселе бойынша мемлекеттер қабылдаған халықаралық келісімдермен айқындалатын Жердің озон қабатын қорғауды реттеу жөніндегі халықаралық ұйымдардың қатынастары болып табылады [7]. Жарияланған ғылыми жұмыстардың жеткілікті санына қарамастан, климатты қорғаудың құқықтық құқықтық механизмін анықтауда бірыңғай тәсіл жоқ.

Нәтижелер және талқылау.

² А. Скакова. Глобальные изменения климата: причины, масштабы и последствия для Казахстана / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strategy2050.kz/ru/news/globalnye-izmeneniya-klimata-prichiny-masshtaby-i-posledstviya-dlya-kazakhstana/> (дата обращения: 28.11.2023).

³ F. Harvey. Climate change is already damaging global economy, report finds // Support the Guardian. – 2012. – 26 September [Electronic resource] – Access mode: <https://www.theguardian.com/environment/2012/sep/26/climate-change-damaging-global-economy> (Access data: 07.11.2023).

Климаттың өзгеруі проблемасының өзектілігі халықаралық деңгейде танылды. Сарапшылардың бағалауы бойынша, әлемдік экономика жыл сайын климаттың жылынуына байланысты 1,2 триллион доллардан немесе жаһандық ЖІӨ-нің 1,6%-жоғалтады [8]. Климаттың өзгеруі жылына 400 мыңға жуық адамның өліміне себеп болады, тағы 4,5 миллион адам климатқа байланысты қазба отындарын жағудан туындаған ауаның ластануынан қайтыс болады. Заң әдебиеттерінде климаттық өзгерістерге қарсы күрес саласындағы тиімді құқықтық реттеу міндетінің өте өзектілігі атап өтіледі, климатты құқықтық қорғау тетігінің кешенділігі туралы қорытынды жасалады⁴. Климатты қорғау саласындағы қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдірудің негізі халықаралық шарттар болып табылады: 1992 жылғы 9 мамырдағы БҰҰ-ның Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясы⁵, оған 1997 жылғы 11 желтоқсандағы Киото хаттамасы климатты қорғау саласындағы қатынастарды реттейтін басқа да жекелеген нормалар Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде қамтылған⁶, алайда, бұл жеткіліксіз. Әзірге Қазақстанда климаттың өзгеру проблемаларын шешуге тікелей бағытталған заңнамалық актілер де, осы мәселелер бойынша жеке стратегиялық құжат та жоқ. Айта кету керек, соңғы уақытта Үкімет «Қазақстанның 2050 жылға дейінгі төмен көміртекті даму тұжырымдамасы» және «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы сияқты стратегиялық құжаттарды әзірлеуге бастамашы болды⁷.

Білім берудегі цифрландыруды дамытудың белсенді кезеңі 2017-2018 жылдары

Мемлекет басшысының Жолдауының міндеттерін орындаудан және «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдаудан басталды⁸. «Цифрлық Қазақстан энергия тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, сол арқылы парниктік газдар шығарындыларының деңгейін төмендетеді» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде Қазақстан экономикасының салаларын цифрландыруға бағытталған шаралар күтілуде. Жақында Президент Климаттық амбициялар жөніндегі саммитте Қазақстан көміртегі бейтараптығына қарай жылжуға дайын екенін және 60-шы жылға қарай оған қол жеткізгісі келетінін айтты. Бұл елдегі саяси көзқарас. Мұндай биік трибуналарда алғаш рет Климаттың өзгеруі мәселелері және Қазақстанның шығарындыларды азайту жөніндегі міндеттемелері ғана емес, сонымен қатар өзгерістерге деген осалдығымыз да айтылады. Өйткені төмен көміртекті даму туралы айтатын болсақ, бір нәрсені құрбан ету керек. Бұл ауысудан айырылатын салалар бар, керісінше, жаңа дамудың драйвері бола алатын Климаттық амбициялардың өсуінен үлкен пайда көретін салалар бар⁹. Бірақ бұл консенсусқа қол жеткізу керек әр түрлі мүдделі тараптар бар, әр түрлі салалар, әр түрлі аймақтар, осыған байланысты әр түрлі пікірлер бар, бірақ бұл жалпы түсінік өте маңызды¹⁰.

Бүгінгі таңда келесі халықаралық және ұлттық нормативтік актілер осы қатынастарды реттейді:

- Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясын [9] ратификациялау туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 4 мамырдағы №2260 Жарлығы;

⁴ F. Harvey. Climate change is already damaging global economy, report finds // Support the Guardian. – 2012. – 26 September [Electronic resource] – Access mode: <https://www.theguardian.com/environment/2012/sep/26/climate-change-damaging-global-economy> (Access data: 07.11.2023).

⁵ United Nations Framework Convention on Climate Change / May 9, 1992. – 33 p. [Electronic resource] – Access mode: http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (Access data: 07.11.2023).

⁶ The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change as of December 11, 1997 [Electronic resource] – Access mode: <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html> (Access data: 07.11.2023).

⁷ А. Скакова. Глобальные изменения климата: причины, масштабы и последствия для Казахстана / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strategy2050.kz/ru/news/globalnye-izmeneniya-klimata-prichiny-masshtaby-i-posledstviya-dlya-kazakhstana/> (дата обращения: 28.11.2023).

⁸ Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 12 дек. 2017 г. №827 (с изм. и доп. по сост. на 01.10.2020 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057 (дата обращения: 07.11.2023).

⁹ Kazakhstan's vision to achieve carbon neutrality presented at high-level conference in Nur-Sultan. October 13, 2021 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.undp.org/kazakhstan/news/kazakhstans-vision-achieve-carbon-neutrality-presented-high-level-conference-nur-sultan> (Access data: 12.11.2023).

¹⁰ А. Скакова. Глобальные изменения климата: причины, масштабы и последствия для Казахстана / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://strategy2050.kz/ru/news/globalnye-izmeneniya-klimata-prichiny-masshtaby-i-posledstviya-dlya-kazakhstana/> (дата обращения: 28.11.2023).

- Озон қабатын қорғау туралы Вена Конвенциясына Қазақстан Республикасының қосылуы туралы. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 30 қазандағы №177-І Заңы;

- Озон қабатын бұзатын заттар бойынша Қазақстан Республикасының Монреаль Хаттамасына қосылуы туралы. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 30 қазандағы №176 Заңы;

- Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясына Киото хаттамасын ратификациялау туралы. Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 26 наурыздағы №144-IV Заңы;

- Париж келісімін ратификациялау туралы. Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 4 қарашадағы №20-VI ҚРЗ Заңы;

- 2021 жылғы Экологиялық кодекс. 18 бөлім. Климат және атмосфераның озон қабаты;

- Климаттың өзгеруіне бейімделу процесін ұйымдастыру және іске асыру ережелерін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Экология, Геология және табиғи ресурстар министрінің 2021 жылғы 2 маусымдағы №170 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2021 жылғы 9 маусымда №22974 болып тіркелді.

Осы құқықтық инновациялардың маңыздылығын мойындай отырып, сонымен бірге Климаттық жүйенің ерекшелігін және климаттық өзгерістердің (экологиялық, әлеуметтік, экономикалық) жағымсыз салдарының көп қырлылығын ескере отырып, реттеудегі олқылықтардың болуын, тиісті қатынастарды құқықтық реттеудегі кешенділіктің жоқтығын атап өткен жөн. Климаттық жүйе – үздіксіз өзара әрекет-тесетін атмосферадан, гидросферадан, криосферадан, жер бетінен және биосферадан тұратын күрделі жүйе. Парниктік газдар атмосфералық ауаның сапасына әсер етеді, бірақ олардың айтарлықтай теріс әсері жалпы Климаттық жүйеге әсер етеді. Парниктік газдар шығарындыларын қысқарту саласындағы

қызметті жүзеге асыру кезінде есептеулерінің дұрыстығы халықаралық құралдарды¹¹ пайдалана отырып валидация (растау) жолымен айқындалатын есептік әдістемелер пайдаланылады, парниктік газдар шығарындыларын қысқартуға бағытталған экономикалық жобалау тетіктері шығарындыларды қысқартудың көміртегі бірліктерін өтеулі беру шарттары, шығарындыларға квоталар шеңберінде іске асырылады. Сонымен қатар осы саладағы қазіргі заманғы заңнама реттеудің әкімшілік әдістерін қолдануға көбірек тартылады. Парниктік газдар шығарындыларына мүліктік құқықтардың пайда болуы мен тоқтатылуы, аталған құқықтарды беру жөнінде субъектілер арасында мәмілелер жасау саласындағы қатынастар жеткілікті реттелмеген. Сондай-ақ қолданыстағы заңнамада парниктік газдар шығарындыларына құқықтарды субъектілер арасында бөлу қағидаттары айқындалмаған, өзгермелі климатқа бейімделуді бағалауды жүргізуге және қамтамасыз етуге құқықтық тәсілдер қалыптаспаған. Сол себепті, климатқа әсер етуді реттеу, олқылықтарды жою саласындағы заңнаманы жетілдіру мақсатында «Климатты және Жердің озон қабатын қорғау туралы» Заң жобасын перспективалық әзірлеу ұсынылады¹².

Климатты қорғаудың құқықтық түсінігі мен мәні Климаттық жүйенің күрделілігін, климаттың өзгеруінің экологиялық, экономикалық және әлеуметтік салдарының әртүрлілігін және климаттың өзгеруімен күресуге бағытталған субъектілердің әрекеттерін ескере отырып, заң жобасында анықталуы керек. Климаттық өзгерістер саласындағы қатынастарды халықаралық-құқықтық регламенттеудің мәнмәтіні ұлттық деңгейде тиісті қатынастарды құқықтық реттеу парниктік газдар шығарындыларына рұқсат беру, оларды түгендеу, парниктік газдардың мемлекеттік кадастрын жүргізу, нормалау, жоспарлау және т.б. саласындағы қатынастарды реттеу мақсатында жария-

¹¹ III-VI Национальное Сообщение Республики Казахстан к Рамочной Конвенции ООН об изменении климата. – Астана: ТОО «Типография Форма Плюс», 2013. – 274 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://unfccc.int/files/national_reports/annex_i_natcom/submitted_natcom/application/pdf/nc_kazakhstan_rus%5B1%5D.pdf (дата обращения: 12.11.2023).

¹² Пояснительная записка к проекту Закона Республики Казахстан «Об охране климата и озонового слоя земли» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004414 (дата обращения: 12.11.2023).

құқықтық қағидаттар мен әдістердің үйлесімі негізінде құрылуы тиіс деп бекітуге негіз береді. Климатты қорғау және жеке құқық саласындағы бақылау – көміртегі бірліктерінің айналымы, парниктік газдар шығарындыларына құқықтар шеңберіндегі мүліктік қатынастарды реттеу мақсатында. Осы қағидаттардың тиімді үйлесуі Шаруашылық субъектілерінің Климаттық жүйеге теріс антропогендік әсерді төмендетуге бағытталған қызметке экономикалық мүдделілік режимін қалыптастыруға мүмкіндік береді, Қазақстан Республикасының «жасыл экономикасын» қалыптастыруға ықпал ететін болады. Заң жобасында мыналар көрсетілуге тиіс: климатты қорғаудың негізгі қағидаттары, оның ішінде қазіргі және болашақ ұрпақты жаһандық климаттың өзгеруінен қорғау, көміртегі бірліктерінің айналымын, парниктік газдар шығарындыларына құқықтарды мемлекеттік реттеуді қоса алғанда, климатты қорғау саласындағы мемлекеттік реттеу мен басқару қағидаты, климатты қорғау саласындағы экономикалық ынталандыру қағидаты, жұртшылықтың климатты қабылдауға қатысуы климатқа теріс әсер ететін шешімдер; климатқа әсерді жұмсарту әлеуетін арттырудың, осалдығын төмендетудің, табиғи кешендер мен экономиканың өзгертін климатқа бейімделуін арттырудың құқықтық шаралары; климатты қорғау саласында мемлекеттік басқару мен бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың құзыреті; шығарындыларды қысқарту, шығарындыларға құқықтардың пайда болуы, ауысуы және тоқтатылуы жөніндегі міндеттемелерді ұлттық бөлу тетіктерін қоса алғанда, парниктік газдар шығарындыларын азайтудың экономикалық тетіктері парниктік газдар, оның ішінде мәмілелер жасау арқылы; жобаларда қол жеткізілген парниктік газдар шығарындыларын қысқартуды растау тәртібі; қызметі парниктік газдар шығарындылары мен сіңірілуіне байланысты субъектілердің сақтауы үшін міндетті негізгі талаптар; климатты қорғау саласындағы нормалау; парниктік газдар антропогендік шығарындыларының мемлекеттік кадастрын,

көміртегі бірліктерінің ұлттық тізілімін, парниктік газдар шығарындыларының мониторингін жүргізу тәртібі [10].

Қазақстан Республикасының «жасыл» экономиканы қалыптастыруға бағдарлануы климатты қорғауды, оның мақсатын, міндеттерін, қағидаттарын, ең алдымен қоршаған ортаға әсер ету тұрғысынан түсінуді қайта ойластыруды талап етеді және табиғатты оңтайлы ұтымды пайдалануды және қоршаған ортаға «жұмсақ» әсер етуді қамтамасыз етуге қабілетті оны ұйымдастыру мен дамыту жөніндегі қолданыстағы шараларды жетілдіру және жаңа шараларды әзірлеу қажеттігіне әкеп соғады. Қоршаған орта және оны сақтау. Заңнаманы жетілдіру бағыттарын және оның климатты қорғау саласындағы даму тенденцияларын анықтау және негіздеу ғылыми және практикалық қызығушылық тудырады. Белсенді дамуы қоршаған ортаға антропогендік жүктеменің өсуіне және оның сақталуын қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іздеу қажеттілігіне байланысты климатты қорғау, сонымен бірге экономиканы дамытудың басым бағыты және терең декарбонизация негізі ретінде қарастырылады. Технологияның дамуы неғұрлым тез жүрсе, адам қоршаған ортаға соғұрлым көп экологиялық жүктеме түсіреді. Тау-кен құралдары, көлік құралдары және басқа технологиялар Күн сайын жетілдірілуде, бірақ оларды пайдаланудың тұрақтылығы үлкен сұрақтар туғызады. Көмірқышқыл газының концентрациясы индустрияға дейінгі кезеңмен салыстырғанда 40%-ға өсті. Бұл негізінен біз көмірсутектерді белсенді түрде жағуды бастағандықтан болды [11], яғни оларды тасымалдау, өндіру және басқа мақсаттар үшін энергия көзі ретінде пайдалана бастадық. Ғалымдар климаттық өзгерістер ең жағымсыз әсер ететін температуралық шекара 2°C [12], ғасырдың басынан бастап жердегі орташа температура 0,8°C-қа өсті, ал өсудің баяулауы және бұл көрсеткіштен аспауы үшін көмірқышқыл газының шығарындыларын 70%-ға азайту керек деп санайды. Өкінішке орай, мұны істеу мүмкін емес, әйтпесе бүкіл әлемдік энергетиканың, демек экономиканың жұмысын тоқтатуға тура келеді.

Сондықтан көптеген мамандар бұл мәселені шешудің геоинженерлік әдістерін жасай бастады. Мысалы, көмірқышқыл газын мүмкіндігінше қайта өңдеу үшін көптеген ағаштарды отырғызу немесе атмосферадан CO₂ сорып, оны пайдаланылған шахталарда ұстау. Климаттық жүйеге араласу күтпеген салдарға әкелуі мүмкін. Бір күні біз температура тепе-теңдігі тек жасанды түрде сақталатын планетада болуымыз мүмкін. Өкінішке орай, әзірге Климаттық мәселені жаһандық шешумен байланысты бірде-бір Технологиялық даму немесе идея әлі де маңызды емес. Климаттың өзгеруіне жаһандық ден қоюға Қазақстан Республикасының жаңартылған ұлттық үлесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 19 сәуірдегі №313 қаулысына сай, жасыл жобалардың таксономиясы жасыл облигациялар мен жасыл кредиттер арқылы қаржыландыруға жататын жасыл жобалардың жіктелуін айқындайды. Таксономия экологиялық және төмен көміртекті саясатты экологиялық пайдасы бар жобаларды жүзеге асыру үшін қолайлы жағдайлар жасау үшін әртүрлі қаржы құралдары мен институттарға жобалайды¹³. Дегенмен, біздің қолымыздан келетін нәрсе бар. Егер біз қазба отындарын тұтынуды азайтып, жүйелі түрде жаңартылатын электр энергиясына ауысып, атом энергетикасын дамытсақ, температураның көтерілу процесін бәсеңдете аламыз. Бұл стратегияны екі жолмен жүзеге асыруға болады: әкімшілік және нарықтық. Нарықтық стратегия көміртегі салығын қамтуы мүмкін. Әкімшілік әдістер – ерекше «лас» технологияларға тыйым салу және «таза» шешімдерді қолдануға нұсқау беру. Парниктік газ салығын енгізу, шығарындыларды азайту үшін субсидиялар немесе квоталық сауда жүйесі экономикалық немесе нарықтық құралдар бола алады.

Қорытынды. Қорытындылай келе, келесі ұсыныстарды ұсыну керек:

Климатқа әсер етуді реттеу саласындағы

заңнаманы жетілдіру, олқылықтарды жою мақсатында «Климатты және Жердің озон қабатын қорғау туралы» Заң жобасын әзірлеу перспективалы болып табылады.

Заң жобасында климатты қорғаудың негізгі принциптерін көрсету қажет.

Экологиялық кодекстің нормалары жергілікті өкілді және атқарушы билік органдарының климаттың өзгеруі саласындағы, оның ішінде климаттың өзгеруінің салдарына бейімделу жөніндегі құзыретін айқындамайды.

Декарбонизация; бүгінгі күні «жасыл өсу» және ұлттық экономиканы терең декарбонизациялау жөніндегі шараларды қоса отырып, Қазақстанның 2050 жылға дейінгі төмен көміртекті даму тұжырымдамасын әзірлеу жөніндегі жұмыс тобы құрылды.

2030 жылға қарай парниктік газдар шығарындыларын 1990 жылмен салыстырғанда 15%-ға азайтуды қамтамасыз ету;

Жаңартылатын энергия көздерін енгізуді ынталандыру;

Халықаралық стандарттарға сәйкес жаңа және қолданыстағы ғимараттар үшін жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды кеңейту;

Көмір мен мұнайдан газға және жаңартылатын энергия көздеріне көшуді кезең-кезеңімен қамтамасыз ету;

Қоғамды климаттың өзгеруіне бейімделу шараларына тарту;

Төмен көміртекті дамуды модельдеу білімі бар мамандарды даярлау.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (BR21882302 *Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер*).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Bekezhanov, D.N. Theoretical And Legislative Aspects Of The Concept Of Climate Protection / D.N. Bekezhanov, G.B. Akhmet, K.A. Jumabayeva // Bulletin Of Institute Of Legislation And Legal

¹³ Климаттың өзгеруіне жаһандық ден қоюға Қазақстан Республикасының жаңартылған ұлттық үлесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 ж. 19 сәуірдегі №313 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000313> (жүгінген күні: 21.12.2023).

Information Of The Republic Of Kazakhstan. – 2023. – №2. – Pp. 77-85.

2. Yerezhepkyzy, R. The concept structure and main characteristics of environmental law and order / R. Yerezhepkyzy, et al. // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. – 2022. – №4. – Pp. 79-87.

3. Краснова, И.О. Экономические меры ограничения выбросов парниковых газов: сравнительно-правовой контекст / И.О. Краснова // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2020. – №5(69). – С. 74-82.

4. Телеуов, Г.Б. Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытуды құқықтық қамтамасыз ету (Қазақстан Республикасы және шет мемлекеттерінің заңдары мен тәжірибесін салыстырмалы талдау): философ. ғылым. докт. ... дис. / Г.Б. Телеуов. – Алматы, 2017. – 177 б.

5. Семенихина, В.А. Правовое регулирование охраны климата: сравнительно-правовой анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. / В.А. Семенихина. – М., 2010. – 26 с.

6. Бектурганова, М.С. Приоритеты и экономические механизмы перехода к низко углеродному развитию нефтегазового сектора Казахстана: дис. ... доктора PhD / М.С. Бектурганова. – Алматы, 2019. – 128 с.

7. Левицкой, Е.В. Международно-правовые нормы по защите озонового слоя Земли и их осуществление: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. / Е.В. Левицкой. – М., 2010. – 26 с.

8. Peel, J. Climate Change Law: The Emergence of a New Legal Discipline / J. Peel // Melbourne Univ. Law Review. – 2008. – №32(3). – Pp. 933-979.

9. Shihong, Z. Research on Provincial Forestry Investment Efficiency in China / Z. Shihong, et al. // Advances in Management and Applied Economics. – 2021. – №11(5). – Pp. 1-24.

10. Лаевская, Е.В. Защита права на благоприятную окружающую среду: проблемы теории и практики / Е.В. Лаевская; ИЦЗПИ. – Минск: СтроймедиаПроект, 2016. – 386 с.

11. Нурмухамбетова, С.А. Транспорт и энергия как факторы, влияющие на глобальное потепление // World Science: Problems And Innovations: Сб. ст. LII междунар. науч.-прак. конф. – Пенза, 30 марта 2021 г. – С. 270-272.

12. Гарафова, Д.И. Сохранение климата Земли: международно-правовое регулирование и особенности имплементации в национальном законодательстве отдельных государств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.И. Гарафова. – К., 2018. – 30 с.

References:

1. Bekezhanov, D.N. Theoretical And Legislative Aspects Of The Concept Of Climate Protection / D.N. Bekezhanov, G.B. Akhmet, K.A. Jumabayeva // Bulletin Of Institute Of Legislation And Legal Information Of The Republic Of Kazakhstan. – 2023. – №2. – Pp. 77-85.

2. Yerezhepkyzy, R. The concept structure and main characteristics of environmental law and order / R. Yerezhepkyzy, et al. // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. – 2022. – №4. – Pp. 79-87.

3. Krasnova, I.O. Jekonomicheskie mery ogranichenija vybrosov parnikovyh gazov: sravnitel'no-pravovoj kontekst / I.O. Krasnova // Vestnik Universiteta imeni O.E. Kutafina (MGJuA). – 2020. – №5(69). – S. 74-82.

4. Teleuov, G.B. Zhaңartylatyn jenergija көzderin pajdalanu men damytudy құқықтық қамтамасыз ету (Қазақстан Respublikasy zhәne shet memleketteriniң zaңdary men tәzhiribesin salystyrmaly taldau): filosof. fylym. dokt. ... dis. / G.B. Teleuov. – Almaty, 2017. – 177 b.

5. Semenihipina, V.A. Pravovoe regulirovanie ohrany klimata: sravnitel'no-pravovoj analiz: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.06. / V.A. Semenihipina. – M., 2010. – 26 s.

6. Bekturganova, M.S. Prioritety i jekonomicheskie mehanizmy perehoda k nizko uglerodnomu

razvitiju neftegazovogo sektora Kazahstan: dis. ... doktora PhD / M.S. Bekturganova. – Almaty, 2019. – 128 s.

7. Levickoj, E.V. Mezhdunarodno-pravovye normy po zashhite ozonovogo sloja Zemli i ih osushhestvlenie: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.06. / E.V. Levickoj. – M., 2010. – 26 s.

8. Peel, J. Climate Change Law: The Emergence of a New Legal Discipline / J. Peel // Melbourne Univ. Law Review. – 2008. – №32(3). – Pp. 933-979.

9. Shihong, Z. Research on Provincial Forestry Investment Efficiency in China / Z. Shihong, et al. // Advances in Management and Applied Economics. – 2021. – №11(5). – Pp. 1-24.

10. Laevskaja, E.V. Zashhita prava na blagoprijatnuju okruzhajushhuju sredu: problemy teorii i praktiki / E.V. Laevskaja; NCZPI. – Minsk: StrojMediaProekt, 2016. – 386 s.

11. Nurmuhambetova, S.A. Transport i jenergija kak factory, vlijajushhie na global'noe poteplenie // World Science: Problems And Innovations: Sb. st. LII mezhdunar. nauch.-prak. konf. – Penza, 30 marta 2021 g. – S. 270-272.

12. Garafova, D.I. Sohranenie klimata Zemli: mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie i osobennosti implementacii v nacional'nom zakonodatel'stve ot del'nyh gosudarstv: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / D.I. Garafova. – K., 2018. – 30 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Даулет Лайықұлы Байдельдинов – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің деканы, заң ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: daulet.baideldinov@kaznu.kz.

Байдельдинов Даулет Лайкович – декан юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор юридических наук, профессор, e-mail: daulet.baideldinov@kaznu.kz.

Baideldinov Daulet Laikovich – Dean of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Doctor of Law, Professor, e-mail: daulet.baideldinov@kaznu.kz.

Гүлнар Төлеухадирқызы Айгаринова – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Айгаринова Гүлнар Тулеухадировна – доцент кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, кандидат юридических наук, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Aigarinova Gulnar Tuleukhadirovna – Associate Professor of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of the Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Law, e-mail: 87012178280g@gmail.com.

Г.К. Рашева, Д. Жапарқұлов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Экологиялық туризм мәдениетін белсенді дамыту және республиканы терең декарбонизациялау үшін негіз болып табылатын Қазақстан экономикасы секторларының бірі ретінде экологиялық туризм саласының цифрлық трансформациялаудың нормативтік-құқықтық реттеу мәселелерін қарау қажет. Әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, перспективаларға, тұрақтылық пен орнықтылыққа және халықаралық міндеттемелерге сәйкес «жасыл» экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде экологиялық туризмді дамыту айқындалған, сонымен қатар, бұл саланы заман талабына сай цифрландыру үрдісінің ерекшеліктерін ескере отырып сабақтастықта дамыту, шешілмеген түйінді мәселелерін зерттеу аса маңыздылыққа ие.

Зерттеудің негізгі идеясы индустрияның жаңа жаһандық сын-тегеуріндері мен трендтері жағдайында экологиялық туризмді цифрландыруды құқықтық реттеудің тиімді құқықтық құралдарын әзірлеу тұрғысынан Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының жай-күйін терең ғылыми-құқықтық талдаудан тұрады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы экологиялық туризмді реттеудің құқықтық проблемаларын кешенді зерттеу. Мақалада экологиялық туризм саласын цифрлық трансформациялаудың жай-күйі сипаттала отырып, цифрлық технологияларға енгізілген туристердің дербес деректерінің құпиялылығын сақтау мәселесі зерттелген.

Түйінді сөздер: құқықтық реттеу; экологиялық туризм; қоршаған орта; қоршаған ортаны қорғау; «жасыл» экономика; экологиялық кәсіпкерлік; декарбонизациялау.

Г.К. Рашева, Д. Джапаркулов

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Необходимо рассмотреть вопросы нормативно-правового регулирования цифровой трансформации сферы экологического туризма как одного из секторов экономики Казахстана, являющегося основой для активного развития культуры экологического туризма и глубокой декарбонизации республики. В соответствии с социально-экономическими условиями, перспективами, стабильностью и устойчивостью и международными обязательствами в качестве одного из приоритетных направлений «зеленой» экономики определено развитие экологического туризма, в том числе развитие отрасли в преимуществах с учетом особенностей современного процесса цифровизации, изучение нерешенных ключевых вопросов.

Основная идея исследования заключается в глубоком научно-правовом анализе состояния действующего законодательства Республики Казахстан с точки зрения разработки эффективных правовых инструментов правового регулирования цифровизации экологического туризма в условиях новых глобальных вызовов и трендов индустрии. Цель исследования – комплексное исследование правовых проблем регулирования экологического туризма в Казахстане. В статье исследуется проблема сохранения конфиденциальности персональных данных туристов, включенных в цифровые технологии, с описанием состояния цифровой трансформации сферы экологического туризма.

Ключевые слова: правовое регулирование; экологический туризм; окружающая среда; охрана окружающей среды; «зеленая» экономика; экологическое предпринимательство; декарбонизация.

ISSUES OF LEGAL REGULATION OF ECO-TOURISM IN THE DIGITALIZATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. It is necessary to consider the issues of regulatory regulation of the digital transformation of the sphere of ecological tourism as one of the sectors of the economy of Kazakhstan, which is the basis for the active development of the culture of ecological tourism and the deep decarbonization of the republic. In accordance with socio-economic conditions, prospects, sustainability and sustainability and international obligations, the development of ecological tourism has been identified as one of the priority areas of the "green" economy, as well as the development of this industry in continuity, taking into account the peculiarities of the modern digitalization process, the study of unresolved key issues is of great importance.

The main idea of the study consists in an in-depth scientific and legal analysis of the state of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in terms of developing effective legal tools for legal regulation of digitalization of ecological tourism in the context of new global challenges and trends in the industry. The purpose of the study is a comprehensive study of the legal problems of regulation of ecological tourism in Kazakhstan. The article describes the state of digital transformation of the eco-tourism industry and explores the problem of preserving the confidentiality of personal data of tourists introduced into digital technologies.

Keywords: legal regulation; ecological tourism; environment; environmental protection; «green» economy; ecological entrepreneurship; decarbonization.

DOI: 10.52425/25187252_2023_30_156

Kіріспе. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында елдің алдында тұрған міндеттер осы зерттеуді әзірлеудің алғышарты болып табылды, аталған құжатта құқықтық және нормативтік тұрғыдан алғанда Қазақстандағы ұлттық парктер мен басқа да табиғи ресурстар қорғалуы тиістігіне мән беріліп, сондай-ақ бұл саладағы заң бұзушылық жағдайлары әкімшілік пен қылмыстық заңнама бойынша қатаң жазаға тартылуы мәселесі көтеріліп, экологиялық туризм бойынша басты мақсатымыз – елдің жасыл туристік мәдениетін белсенді түрде дамытуды, мектептер мен жоғары оқу орындарында қоршаған орта туралы білім беруге назар аударуды, қоғамға экологиялық қағидаларды сіңіруге ықпал ететін «Virge – таза Qazaqstan» экологиялық акциясын жүйелі түрде өткізуді, экономикалық өсу орта мерзімді перспективада «жасыл экономика» жағдайында көміртегін азайту үшін шаралар

қабылдау қажеттігі тапсырылып қана қоймай, Үкіметке ғылыми қауыммен және жеке сектормен бірлесіп, «жасыл өсім» жөніндегі ұсыныстар жиынтығын әзірлеуді тапсырған болатын¹.

Қазақстан Республикасының «жасыл» экономиканы қалыптастыруға бағдарлануы, 2019 жылы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының қабылдануы және 2023 жылдан бастап «Цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасындағы» «Smart City» («Ақылды қаланы»)² әзірлеуде туризм және экология саласына сандық технологиялар енгізу мәселесінің айқындалып көрсетілуі цифрландыру контекстіндегі экологиялық туризм түсінігін, оның мақсаттарын, міндеттерін, қағидаларын, ең алдымен қоршаған ортаға әсер ету тұрғысынан қайта пайымдауды талап етеді, табиғатты оңтайлы ұтымды пайдалануды, қоршаған ортаға «жұмсақ» әсер етуді және оны

¹ Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 ж. 01 қыркүйектегі Жолдауы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-toqaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek (жүгінген күні: 21.11.2023).

² 2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 ж. 28 наурыздағы №269 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269> (жүгінген күні: 02.11.2023).

сақтауды қамтамасыз етуге қабілетті, оны ұйымдастыру мен дамыту жөніндегі қазіргі бар шараларды жетілдіру мен жаңаларын әзірлеу қажеттігіне әкеп соғады. Заңнаманы жетілдіру бағыттарын және оның экологиялық туризм саласындағы даму үрдістерін анықтау және негіздеу ғылыми және практикалық мүддені білдіретін өзекті мәселе болып табылады. Экологиялық туризм туризмнің танымал бағытына айналып қана қоймайды, оның белсенді дамуы қоршаған ортаға антропогендік жүктеменің жоғарылауымен және оның сақталуын қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іздеу қажеттілігімен байланысты, сонымен қатар экономика дамуының басым бағыты және терең декарбонизация негізі ретінде қарастырылады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланың теориялық және әдістемелік негізі нақты ғылыми әдіснама талаптары мен жалпы ғылыми талаптардың органикалық синтезіне негізделген. Сонымен қатар ғылыми зерттеуді жазу барысында талдау, синтез, нақты-тарихи, салыстырмалы-құқықтық, логикалық, құрылымдық-жүйелік талдау сияқты белгілі бір ғылыми әдістер қолданылды.

Нәтижелер, талқылау. Қазіргі уақытта қазақстандық туристік нарықтың жалпы құрылымындағы экологиялық туризмнің үлесі шамамен 1%-ды құрайды. Туризмнің осы түрін дамыту үшін Қазақстанның көптеген экожүйелерінің антропогендік әсерлерге жоғары сезімталдығы, сондай-ақ туристік инфрақұрылымның нашар дамуы және көрсетілетін қызметтер сапасының төмендігі елеулі шектеу болып табылады. Экологиялық туризм туризмнің ең жас түрлерінің бірі ретінде танылады және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға негізделген рекреацияның белсенді нысаны ретінде қарастырылады [1, 260 б.]. Экологиялық туризмнің бірегейлігі туристік қызметтің перспективалы экономикалық тиімді саласы ретінде әрекет ете отырып, оны дұрыс ұйымдастыра отырып, ол қоршаған ортаны сақтауға да ықпал етеді.

Қазақстанда экологиялық туризмнің дамуына кедергі келтіретін проблемалар қандай? Біз олардың бірнешеуін ғана бөлектейміз. Қазіргі уақытта туристік

қызметтің тиімді дамуына кедергі келтіретін мәселелердің кем дегенде төрт блогы туралы айтуға болады: біріншіден, бұл экологиялық кәсіпкерліктің жеткіліксіз дамуына және субсидиялар мен несиелер беру арқылы мемлекеттік қолдаудың әлсіздігіне әкелетін экономикалық дағдарыс; екіншіден, бұл туристік инфрақұрылымның нашар дамуына, кадрларды даярлаудағы кемшіліктерге, шетелдік туристердің виза алу қиындықтарына және т.б. байланысты ұйымдастырушылық-техникалық проблемалар; үшіншіден, тұтынушыларға қызмет көрсету сапасының төмендігі; төртіншіден, қолданыстағы заңнаманың кемшіліктерімен, ондағы олқылықтар мен қақтығыстардың болуымен байланысты бірқатар құқықтық проблемалар бар.

Егер бұрын экологиялық туризмнің негізгі мақсаты экологиялық тәрбие, білім болып саналса, қазіргі уақытта экологиялық туризм кәсіпкерлік қызмет саласы ретінде қарастырылады [2, 109 б.]. Монреаль туризм декларациясының (1996 ж.) 9-бабында: «Туризм көптеген тұрақсыз экономикалар үшін перспективалы бағыт бола алады және болуы керек. Қоршаған ортаны қорғау тек коммерциялық табыспен немесе жеке баюды көздейтін ұйымдардың немесе адамдардың қысымына қарсы тұруы керек,» – деп айқындалған. Осыған байланысты ұйымдастырылмаған демалыстан, азаматтардың демалысын ұйымдастыру көзі ретінде табиғи ресурстарды бақылаусыз пайдаланудан реттелетін, бақыланатын экологиялық туризмге көшу – экологиялық туризм ресурстарын туристік объект ретінде емес, табиғатты қорғаудың құрамдас бөлігі тұрғысынан қарастыруды талап етеді [3, 39 б.]. Экологиялық туризмнің ерекшелігі – оны жүзеге асыру орны, ол туристердің рухани, физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған табиғи нысандар мен кешендер болып табылады, сонымен бірге қазіргі және болашақ ұрпақтардың мүдделері үшін ерекше қорғаудың құнды объектілері болып табылады.

Экологиялық туризм саласындағы ғылыми зерттеулерді талдау олардың негізінен қарастырылып отырған туризм

түрінің экономикалық, географиялық, тарихи аспектілеріне арналғанын көрсетеді. Ғылыми ортада экологиялық туризм тұжырымдамасын әзірлеумен әртүрлі ғылымдардың өкілдері – экологтар, биологтар, экономистер, заңгерлер айналысады. А.Б. Сопыханова «Нарықтық қатынастар жағдайында Қазақстан Республикасының рекреациялық табиғат пайдалану құқығы» атты зерттеуінде Қазақстан Республикасының экологиялық құқық жүйесіндегі рекреациялық табиғат пайдалану туралы нормалардың орны айқындалған және рекреациялық табиғат пайдалану саласындағы мемлекеттік-құқықтық тетік зерттелген [4]. И.П. Кузьмич «Беларусь Республикасында агроэко-туризмді дамытудың құқықтық мәселелері» еңбегінде Беларусь Республикасындағы экологиялық туризмнің құқықтық аспектілеріне тоқталса [5], Е.В. Лаевская жұмысында Беларусь Республикасындағы «жасыл» экономиканың құқықтық құралдары туралы мәселе қозғалды [6]. Жарияланған ғылыми жұмыстардың жеткілікті санына қарамастан, экологиялық туризмнің түрлерін анықтауға бірыңғай көзқарас пен құқықтық тұжырымдама жоқ. С.Д. Бекишева: «экологиялық туризм деп жеке тұлғалардың ұзақтығы жиырма төрт сағаттан бір жылға дейін не жиырма төрт сағаттан кем, бірақ уақытша болатын елдегі (жердегі) қоршаған табиғи ортаның және оның компоненттерінің ерекшеліктерін зерттеу мақсатында түней отырып және болатын жерінің экологиялық жүйелерінің тұтастығын бұзбайтын танымдық саяхатын» түсінуді ұсынады [7, 27 б.]. Біздің ойымызша, экологиялық туризмнің маңызды құрамдас бөлігі және оның әлеуметтік маңызы – экологиялық ағарту, экологиялық сананы қалыптастыру және экологиялық мәдениеттің деңгейін арттыру.

Ю. Боков, М. Давыдова, Д. Абезин, В. Золотовский тұжырымдауы бойынша, экологиялық проблемаларды шешу мен туристік турларды ұйымдастыруға қажетті аумақтың сақталуы үшін туризмді құқықтық реттеу қажет. Экологиялық туризмді нормативтік-құқықтық реттеу табиғат пен адам қызметінің үйлесімділігінің сақталуы үшін қажет. Бұл салада тұрақты дамуға

қол жеткізу үшін мемлекеттік органдармен қажетті құқықтық нормалар қабылдануы тиіс. Бұл жерде мемлекет туризм мен табиғаттың үйлесімділігін қамтамасыз ету мақсатында құқықтық нормаларды бекітіп қана қоймай, тиісті деңгейде орындалуын да қадағалау қажет [8, 49-50 б.].

Экологиялық туризмнің ерекшеліктерін эколог ғалымдар келесідей атап көрсетеді:

- табиғатпен қарым-қатынас жасауды ынталандыру және қанағаттандыру;
- табиғатқа саяхат және мұндай саяхаттардың негізгі мазмұны – жабайы табиғатпен, сондай-ақ жергілікті әдет-ғұрыптар мен мәдениетпен танысу;
- табиғат пен мәдениетке теріс әсер етудің алдын алу;
- экологиялық және әлеуметтік-мәдени сипаттағы жағымсыз салдарларды барынша азайту, ортаның экологиялық тұрақтылығын қолдау;
- табиғатты және жергілікті әлеуметтік-мәдени ортаны қорғауға жәрдемдесу;
- табиғат және табиғи ресурстарды қорғауға жәрдемдесу;
- экологиялық білім және ағарту;
- жергілікті тұрғындардың қатысуы және олардың туристік қызметтен кіріс алуы, бұл олар үшін табиғатты қорғауға экономикалық ынталандыру жасайды;
- экономикалық тиімділік және аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету;
- баратын өңірлердің тұрақты дамуына жәрдемдесу [9].

Зерттеушілер экологиялық туризмнің қоршаған ортаға тигізетін әсері мен салмағын ескере отырып, келесі түрлерге бөліп қарастырады:

а) *ғылыми экологиялық туризм* – қорықтардағы, қорықшалардағы және ұлттық парктердегі фауна мен флораны зерттеу мақсатында жүргізіледі;

б) *тарихи* – туристерді жергілікті ландшафттар мен мәдениеттің бірегейлігімен таныстыру мақсатында жүргізіледі;

в) *белсенді немесе шытырман оқиғалы экотуризм* – альпинизм, велосипед, су, шаңғы, жаяу және ат туризмі, дайвинг, парапландалар және т.б., қайталанбас әсерлер мен сезімдер

алу мақсатында жүзеге асырылады;

г) *ауылдық* – мегаполис тұрғындары арасында әлемдегі ең танымалы – бұл ауылда тұру және халықтық құндылықтармен, мәдениетімен, қолданбалы өнерімен танысумен ұштасады [10].

Экологиялық туризмді халықаралық құқықтық реттеу контекстінде халықаралық құжаттарға талдау жасайтын болсақ, 1939 жылғы 30 наурыз-14 сәуір аралығында талқыланып, бекітілген Туризм бойынша Гаага декларациясында:

а) адамның шаруашылық қызметімен бүлінбеген табиғи, мәдени және адами орта – туризмді дамытудың басты шарты;

б) туризмді ұтымды басқару арқылы қоршаған ортаны, мәдени мұраны қорғауға, дамытуға және жақсартуға елеулі үлес қосуға, қалыпты өмір сүру деңгейіне қол жеткізуге болады³, – деп анықталған.

2002 жыл – Халықаралық экологиялық туризм жылы болып жарияланып, сол жылы Экологиялық туризм бойынша Квебек декларациясы қабылданған, аталмыш құжатта экологиялық туризмнің дамуы табиғи және мәдени мұраны сақтауға белсенді үлес қоса отырып, жергілікті тұрғын халықтың құқықтарын тану мен құрметтеуге, туристердің мәдени және экологиялық сауаттылықтарын арттыруға, қоршаған ортаны қорғауда қаржылық және саяси қолдауға бағытталуы тиістігі мен бұл саладағы орта және шағын бизнестің «өміршеңдігін» ұзарту үшін экологиялық туризм нарығын көбірек зерттеу қажеттігі негізделді. Бұл құжатта жалпы зерттеулер туристік бизнесте шығындарды жабуға арналған гранттар, арнайы несие құралдары, тұрақты энергетика мен шығармашылық техникалық шешімдерді пайдалануға ынталандыру арқылы жүзеге асырылсын деген нұсқаулар мен барлық экологиялық туризм жобаларын іске асыруда, экологиялық туризм объектілері ең шалғай жерлерде орналасса да, экологиялық және

санитарлық талаптарға сай болуын (ағынды суларды және қатты қалдықтарды тазарту, су айдындарын қорғау және т.б.) қамтамасыз ету туралы айтылған⁴.

Бұл туризм саласы ерекше қорғалатын аумақтар территориясында іске асатын туризм түріне жататындығына байланысты құқықтық шектеулер бар. Бұл шектеулер Қазақстанның негізгі заңымен (21-бап)⁵ бекітілген, тұлғалардың еркін жүріп-тұруға конституциялық құқығын шектемеуге негізделіп, экологиялық туризм объектілерінде табиғатты қорғау мен биоалуандылықты сақтауды талап етеді.

Экологиялық туризм саласындағы құқықтық қатынастар ҚР Конституциясымен қатар, 2006 жылғы 7 шілдедегі Қазақстан Республикасының «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңымен де реттеледі. Аталған заңда: «мемлекеттік табиғи қорықтарда аса құнды экологиялық жүйелер мен объектілерді қамтымайтын арнайы бөлінген учаскелерде уәкілетті орган белгілеген тәртіппен реттелетін экологиялық туризмді жүргізу үшін экскурсиялық соқпақтар мен маршруттар жасауға жол беріледі. ...Жеке тұлғалардың мемлекеттік табиғи қорықтың аумағында болуына рұқсат беретін құжаттар болған кезде ғана жол беріледі. Мемлекеттік ұлттық табиғи парктердегі туристік және рекреациялық қызметті өзінде туристік операторлық қызметке арналған лицензия болған кезде тікелей мемлекеттік ұлттық табиғи парк, сондай-ақ туристік қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалар жүзеге асырады»⁶ – деп нұсқалған.

Экологиялық туризм субъектілеріне туристік операторлық қызметке арналған лицензияға ие тікелей мемлекеттік ұлттық табиғи парк, туристік қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалар жатады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңда экологиялық туризм түсінігіне анықтама берілмеген. Біз экологиялық

³ The Hague Declaration on Tourism. World Tourism Organization. 14 April 1989 [Electronic resource] – Access mode: <http://univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/68.%20The%20Hague.PDF> (Access data: 05.11.2023).

⁴ Québec Declaration On Ecotourism. Québec City, Canada, 22 May 2002 [Electronic resource] – Access mode: <https://gdr.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf> (Access data: 05.11.2023).

⁵ Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 ж. 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (жүгінген күні: 05.11.2023).

⁶ Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы: Қазақстан Республикасының 2006 ж. 7 шілдедегі №175 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000175_ (жүгінген күні: 06.11.2023).

туризмге заңи анықтаманы 2022 жылғы 5 наурыздағы Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің Мемлекеттік ұлттық табиғи парктерде туристік және рекреациялық қызметті жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы №73 бұйрығынан кездестірдік. Бұл бұйрықта берілген анықтама төмендегіше: «экологиялық туризм – табиғи объектілермен және дәстүрлі мәдениеттермен олардың компоненттерін жоймай және алып қоймай танысу мақсатында және жақын маңдағы елді мекендерде тұратын азаматтардың кәсіпкерлік қызметін дамытуға ықпал ететін табиғи жерлерге саяхат»⁷.

Біздің ойымызша, қарастырылған анықтамалар экологиялық туризмнің өзіне тән ерекшеліктерін анықтауға және жүйелеуге мүмкіндік береді:

- экологиялық туризм табиғатты (қоршаған ортаны) тану мақсатында бұзылмаған, бірегей табиғи объектілер мен табиғи кешендерге ұйымдасқан түрде баруды (саяхаттауды) көздейді;

- экологиялық туризмді іске асыру барысында ресурстарды (табиғи объектілер мен кешендерді) сақтау мақсатында табиғат қорғау және табиғи ресурстар заңнамасының нормаларын сақтау қажеттілігі;

- экологиялық ағарту мен білім беруді жүзеге асыру, туристік процеске қатысушылардың экологиялық мәдениетінің деңгейін арттыру;

- жергілікті халықтың экологиялық туризмді жүзеге асыруға және оларға осы қызметтен артықшылықтар алуға белсенді қатысуын қамтамасыз ету;

- өңірлердің тұрақты дамуына жәрдемдесу.

Экологиялық туризм – белгілі бір аумақтың табиғатымен танысу, экологиялық сауаттылықты және экологиялық мәдениетті арттыру мақсатында ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда ұйымдастырылатын, орындалуы барысында қоршаған ортаға (өртке, ауаның, жердің, судың биологиялық және химиялық ластануы мен қоқыстануына

жол бермеу, жануарлардың қырылуы мен өсімдік дүниесіне зиян келтірмеу және т.б.) зиян келтірмеу талабымен жүзеге асырылатын ұйымдасқан саяхат. Экологиялық туризм саласындағы кәсіпкерліктің ерекшелігі – бұл кәсіпкерлік түрімен жергілікті халықтың айналысуына басымдықтың берілуі мен жергілікті өңірлердің экономикасының тұрақты дамуына ықпал ету.

Енді экологиялық туризмді цифрландыру мәселесіне көшейік, экологиялық туризм саласында цифрландыру құралдары (әлеуметтік желілер, мобильдік қосымшалар мен геолокациялық карталар, телеграмм-чаттар, арнайы сайттар және т.б.) кеңінен пайдаланылады. Мысалы, ұлттық парктің ресми интернет-ресурстарында ұлттық парктердің туристік әлеуеті туралы ақпарат орналастырылады.

Әлемдік COVID-19 пандемиясы жағдайында туризмді жандандыру мақсатында цифрлық технологиялар кеңінен пайдаланылды. Еуропалық Комиссия хабарламаларында цифрлық трансформация мүмкіндіктерін пайдалану жайлы: «цифрлық технологиялар індетпен күресте маңызды құрал болып табылады. Мобильді қолданбалар контактілерді іздеу тактикасын жақсарта алады және денсаулық сақтау қызметкерлеріне вирустың таралуын бақылауға және тоқтатуға көмектеседі. Робототехника және жасанды интеллект дезинфекциялауды жеңілдетуге немесе деректерді қорғау заңдарына сәйкес туристер жиі келетін аймақтарда физикалық қашықтықты сақтауды бақылауға көмектеседі. Комиссия туристік маусымның жаңа қиындықтарын шешуге көмектесу үшін жергілікті туристік бизнеске Цифрлық инновациялық хабтар арқылы мамандандырылған қолдау көрсетеді (мысалы, халықты басқару, роботтарды тазалау және дезинфекциялауға тарту, қонақүйлердегі смарт брондау жүйелері және т.б.),»⁸ – деп айтылды.

⁷ Мемлекеттік ұлттық табиғи парктерде туристік және рекреациялық қызметті жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2022 ж. 5 наурыздағы №73 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200027066> (жүгінген күні: 06.11.2023).

⁸ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. Tourism and transport in 2020 and beyond / EUROPEAN COMMISSION [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0550&from=EN#footnote12> (Access data: 06.11.2023).

Шетелдік зерттеушілердің пікіріне сәйкес туризмді жаңғыртуда цифрлық трансформация үлкен рөл атқарады. Еуропалық комиссия туризмге қатысты нақты ақпараты бар қолжетімді режимдегі уақыт картасын қамтитын арнайы платформа әзірлейді. Сонымен қатар жасанды интеллект пен робототехника туризм индустриясын қалпына келтіруге көмектесу үшін мемлекеттік органдар тарапынан кеңінен қолдау тауып жатқан технологиялардың бірі болып табылады. Экономикалық өсудің катализаторы ретінде туризмнің тиімділігін арттыруға әкелуі мүмкін. Көптеген зерттеулер цифрландырудың жалпы туризмге пайдалы, оң әсерін растайды [11].

Қазақстандағы экологиялық туризм саласындағы цифрландыру жағдайына тоқталар болсақ, бүгінгі таңда Қазақстанда 29,3 миллион гектар аумақты алатын ерекше қорғалатын аумақтар саны 161-ге (оған 14 ұлттық парк, 10 қорық, 7 резерват кіреді) жетіп отыр. Экологиялық туризмді дамытуда цифрлық технологиялар мүмкіндіктерін пайдалану мен сыбайлас жемқорлықпен күресу, салыққа түсетін төлемдердің ашықтығын қамтамасыз ету үшін «Көлсай көлдері» ұлттық паркіне кіру аймағында автоматтандырылған кіру жүйесі қойылып, туристік ағымға мониторинг жасау туристік маршруттарды реттеу мақсатында арнайы веб-сайт әзірленді. Бұл тәжірибені барлық ұлттық парктер аумағында қолданылу жоспарланып отыр⁹.

Еуразия фондының қолдауымен Экологиялық туризмнің ақпараттық-ресурстық орталығы жобасы (www.eco-tourism.kz веб-сайты) іске асырылған. Көрсетілген ақпараттық ресурста туристерге қажетті құқықтық база, географиялық карталар, табиғи объектілер туралы және т.б. толық ақпарат алуға болады.

2020 жылдан бастап айналмалы камералы фототомограф «Smart National Park Burabay»

ерекше қорғалатын аумақтарды цифрлық мониторингтеу жүйесі «Бурабай» ұлттық паркі аумағында жұмыс жасайды, ол 129 мың гектар кеңістіктегі қауіпті жерлерді тек суретке түсіріп қана қоймай, жедел басқару орталығына сигналдар жібереді. Операторлар аумақтың координатын анықтап, жедел іс-қимылдарды бастайды. Бұл жүйе аумақта өрт және басқа қауіпсіздік ережелерін сақтау, қылмыстық және әкімшілік құқықбұзушылықтарды анықтауда көмегін береді¹⁰.

2023 жылғы 28 наурыздағы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында» туризм әлеуетін көтеруде «Ұлттық туристік портал» цифрлық платформасын құру көзделді. «Ұлттық туристік портал» – мобильді қосымшалар мен веб-порталдардың бірыңғай жүйесі, ол шетелдік және отандық туристер арасында қазақстандық туристік объектілердің танымалдылығын арттыру мақсатында туристік объектілердің (қонақ үйлер, мұражайлар, мемлекеттік ұлттық табиғи парктер және т.б.) қолжетімділігін қамтамасыз ету; ондағы онлайн-брондауды енгізу, туристік бизнес иелері үшін жекелеген бизнес-процестерді автоматтандыруға, бағалау және рейтинг жүйесі арқылы нарықты бақылауға арналған¹¹. Осы тұжырымдамада туристерді орынжайлармен қамтамасыз етуде толығымен eQonaq жүйесін (<https://eqonaq.kz>) қолдануды ұсынады, бұл цифрландыру құралы қонақүйлерге тоқтаған шетелдік туристердің жеке құжатын сканерлеп, осы цифрлық платформаға енгізу арқылы тікелей мемлекеттік органдарға жіберу көзделген. Бұл жерде миграциялық саясатты қолдау, 2023 жылдан бастап енгізілген Ved Tax туристік салығының бюджетке түсуі үрдісін де бақылауға көмек береді.

Көріп отырғанымыздай, жалпы туризм саласына, оның ішінде экологиялық туризм

⁹ Ұлттық парктер мен қорықтар қызметі туралы / Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/press/news/details/550390?lang=kk> (жүгінген күні: 07.11.2023).

¹⁰ Как работает проект Smart National Park Burabay, рассказали в Управлении делами президента / Inform buro [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/kak-rabotaet-proekt-smart-national-park-burabay-rasskazali-v-upravlenii-delami-prezidenta> (дата обращения: 08.11.2023).

¹¹ Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 ж. 28 наурыздағы №262 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (жүгінген күні: 11.11.2023).

саласына цифрландыру жетістіктері кеңінен пайдаланылып жатыр. Біз бұл жерде туындайтын құқықтық мәселелер цифрлық трансформацияға көшу барысында сол цифрлық құрылғыларда қаншалықты сақталынып отыр? Осы жерде шетелдік және отандық заңнамаға сүйене отырып талдауды қажет ететін мәселе тұлғалардың жеке дербес деректерінің құпиялылығы мәселесін қозғағымыз келеді.

Туристік қызметте тұтынушылардың дербес деректері цифрлық ақпараттық жүйелерде саяхат турларын алу, әуе, теміржол және т.б. билеттер алу, қонақүйлерді брондау, туризм объектілерінің кіру пунктерінен өту және т.б. барысында үлкен көлемде сақталады. Киберқылмыстар мен қаржылық алаяқтықтарға жол бермеу және осы салада цифрлық қызметті қамтамасыз ету үшін деректерді ашық өңдеуді, қауіпсіз онлайн транзакцияларды қамтамасыз ету қажет.

2023 жылы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі қазақстандықтардың дербес деректері (қазақстандықтардың жеке сәйкестендіру нөмірлері мен тұрғылықты жерлері туралы ақпарат) әлеуметтік желілерде шетелдік Telegram-Ботта ашық қолжетімділікте пайда болды, көптеген пайдаланушылар бұл деректер мемлекеттік ақпараттық жүйелерден алынған деп болжады. Вице-министр бұл қызметтер бұғатталатынын және тиісті өтінім Мәдениет және ақпарат министрлігіне жолданғанын айтты¹².

2013 жылғы 21 мамырдағы Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңының 11-бабына сай, «Дербес деректердің құпиялылығы қолжетімділігі шектеулі дербес деректерге қол жеткізе алатын меншік иелері және (немесе) операторлар, сондай-ақ үшінші тұлғалар субъектінің немесе оның заңды өкілінің келісімі не өзге де заңды негіздер болмағанда оларды таратуға жол бермеу

талаптарын сақтау арқылы қамтамасыз етеді». Көріп отырғанымыздай, дербес деректердің құпиялылығын сақталуын қадағалау қызметі күшейтуді қажет етеді¹³.

Экологиялық туризмді цифрландыруға байланысты деректердің құпиялылығын сақтау Еуропа елдері үшін де аса басымдыққа айналды. Еуропалық Парламентпен 2016 жылы бекітілген Дербес деректерді қорғау бойынша регламентте (General Data Protection Regulation) тұлғалардың дербес деректерін өңдеудің құқықтық негізі шарт болып табылатындығы көрсетілді. Дербес деректерді өңдеу үшін нақты бір мақсатқа қол жеткізу үшін берілген тұлғаның келісімі, дербес деректер иесі қатысатын шарттың орындалуы үшін берілген келісім, бақылаушыға жүктелеген құқықтық міндеттемені орындалуы үшін, өзінің немесе өзге тұлғаның өмірлік мүддесін қорғауға байланысты жағдайлар, бала мүддесі үшін, қоғамдық мүдде үшін немесе бақылаушыға сеніп тапсырылған мемлекеттік билікті жүзеге асыру шеңберінде және т.б. шарттардың бірі орындалуы тиіс¹⁴.

Талданған заңнамалық актіде туристердің жеке деректерін қорғаудың құпиялылығының сақталуы маңыздылыққа ие екендігіне көз жеткіземіз. Сондай-ақ кейбір елдерде арнайы салық төлеу үшін жеке деректерді жинауға құқық берілген және шетелдік қонақтар туралы құзыретті органдарға хабарлауға міндеттейтін арнайы ережелер бар.

Қорытынды. Экологиялық туризм туристердің ерекше қорғалатын аумақтардағы табиғи мұралармен танысуына мүмкіндігін береді, өз кезегінде туристер табиғат мұраларына құрметпен қарап, саяхат барысында экологиялық талаптарды сақтауы, ал кәсіпкерлер экологиялық туризм саласымен айналысуда экономикалық түсімді ғана емес, сол қызметтен табиғатқа зиянды кері әсерді болдырмауды көздеуі тиіс.

Қорытындылай келе, Қазақстан аумағын-

¹² В МЦРИАП подтвердили утечку персональных данных казахстанцев / Хабар 24 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://24.kz/ru/news/social/item/619522-v-mtsriap-podtverdili-utechku-personalnykh-dannykh-kazakhstanstsev> (дата обращения: 16.11.2023).

¹³ Дербес деректер және оларды қорғау туралы: Қазақстан Республикасының 2013 ж. 21 мамырдағы №94-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000094> (жүгінген күні: 16.11.2023).

¹⁴ General Data Protection Regulation (EU GDPR) (EU) 2016/679 / EUR-Lex [Electronic resource] – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html> (Access data: 21.11.2023).

да экологиялық туризмді дамыту және қолдау бағыттарын шартты түрде бірнеше түрге бөлуге бөледі:

1. **Құқықтық бағыт.** Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында экологиялық туризмді құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін заңнамалық актінің жоқтығы, жалпы туризм қызметін реттейтін нормативтік құқықтық акт бар, аталған заң Қазақстан Республикасы экономикасы салаларының бірі ретінде туристік қызметтің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ұйымдық негіздерін белгілейді. Экологиялық туризм тікелей қоршаған ортамен, қоршаған ортаны қорғаумен байланысты қызмет түрі екенін ескере отырып, басқа көзқарас қажет екендігін атап өтуіміз қажет. Сәйкесінше, экологиялық туризмді құқықтық реттеу бойынша нормативтік актінің жобасы дайындалып, бұл актіде қоршаған ортаны қорғауға басымдылық бере отырып, экологиялық туризмді жүзеге асырудың қағидалары, экологиялық туризм саласындағы мемлекеттік билік органдарының құқықтары мен міндеттері, құзіреттері көрініс табуы қажет.

2. **Ұйымдастырушылық бағыт.** Республикасының аумағында экологиялық туризмді дамытып, халықаралық стандарттар талаптарына сәйкестендіру мақсатында, ұлттық парктар аумағында көлікке арналған автотұрақтарды көбейту, кемпингтер ұйымдастыру, заманауи санитарлық кабиналардың болуын қамтамасыз ету, туристік соқпақтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында бағыттарды жетілдіру мен ұйымдастыру жұмыстарын жасау қажет.

Сонымен қатар Қазақстан заңнамасында дербес деректерді қорғауды күшейту стратегиялық және кешенді көзқарасты талап етеді. Жалпы туризм саласындағы дербес деректерді қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша төмендегідей ұсыныстар жасағымыз келеді:

- *дербес деректерді трансшекаралық беру саласында:* дербес деректерді қорғаудың қанағаттанарлық деңгейін қамтамасыз ету мақсатында дербес деректерді шет мемлекеттің аумағына беруге уәкілетті органнан алдын ала рұқсат алу үшін қосалқы институт енгізу керек;

- *халықаралық ынтымақтастық саласында:* халықаралық ынтымақтастық; халықаралық ынтымақтастықты арттыру үшін заңнаманы деректерді қорғаудың халықаралық стандарттарына сәйкестендіру қызметін одан әрі жалғастыру, бүгінгі таңда ТМД елдері арасындағы Дербес деректер алмасу саласындағы әкімшілік мәселелер бойынша өзара құқықтық көмек туралы келісім 2022 жылғы 1 сәуірде ратификацияланған, болашақта ЕуроОдақ елдерінің (Еуропалық Парламентпен 2016 жылы бекітілген Дербес деректерді қорғау бойынша регламент (General Data Protection Regulation)) стандарттарымен ұлттық заңнаманы үйлестіруіміз қажет.

Экологиялық туризмді цифрландыруға байланысты деректердің құпиялылығы Қазақстан үшін басымдыққа айналуы тиіс. Экологиялық туризм саласындағы цифрландыру дербес деректердің құпиялылығына, киберқауіпсіздікке және экологиялық заңнаманың сақталуына тікелей әсер етіп, жалпы цифрлық құралдардағы, соның ішінде жеке дербес деректер енгізілген ұлттық порталдардағы дербес деректердің құпиялылығы сақталуына, кибершабуылдардан қорғалуына мемлекет кепілдік беруі керек.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (BR21882302 *Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер*).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Рыженков, А.Я. Правовое регулирование развития экологического туризма в России: проблемы и перспективы / А.Я. Рыженков // Business. Education. Law. Bulletin of Volgograd Business Institute. – 2014. – №4(29). – С. 259-264.

2. Николашин, В.Н. Особенности использования природных ресурсов в экологическом туризме / В.Н. Николашин // Транспортное дело России. – 2010. – №7. – Pp. 109-110.
3. Pisarev, G.A. Ecological tourism as special type of economic activity: main requirements to legislative regulation / G.A. Pisarev // Lawyer. – 2015. – №6. – Pp. 38-41.
4. Сопыханова, А.Б. Право рекреационного природопользования Республики Казахстан в условиях рыночных отношений: дис. ... канд. юрид. наук / А.Б. Сопыханова. – Алматы, 2010. – 121 с.
5. Кузьмич, И.П. Правовые проблемы развития агротуризма в Республике Беларусь // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права: міжнар. наук.-практ. конф. (Кіпв, 30-31 жовтня 2009 г.): зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К.: ІРІДУМ, 2009. – С. 75-78.
6. Лаевская, Е.В. К вопросу о правовых инструментах «зеленой» экономики в Республике Беларусь // Правовые механизмы охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности: сб. науч. ст. / О.А. Бакиновская [и др.]; под ред. И.П. Манкевич. – Минск: Бизнесофсет, 2016. – С. 106-130.
7. Bekisheva, S.D. Development of ecological business as direction of environmental policy of the Republic of Kazakhstan / S.D. Bekisheva // Ecological right. – 2011. – №5. – Pp. 27-32.
8. Bokov, Y. Legal Restrictions in Ecotourism / Y. Bokov, et al. // Advances in Engineering Research. – 2020. – Vol. 191. – Pp. 46-50.
9. Атикеева, С.Н. Экологиялық туризм: оқу құралы // С.Н. Атикеева, М.Х. Каражанова, А.Е. Оспанова. – Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» Университеті, 2021. – 134 б.
10. Тихомирова, А.В. Экологический туризм // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Law. – 2020. – №1(20). – Pp. 80-83.
11. Saseanu, A.S. Aspects of Digitalization and Related Impact on Green Tourism in European Countries [Electronic resource] / A.S. Saseanu, at el. // Information. – 2020. – №11. – Pp. 507. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/info11110507> (Access data: 21.11.2023).

References:

1. Ryzhenkov, A.Ja. Pravovoe regulirovanie razvitija jekologicheskogo turizma v Rossii: problemy i perspektivy / A.Ja. Ryzhenkov // Business. Education. Law. Bulletin of Volgograd Business Institute. – 2014. – №4(29). – S. 259-264.
2. Nikolashin, V.N. Osobennosti ispol'zovanija prirodnyh resursov v jekologicheskom turizme / V.N. Nikolashin // Transportnoe delo Rossii. – 2010. – №7. – Pp. 109-110.
3. Pisarev, G.A. Ecological tourism as special type of economic activity: main requirements to legislative regulation / G.A. Pisarev // Lawyer. – 2015. – №6. – Pp. 38-41.
4. Sopyhanova, A.B. Pravo rekreacionnogo prirodnopol'zovanija Respubliki Kazahstan v uslovijah rynochnyh otnoshenij: dis. ... kand. jurid. nauk / A.B. Sopyhanova. – Almaty, 2010. – 121 s.
5. Kuz'mich, I.P. Pravovye problemy razvitija agrojekoturizma v Respublike Belarus' // Suchasni problemi agrarnogo i prirodnoredursnogo prava: mizhnar. nauk.-prakt. конф. (Kіpв, 30-31 zhovtnja 2009 g.): zб. наук. пр. / за заг. ред. V.M. Єрмолєнка та ін. – К.: IRIDIUM, 2009. – S. 75-78.
6. Laevskaja, E.V. K voprosu o pravovyh instrumentah «zelenoj» jekonomiki v Respublike Belarus' // Pravovye mehanizmy ohrany okruzhajushhej sredy i obespechenija jekologicheskoj bezopasnosti: sb. nauch. st. / O.A. Bakinovskaja [i dr.]; pod red. I.P. Mankevich. – Minsk: Biznesofset, 2016. – S. 106-130.
7. Bekisheva, S.D. Development of ecological business as direction of environmental policy of the Republic of Kazakhstan / S.D. Bekisheva // Ecological right. – 2011. – №5. – Pp. 27-32.
8. Bokov, Y. Legal Restrictions in Ecotourism / Y. Bokov, et al. // Advances in Engineering

Research. – 2020. – Vol. 191. – Pp. 46-50.

9. Atikeeva, S.N. Jekologijalyq turizm: oқи qұraly. // S.N. Atikeeva, M.H. Karazhanova, A.E. Ospanova. – Nұr-Sұltan: «Tұran-Astana» Universiteti, 2021. – 134 b.

10. Tihomirova, A.V. Jekologicheskij turizm // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Law. – 2020. – №1(20). – Pp. 80-83.

11. Saseanu, A.S. Aspects of Digitalization and Related Impact on Green Tourism in European Countries [Electronic resource] / A.S. Saseanu, at el. // Information. – 2020. – №11. – Pp. – 507. – Access mode: <https://doi.org/10.3390/info11110507> (Access data: 21.11.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гүлнұр Қойшынқызы Рашева – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Рашева Гүлнұр Қойшыновна – старший преподаватель кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби, доктор философии (PhD), e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Rasheva Gulnur Koishynovna – Senior Lecturer of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD, e-mail: gulnur1989@mail.ru.

Данияр Жапарқұлов – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, e-mail: 2030@list.ru.

Джапаркулов Данияр – докторант Казахского национального университета имени Аль-Фараби, e-mail: 2030@list.ru.

Japarkulov Daniyar – Doctoral Student of Al-Farabi Kazakh National University, e-mail: 2030@list.ru.

АВТОРЛАР ҮШІН АҚПАРАТ

Журналдың айдарлары: Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы; Конституциялық және әкімшілік құқық; Азаматтық және азаматтық-процестік құқық; Қылмыстық құқық және криминология, қылмыстық-атқарушылық құқық; Қылмыстық процесс, криминалистика, сот-сараптама қызметі, жедел-ізвестіру қызметі; Прокурорлық қадағалау теориясы және тәжірибесі; Құқық қорғау және басқа мемлекеттік органдар қызметі; Педагогика, психология және әлеуметтік-экономикалық ғылымдар салаларындағы зерттеулер; Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану. Журналдың тақырыптық бөлімдері авторлардың жариялауым тақырыбын таңдауына шектеу қоймайды, өйткені маңызды материалдар болса, айдарды кеңейтуге болады.

Журналға жариялануға: а) басқа басылымдарда бұрын жарияланған авторлық материалдар; б) ертеде жарияланған нәтижелермен салыстырғанда жаңа ақпараты жоқ мақалалар немесе нақты, тарихи немесе басқа да қателіктер, сонымен қатар келтіретін ғылыми фактілерге тура қарсылық келтіретін бекітулер және гипотезалар бар мақалалар; в) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамалар және ведомстволық нормативтік актілеріне, шарттарға және т.б. сәйкес мемлекеттік құпиялар, қызметтік немесе коммерциялық құпияларға жататын мәліметтері бар материалдар; г) Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес жариялануға тыйым салынған материалдар қабылданбайды.

Берілген материалдардың мазмұны мен оның шынайылығы автордың жауапкершілігінде. Автордың көзқарасы Редкеңестің және редакцияның көзқарастарына сай келмеуі мүмкін. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға құқылы. Материалдар қайтарылмайды. Жариялау бойынша мерзімдерді баспагер өз жауапкершілігіне алмайды. Егер де материал авторға (авторларға) қайта өңдеуге жіберілетін болса, автордың (авторлардың) қайта өңдеп, қайтарған күні материал түскен күні болып есептеледі. Әр автор (авторлар) бір нөмірде екі материал жариялай алады.

Материалдарды қабылдау және Журнал нөмірін құру келесі мерзімде жасалады: 1) тоқсанның бірінші айының 30 дейін – материалдарды жариялауға қабылдау; 2) тоқсанның екінші айының 30 дейін – журнал нөмірін құру бойынша Редакциялық алқаның және Редакцияның жұмыстары; 3) тоқсанның үшінші айының 30 дейін – журнал нөмірінің жобасын баспаханаға беру, журналды жариялау. Жаршыға мақалаларды рәсімдеу бойынша талаптар: 1) жариялауға арналған мақалаларда ғылыми зерттеулердің түпнұсқалар нәтижелері болуы қажет; 2) мақала мәтіні doc (Microsoft Word) A4 парағындағы форматта рәсімделеді, кітап бағытында, негізгі мәтіннің көлемі 8 бетке дейін, Times New Roman қарпінде, 14 pt, интервалы – 1,0; жолақтар арасы – біреу; форматтау – ені бойынша, абзацтық шегіну – 1,25 см, барлық жағынан өрістері – 20 мм, нөмірлеу міндетті түрде беттің төменгі жағындағы ортада; 3) мақала электронды түрде беріледі, рәсімделген келесі мәліметтердің көрсетілуімен беріледі: сол жақ бұрышында ЭОЖ (Әмбебап ондық жіктеу), МФТАР (Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпараттар рубрикаторы) (<http://grnti.ru>); автордың (авторлардың) аты-жөні (2 автордан аспау қажет), ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, академиялық дәрежесі, жұмыс орны, қаласы, мемлекеті, мақаланың аты (жартылай боялған басты әріптермен), аннотациясы (сөздердің саны 100-ден 150-ге дейін), түйінді сөздері (8-10 сөз) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Ұйымның толық аты, қаласы, мемлекеті (егер де авторлар басқа ұйымдарда жұмыс жасайтын болса, автор тегінің және тиісті ұйымның қасына бірдей белгі қойылуы қажет).

Аннотацияда мазмұны бойынша мақаланың атауын қайталамауы, формулалардың, библиографиялық сілтемелердің болмауы, мақаланың құрылымын сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұнын көрсетуі тиіс.

Түйінді сөздер мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуі, мүмкіндігінше тақырып аты мен түйіндегі сөздер қайталанбауы тиіс, терминдерді мақала мәтінінен пайдаланған жөн, сонымен

қатар мақаланы ақпаратты жүйелерден табуды кеңейтетін және оны жеңілдетуге мүмкіндік беретін, басқа да маңызды ұғымдар мен мәнінің саласын анықтайтын терминдердің болуы қажет; мақала мәтінде кіріспе, зерттеу материалы мен әдістері, нәтиже/талқылау, қорытынды/шешімнің болуы; қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса); пайдаланылған әдебиеттер, ақпарат көздері мақаланы дайындау барысында (әдебиеттер тізімі) оның соңына орналасады (соның ішінде 1/3 кем емес шет тіліндегі шетелдік сілтемелер көздерінің болуы). Редакциялық алқа әдебиеттер тізімінде (Scopus, Web of Science) журналдарының жаһан бойынша индекстер сілтемелері бар мақалаларына сілтеме жасауды ұсынады. Мақалада сілтемелер аталу тәртібі бойынша нөмірленуі қажет. Мақаладағы сілтемелер нөмірі квадратты жақшалармен рәсімделеді. Мақаладағы әдебиеттерге бірінші сілтеме [1] нөмірлі болуы қажет, екінші – [2] және с.с. Материалдың авторы көрсетілмеген электрондық ресурстар, статистикалық жинақтар, нормативтік құқықтық актілер әр беттік сілтемелерде көрсетіледі және пайдаланылған әдебиеттер тізімі енгізілмейді. Мақаланың негізгі мәтіндегі кітапқа сілтеме пайдаланылған беттерді көрсетуі қажет (мысалы, [2, 545 б.]). Әдебиеттер тізімі МЕМСТ 7.1.-2003 «Библиографиялық жазба. Жалпы талаптар және толтыру ережесіне» сәйкес рәсімделеді. Қайта сілтеме жасалған кезде алдыңғы қолданған сілтеме нөмірі беріледі. Интернет-ресурстарға сілтеме жасалғанда автор, мақала мәтіні көрсетіледі, көздері, электрондық толық мекенжайы, оған кірген күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді. Мақаладағы әдебиеттер тізімі роман әліпбиімен (References) рәсімделеді. <http://translit.ru> сайтында орыс әліпбиінен латыншаға транслитерация жасайтын бағдарлама бар. Автордың өзіне-өзі сілтеме жасауы әдебиеттер тізіміндегі сілтемелердің жалпы санымен салыстырғанда 20% аспауы қажет. Сапалы рәсімделген және аударылған аннотация, түйінді сөздер, әдебиеттер тізімі мақалаға деген ынтаны, сонымен қатар шетелдік әріптестердің сілтеме жасауын арттырады. 4) формула теру үшін формулалар редакторы Microsoft Equation 3.0. пайдаланылады. Формулалар латын әліпбиімен теріледі, шрифтін көлемі 11. Мақалада сілтеме бар формулалар ғана нөмірленеді. Кестелер, суреттер (графикалық материалдар) айтылғаннан кейін орналастырылуы қажет. Әрбір иллюстрациядан кейін жазу болуы қажет. Суреттер анық, барлық детальдарды жеткізе алатындай күйде орындалуы қажет, нөмірленген, қол қойылған және электронды түрде берілуі тиіс. Кестенің атауы бас әріптермен, ал оның астындағылар жолақтағы әріптермен жазылса да болады, егер де олар бір сөйлемді құраса.

Көпшілікке белгілілерден басқа барлық аббревиатуралар және қысқартулар мәтінде бірінші рет қолданғаннан бастап ашылып жазылуы қажет.

Материалдар ақысыз жарияланады. Материалдар 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz электрондық поштасына жіберіледі. Пошталық мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, 010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі, 94-құрылыс, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы.

Журналдың электрондық мұрағаты Журналдың ресми сайтында (vestnikacademy.kz) ашық қолжетімділікте орналастырылады.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Рубрики журнала: Теория и история государства и права; Конституционное и административное право; Гражданское и гражданско-процессуальное право; Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право; Уголовный процесс, криминалистика, судебно-экспертная деятельность, оперативно-розыскная деятельность; Теория и практика прокурорского надзора; Деятельность правоохранительных и иных государственных органов; Исследования в сфере педагогики, психологии и социально-экономических наук; Международное право и сравнительное правоведение. Заявленные тематические разделы Журнала не ограничивают авторов в выборе темы публикации, так как при наличии актуального материала рубрикация может быть расширена.

К публикации в Журнал не принимаются: а) авторские материалы, ранее опубликованные в других изданиях; б) статьи, не содержащие новой информации, по сравнению с ранее опубликованными результатами, либо содержащие фактические, исторические или иные ошибки, а также статьи, содержащие утверждения и гипотезы, прямо противоречащие установленным научным фактам; в) материалы, содержащие сведения, которые составляют государственные секреты, служебную или коммерческую тайну в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан и ведомственными нормативными актами, договорами и т.д.; г) материалы, запрещенные к опубликованию в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

За достоверность и содержание предоставленных материалов ответственность несет автор. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения Редаксовета и редакции. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения. Материалы не возвращаются. Издатель не берет на себя обязательства по срокам публикации. Если материал направляется автору (авторам) на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором (авторами) переработанного материала. Каждый автор (авторы) может опубликовать в одном выпуске не более двух материалов.

Прием материалов и формирование номера Журнала осуществляется в следующие сроки: 1) до 30 числа первого месяца квартала – прием материалов для публикации; 2) до 30 числа второго месяца квартала – работа Редакции по формированию номера Журнала; 3) до 30 числа третьего месяца квартала – передача проекта номера Журнала в типографию, опубликование Журнала. Требования по оформлению статей в Журнал: 1) статья для публикации должна содержать результаты оригинальных научных исследований; 2) текст статьи оформляется в формате doc (Microsoft Word) страница – А4, книжная ориентация, объем основного текста до 8 страниц, шрифт Times New Roman, кегль 14 пт, интервал – 1,0; межстрочный интервал – одинарный, форматирование – по ширине, абзацный отступ – 1,25 см, поля – 20 мм со всех сторон, нумерация обязательная внизу по центру страницы; 3) статья представляется в электронном виде, оформленная с указанием следующих сведений: в левом верхнем углу индекс УДК (универсальный десятичный классификатор), МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) (<http://grnti.ru>); фамилия, имя, отчество автора (ов) (не более 2-х авторов), ученая степень, ученое звание, академическая степень (при наличии), информация о месте работы автора, город, страна, название статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), аннотация (количество слов – от 100 до 150), ключевые слова (8-10 слов) на казахском, русском и английском языках. Полное наименование организации, города, страны (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации).

Аннотация не должна по содержанию повторять название статьи, содержать формулы, содержать библиографические ссылки, должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи.

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, по возможности не повторять термины заглавия и аннотации, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационной системы; текст статьи, содержащий введение, материалы и методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы; информацию о финансировании (при наличии); список использованных при подготовке статьи информационных источников (список литературы) располагается в конце статьи (в том числе не менее 1/3 иностранных источников на иностранном языке от общего количества). Редакционная коллегия рекомендует в списке литературы ссылаться на статьи из журналов по глобальным индексам цитирования (Scopus, Web of Science). Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая – [2] и т.д. Электронные ресурсы, в которых не указан автор материала, статистические сборники, нормативно-правовые акты указываются в постраничных сносках и в список использованной литературы не вносятся. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например [2, 545 стр.]). Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1.-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При повторном цитировании источника ему присваивается номер первоначального цитирования. При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его посещения. Не разрешается ссылка на частные сообщения, отчеты, не защищенные диссертации и другие неопубликованные материалы. Пристатейные списки литературы оформляются также в романском алфавите (References). На сайте <http://translit.ru> имеется программа транслитерации русского языка в латиницу. Самоцитирование автора допускается не более 20% от количества источников в списке литературы. Качественно оформленные и переведенные аннотация, ключевые слова, список литературы повышают интерес к статье, а также вероятность цитирования статьи зарубежными коллегами; 4) для набора формул следует использовать встроенный редактор формул Microsoft Equation 3.0. Формулы набираются латинским алфавитом, размер шрифта 11. Нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. Таблицы, рисунки (графический материал) должны располагаться после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе. Заголовки граф таблицы начинаются с прописных букв, а подзаголовки могут начинаться со строчных букв, если они составляют одно предложение с заголовком.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте. Статьи публикуются на безвозмездной основе. Материалы направляются на e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Почтовый адрес: Республика Казахстан, 010078, Акмолинская область, г. Косшы, улица Республика, строение 94, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Электронный архив Журнала выкладывается в открытом доступе на официальном сайте Журнала: vestnikacademy.kz.

INFORMATION FOR AUTHORS

Headings of the Journal: Theory and history of state and law; Constitutional and Administrative Law; Civil and Civil Procedure Law; Criminal Law and Criminology, Penal Law; Criminal procedure, Criminalistics, Forensic Expertise, Operational Investigative Activities; Theory and Practice of Prosecutorial Oversight; The Activities of Law Enforcement and Other Government Agencies; Research in the Field of Pedagogy, Psychology and Socio-Economic Sciences; International Law and Comparative Law. The thematic sections of the Journal do not limit the authors in choosing the topic of publication, since if there is interesting, relevant material, the rubrication can be expanded.

The following are not accepted for publication in the Journal: a) copyrighted materials previously published in other publications; b) articles that do not contain new information, compared with previously published results, or contain actual, historical or other errors, as well as articles containing statements and hypotheses that directly contradict established scientific facts; c) materials containing information that constitutes state secrets, official or commercial secrets in accordance with the current legislation of the Republic of Kazakhstan and departmental regulations, agreements, etc.; d) materials prohibited for publication in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

An author is responsible for the accuracy and content of the materials provided. The opinions of the authors may not coincide with the point of view of the Editorial Council and the editors. The editors have the right to make the necessary revisions and reductions. Materials are not returned. The publisher does not undertake obligations on the timing of publication. If the material is sent to the author(s) for revision, the date of receipt is the date of return by the author(s) of the revised material. Each author(s) can publish in one issue no more than two materials.

Reception of materials and the formation of the Journal number is carried out in the following terms: 1) until the 30th day of the first month of the quarter – acceptance of materials for publication; 2) until the 30th day of the second month of the quarter – the work of the Editorial Board on the formation of the Journal number; 3) until the 30th day of the third month of the quarter – transfer of the draft number of the Journal to the printing house, publication of the Journal. Requirements for articles to be accepted in the Journal: 1) article for publication must contain the results of original scientific research; 2) text of the article is in the format of doc (Microsoft Word) page – A4, portrait orientation, the volume of the main text up to 8 pages, font Times New Roman, size 14 pt, spacing – 1,0; single line spacing, formatting – in width, paragraph indent – 1,25 cm, margins – 20 mm on all sides, numbering is obligatory at the bottom in the center of the page; 3) article is submitted in electronic form, issued with the following information: in the upper left corner, the UDC index (universal decimal classifier, IRSTI (Interstate rubricator of scientific and technical information) (<http://grnti.ru>); surname, name, patronymic of the author(s) (no more than 2 authors), academic title, academic degree (if available), information about the place of work of the author, city, country, article title (in capital letters, bold) , abstract (number of words – from 100 to 150) keywords (8-10 words) in Kazakh, Russian and English. Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the author's name and the corresponding organization).

The abstract should not repeat the title of the article, contain formulas, contain bibliographic references, should reflect the summary of the article, keeping the structure of the article.

Keywords should reflect the main content of the article, if possible not repeat the terms of the title and annotations, use the terms from the text of the article, as well as terms defining the subject area and include other important concepts that make it possible to facilitate and expand the possibilities of finding the article by means of an information system; text of the article containing the introduction, materials and methods of research results/discussion, conclusion/summary; information on funding (if applicable); list of information sources used in the preparation of an article (references) is located at the end of the article (including at least 1/3 of foreign sources in a foreign language of the total). The editorial board recommends in the list of references to refer to articles from magazines on global

citation indices (Scopus, Web of Science). References should be numbered strictly in the order of mention in the text. The reference number in the text of the article is in square brackets. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second – [2], etc. Electronic resources that do not specify the author of the sources, statistical data, normative legal acts are indicated in page-by-page footnotes and not included in the references list.

The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [2, 545 p.]). References are made in accordance with GOST 7.1.-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drafting». When re-quoting a source, it is assigned an initial citation number. When linking to the Internet resources, the author, the name of the text, the source, the full electronic address of the material, the date of its visit are indicated. Reference to private messages, reports, dissertation and other unpublished materials is not permitted. Work references are also drawn up in the Roman alphabet (References). On the site <http://translit.ru> there is a program for transliteration of the Russian language into Latin. The author's self-citation is allowed no more than 20% of the number of sources in the list of references. Qualitatively executed and translated abstract, keywords, bibliography increase interest in the article, as well as the likelihood of citing the article by foreign colleagues; 4) for the set of formulas, use the built-in formula editor Microsoft Equation 3.0. Formulas are typed in the Latin alphabet, font size 11. Only those formulas that are referenced in the text are numbered. Tables, figures (graphic material) should be located after the mention. Each illustration should follow the inscription. Figures should be made clearly, in a format that ensures the clarity of the transfer of all the details, numbered, signed and presented on electronic media. The headings of the table columns begin with capital letters, and subheadings can begin with lowercase letters if they constitute one sentence with a heading.

All abbreviations, with the exception of obviously well-known, should be deciphered when first used in the text. Articles are published free of charge. Materials are sent to e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Mailing address: Republic of Kazakhstan, 010078, Akmola region, Kosshy c., building 94, Law enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

The electronic archive of the Journal is put out in the public domain on the official website of the Journal: vestnikacademy.kz.

Құрылтайшы:
Құқық қорғау органдары академиясы
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс
Тел.\факс: 8 (71651) 68-100
e-mail: academy-gp.kz, vestnikacademy.kz

Басуға 2023 жылдың 29 желтоқсанында қол қойылған
Пішімі 84x60^{1/8}. Көлемі-172 бет.
Журналды басып шығарған
«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы» ММ баспасы.
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс